

HISTORIE DER MARTELAREN

Deel 7

Historie der martelaren die, om de getuigenis der evangelische waarheid, hun bloed gestort hebben, van Christus onze Zaligmaker af tot het jaar 1655.

Door

ADRIANUS HAEMSTEDIUS

Predikant te
ANTWERPEN

Verdeeld in deze digitale uitgave
in 7 delen

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2004

7^e GEDEELTE

[Gerard Moyart en Pieter de Meulen](#)

[Michiel van Ro](#)

[Arend Dierixsz. Vos, Sybrand Jansz., Adriaan Jansz. en Wouter Simonsz.](#)

[Anneke Jans](#)

[Hans Tierens](#)

[Maarten van Schorenback](#)

[Joris de Makelaar](#)

[Jan Missuens, de Oude](#)

[Gestreng schrijven van de graaf van Megen aan de graaf van Arnhem](#)

[Hendrik Alerts. Schouten, deurwaarder te Mechelen](#)

[De wrede en afgrijselijke moord, die plaats trad te Parijs, op zondag de 24e augustus en volgende dagen, van het jaar 1572](#)

[Jeanne d'Albret](#)

[Gaspar de Coligny, admiraal van Frankrijk](#)

[Moord van de edellieden des Konings van Navarre en van de Prins van Condé](#)

[De Graaf de Rochefoucault](#)

[Teligny](#)

[De Markies de Kenel](#)

[De Baron van Soubrise](#)

[De heer de Guerchy](#)

[De heer de Briou](#)

[Pieter de la Place](#)

[Petrus Ramus](#)

[Denys Perot](#)

[De Predikanten Buyrette, Horeen Desgorris](#)

[Antonius Merlanchon](#)

[Claude Robert](#)

[De luitenant Taverny en zijn zuster](#)

[Oudin Petit](#)

[Marturin Lussaut, zijn vrouw, zoon en dienstbode](#)

[Mouluet en zijn vrouw](#)

[Philippe le Doux en zijn vrouw](#)

[Pieter Faret en zijn vrouw](#)

[De Pluimgraaf des Konings en zijn vrouw](#)

[Autonius Silvius](#)

[Pieter Baillet](#)

[Montault en enige anderen](#)

[De weduwe van Gastines de Jonge en anderen](#)

[De moord van de Hervormden te Meaux, in Brie](#)

[De vervolging van de gelovigen te Troyes, in Champagne](#)

[De moord te Orleans](#)

[De verschrikkelijke moord van de gelovigen te Lyon](#)

[De vervolging te Rouaan](#)

[De moord te Toulouse](#)

[Vervolging te Bordeaux](#)

[Besluit over de moord aan de hervormden in Frankrijk](#)
[Arnoud de Croos Mielfiel de Seeldraaier](#)
[Jasper Stevens](#)
[Mauris van Dalen](#)
[Simon Simonsz](#)
[Lieven van de Meern](#)
[Antonius uit de Hove](#)
[Jan de Buck](#)
[Joos de Jonge, Quirijn de Palme en Rogier Joosten](#)
[Goris](#)
[Jasper de Metser](#)
[Johannes Gelasius](#)
[Pieter Panis](#)
[Simeon van Torre](#)
[Wouter Wilge](#)
[Neesken de Greef](#)
[Jan Missuens de Jonge](#)
[Wilhelmus Pressius](#)
[Mr. Arent en Mr. Adriaan](#)
[Johannes Florianus](#)
[Christophorus Fytrerus](#)
[Radegronde en Claude Foncaut](#)
[Jan de Lerm](#)
[Antonius Hilaiet](#)
[Antonius Oldevin](#)
[Margriete Pieronne](#)
[Een Engelsman](#)
[Een bejaard man](#)
[Jan Cateau](#)
[Anneken uit den Hove](#)
[Arnoud le Maire](#)
[Werner Hesu](#)
[Pieter Motte](#)
[Antonius Moreau](#)
[Bartholomeüs Copin](#)
[Nicolaas de Soignie](#)
[Maarten van Voisin](#)
[Franco di Franco](#)
[Antoine Mibais](#)
[De verschrikkelijke moord door de pausoezinden aan de hervormden in Valtellia](#)
[Melchior Balthazars](#)
[Het lijk van Jan Wevers](#)
[Maria van Provins](#)
[Johan Avontroot](#)
[Onmenselijke wreedheid door de pausgezinde Ieren gepleegd aan de hervormde christenen in Ierland](#)
[Verhaal van het verschrikkelijk bloedbad in het jaar 1655 onder de gemeenten in Piëmont, en van hetgeen er verder plaats had tot de vrede](#)
[Korte geloofsbelijdenis der hervormde gemeenten in Piëmont](#)

[Besluit van dit boek](#)

Gerard Moyart en Pieter de Meulen

[JAAR 1570.]

Gerard Moyart, geboren te Ronse, werd om de getuigenis van Jezus Christus te Oudenaarde gevangen genomen, en zo wreed behandeld, dat zij hem zelfs zijn nooddruft van spijs en drank (die immers aan onredelijke schepselen niet geweigerd wordt) onttrokken. Niettegenstaande dit alles, was hij door Gods genade zo tevreden in zijn gevangenschap, dat hij onbewegelijk bleef in de waarheid van het Evangelie, zoals men uit zijn brief, die hier volgt, kan bemerken.

"Lieve broeders en zusters, aan u geliefden bericht ik bovenal, dat ik tot heden toe, door 's Heeren kracht, in mijn gevangenschap welgemoed ben, zo zelfs dat de dagen in de gevangenis mij niet verdrietig zijn geweest, en het mij is, alsof ik niet gevangen ben, en vertrouw, dat ik, door de barmhartigheid Gods, volstandig blijven zal tot het einde toe. Met groot geduld neem ik ook deze kastijding van de Heere aan, en twijfel niet, of zij zal mij tot mijn nut dienen. Ook heb ik Hem gebeden uit de grond van mijn hart dat Hij mij al mijn vroegere verborgen en openbare zonden wil vergeven, zoals Hij zich over mij eindelijk ontfermd heeft; want mijn smeken is tot Zijn oren gekomen, zodat ik niet twijfel, hetzij ik leef of sterf, dat ik altijd des Heeren ben. Al moet ik ook mijn leven in dit jammerdal verliezen, zo ben ik nochtans verzekerd, dat ik het hiernamaals boven in het rijk van mijn hemelse Vader zal terugvinden. Och, lieve broeders, ik wenste, dat ik u schrijven kon, hoezeer ik in de Heere getroost ben, Die Zijn kinderen bewaart in gevangenissen, pijnigingen, ja, in het water en in het vuur, zodat de vlammen hen niet beschadigen, noch enigermate scheiden van de liefde Gods, die in Christus Jezus is. En, nu mijn lieve broeders en zusters, ik neem afscheid. Het koninkrijk der hemelen wordt geweld aangedaan, en de geweldigers moeten het innemen, waarnaar ik van ganser harte verlang, en hoop weldra, door de kracht des Heilige Geestes, tot mijn God te gaan; want ik zie, dat de tijd van mijn verlossing nabij is, en dat ik de Heere mijn offerande naar Zijn wil brengen zal. Hiermee neem ik, mijn lieve broeders en zusters, mijn laatste afscheid, totdat wij volmaakt hierboven in het huis des Heeren tot in eeuwigheid elkaar zullen aanschouwen.

Toen hij nu langer dan acht maanden had gevangen gezeten, en vele aanvallen van de vijanden der waarheid had verduurd, liet men zijn vonnis van Brussel halen, wat inhield, dat men hem als een ketter levend moest verbranden. Op dezelfde wijze werd ook Pieter de Meulen, te Lopigem geboren, nadat hij eenentwintig maanden had gevangen gezeten, met bovengenoemde Gerard Moyart, op dezelfde dag aan de Heere in de vlammen opgeofferd. Aldus eindigden deze beide vrome getuigen, onder aanroeping van de naam des Heeren, hun leven te Pamele, op de 11e April 1570.

Michiel van Ro

[JAAR 1570.]

Michiel van Ro, te Ursele geboren, was een vroom man en een beminnaar der waarheid. Op de 2e December 1570 werd hij door de opperschout te Belle gevangen genomen, naar Gent gebracht, en in een welverzekerde gevangenis gesloten. Hij zat daar langer dan twee maanden gevangen, voor hij wegens zijn geloof werd ondervraagd. Intussen, terwijl hij dacht aan de vergankelijkheid van zijn lichaam en het geweld, dat de vijanden daaraan plegen zouden, nam hij dikwerf de toevlucht tot God door het gebed, en bad Hem het arme aarden vat met Zijn Geest inwendig te

versterken, teneinde dit, ter ere van Zijn Zoon Jezus Christus, te mogen opofferen. Daartoe vermaande hij ook zijn broeders onder t'et kruis, toen hij het volgende aan hen schreef:

"Lieve broeders, ik schrijf u naar mijn krank vermogen, zoals ik slechts een zwak en krank mens ben, en intussen in mijn gevangenschap nu en dan zeer bezwaard mij gevoel, doch ik word weer getroost, waarvoor ik God nooit genoeg kan danken. Vrede zijden broeders en zusters, en liefde met geloof van God de Vader en de Heere Christus. Ik bid u, broeders om Christus, wil, de Heere voor mij te bidden, zoals ik voor ulieden doe, opdat de waarheid des Heeren in leven en in sterven worde groot gemaakt."

Terwijl hij gevangen zat, werd hij dikwijls door onderscheiden personen met twistgesprekken aangevallen, die hij echter met de Schrift de mond stopte. Doch een zeer wereldsgezind man vanwege de bisschop, een loze vos en afvallige wederdoper, nadat hij lang van de roomse kerk en haar macht gesproken had, vroeg hem: "Michiel, zoudt gij alles niet willen schikken? Ik ken een goed heer, die hedenavond nog bij u zal komen, en genade voor u zal verkrijgen; want de genade is vanavond of morgen verloren, en morgen zoudt gij niet meer kunnen geholpen worden." Toen hij hem kwelde om slechts een woord van hem te horen, zei Michiel: "Doe uw voordeel met uw genade; ik hoop genade te vinden bij de Heere, waarover ik gerust ben." Hij hernam: "Als gij uw koning niet onderdanig bent, zult gij moeten steven; doe wat gij kunt." Michiel antwoordde: "Dat hoop ik ook te doen." Na nog lang gesproken te hebben gingen zij heen.

De 15den Februari, des morgens ten zeven uren, kwam een van de commissarissen, die hem vroeg, hoe hij heette. Hij zei: "Michiel van Ro."

De comm. "Waar bent gij geboren?"

Michiel. Te Ursele"

De comm. Hebt gij daar altijd gewoond?"

Michiel Ja, mijnheer."

De comm. "Gij was daar toch niet, toen gij gevangen genomen werd?"

Michiel "Neen, maar te Belle"

De comm. Hebt gij volgens 's lands gebruik de sacramenten bijgewoond?"

Michiel "Neen toch niet, mijnheer."

De commissaris werd daarover zeer toornig, en zei: "Wie heeft u dat geleerd? Gij moet hem aanwijzen."

Michiel "Dat is mij niet geleerd."

De comm. "Door wie bent gij dan onderwezen? Door een boze geest?"

Michiel "Dat is God de Vader bekend, en dat is mij genoeg."

De commissaris ging heen, en zei, dat hij niet langer met hem kon spreken.

Later op dezelfde dag kwam er nog een priester met een officier bij zich tot hem, om hem te ondervragen naar zijn geloof, die hem dan ook vroegen, of hij niet geloofde aan de zeven sacramenten. Michiel antwoordde, dat hij er slechts twee in de Schrift las, en wel die van de doop en het avondmaal. De priester vroeg hem andermaal, of hij niet geloofde, dat Christus met vlees en bloed in het avondmaal tegenwoordig was. Hij antwoordde: "Ik geloof, wat de vier Evangelisten daarvan hebben meegedeeld."

De priester las de plaats "Neemt, eet, dit is mijn lichaam," en vroeg hem, of hij dit niet geloofde. "Ja zeker," antwoordde Michiel, "maar uw uitlegging geloof ik niet, want daaruit zou volgen dat Christus twee lichamen zou hebben, een broodachtig lichaam en een vleselijk: een broodachtig, dat hij zelf brak en Zijn discipelen gaf, en een vleselijk, dat Hij zelf was, en de volgende dag voor hen aan het kruis overgaf. En, als

dit van het brood verstaan moet worden, dan moet het ook voor ons gekruist zijn; want er is geen ander lichaam dan dat voor ons gekruisigd is en gegeven tot vergeving van zonden. En, aangezien gij dit nu vleselijk verstaat en niet geestelijk, en de tekenen voor de betekende dingen opvat, kan ik het met u niet eens zijn? De priester vroeg: "Waarom niet?" Michiel antwoordde: "Omdat gij zegt, dat Christus aan ieder van de discipelen Zijn gehele lichaam heeft gegeven, die twaalf in getal waren, en Hij die mee aan de tafel zat was de dertiende; en wanneer nu ieder discipel Christus' lichaam vleselijk gebruikt had, wat werd er dan de andere dag aan het kruis tot vergeving der zonden overgeleverd? Daarom houd ik mij aan Christus, Die zegt: Dat voor u gegeven wordt." En opdat wij dit niet zouden opvatten van het sacrament, dat Hij daar instelde, voegde Hij er bij: "tot vergeving van zonden." Derhalve is er geen ander lichaam in de dood gegeven dan zijn eigen lichaam, en evenmin is het brood, dat slechts een sacrament was, voor ons gekruisigd, maar het lichaam, dat aan de tafel zat, dat voor mijn zonden voldaan heeft." De priester las Joh. 6 en Kor. 11. Michiel antwoordde: "Dit moet alles naar de geest verstaan worden, door welke Christus Zichzelf voor ons Gode de Vader onstraffelijk heeft opgeofferd, en ons door de sacramenten wordt aangewezen." De priester zei: "De moeder de heilige kerk gelooft het anders; en, wanneer gij u daarnaar niet wilt schikken, moet gij de dood sterven." Michiel zei: "Dit zou niet goed zijn."

De priester. En toch verzeker ik u dit. Doch hoe denkt gij over het vagevuur?

Michiel. "Daarvan heb ik niets gelezen."

De priester. "Zo gij daaraan niet gelooft, bent gij verdoemd."

Michiel "Dat zou kwaad zijn."

De priester. "Michiel, ik verzeker het u waarlijk. Hebben de bisschoppen niet dezelfde macht, die de Apostelen bezaten? En hebben de bisschoppen geen macht over ons en ulieden."

Michiel "Ja, indien gij door de leiding des heiligen Geestes in de voetstappen der Apostelen wandelde, waar het nu ver vandaan is."

De priester. "Zo, gelooft gij dan niet dat de bisschoppen macht bezitten? Antwoord mij."

Michiel "Dat is de Heere bekend."

De priester. "Ik zeg u Michiel, als gij u niet bekeert, moet gij de dood sterven en hierna de eeuwige dood."

Michiel "Dat zou kwaad zijn."

De priester vertrok, en vroeg aan Michiel, of hij terug wilde komen. Michiel antwoordde: "Als u dit behaagt."

In de namiddag van die dag kwam een andere geestelijke bij hem, die hem bijna al dezelfde vragen deed, waarom Michiel tot hem zei: Hij komt gedurig met de macht van de kerk voor de dag, en met het avondmaal, waarvan ik heden gesproken heb, en ik hoop daarbij door Gods genade te blijven."- "Ja, ja," zei de geestelijke, "het is, zoals mij heden een goede heer zei, gij zult moeten sterven en ook de eeuwige dood, tenzij gij u bekeert, en dit is zo zeker, alsof ik het u met een eed bevestig, want gij wilt niet geloven aan Gods Woord."

Michiel Jawel, alles wat daarmee overeenkomt."

De geestelijke. "Welaan! Er staat in de brief aan de Corinthiërs: "Zo wie op dit fundament bouwt goud, zilver, hooi, stoppelen, een iegelijks werk zat beproefd worden als door vuur; wiens werk verbrandt, hij zal schade lijden; maar hij zal nochtans behouden worden als door het vuur." Dat is: al wordt men ook in het vagevuur gepijnigd, men wordt er echter uitgeholpen, want er staat: "als door het vuur."

Michiel "Ik heb gelezen, dat Johannes zegt: "Die na mij komt, is sterker dan ik, wiens schoenriem ik niet waardig ben te ontbinden, die, zal u dopen met de Heilige Geest en met vuur." Ik versta onder het vuur de Heilige Geest. Hebt gij dit niet gelezen?"

De geestelijke antwoordde toestemmend, doch beriep zich op het tweede boek van de Maccabeën, waar Judas gebiedt te offeren voor hen, die gesneuveld waren. "Wel, wat zegt gij hiervan?"

Michiel antwoordde, dat dit boek onder de apocriefe boeken was opgenomen, dat dit in de gehele Schrift nergens wordt gevonden, en dat hij zich vasthield aan de woorden zijns Meesters, Die hem gebiedt door de enge poort in te gaan tot het leven, en de brede weg te vermijden, die tot het verderf leidt. Toen bedreigde hij de beklagde zeer, en liet hem vertrekken en een ander bij zich komen. Daarna riep hij de martelaar andermaal en vroeg: "Wel Michiel, hebt gij u niet bedacht?" Michiel antwoordde: "Ja, ik heb mij reeds bedacht: ik blijf hij het vorige." - "Zo," zei hij, "dan zult gij morgen sterven." Hij vroeg hem tevens, als hij sterven moest, of hij dan niet bij hem wilde biechten. Michiel antwoordde: "Als het zover is, dan weet ik, wat ik doen zal." Des anderen daags, de 16e Februari, kwam de geestelijke alleen, en vroeg hem, of hij zich bedacht had. De martelaar zei, dat hij zich reeds lang had bedacht. De geestelijke wilde hem bewijzen, dat Christus en de discipelen een mis hadden gevierd, toen zij het avondmaal hielden. Michiel antwoordde daarop, dat hij dit in zijn gehele leven niet gelezen had, maar dat Christus eenvoudig het brood had gebroken en rondgedeeld, en geen altaar of misklederen had gebruikt. "Zijn discipelen," zei hij, "beval Hij te prediken en alles te onderhouden, wat Hij hun bevolen had. En in de Handelingen der Apostelen lezen wij, dat zij dit alles onderhouden hebben, en volhardden in de leer en in de breking des broods, en dat men daarvan af noch toedoen mag." De geestelijke sprak hem zeer bits aan, zoals hij steeds gedaan had, en zei: "Bemoei u met uw ambacht, laat hen de Schrift lezen, die daartoe gesteld zijn." Hij ondervroeg hem andermaal aangaande het vagevuur, en Michiel antwoordde hem, wat hij daags tevoren gezegd had. De geestelijke zei op spottende wijze: Mij dunkt, dat gij een profeet bent." Hij vroeg Michiel verder, of hij ook een goede hals had, om het zwaard daardoor te laten gaan, of hij de strop kon verdragen, en in het vuur verbrand kon worden, en zei, dat hij het een of ander zeker zou ondervinden en daarna een eeuwige dood; "want," zei hij, "de duivel heeft u bij de keel." Michiel antwoordde, dat dit zo niet was, maar dat hij God de hoogste eer gaf. Aldus verlieten zij de beklagde, en bedreigden hem met de dood. Op de 19e Februari kwam de geestelijke andermaal bij hem, en vroeg hem, of hij niet zou willen vasten, en of het kwaad was als men vastte. Michiel zei: "Nee, als het gepaard gaat met het gebed om daardoor iets te begeren tot eer van Zijn naam." "Maar," zei de geestelijke, "u bent een arme ketter, want gij gelooft niet, dat Christus vleselijk in het misbrood is, juist zoals Hij hing aan het kruis." Michiel antwoordde daarop: "Weet gij wel, dat in de Handelingen der Apostelen geschreven staat, dat God niet woont in tempelen met handen gemaakt, noch door mensen handen wordt gediend als iets behoevende, daar Hij Zelf het leven, de adem en alle dingen geeft. Het is duidelijk, dat gijlieden u daartegen verklaart, en allen doodt, die daaraan vasthouden." De geestelijke werd boos en zei: "Waar duivel houdt gijlieden uw avondmaal en doopt gij uw kinderen?" Michiel antwoordde: "In de plaatsen, die wij daartoe geschikt vinden." De geestelijke zei: "Het bevreemdt mij, dat gij zo op uzelf staat en niet geleerd bent. Reeds, veertig jaren heb ik geleerd en onderzocht, en ik versta de Schrift nog niet. Laat dit onderzoek aan ons over, en bemoei gij u met uw ambacht." De geestelijke vroeg verder, wat hij had geleerd door

zijn onderzoek, en of hij het er niet voor hield, dat Christus waarachtig God en mens was. Michiel antwoordde toestemmend. Verder vroeg de geestelijke, of hij niet herdoopt was. Michiel antwoordde, dat hij met de doop tevreden was, die in de naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes aan hem was bediend. Voorts vroeg de geestelijke, of men de kinderen ook dopen moest. Michiel antwoordde, dat hij zich daar mee verenigde. De geestelijke zei: En hebt gij geen vrouw noch kinderen?" Michiel antwoordde: "Mijn vrouw is in de Heere ontslapen." De geestelijke vroeg: "Zijn uw kinderen gedoopt?" Michiel antwoordde toestemmend. Toen zei de geestelijke: "Wanneer gij dit alles eenvoudig geloofde, dan zou men u kunnen helpen, zodat gij de dood zoudt ontgaan. Dieven en rovers wordt genade geschonken, doch voor u is hier geen genade te verkrijgen, noch hiernamaals." Na nog vele andere woorden te hebben gesproken, ging de geestelijke weg, en gaf aan Michiel de zaak in bedanking. Des anderen daags kwam de geestelijke terug in gezelschap van een priester, die samen hem als listige slangen overvielen en hem vroegen: "Waar bent gij geboren?"

Michiel. Te Ursele"

De geestelijke: "Ja, ik heb uw ouders goed gekend. Hebben die u niet goed onderwezen?"

Michiel "Dat heb ik niet gezegd.

De geest. "Hebt u zich daarop nog niet bedacht?"

Michiel "Ik bedenk mij iedere dag wat ik doen moet."

De geest. "Bedenk, bedenk u toch, want eeuwig is zo lang. Hebt gij ook niet gezegd, dat Christus in de roomse kerk niet is?"

Michiel "Ik heb gezegd, dat er geschreven staat: "Gij bent een tempel des Heiligen Geestes, en God woont niet in tempelen met handen gemaakt." Nog zegt Christus: "Waar twee of drie in Mijn naam vergaderd zijn, daar ben Ik in het midden."

De geest. "Er staat daar niet letterlijk: twee of drie in Mijn naam."

Michiel "Dat is zo, doch wel naar de geest."

De geest. "Hij is hier nader in persoon dan gij bent." Verder spraken zij tegen elkaar Latijn.

De priester. "Mijn kind, wij zouden u graag helpen, maar dit kan niet; doch bedenk u, en zo gij ons nodig hebt, laat om ons vragen. Of wilt gij niet, dat wij terug komen?"

Michiel "Zo als het u behaagt."

Aldus was de ondervraging van de beklagde afgelopen tot op de 6e in Maart. Doch, hij werd niet geheel vergeten, want iedere dag werd hij zo door een gevangenbewaarder als anderen aangevallen. Later kwam er een tot hem, Pieter de Backer genaamd, een Jakobijner, in gezelschap van zijn geestverwant, om hem op de volgende wijze te ondervragen:

Backer. "Mijne man, hoe heet gij?"

Michiel "Michiel is mijn naam."

Back. "Dit is een schone naam, het is een Engel. Bidt gij de Engel niet aan?"

Michiel "Ik bid onze Vader aan."

Back. "Geloofst gij niet, dat wij de Engelen moeten aanbidden?"

Michiel "Ik heb het nergens gelezen?"

Back. "Geloofst gij niet, dat wij de Engelen moeten vragen om voor ons te bidden?"

Michiel "Ik heb in de Schrift niet gevonden, dat wij de Engelen vragen zouden voor ons te bidden, maar wel, dat wij God de Vader alleen door Christus zullen aanbidden."

Back. "Bidden en aanbidden is twee."

Michiel Toon mij uit de Schrift, dat men het doen moet."

Back. "Geloofst gij het niet?"

Michiel "Bewijst het mij eerst."

Toen begonnen zij in het Latijn te spreken. Vervolgens viel Backer Michiel op een ander punt aan en vroeg: "Michiel, gelooft gij ook, dat Christus waarlijk in vlees en bloed in het sacrament is?" Michiel antwoordde, dat men dit geestelijk moest verstaan. De monnik las uit Mattheüs voor: "Dat is Mijn lichaam." Wat zegt gij daarvan?"

Michiel "Zie wat er op volgt: "dat voor u gegeven wordt tot vergeving van zonden." Bemerkt gij niet, dat Christus Zijn discipelen bij dit sacrament wees op Zijn lichaam, dat de volgende dag aan het kruis werd opgeofferd?"

Back. "Waarom gelooft gij het niet, daar er toch zo duidelijk staat: "Dat is Mijn lichaam?"

Michiel "Om de reden, die ik reeds gezegd heb; ten andere omdat Christus tot de Kapernaümiëten zegt: Het vlees is niet nut: de Geest is het, Die levend maakt." En als het vlees ware, zoals gijlieden zegt, zou men het immers zien!"

Back. "Het is zo rauw niet als een stuk vlees, dat men van een os snijdt."

De monnik. "Gij gelooft Gods Woord op een andere wijze dan wij."

Michiel "God zal ons hierover naar waarheid oordelen."

Toen lazen zij, dat Christus vijf duizend mensen gespijzigd had met vijf broden en weinige vissen. Verder, dat Hij op de zee had gewandeld, dat Hij almachtig is, en ook wel in de mis kon zijn.

Michiel "Christus wilde met deze werken Zijn goddelijke kracht en goedheid bewijzen, daar Hij het volk, dat bijna van honger omkwam, spijzigde. Wij komen ook niet aan het avondmaal, om met vleselijke spijs ons lichaam te voeden; maar aangezien onze ziel geestelijk is, wordt die ook met het gekruisigde lichaam en het vergoten bloed verzadigd.

Back. "Op welke wijze geschiedt dit?"

Michiel "Wanneer wij wensen ontslagen te worden van onze zonden, waardoor de toorn Gods en de eeuwige dood ons deel is, en alzo hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, dan komt Christus in het avondmaal, en spijzigd ons met alle gelovigen, zeggende "Dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken is tot vergeving van uw zonden; en, indien wij deze beloften met het geloof aannemen, worden wij gespijzigd en gelaafd tot het eeuwige leven."

Back. Neen, neen, wij moeten het anders verstaan, namelijk, dat wij het vleselijk ontvangen, want Hij heeft hemel en aarde geschapen. Hij is almachtig."

Michiel "Christus zegt; "Ik ben het levende brood, dat van de hemel is neergedaald, wie van dit brood eet, zal in eeuwigheid niet hongeren." Verder, Christus bestraft de Kapernaümiëten, die dit eten van Christus' vlees niet verstonden, en zei: "Ergert ulieden dit, dat Ik gezegd heb, tenzij dat gij het vlees van de Zoon des mensen eet, en Zijn bloed drinkt, zo hebt gij geen leven in uzelf. Wat zou het dan zijn, zo gij de Zoon des mensen zaagt opvaren, waar Hij te voren was? De Geest is het, Die levend maakt, het vlees is niet nut."

Back. Gelooft gij niet, dat de priesters, door Gods macht, macht hebben de zonden te vergeven?"

Michiel "Niemand kan de zonden vergeven dan God alleen."

Back. "Heeft de Heere niet gezegd tot Petrus: "Ontvang de Heilige Geest? Aan wie gij de zonde vergeeft, die zullen ze vergeven zijn; die gij ze houdt, die zijn ze gehouden?"

Michiel "Dit is gezegd tot de lieden voor wie Petrus predikte, dat is de bekeerden. Deze vroegen aan hem: "Wat zullen wij doen? Petrus antwoordde: "Bekeert u, enz.,

want u komt de belofte toe en uw kinderen. Wie zich bekeerden, die opende hij de hemel, zoals hij de onboetvaardigen uit het volk de verdoemenis verkondigde."

Back. "Hadden zij toen daartoe de macht niet?"

Michiel "Christus zegt, dat allen tot Hem komen moeten, die belast en beladen zijn. Hij zegt niet: gaat tot Petrus of tot Paulus. De Apostelen hebben geen macht ontvangen de ongelovigen de hemel open te doen, en de dienaren van Christus hebben het niet gedaan, maar slechts valse profeten, zoals uit vele geschriften blijkt, die door God niet gezonden zijn."

Back. "Een bisschop heeft macht u gevangen te houden of te ontslaan; heeft hij niet?"

Michiel "Dat zal gaan, zoals het God behaagt."

De monnik, Het zwaard is gegeven om de kwaden te straffen en de goede te beschermen."

Michiel "Dat is waar."

De monn. "Hoe veel temeer een slecht geloof?"

Michiel Christus zegt, dat men het moet laten opwassen tot de oogst."

Back. "Wij zeggen dit niet van u, maar van hen, die valse leringen in uw stad zaaien. Tot u komen wij om u te onderwijzen. Wij hebben gehoord, dat er nog een is, die geen genade ontvangen heeft, en gij wilt ook al niet onderwezen worden."

Michiel "Laat het goede en kwade zaad opwassen tot de oogst, dan zal het gescheiden worden."

Back. De koning verstaat dat zo niet."

Michiel "Gij kunt daarom niet bewijzen, dat men iemand wegens zijn geloof doden mag."

De monn. In de Handelingen der Apostelen leest men, dat Petrus Ananias en Safira doodde."

Michiel "Dat is waar, maar dat was, omdat zij de Heilige Geest gelogen hadden."

De monn. Hoe lang is het reeds geleden, dat gij niet gebiecht hebt?"

Michiel In geen drie jaren."

De monn. "Zoudt gij het niet willen doen?"

Michiel "Ik weet wel, wat ik doen zal; maar ik ben tevreden met de biecht, die ik bij mijn God gedaan heb."

Back. "Hoe denkt gij over de zeven sacramenten?"

Michiel "Ik ken er geen meer dan twee: de doop en het avondmaal."

Back. "Wel, hoe denkt gij dan over het huwelijk, is dat dan geen sacrament? Paulus zegt toch, dat dit een verborgenheid is."

Michiel "Als het een sacrament is, behoort gij het te gebruiken."

De monn. "Dit zegt gij goed; maar allen mensen komt het niet toe. En Paulus zegt dat ongetrouwd te zijn het beste is."

Met deze woorden namen zij afscheid en zeiden tot Hem: "Bidt de Heere."

Op de 13e Maart kwam mr. Jakob Hessels bij hem en vroeg: "Wel, Michiel, wat zegt gij? Ik heb vier onderscheiden personen tot u gezonden, die allen hetzelfde getuigen, namelijk, dat gij niet wilt aannemen, dat Christus met vlees en bloed in het sacrament is, en dat de paus macht heeft de zonden te vergeven. Wat zegt gij hiervan?" Michiel antwoordde: "Zoals ik vroeger gezegd heb." Hessels werd daarover zeer vertoornd, schreeuwde en dreigde, en ging vervolgens tot drie andere gevangenen, waar hij Michiel riep, schreef alles op en vertrok naar Brussel. Intussen schreef Michiel een brief aan zijn broeders, waarin hij zijn toestand meedeelde met de volgende woorden:

"Och lieve broeders en zusters in de Heere, ik geef u mijn toestand te kennen, namelijk, dat de strijd voorhanden is, die ik te strijden heb. Ach, ware hij reeds

gestreden, en de overwinning behaald! Er is toch een grote prijs te winnen, die vlees en bloed zal kosten. Door de kracht van boven en de hulp des Heiligen Geestes hoop ik de overwinning te verkrijgen, ofschoon dit alles het vlees moeilijk valt. De genade van onze Heere Jezus Christus zij met u allen. Amen."

De 3e Mei verscheen bij hem vanwege de bisschop een priester en drie beambten, Joost de Naes, Roeland van Imbiese en Pieter Brouwer, als getuigen bij de ondervraging.

De priester. Geloofst gij niet, dat Christus lichamelijk in het avondmaal tegenwoordig is? Deze heren zijn nu bij mij en wel voor de laatste maal, en zullen niet terugkomen. Antwoord nu ja of neen.

Michiel "Ik verhaal, wat gij reeds vroeger van mij gehoord hebt, en daarbij blijf ik, dat Christus het levende brood is en niet het sacrament."

De priester. "Wanneer men het sacrament gebruikt, wordt men dan niet Christus' lichaam vleselijk deelachtig?"

Michiel Als dit waar was, zou Christus niet gezegd hebben: "Als gij de Zoon des mensen zaagt opvaren, waar Hij tevoren was. De Geest is het, Die levend maakt; het vlees is niet nut."

Joost de Naes. "Geloofst gij dat niet?"

Michiel ik geloof alles, wat met het Woord van God overeenkomt."

De priester. "Wij hebben het u bewezen met de woorden: Dat is Mijn lichaam."

Michiel "Ik ben het met de Apostelen eens. Toen aan deze gevraagd werd, of zij ook niet wilden heengaan, zei Petrus: "Heere, tot wie zouden wij heengaan, want Gij hebt de woorden des eeuwigen levens." Ik vestig mijn grond er op, dat, zo wie dit leven, dat is Christus, verlaat, niets dan de dood vindt."

De beambten. "Zo, dan zult gij de vuurdood moeten ondergaan."

Michiel "De naam des Heeren zij geprezen."

De priester. Zeer bits: "Gij zult de tijdelijke dood moeten sterven en hierna de eeuwige dood."

Michiel Het oordeel komt de Heere toe."

De priester. "Turken en ongelovigen mag men toch oordelen?"

Michiel "Kunt gij dan bewijzen dat ik een Turk ben?"

De priester. Ja, want gij gaat buiten Gods Woord."

Michiel "Ik beweert niets buiten Gods Woord."

De Priester. "Waarom gelooft gij dan ons niet?"

Michiel "Ik geloof alles, wat met het Woord Gods overeenkomt."

De priester. Bidt gij dikwerf tot God?

Michiel Ja, naar mijn krank vermogen."

De priester. Vraagt gij Maria dan niet om voor ons te bidden?

Michiel "Ik bid alleen tot God door de Middelaar Jezus Christus."

De priester. "Dat is waar; maar bidden en aanbidden is twee. Verder zou ik nog vele zaken in u kunnen aanwijzen, die strijden tegen onze moeder de heilige kerk."

Roeland van Imbiese. "Als wij tot de koning willen gaan, hebben wij een voorspraak nodig."

Michiel "Dat is ook waar; daarom heb ik ook gezegd, dat ik tot God door Christus ga, en dat Hij onze Middelaar is en onze spijs; doch gijlieden wilt dit alles naar de letter verstaan. Christus zegt: "Ik ben de deur, door Mij moet gij uit en ingaan, en Christus is toch geen deur.

De priester. Dat is waar, maar Hij wijst ons op de weg.

Michiel "Derhalve blijkt, dat men niet alles naar de letter moet opvatten."

De priester. "Ik zie het wel; het heeft niets met u te beduiden. Reeds zo velen zijn er bij u geweest, zowel geestelijke als wereldlijke personen, en dit is reeds mijn vierde maal; gij zult dan moeten sterven."

De beambten. Ja, ja, dat is zo.

Michiel Tot God en tot mijn zaligheid moet het geschieden. Doch gijlieden zoudt het slecht kunnen bewijzen, dat men iemand wegens zijn geloof mag doden. Draagt gijlieden intussen zorg, een rechtvaardig vonnis te vellen."

Onder deze vrijmoedige belijdenis des geloofs van deze martelaar vertrokken zij. Van deze belijdenis getuigen ook de brieven met zijn eigen hand geschreven. Als een barende vrouw bleef hij in barensnood zitten, en verwachtte de ontbinding van zijn lichaam, die nabij was. De 8sten der genoemde maand kwam hij voor de rechters, waar hij het doodsvonnis ontving. Hij werd als een ketter veroordeeld om aan een paal levend te worden verbrand; welk vonnis hij geduldig verdroeg, terwijl hij God bad hun dit te willen vergeven.

Toen zij hem wegleidden schroefden zij zijn tong tussen twee ijzers, en bestreken de punt van de tong met een gloeiend ijzer, teneinde hij die niet zou uitsteken, en sloten hem de mond opdat hij niet spreken zou. Aldus werd hij als een lam naar de slachtbank geleid, om zijn offerande te brengen. Michiel zag het volk verheugd aan, boog het lichaam, nam aldus afscheid van al zijn broeders en trad de hut bij de paal binnen, waaraan hij gebonden werd en verbrand. Aldus eindigde deze vrome martelaar zijn leven, gaf zijn geest in de handen des Heeren, en ontsliep met zijn broeders op de 8e Mei, in het jaar onzes Heeren en enige Zaligmakers Jezus Christus 1570.

Arend Dierixsz. Vos, Sybrand Jansz., Adriaan Jansz. en Wouter Simonsz.

[JAAR 1570.]

Toen deze vier priesters, van wie de eerste pastoor in de Lier bij Delft, de tweede pastoor te Schagen, de derde pastoor te IJselmonde en de vierde pastoor te Monster geweest was, op verschillende en bijzondere plaatsen, nadat de openbare prediking van de goddelijke waarheid was verdreven en geschorst, waren gevangen genomen, werden zij te samen en wel onder het bestuur van Gods Voorzienigheid, naar 's Gravenhage gebracht, en bij elkaar in ene gevangenis tot op de dag van hun verlossing bewaard. En, ofschoon hun de gelegenheid tot verkondiging van het goddelijke Woord was benomen, lieten zij niet na, om allen, die uit Brabant, Zeeland en uit onderscheiden plaatsen in Holland tot hen kwamen, te onderwijzen, vermanen, vertroosten en versterken. En, wanneer zij geen bezoek ontvingen, wat overigens dikwerf plaats had, wendden zij zich tot hun medegevangenen, die om verschillende redenen daar zaten, en vermaanden en onderwezen die, ieder naar hun verschillende omstandigheden, zo goed zij konden.

Zij betoonden zich ook ijverig in het vermanen en het schrijven van troostbrieven aan de gemeente des Heeren op onderscheiden plaatsen. Intussen vergaten zij ook hun bloedverwanten niet, maar beijverden zich om hen voor de Heere te winnen. En met welk een grote zorg zij hun bedroefde vrouwen en kinderen onderrichtten, vertroostten en tot standvastigheid vermaanden, getuigen zeer overvloedig al de geschriften, die door hen aan deze werden toegezonden.

En, aangezien er gelijktijdig met deze Wederdopers van verschillende richting gevangen zaten, hielden zij niet op deze van hun dwaasheid en velerlei dwalingen te genezen, en wekten hen ijverig op, de zuivere waarheid eenparig met hen te omhelzen.

Vooraf muntte daarin uit Arend Dierixsz., pastoor in de Lier, zoals de samenspraak, door hem te boek gesteld, dit genoegzaam toont. Het bleek dus, dat zij niet zonder grote vrucht omstreeks twee jaren in de gevangenis hebben doorgebracht. Toen echter de duivel bemerkte, dat zijn rijk door de arbeid en de ijver van deze godzalige mannen grote schade leed, ja groter dan toen zij nog vrij waren, begon hem dit eindelijk te verdrieten. Volgens zijn gewoonte als mensenmoorder, zette hij ook tegen hen op zijn krachtigste dienaren der geestelijkheid, die hij tot sporen gebruikte om hen daarmee te prikkelen, die meenden, dat men deze vrome martelaren geheel vergat, alsof zij niet met hen als ketters, die gedood moesten worden, zouden handelen, juist alsof hun dood het leven niet zou zijn van vele lieden.

Op de 10e Mei 1570 werden dus de vier gevangenen door een gerechtsdienaar uit de gevangenis gehaald, en in een kamer gebracht voor de commissarissen van de koning en de bisschop, waarbij ook tegenwoordig was de beambte van de bisschop en zijn zaakgelastigde, een geestelijke advocaat, zoals zij hem noemden, en nog een geloofsrechter en procureur, om door hen te worden ondervraagd. De geloofsrechter ondervroeg hen aangaande verscheidene zaken, zoals over het verlaten van de priesterstand, en het aannemen van een anderen godsdienst, naar hun gevoelen over de paus, en hoeveel sacramentenzij erkenden in de kerk gebruikelijk; voorts naar hun gevoelen betreffende het huwelijk en naar vele andere zaken. Ieder hunner antwoordde daar zo, dat zij hen als hardnekkige ketters en afvalligen veroordeelden, die waardig waren met de dood te worden gestraft, zoals blijkt uit de brieven, door hen uit de gevangenis geschreven.

In de vroege ochtend van de 12den Mei werden zij door een gerechtsdienaar uit hun gevangenis gebracht naar beneden in een keuken, en bij het vuur geplaatst. In de kamer van onderzoek, waar het Sanhedrin vergaderd was, hielden zij een soortgelijken raad, als in het huis van Kajafas plaats had, om Christus ter dood te veroordelen. Deze godzalige mannen toch hoorden het vonnis over hen vellen, dat zij als verdoemde leden voor God en strafwaardig voor de mensen waren bevonden, zonder een woord daartegen te kunnen spreken. Hun werd ook geen afschrift van het vonnis ter hand gesteld. Deze raad was uit zulke lieden samengesteld, bij wie alles moest geschieden, wat zij slechts wilden.

Toen men nu meende, dat deze ketters en afvalligen genoeg door hen was aangedaan, om terstond door de overheid, daar zij zelf geen bloed vergieten, volgens hun verlangen te worden gedood, had de overheid daartegen zulk een bezwaar, dat zij daarmee niet eerder konden voortgaan, dan nadat zij, volgens het gebruik van de paus en antichrist, waren ontwijfd. Door dit oponthoud vreesden de gevangenen voor groter onaangenaamheden, want zij verkozen met Paulus liever ontbonden en bij de Heere te zijn, dan langer in ballingschap te leven. Doch de wijze en goede God, die ieder de grens heeft gesteld, welke door niemand zal worden overschreden, en zulk een zorg voor de Zijnen draagt, dat Hij hen niet boven krachten beproeft, bracht hun ellende tot een heerlijk einde. Want juist toen Sybrand Jansz. zijn lieve vrouw en dochter van een langere gevangenschap geschreven bad, berichtte hij, dat, voor de inkt van de brief droog was, hun werd aangezegd, dat zij voor de raad en de bisschop moesten verschijnen, opdat het gewetenlozen hun boos voornemen aan hen zouden volvoeren.

Op de 27sten Mei werden zij aldus uit hun gevangenis in een kamer gebracht, waar zij moesten toelaten, dat hun de gehele miskleding, werd aangetrokken en dat zij als priesters werden uitgedost, die gereed staan de geestelijke mis te bedienen. Vandaar werden zij vervolgens in een andere kamer geleid, in tegenwoordigheid van de bisschop van 's Hertogenbosch, tussen twee abten, die allen in hun geestelijk gewaad

waren gekleed, met een staf in de hand en hoeden op het hoofd. De bisschop, die het bespottelijke werk aan hen moest verrichten, sneed vooreerst een weinig haar van hun hoofden, en schrapten de toppen van hun vingers met een zilveren mes, doch zonder pijn, omdat zij de mis met onreine handen hadden bediend. Daarna ontdeed de bisschop hen van de misklederen, en zei tot ieder hunner: "Exuo te vestem justitiae, quam volens abjecisti." Dat is in het Nederduits: "Ik trek u het kleed der gerechtigheid uit, dat gij met uw wil hebt verworpen." De pastoor uit de Lier beantwoordde dit in het Latijn met Imo vestem injustitiae;" dat is: ja, het kleed der ongerechtigheid." Bij deze handeling waren tegenwoordig de procureur-generaal en de raadsheren van het Hof in Holland. En, toen deze vrome mannen, met wie als een apenspel en vertoning werd gehouden, vroegen, of het hun geoorloofd was te spreken, werd hun dit niet toegestaan, en moesten zij onder alles lijden en zwijgen, ofschoon het hun onmogelijk was de kracht des Geestes in hen aldus te onderdrukken, dat zij de dwaasheid van deze grote zogenaamde heiligen niet zouden hebben bespot. Toen zij daarom de bisschop en allen, die tegenwoordig waren, met ernst onder het oog brachten, dat zij wel beter wisten dan zo met hen te mogen handelen, legde de bisschop met een vertoning van waarheid en oprechtheid zijn hand op de borst, en riep God met een eed tot getuige aan voor zijn hart, en betuigde niet beter te weten dan dat hij volgens Gods wil handelde, en niets anders gevoelde dan dat de roomse godsdienst de naaste was tot zaligheid. De oude Arend Dierixsz., die het nauwst met hem in betrekking had gestaan, antwoordde daarop, dat hij wel beter geweten had, maar dat hij die overtuiging op goddeloze wijze had onderdrukt, wat hij eens in de dag des oordeels voor de Heere zou moeten belijden. Ten gevolge van deze woorden ontstond er een grote ontroering bij allen, daar ieder zag, dat de bisschop al bevende zijn werk volbracht. Het was niet te verwonderen, dat de raad verbaasd werd, daar ieder zijner leden niet alleen in het bezit was van de menselijke rede, die hun wel aanwees, wat deze mannen werd aangedaan, maar zij kenden ook allen Arend Dierixsz. als een geleerd, verstandig en godzalig man, die wegens het geven van wijze raad bij ieder bekend was. En nadat deze mannen hun vurige woorden, tot levensverbetering dienende, hadden gesproken, en de bisschop zijn goddeloze ontwijding aan allen had volbracht, wendde hij zich tot de raad, leverde hen daaraan over met de bede hen genadig te behandelen.

Zie, hoe de duivel kan veinzen, zijn dienaren vergunt hij het hart te verzadigen aan het onschuldige bloed, maar hun eigen handen daarmee te bezoedelen, is hun niet geoorloofd. Dit gaf de grijze man, aangezien hij begaafd was met bijzondere vrijmoedigheid in het spreken, de bisschop met een Latijnse spreuk te kennen: "Quam pharisaice," dat is: Hoe geveinsd!" Daarna ging de vergadering uiteen, terwijl de mening der leden zeer verschillend was. Want de verblinde bisschop spoedde zich met zijn beide abten tot een welbereide weelderige en overvloedige maaltijd, waaraan zij, vermoeid van de arbeid, zich zouden versterken door de overvloed der spijs, en hun geschokte harten, waarin de rechtvaardigheid Gods wegens de goddelijke toespraak der vier gevangenen zich had laten gevoelen, door de welsmakende wijn te verheugen, zo zelfs dat zij door onmatigheid als dieren in het rijtuig moesten worden geholpen. Daar hun verkeerdheid ieder in het oog moest vallen, zei het volk, dat dit zag, onder elkaar: "Zulke onreine schadelijke lieden blijven de baas, en worden door de mensen geëerd, en de godzalige en zedige predikanten wil men om hun goede leer en leven doden "

Nadat deze mannen Gods dus ontwijfd waren, bleven zij met hun drieën enige ogenblikken beneden, doch de pastoor van de Lier ging naar zijn verblijf en zei "Ik

dank U, mijn lieven God, dat Gij mij vrijmoedigheid gegeven hebt, om deze duivel en zijn handlangers niet te achten. Gij zult toch die Geest, waardoor Gij mij nu gesterkt hebt, niet van mij nemen, maar daardoor mij het werk laten volbrengen, wat Gij in mij begonnen hebt, tot lof en prijs van Uw heilige naam en tot uitbreiding van Uw rijk. Amen." Toen de anderen bij hem kwamen deden zij samen een vurig gebed. Een der zusters kwam hen bezoeken, en vroeg, hoe het hun ging. Zij antwoordden: "De Heere zij geloofd! Wij hebben de goede strijd gestreden: wij hebben onze loop volbracht." En, aangezien zij nu door de bisschop in de handen van de overheid geleverd waren, en iedere dag de dood verwachtten, zettensich zich naarstiger aan het schrijven aan hun vrouwen en kinderen, en wekten deze op tot volharding in het ware geloof, dat zij van hen hadden geleerd. Vooral verlangden zij, dat zij de schriftelijke belijdenis, die zij nalieten, tot hun laatste ademtocht in het hart zouden bewaren. Intussen hield men de dag van hun sterven geheim. Toen echter het volk vernomen had, dat zij ontwijfd waren, gaf men voor, dat men met de terdoodbrenging nog zes weken zou wachten. Zij maakten dit vooral onder het volk bekend, om in die tijd te kunnen zorgen, dat er een grote toeloop van volk zou zijn, ook van andere steden, zoals ook plaats had, en evenzeer voor enige jaren bij de dood van de heer Engel was opgemerkt.

Nadat op de 29sten Mei 1570, op Maandag, tegen de avond de pastoors was aangezegd, dat zij de volgende dag moesten sterven, werden zij naar beneden in het gevangenhuis gebracht en in het blok gesloten. Zij waren echter daarover niet verslagen, maar hieven met grote vreugde hun handen naar de hemel, en dankten de Heere, dat de dag van hun sterven aanstaande was, die zij reeds lang hadden verwacht, en zongen met grote blijdschap en luide de 16den psalm: "Bewaar mij Heere" enz. En, ofschoon zij op die dag, toen het hun tegen de avond was bekend gemaakt, niet wisten, dat zij zo spoedig zouden worden ter dood gebracht, om de bovengenoemde redenen, stelden zij zich toch zeker voor, dat men hen als slachtlammeren iedere dag naar de slachtbank kon leiden, om te worden verwurd en gedood. Toen zij een bittere kelk hadden te drinken, en een moeilijke wijnpers hadden te treden, waaronder zij als mensen geen geringe ontroering in hun vlees ondervonden, zochten zij zich tegen deze en alle andere uitwendige en inwendige aanvallen te vertroosten en te versterken.

En, aangezien zij beleden, dat God de Zijnen onder andere dingen het gebruik van het hoogwaardige avondmaal van zijn lieve Zoon Jezus Christus, als het merkwaardigste onderpand van Zijn genade en liefde, heeft bevolen, hielden ook zij dit, in weerwil van de ongeschikte tijd en de ongelegenheid der plaats, in alle eenvoudigheid, wat ongetwijfeld hun vrijmoedigheid en vreugde in de Heere bovenal vermeerderde. Zij ondervonden daarbij, dat Christus, volgens Zijn belofte, niet minder in een kleine dan in een uitgebreide vergadering, zich met Zijn Heilige Geest krachtig openbaart.

Toen zij beneden in het blok gesloten waren, verzochten zij de gelovigen hun verder met aanspraken niet al te moeilijk te vallen, doch met vurige gebeden tot de Heere te willen helpen strijden, opdat zij de op zich genomen strijd moedig mochten voortzetten, de overwinning behouden, enz. "Want," zeiden zij, "wij willen de Heere onze God deze gehele nacht heiligen met gebeden, psalmen en lofzangen;" wat ook de gelovigen met ijver deden. Deze vier lammeren van Christus, uit Christus kudde door de Heere Zelf Hem tot een aangename offerande afgezonderd, brachten de gehele nacht met het doen van vurige gebeden en het zingen van psalmen en dankliederen door, gaven zich geheel met gewillige harten aan de Heere over, en verwachtten de toekomstige blijde dag, op welke zij de Heere Christus door hun dood zouden groot

maken, tot lof der heerlijkheid van de almachtige God en opbouwning van Zijn gemeente.

Des anderen daags, de 30e Mei, werden zij samen naar het hof gebracht, en, nadat het doodsvonnis over hen was uitgesproken, dat zij aan palen zouden worden verwurgd en daarna verbrand, dankten zij God, en omhelsden elkaar met een kus des vredes, en werden weer in de gevangenis gebracht. Terstond daarna werd Arend Dierixsz., pastoor in de Lier, gehaald, die met grote vreugde, welke men op zijn gelaat lezen kon, het schavot betrad, en het volk aldus vrijmoedig aansprak: "Mijn lieve broeders en zusters, bidt de Heere uit de grond van uw hart om mij al mijn zonden te vergeven, waaronder ik zolang verzonken lag; want het is mij van harte leed, dat ik zolang in deze gruwelijke afgoderij vertoefd heb, en niet vroeger na gelaten heb, wat ik nu heb nagelaten, en niet eerder gedaan heb, wat nu door mij is verricht. Ik heb er geen spijt van, dat ik de afgod het beeld van St. Joris in mijn kerk heb verbroken. Voor de doop heb ik steeds gestreden, volgens het oude gebruik van de gemeente van Christus, en met de Schrift bewezen, ook tegen de Doopsgezinden, dat onze kinderen de doop toekomt. Hierop wil ik mijn leven verliezen, en mij geheel vrijwillig aan de dood overgeven, om mijn Heere en Meester Jezus Christus na te volgen." Na dit gezegd te hebben, wendde hij zich vrijmoedig naar de paal, viel op zijn knieën, en had met vurige geest aldus: "O Heere Jezus Christus, Gij die, toen Gij U zoudt opofferen en sterven voor onze zonden, Uw geest in de handen van Uw hemelse Vader hebt overgegeven, ik bid U, door Uw bitter lijden, mij in Uw genade op te nemen, mijn geest te sterken door Uw Geest, en mijn geest in Uw handen aan te nemen. Amen." Dit gebed werd door het volk, met ontbloot hoofd, met Amen beantwoord. Hij stond op, plaatste zich gewillig aan de paal en riep: "O Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest. O Jezus Christus, wees mij genadig. En toen hem de strop om de hals werd gedaan, riep hij met luide stem: "Pater Noster qui es", etc., dat is, Onze Vader die zijt, enz., en zweeg bij iedere bede een ogenblik stil, menende de geest te geven, en bracht het zover, totdat hij zei. "Dimitte nobis debita nostra" &, dat is: Vergeef ons onze schulden, enz., en ontsliep aldus in de Heere.

Toen hij gestorven was, werd voorgebracht Sybrand Jansz., pastoor te Schagen, die ook niet zonder blijdschap in zijn gemoed, die men op zijn gelaat kon lezen, zich aan de dood overgaf. Want, ofschoon zijn gezonde gelaatskleur, voor hij het doodsvonnis ontving, een weinig was verbleekt, kon men toch geen droefheid aan hem bespeuren. Het schavot betredende, ontdeed hij zich van zijn mantel, en ging met zulk een vrijmoedig gelaat naar de paal, dat daaruit bleek, dat hij naar de dood met volle vreugde van het hart verlangde, en richtte het woord, tot zijn gestorven medebroeder en zei: "Vaarwel, mijn lieve broeder Arend Dierixsz." Tegelijk viel hij op de knieën en bad: "O genadige Heere en Vader! ik belijd, dat ik zwaar tot op dit ogenblik heb gezondigd., en niet waardig ben mijn ogen op te slaan naar de hemel. Ik bid u door de verdiensten van Uw enige Zoon Jezus Christus, mij arm zondig mens genadig te zijn, en mijn vorige zonden niet te gedenken. Vergeet ook Vader Uw gemeente niet in deze haar strijd, maar zend trouwe arbeiders uit, die haar met het Woord Gods vertroosten en versterken. Sterk ook mij nu in deze strijd, opdat ik die mag volbrengen door Jezus Christus, Uw enige Zoon. Amen." Het volk antwoordde hierop ook: "Amen." Na opgestaan te zijn liet hij zich onbeschroomd aan de paal binden, en riep met luider stem: "Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest." Aldus scheidde hij van deze wereld.

Daarna werd van de poort gebracht Adriaan Jansz., pastoor van IJselmonde, geboren te Berckenwoude bij de Gouwe. Zijn vader kwam tot hem en zei: "Mijn lieve zoon,

strijd nu vroom, want de kroon des eeuwige levens is u bereid." Hij wilde nog meer zeggen, doch de dienaren beletten hem dit. Terstond daarna kwam zijn zuster en zei: "Lieve broeder strijd vroom; het zal niet lang meer duren; het eeuwige leven staat voor u open." Hij was een beschaafd en welopgevoed jonkman, en gedroeg zich ook aldus op het schavot. Het gehele volk verwonderde zich daarover, zodat er velen waren, wie de tranen overvloedig uit de ogen vloeiden. Hij viel op de knieën en bad: "O Jezus Christus, onze broeder, Gij hebt U voor het oordeel van de hemelse Vaders gesteld om onzentwil. Geef dat nu alle vervloekingen van ons worden weggenomen. Wij verwachten U uit de hemel als onze Verlosser; verander nu onze vernederde lichamen, waarin wij U geheiligd hebben door de Geest; laat hen aan Uw verheerlijkt lichaam gelijk worden, door de kracht, waarmee gij alle dingen aan U onderwerpt. Sterk ook al onze medebroeders, die nu nog in lijden verkeren, met de kracht van Uw Heilige Geest. Amen." Ook hier beantwoordde het volk zijn gebed met "Amen." Opstaande ging hij naar de paal, kuste die en liet zich binden. Toen hem de strop om de hals werd gedaan, riep hij luide: "Wacht u, lieve broeders en zusters, voor de vervloekte afgoderij, die nog dagelijks in het pausdom plaats heeft." En, als de strop hem begon te benauwen, riep hij: "O Jezus neem mijn geest van mij!" en ontsliep alzo in de Heere.

Eindelijk werd ook voorgebracht Wouter Sinionsz., pastoor te Monster, die, ofschoon geruime tijd zwak van lichaam, zich nochtans sterk betoonde in de Heere, evenals zijn bovengenoemde broeders. Met geen mindere vrijmoedigheid betrad hij het schavot, viel op de knieën en bad: "Ik dank U, lieve hemelse Vader, dat Gij mij uitverkoren hebt om een deelgenoot te zijn van het lijden van Jezus, om alzo met Hem te worden verheerlijkt. Laat toch onze dood goed en kostelijk zijn voor U. Niet dat hij een voldoening is voor onze zonden, want dat alleen is de dood van uw enige Zoon Jezus Christus; maar dat hij zij de afsterving onzer zonden en zo de toegang tot het eeuwige leven, opdat wij van de tweede dood verlost worden. Amen." Het volk beantwoordde ook dit gebed met "Amen." Opstaande ging hij onverschrokken naar de paal. Vele lieden verwonderden zich, dat, hij zich niet ontzette voor het afgrijselijk schouwspel van zijn medebroeders, die zo jammerlijk mismaakt aan de palen stonden. Terwijl hij de naam des Heeren tot de laatste ademtocht aanriep, scheidde hij van deze wereld. Hun lichamen werden daarna bij die der misdadigers aan de vogelen ten spijs gegeven.

Een schone belijdenis van deze vier pastoors.

Wij vier gevangenen in de Heere, alhier te 's Gravenhage, om des Heeren getuigenis, leggen aldus belijdenis af. Opdat het alle vereerders van het goddelijk Woord en van de christelijke godsdienst bekend zij, dat wij niet sterven als ketters, die het christelijk geloof verzaken, maar als de zodanigen, die de roomse godsdienst verwerpen die wij voor vals verklaren, uitgenomen enige artikelen, zoals de Godheid en mensheid van Christus, Zijn opstanding uit de doden, enz., die ze wel degelijk met ons met de mond belijden, maar inderdaad verloochenen; maar alles, wat zij voorstaan buiten Gods Woord, op zinnelijke wijze ingesteld, dat alles houden wij voor dwaling. En, ofschoon wij dit vroeger aanhingen, hebben wij hartelijk berouw daarover, en verzoeken ootmoedig aan alle christelijke broeders en zusters zich daaraan niet te ergeren, maar zich te verblijden, dat God de Vader, naar Zijn welbehagen, ons geroepen heeft om door ons Zijn Zoon te openbaren, Die ons ook uitverkoren heeft in Hem voor de grondlegging der wereld, opdat wij heilig en onstraffelijk voor Hem zouden zijn in de liefde.

Wij geloven allen in één God, Die wij belijden als enig in wezen, drie-enig in personen, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, eeuwig God, wijs, goed, machtig, rechtvaardig, Schepper der zichtbare en onzichtbare dingen.

Tevens verwerpen wij de verkeerde gevoelens der Sabellianen, die zeggen, dat de Vader dezelfde is als de Zoon en als de Heilige Geest, en dus verloochenen de drie onderscheiden personen in de Godheid. Deze dwalingen hebben wij ook gehoord in de gevangenis uit de mond der wederdopers, die dat gevoel ook voorstaan, en ons veroordelen alsof wij drie goden hebben, omdat wij de personen in de Godheid onderscheiden. Tegen hen beroepen wij ons op de woorden van Christus, die in het Evangelie zegt: "Ik en de Vader zijn één;" Hij zegt niet: "Ik ben één," maar: "zijn één." Wij bevestigen ook de drie personen in de Godheid met de getuigenis van Johannes, die zegt: "Drie zijn er die getuigen in de hemel: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, en deze drie zijn één." Hij zegt niet: "Deze drie is één". Daarom heeft Jezus ook bevolen te dopen "in de naam des Vaders en des Zoons en des Heilige Geestes." Hier zien wij dus drie personen in de Godheid. En de enig zaligmakende kennis van de drie personen in de Godheid kan door het natuurlijk verstand der mensen niet worden begrepen, maai, men moet dat, door de verlichting des Heilige Geestes, alleen ontlene aan het Woord Gods, namelijk uit de Schriften des Ouden en Nieuwe Testaments.

Wij geloven ook in Jezus Christus Zijn eniggeboren Zoon, Die wij belijden als de tweede persoon in de Godheid, niet geschapen noch gemaakt, maar geboren uit God de Vader voor de grondlegging der wereld, God uit God, licht uit licht, het uitgedrukte beeld van Zijn wezen, het afschijnsel van Zijn heerlijkheid, het waarachtig en wezenlijk Woord des Vaders, dat van de beginne was, voor alle dingen bestonden; in Wie alle volheid der Godheid lichamelijk woont; in Wie alle christenen vervuld zijn, Die het Hoofd is van alle machten, heerschappijen en mogendheden. Daarentegen verwerpen wij de verkeerde gevoelens der Arianen, die ontkennen, dat Christus van nature God is, en toch met ons belijden, dat Hij een persoon is; waartegen wij bijbrengen de getuigenis van Johannes, die zegt: "In het begin was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God." Met deze woorden bewijst hij, dat het Woord eeuwig is met de Vader; en wat eeuwig is, kan geen schepsel zijn, en, wat eeuwig, is met de Vader, kan niet anders zijn dan God.

Wij geloven ook, dat het Woord vlees is geworden, en onder ons gewoond heeft; want door de zonde van één mens gaat de zonde in vele mensen over tot verdoemenis, en daarom moest door de rechtvaardigheid van één mens het goede komen over alle mensen tot rechtvaardigmaking van het leven. Christus, Die God blijft tot in eeuwigheid, Die alleen van eeuwigheid uit de Vader is, heeft in de volheid des tijds de gestalte van een dienstknecht aangenomen, en is mens geworden. Hij nam aan, wat Hij tevoren niet was, en is Zijn broederen in alles gelijk geworden, uitgenomen de zonde; dat is, dat Hij het vlees en bloed der kinderen met hen uit de maagd Maria is deelachtig geworden. Dit had plaats buiten toedoen van de man, alleen door de Heilige Geest; want de kracht des Allerhoogsten heeft haar overschaduwd. Door Zijn dood moest Hij teniet doen hem, die de macht des doods had, dat is, de duivel, en ons verlossen, die wegens de vrees des doods al de dagen van ons leven aan de slavernij onderworpen waren. Daarom nam Hij ook de Engelen niet aan, maar het zaad Abrahams, opdat de gezworen eed, die God aan Abraham gedaan had, in Christus zou worden volbracht. En de reine maagd Maria, die de Zoon Gods ontvangen bad, heeft dat beleden in de woning van Zacharias, toen zij gekomen was om Elisabeth te groeten, als hij zei: "Hij heeft Israël, Zijn knecht opgenomen, opdat Hij gedachtig

ware der barmhartigheid (gelijk Hij gesproken heeft tot onze vaderen, namelijk tot Abraham en zijn zaad) in der eeuwigheid." Zo wordt ook in Hem volbracht de belofte aan David gedaan, namelijk dat de vrucht zijner lendenen op de troon van zijn koninkrijk zou zitten tot in de eeuwigheid; mat ook de Joden geloofden, toen zij Hem, zittende op een ezelin te Jeruzalem ontvingen en zongen: "Hosanna, de Zoon Davids; gezegend is Hij, Die komt in de naam des Heeren."

Eindelijk, wij belijden Hem als te hebben aangenomen Zijn ware mensheid van de maagd Maria, als uit het zaad van David naar het vlees. Wij verwerpen daarentegen de verkeerde leer van hen, die ontkennen, dat Christus de natuurlijke Zoon van Maria is, naar de mensheid, van wie de eerste was Marcion, die door de eerwaardige Polycarpus, bisschop van Smyrna en een leerling van Johannes, werd aangemerkt als een afgefallen lid der gemeente, de eerstgeborene des duivels. Van dit gevoelen was ook Valentinus, die zegt, dat Christus van Maria niets ontvangen heeft, maar alleen door haar is heengegaan, zoals iets gaat door een goot. Ook Apelles en enige anderen geloofden dit. Dit gevoelen is onlangs weer opgewakkerd en beweerd door Menno Simons, Dirk Philips en enige andere lieden met een dwaas verstand, die zich wel lichamenlijk oefenden, wat niets te betekenen heeft, en de ware godsdienst verlieten, die tot alle dingen nut is, daar zij de belofte heeft van het tegenwoordige en toekomstige leven, die wel de gedaante van godzaligheid vertoonden, maar de kracht daarvan misten. Zoals ook allen doen, die hun zaligheid zoeken in verbranden en roosteren, even alsof de verbranding de martelaar maakt, zonder geloof aan God. Doch wij zoeken in geen dele enige zaligheid in dergelijke dingen, maar alleen in het geloof door de liefde werkende. Wij bidden ootmoedig allen lieve Christenen, broeders en zusters door de getrouwen Zaligmaker, voor Wien wij met ons vieren ons bloed laten vloeien, zich voor hen te wachten, die de gehele Christus niet bezitten, teneinde hun zaligheid niet te verliezen. Want wat doen zij anders, die loochenen, dat Hij een waar mens is, dan zich beroven van de zalige vrucht, die wij uit zijn heilige ontvangenis en geboorte putten, aangezien daardoor onze zonden, waarin wij ontvangen en geboren zijn, voor Zijn hemelse Vader bedekt worden, zodat zij door Hem tot in eeuwigheid niet meer gedacht zullen worden.

Deze Jezus belijden wij als de ware Zaligmaker, want Hij heeft ons zalig gemaakt van al onze zonden; want aan ons mensen, die onder Gods hemel wonen, is geen andere naam gegeven om zalig te worden. Daarom geloven zij niet aan de enige Zaligmaker Jezus, die hun gelijk en zaligheid bij de heiligen, zichzelf of iets anders zoeken; maar zij verloochenen met de daad de enige Heiland en Zaligmaker Jezus, ofschoon zij Hem met de mond roemen; want wij moeten Hem aannemen als een leidsman en voleinder van het geloof. Wij belijden Hem als onze Christus, dat is, de Gezalfde, omdat Hij is een enig, eeuwig en hoogste Koning, Priester en Leraar van Zijn gemeente, door Wiens bevel offerande en leer zij alleen bestuurd en onderwezen wordt, volgens de getuigenis der gehele Schrift. Er staat: "Uw troon, o God, is eeuwig en altoos; de scepter Uws koninkrijks is een scepter der rechtvaardigheid. Gij hebt gerechtigheid lief en haat goddeloosheid, daarom heeft U, o God, Uw God gezalfd met vreugdeolie, boven Uw medegenoten." Wij roepen tot U, als tot de eeuwige, waren en natuurlijke Zoon van God, die Gij alleen bent en wij niet zijn kunnen dan door U, uit genade en verkiezing. Laat nu Uw Geest in ons wonen, opdat het lichaam der zonden sterft, en Uw Geest het leven in ons worde door de rechtvaardigheid, zodat wij door U ware christenen mogen genoemd worden, ware leden door het geloof, Uwer zalving deelachtig en alzo Uw naam belijden, en ons voor U stellen met de offerande des lofs, dat is, de vrucht onzer lippen, opdat wij met een gerust geweten

strijden mogen tegen de duivel, tegen de wereld, tegen ons vlees, en alzo met alle uitverkorenen verlost worden van dit sterfelijke lichaam, en tot in eeuwigheid mogen heersen. Daarom noemen wij U onze Heere, omdat Gij ons met lichaam en ziel van al onze zonden, niet met zilver of goud, maar met Uw dierbaar bloed gekocht, en van alle geweld des duivels verlost hebt, en ons nu tot Uw eigendom wilt maken.

Wij belijden, dat deze verlossing heeft plaats gehad door de allerschandelijkste dood aan het kruis, die Hij geleden heeft in Zijn heilig lichaam, om onzer zonden wil. Dit is geschied, toen Tiberius keizer van Rome was, in het achttiende jaar van zijn regering, ten tijde als Pontius Pilatus stadhouder was in Judea, van welke rechter Hij het doodsvonniss ontving, dat Hij niet schuldig was, maar wij. Maar, omdat Hij onze borg wilde zijn in hetgeen het lichaam of de dood aanging, heeft Hij dit gewillig om onzentwil op zich genomen, opdat Hij ons zou bevrijden van het gestreng oordeel Zijns Vaders, en ten volle betaalde, wat wij schuldig waren.

Het is duidelijk, dat de rechter Pilatus Hem niet veroordeeld heeft als een kwaaddoener, want toen hij Hem uitbracht voor de Joden, voorzien van een doornenkroon en een purperen mantel, zei hij tot hen: "Ziet, ik breng Hem tot u uit, opdat gij bekent, dat ik geen schuld in Hem vind." Daarom is Hij om onze misdaden verwond en om onzer zonden wil verslagen, want de straf lag op Hem, opdat wij vrede zouden hebben en door Zijn striemen zijn wij genezen. Waarom wij, om Zijns naams wil, alle schande en het kruis graag dragen willen. En, daar Hij voor ons in het vlees geleden heeft, willen wij ons met dat gevoelen wapenen, om alzo door onze dood de broeders zoveel mogelijk te stichten.

Wij putten nu troost uit het lijden van onze Heere, want wij zijn nu zeker, dat de vloek, die op ons lag, door Zijn dood is weggenomen, aangezien er geschreven staat: "Vervloekt is een iegelijk, die aan het hout hangt; opdat de zegen van Abraham in ons en al onze kinderen door Hem, naar de belofte, komen zou, en wij alzo de beloofden Geest door het geloof zouden ontvangen. Daarom was het nodig, dat Hij die dood onderging, omdat aan de rechtvaardigheid Gods niet anders voor onze zonden kon voldaan worden dan door de dood van de Zoon Gods.

Wij geloven, dat Hij ook het strenge oordeel Gods en de smart der hel in zijn ziel gevoeld heeft, om ons daaruit te verlossen, temidden van welke smart Hij riep: "Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?" Nu zijn wij in onze zwaarste aanvechtingen verzekerd en ten enenmale vertroost, dat onze Heere Zich door Zijn onuitsprekelijke benauwdheid, smart, verschrikkingen en helse pijnen, waaronder Hij in zijn gehele lijden, maar inzonderheid aan het kruis als verzonken was, ons van de helse smarten en benauwdheid verlost heeft.

Wij belijden ook de begrafenis, tot verzekering van zijn dood, en weten zeker, dat ook wij moeten sterven. Niet dat onze dood de voldoening is voor onze zonden, maar alleen de dood van Christus. Daarom bidden wij: "O hemelse Vader, geef dat wij nu met Christus, Uw enige Zoon, één plant mogen worden door de gelijkvormigheid aan Zijn dood, opdat wij ook deel mogen hebben aan Zijn opstanding. Laat onze dood, o hemelse Vader, goed en prijselijk zijn voor U en de afsterving van onze zonden, en alzo de toegang tot het eeuwige leven, opdat wij van de tweede dood mogen verlost worden.

Wij belijden, dat Zijn vlees of lichaam geen verderf in het graf heeft gezien, noch Zijn ziel in de hel is verlaten, en dat Zijn ziel niet langer dan drie dagen van het lichaam is gescheiden geweest; maar dat Hij is opgestaan ten derde dag niet hetzelfde lichaam, dat Hij aangenomen had, als verheerlijkt door de heerlijkheid zijns Vaders, Die Hem opgewekt heeft, nadat Hij Hein van de smarten des doods had ontbonden, zodat het

onmogelijk was, dat Hij daarvan zou gehouden worden, Op heerlijke wijze heeft Hij voor ons overwonnen de zonde, de dood, de hel en de duivel, en ons verlost van alle vervloeking, waaronder wij waren, op, lat wij, gelijk wij door Adam gestorven waren, door Christus levend zouden worden, en alzo in nieuwigheid des levens wandelen.

Deze Christus heeft zich ook levend vertoond, nadat Hem het lijden was aangedaan, en zich gedurende veertig dagen aan Zijn discipelen vertoond, met hen gesproken over Zijn rijk, en nadat Hij hun bevolen had, om uit te gaan in de gehele wereld, en het evangelie aan alle schepselen te prediken, is Hij van de aarde opgenomen naar de hemel, wat zij met hun lichamelijke ogen zagen, en zit nu ter rechterhand van Zijn hemelse Vader, Zich aan ons tonende als onze enige Middelaar, als onze Hogepriester, naar de ordening van Melchizedek, tot in eeuwigheid; Die ons het heilige der heiligen heeft geopend, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemel, in Wie wij een eeuwige verlossing hopen te vinden. Daarom verloochenen wij nu tegen de pausgezinden andere middelaars, andere voorsprekers, andere voorbidders dan Christus, die de heiligen en hun werken plaats in plaats van Christus. Dit noemen wij niet alleen een onwetendheid, maar een godslastering, aangezien Zijn verdiensten zo bekrachtigd en bevestigd zijn met de Schrift, dat het weerspanningheid. moet genoemd worden, en geen onwetendheid in de plaats van Christus een anderen middelaar te stellen. Er staat geschreven, dat wij een Voorspraak hebben bij de Vader, te weten Jezus Christus de Rechtvaardige, en Hij is een verzoening voor onze zonden, en niet alleen voor onze zonden, maar voor de gehele wereld. Daarom belijden wij één God en één Middelaar Gods en der mensen, de mens Christus Jezus, die Zichzelf gegeven heeft tot een verlossing voor hen, opdat Hij een getuige zijn zou te Zijner tijd, door Wie wij, vier broeders, bevolen, waren als predikanten, om Die te prediken. Wij zullen Die blijven prediken, zolang wij in dit sterfelijke lichaam verkeren, en willen het bevestigen met de dood waaraan wij nu zijn overgeleverd.

Wij belijden, dat onze Heere Jezus Christus naar Zijn menselijke natuur niet meer op de aarde is; want, indien Hij nog op aarde was, ware Hij geen Hogepriester; maar dat Hij nu woont in de hemel, waar Hij Zich toont het Hoofd te zijn van Zijn gemeente, door Wie de Vader alle dingen regeert.

Daarom ontkennen wij, dat de paus zijn stedehouder is, die zegt, dat Christus Zijn werk verricht alleen in de hemel, en dat hij als een stedehouder van Christus zijn gemeente hier op aarde moet beschermen en besturen. Dit strijdt met het eeuwige werk van Christus en met Zijn eeuwig priesterschap, want er staat geschreven: Gij zijt Priester in der eeuwigheid naar de ordening van Melchizedek."

Wij belijden, dat Hij uit de hemel komen zal om te oordelen de levenden en de doden, want Hij is door God Zijn hemelse Vader aangesteld als een rechter over levenden en doden, en alle ogen zullen Hem aanschouwen. Want God zal niet toelaten, dat de Koning der koningen eeuwig lijden zal, te weten, dat de godzaligen door de goddelozen verdrukt zullen worden; maar, dat Hij, als men er het minst aan denken zal, lichamen uit de hemel zal komen, openbaar voor de gehele wereld; niet om verderf der zonden te prediken, maar, om te richten zowel hen, die van het begin zijn gestorven als die dan leven zullen, en dan de godzaligen eeuwig zalig te maken en de bozen te veroordelen. Eindelijk zullen wij allen gesteld worden voor de rechterstoel van Christus, opdat een iegelijk ontvangt naar hetgeen hij gedaan heeft in het lichaam, hetzij goed, hetzij kwaad. En alsdan zal Hij gezien worden zonder zonde door hen, die Hem verwachten ter zaligheid.

O Jezus Christus, onze Broeder! Gij hebt Uzelf gesteld voor het oordeel van Uw hemelse Vader om onzentwil; laten nu alle vervloekingen van ons worden

weggenomen. Wij verwachten U uit de hemel als onze Verlosser; verander nu ons vernederd lichaam, waarin wij U geheiligd hebben door de Geest; laat het aan Uw verheerlijkt lichaam gelijkvormig worden door de macht, waardoor Gij alle dingen onderwerpt.

Wij geloven in de Heilige Geest, Die wij belijden als de derde persoon in de Godheid, niet geschapen noch gemaakt, noch geboren, maar voortkomende van God de Vader en van Christus, Die wij ook aanbidden als God de Vader en als Christus, als een waarachtig God, zonder Wie niemand heilig of onberispelijk zijn kan, noch een ware kennis der zaligheid verkrijgen, noch enige vertroosting der zaligheid verwerven. Toen Christus daarom van Zijn discipelen scheidde, beloofde Hij hun een anderen Trooster te zenden, de Geest der Waarheid, Die bij hen zou blijven tot in eeuwigheid; Die de wereld niet kon ontvangen, want de wereld kent hem niet en ziet hem niet. Zijn werk bestaat in de mens te leiden, en te verlichten in de kennis der waarheid, Christus te verkondigen, groot te maken en de wereld te overtuigen van zonde, van gerechtigheid en van oordeel. Wij verwerpen het verkeerd gevoelen van de Grieken, die zeggen, dat de Heilige Geest alleen komt van de Vader en niet van Christus, welke dwaling te verwerpen is; want, al leest men niet letterlijk, dat hij van Christus komt, zo lezen wij nochtans in het Evangelie, dat Hij door Christus gezonden wordt, als Christus zegt tot Zijn discipelen: "Maar wanneer de Trooster zal gekomen zijn, Die Ik u zenden zal van de Vader, namelijk de Geest der Waarheid, Die van de Vader uitgaat, Die zal van Mij getuigen." Daarom, gezonden te worden door Christus, wat is het anders dan van de Zoon voortkomen? Paulus schrijft ook: "Die de Geest van Christus niet heeft, die komt Hem niet te toe." De Geest van Christus noemt hij Hem, omdat Hij van Christus komt en Christus Die ook geeft. Zo geloven wij dan, dat de Vader, de Zoon en de Heilige Geest één God zijn, maar onderscheiden in drie personen; want, aangezien de Schrift leert, dat er slechts één God is, Die Zijn eer aan geen anderen geven wil, en aan Wie dezelfde goddelijke eer in de Schrift eigenlijk toegeschreven wordt, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, zo is het duidelijk, dat er een enig God is, in drie personen onderscheiden, in Wie wij ook gedoopt zijn.

Wij geloven aan een algemene christelijke kerk, die ontstaan is van Adams en Eva's tijden af, toen God de belofte gaf van het toekomstige zaad, dat is Christus, in wie Adam en Eva geloofd hebben en daarna al de heilige vaders, en zij zijn behouden. Wij verwerpen de valse dwaling van hen, die zeggen, dat de gemeente eerst ontstaan is, toen Christus geboren werd en na de verkondiging van het Evangelie.

Wij belijden, dat de belofte het begin en de oorsprong was van de heilige gemeente, en zij, die geloofden aan de belofte, waren leden daarvan; want door het geloof, dat zij hadden aangaande Christus, waren de vaders leden van die gemeente, en volgens dat geloof zijn zij allen gestorven, toen zij de belofte nog niet ontvangen hadden, maar hadden die van ver gezien, geloofd, omhelsd en beleden, dat zij gasten en vreemdelingen waren op aarde.

Deze gemeente erkennen wij voor het lichaam van Christus en de gemeenschap der gelovigen, voor de vergadering van hen, die het Evangelie belijden, waarvan wij gevoelen, dat alle verband uitgesloten is. Derhalve geloven wij aan een christelijke gemeente, beschreven volgens de eenparige getuigenissen van de heilige Schrift, waarin zich tweeërlei mensen bevinden: rechtvaardigen en huichelaars. Zij wordt genaamd de vergadering der rechtvaardigen, waarin David met geheel zijn hart de Heere verlangde te belijden. Zij wordt ook geheten de onbesmette zonder rimpel, het rijk van David, het lichaam van Christus, de vergadering der gelovigen, die niet gebouwd is op Petrus, maar op de belijdenis van zijn geloof. Zij is gebouwd op het

fundament der Apostelen en Profeten, waarvan Jezus Christus de uiterste hoeksteen is, op welke het gehele gebouw, bekwaam samengevoegd zijnde, opwast tot een heilige tempel in de Heere; op welke ook wij mee gebouwd worden tot een woonstede Gods in de Geest.

Deze gemeente wordt gekend aan zekere tekenen als een christelijke gemeente, namelijk aan de prediking van het goddelijke Woord, die bestaat in de waarachtige verkondiging van de wet en het Evangelie. Want de wet is een verklaring van de goddelijke majesteit en wil, die leert, wat men doen of laten moet, en alle mensen veroordeelt, die niet volgens die wet leven. Het Evangelie is een blijde boodschap van de zekere vergeving van onze zonden, alleen door de verdiensten van onze Hogepriester Jezus Christus. Zij wordt ook gekend aan de zuivere bediening der sacramenten, die heilige oefeningen zijn van de gemeente, door Christus ingesteld, en bestaan in een inwendige verborgenheid en zekere uitwendige plechtigheden, waardoor de gelovigen ten aanzien van de geschonken vergeving der zonden door Jezus Christus verzegeld, en tot de dienst van God de Heere en hun naasten worden vermaand. Wij belijden dat er in het Nieuwe Verbond slechts twee sacramenten door God de Vader en Christus zijn ingesteld, te weten de doop en het avondmaal.

Wij belijden ook, dat deze gemeente gekend wordt aan de christelijke vermaning en tucht, volgens het bevel van Christus Jezus, waardoor ieder lid van Christus' gemeente verbonden is zijn broeder christelijk te vermanen, en aan de andere kant de vermaning gunstig aan te nemen; anders moet hij, naar het Woord Gods, van de gemeente uitgesloten en aan de duivel overgegeven worden als een onnut lid. Deze gemeente moeten wij onderscheiden van alle andere gemeenten der aarde, waarom wij haar noemen de gemeenschap der heiligen. Wij geloven, dat alle ware leden van deze gemeente zonder enige twijfel, gemeenschap hebben met God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, zodat in dit opzicht de gehele gemeente, met al haar leden, voor de ogen des Vaders zonder smet of rimpel zal geopenbaard worden. Hierbij valt op te merken, dat alles, wat wij aan deze gemeente toeschrijven geen volmaakte heiligheid kan heten, zo lang zij strijdt in deze wereld, en werkt onder ziekte en zwakheid. En hiervan zal zij niet worden verlost, dan nadat zij met Christus, door Wie zij geheiligd wordt, ten volle verenigd is.

Wij belijden, dat Christus bevel gegeven heeft aan Zijn discipelen aangaande de doop om die te bedienen met water, opdat alle bondgenoten een verzekering zouden hebben in hun gemoed van de afwassing van hun zonden, door het bloed en de Geest van Christus. Verder worden wij in de doop verzekerd, dat wij allen en ons kroost van nature door de erfzonde onrein zijn in de ogen van God; van welke onreinheid en veroordeling wij ons geenszins reinigen of verlossen kunnen, maar door een ander moeten gereinigd worden, als wij enigermate rein willen zijn. Door de doop worden wij ook gedrongen altijd de toevlucht te nemen tot God, en ons te verzekeren door het geloof, dat wij, indien wij waar berouw hebben over al onze zonden, vergeving verkrijgen zullen door Jezus Christus onze Heere, als wedergeboren kinderen, vernieuwd door Zijn Geest, welke wedergeboorte ontstaat uit de dood en de opstanding van Christus, want deze kracht is gelegen in Zijn dood, opdat door Zijn dood onze oude mens met Hem gekruisigd mocht worden, en de gebreken van onze bedorven natuur worden begraven, opdat de kracht der zonde in onze bedorven natuur wordt begraven, opdat de kracht der zonde in onze sterfelijke lichamen geen heerschappij meer voert.

En, ofschoon onze kinderen de verborgenheid van de doop niet kunnen vatten, of hun gemeenschap daaraan niet kunnen uitdrukken, mag men hen daarom van de

waterdoop niet uitsluiten; want in de doop, evenals in andere sacramenten, moeten wij vooral letten op het werk Gods voor ons, namelijk de aanneming van ons en van ons kroost in de genade Gods door Christus. Immers, de doop is een teken bevestiging en verzegeling van het verbond Gods, vroeger met Abraham en zijn zaad gesloten als een eeuwig verbond "En Ik zal," zegt Hij, "mijn verbond oprichten tussen Mij en tussen u, tussen uw zaad na u in hun geslachten, tot een eeuwig verbond, om u te zijn tot een God, en uw zaad na u."

Dit verbond heeft ook Christus niet vernietigd, maar verder uitgestrekt. "Want u," zegt Petrus, "komt de belofte toe en uw kinderen, en allen die daar verre zijn, zovelen als er de Heere onze God toe roepen zal." Hij stelt daarmee de heidenen en de Joden gelijk, wat het verbond betreft, dat vroeger de Joden alleen aanging. Aangezien dan God wil, dat alle gelovigen en hun zaad met Zijn verbondsteken bevestigd worden, en Christus in dit opzicht niets veranderd heeft dan het uiterlijke teken, wat het minste is in de sacramenten, volgt er uit, dat men de kinderen der gelovigen behoort te dopen.

Deze overeenkomst der sacramenten, wat de verborgenheid aangaat van beide sacramenten, leert Paulus ook uitdrukkelijk aan de Corinthiërs, als hij zegt, dat de vaders gedoopt zijn, en op een andere plaats, dat de christenen besneden zijn met de besnijdenis, die zonder handen geschied, in de uittrekking van het lichaam der zonden van het vlees. Hij noemt daarom ook Christus een dienaar van de besnijdenis. Uit aanmerking van dit alles verwerpen wij de leer van hen, die de kinderen der gelovigen van dit verbondsteken willen uitsluiten, daar Christus toch zegt, dat zulken het Koninkrijk der hemelen toekomt.

Ook verwerpen wij het gevoelen van hen, die de kracht van de doop laten afhangen van de waardigheid of onwaardigheid van de dienaren; maar wij geven het aan de Insteller Zelf over, die ons bevolen heeft te dopen in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes.

Met allen eerbied nemen wij ook aan het Testament, dat Christus Jezus aan Zijn gemeente vermaakt heeft, wat aldus luidt: In de nacht toen Jezus verraden werd, nam Hij het brood, dankte, brak het en gaf het Zijn discipelen, en zei: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u gebroken wordt; doet dit tot Mijn gedachtenis." Desgelijks nam hij ook de drinkbeker, toen het avondmaal gehouden was, en dankende gaf Hij die aan Zijn discipelen, en zei: "Drinkt allen daaruit, want deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed, dat voor u en voor velen vergoten wordt tot vergeving van zonden. Doet dit, zo dikwijls gij die drinkt, tot Mijn gedachtenis." David zegt: Hij heeft Zijn wonderen een gedachtenis gemaakt; de Heere is genadig en barmhartig. Hij heeft dengenen, die Hem vrezden spijs gegeven; Hij gedenkt in eeuwigheid aan Zijn verbond. Hij heeft de kracht Zijner werken Zijn volke bekend gemaakt, hun gevend de erve der heidenen."

Uit dat alles besluiten wij, dat het avondmaal van Jezus Christus een heilige instelling is, waarin Hij de gelovigen, door het eten van het gebroken brood en het drinken van de vergoten wijn, uitdrukt en in hen bezegelt de geschonken vergeving der zonden, door de verdiensten van Zijn verbroken lichaam en vergoten bloed. En daarom heeft Christus gewild, dat men dit onderhouden zou tot gedachtenis van Zijn dood, en, opdat de gelovigen te beter beschermd zouden worden tegen de listen van de duivel, die hen, bezwaard door, de last der zonden, tot wanhoop of tot valse middelen der zaligheid zoekt te leiden. Door het avondmaal worden wij ook vermaand, dat wij, door de offerande van het lichaam en het bloed van Christus, zulk een zekere vergeving onzer zonden hebben, en gevoed worden tot het eeuwige leven uit het lichaam van onze Heere Christus, dat wij belijden boven in de hemel te zijn, als wij aan de tafel

van onze Heere het gebroken brood uit de hand van de dienaar eten en de ons gegeven drinkbeker drinken, zoals ook onze lichamen door spijs en drank op natuurlijke wijze onderhouden worden. Door het avondmaal genieten wij al de goederen van dit testament als ware erfgenamen, en worden Christus en Zijn gemeente ingelijfd, door het geloof, tot onze zaligheid. Daarom zeggen wij met Paulus: "De drinkbeker der dankzegging, die wij dankzeggende zegenen, is die niet een gemeenschap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dit niet een gemeenschap des lichaams van Christus?" Maar met de pausgezinden erkennen wij niet, dat het brood en de wijn veranderd worden in het wezenlijke lichaam en het bloed van Christus. Evenmin toch als het water in de doop wordt veranderd in het bloed van Christus, noch de afwassing der zonden zelf is, maar alleen het goddelijke teken en de verzekering daarvan, alzo verandert ook het brood van het heilige avondmaal in het lichaam van Christus niet, ofschoon het naar de aard en de eigenschap der sacramenten het lichaam van Christus genoemd wordt. Daarom verwerpen wij de mis der pausgezinden, die zij een offerande noemen voor de zonden van levenden en doden; welke mis zij alleen bedienen en het brood en de wijn gebruiken. Het tegendeel daarvan schrijft Paulus aan de Corinthiërs, als hij zegt: "Wanneer gij te samen komt om te eten, zo verwacht elkaar." Hij bedoelt een algemeen avondmaal. "Om te eten," zegt hij; niet "om een mis te horen;" Want Christus is eenmaal geofferd, en met die offerande heeft Hij een eeuwige verlossing teweeggebracht, waarom Hij niet meer geofferd behoeft te worden; want, wanneer Hij dikwerf geofferd wordt, dan moet Hij ook dikwijls lijden."

Bovendien neemt de mis geheel de verdiensten van Christus weg, en vernietigt Zijn offerande, en maakt haar onnut tot wegneming van onze zonden, waardoor allen, die op de mis vertrouwen, de Zoon Gods als met voeten treden, en het bloed des Nieuwe Testaments onrein achten, waardoor zij geheiligd waren, en doen de Geest der genade droefheid aan. Daarom verwerpen wij ook de lichamelijke tegenwoordigheid van het lichaam en bloed van Christus aan alle plaatsen, zoals de pausgezinden en enige anderen beweren. Toen Christus op aarde was, verkeerde Hij naar Zijn mensheid niet op andere plaatsen en evenmin na Zijn opstanding uit de doden, ofschoon Hij een verheerlijkt lichaam had. Het is bekend, wat de Engel zei tot de vrouwen die in de vroege morgen van de eerste dag der week naar het graf gingen: "Ik weet, dat gij zoekt Jezus, Die gekruisigd was. Hij is hier niet; want Hij is opgestaan, gelijk Hij gezegd heeft." Intussen scheiden wij de twee naturen in Christus niet, ofschoon wij belijden, dat de mensheid niet overal is, waar de Godheid is. Want, aangezien de Godheid onbegrijpelijk is en overal tegenwoordig, zo volgt daaruit, dat zij wel buiten haar aangenomen mensheid bestaat, en evenwel persoonlijk met haar verenigd blijft.

Tot dit heilige avondmaal laten wij alle mensen niet toe, maar alleen zij, die met Christus en de gemeenten verenigd zijn door het oprecht en waar geloof, en die de wereld verzaken en alles, wat de wereld betreft. Wij belijden ook dat de christelijke vermaning en tucht als een heilige verordening door Christus Jezus in Zijn gemeente is ingesteld, opdat de Godzaligheid onder de gelovigen bewaard en de naam Gods niet door hen gelasterd wordt onder de ongelovigen, en ook de goeden door de bozen niet worden bedorven, en eindelijk, opdat hij, die gezondigd heeft, tot berouw gebracht en zijn geest in de dag des Heeren zalig wordt. Waarbij moet bedacht worden, dat het de eeuwige God behaagt, het ware berouw van hen, die hun zonden belijden, in genade te ontvangen, en de hardnekkige boze lieden, die hun zonden bedekken of zich verontschuldigen, in hun zonden te laten. Daarom is het nodig onze misdaden met het hart te belijden. Hun die schaamte en berouw over hun zonden hebben, en voortsvast

geloven en vertrouwen, dat die alle hun door de verdiensten van Christus alleen en geheel vergeven zijn, en het voornemen hebben van nu voortaan hun aardse leven te doden en de hemelse dingen na te volgen, die, aangezien zij geloven in de Zoon des levenden Gods, verkondigen wij uit Gods Woord, dat hun zonden in de hemel vergeven zijn door de naam onzes Heeren Jezus Christus, die gezegend zij tot in eeuwigheid. Amen. Hun daarentegen, die een welbehagen hebben in hun zonden, en die niet belijden of verbeteren willen, of, al belijden zij die ook, nochtans andere hulp voor de zaligheid zoeken dan de enige verdiensten der weldaad van Christus de Heere en tevens de duisternis meer liefhebben dan het licht, en niet geloven in de naam van de eniggeboren Zoon Gods, die verkondigen wij uit het Woord van God, dat al hun zonden in de hemel gebonden zijn, en niet vergeven zullen worden, dan nadat zij zich bekeren.

Wij belijden, dat de sleutelen van het koninkrijk Gods op zekere wijze zijn gegeven, waarmee voor de gelovigen het koninkrijk der hemelen wordt opengedaan, en wel door de prediking van het Evangelie, als zij dit aannemen; want dit is een kracht Gods tot zaligheid voor een iegelijk, die gelooft. De tweede sleutel is de christelijke tucht, waardoor de broeder vermaand wordt tot bekering, en, indien hij die vermaning niet aanneemt, wordt hem het koninkrijk Gods toegesloten. En deze sleutelen van het koninkrijk Gods zijn gegeven en toevertrouwd aan de christelijke gemeente, die wij onderscheiden van alle andere gemeenten dezer wereld. Wij schrijven deze macht of waardigheid niet toe aan de paus van Rome, noch aan de kardinalen, noch bisschoppen, noch aan enige van zijn aanhangers, want zijn macht en waardigheid, waarom hij de opperste bisschop der gemeente genoemd wordt, heeft hij niet ontvangen van Christus, maar van een moordenaar, Phocas de keizer, die zijn meester Mauritius de keizer vermoord had, om in het bezit te komen van het keizerrijk. Deze macht ontving Bonifacius de derde, als paus van Rome. En, ofschoon wij nu met ons vieren overgeleverd zijn aan de duivel, en wel door zijn onderdanen als onreine leden, bedroeven wij ons toch niet, maar verblijden ons in de Heere, want het is ons luttel door hen te worden veroordeeld. En nu, mijn heren, die het ambt van overheden bedient, tot straf van alle boosdoeners, tot lof en prijs van allen, die goed doen; wij erkennen uw ambt als een goddelijke instelling, opdat gij der gemeente, die gij bestuurt, zoudt voorschrijven, wat haar goed, recht en dienstig is. Daartoe vermaant u ook de heidense schrijver Cicero, in zijn tweede wetboek, vooral hoe gij de gemeente moet besturen, niet tot uw voordeel, maar tot haar welvaart, waarom hij een schone beschrijving geeft van uw ambt. Bedenkt toch wat Gallius, Sergius Paulus en anderen gedaan hebben ten dienste der christelijke gemeenten. Leert van de opperste hoofdman, die Paulus uit de handen van zijn vijanden verlost, en, dit doende, zult gij uw ambt naar behoren bedienen.

Gij, o, rechters, in wier macht wij nu zijn; uw vonnis om gedood te worden, verwachten wij. Niet dat wij dit verdiend hebben jegens uw hoogheid, maar jegens God, onze hemelse Vader. Onze mond is tegen u geopend, ons hart is ontstoken, omdat gij geen bezwaar maakt uw medeleden zo wreed te behandelen, en hen te beroven van hun bezittingen, zonder er op te letten, dat zij die verkregen hebben in het zweet huns aanschijns. Gij doodt de ouders, en denkt niet aan hun jonge kinderen, en toont u slaven en najagers der boosheid van hen, die om hun eigen voordeel en hoogmoed alle burgerlijke deugd, alle eerbaarheid en alle godzaligheid van u nemen, en wel op het aandringen van een valsaard.

Och, mijn heren, denkt er toch aan, welk kwaad gij doet, en gedraagt u beter volgens uw ambt. Neemt toch het voortreffelijke onderwijs van David ter harte in zijn 82e

psalm, waar hij zegt: "God staat in de vergadering Godes; Hij oordeelt in het midden der goden. Hoe lang zult gijlieden onrecht oordelen, en het aangezicht der goddelozen aannemen? Doet recht aan de arme en de wees; rechtvaardigt de verdrukte en de arme." Daarom gij overheid, omdat gij de christenen vervolgt, moet gij met alle onboetvaardigen, die met u meewerken om onschuldig bloed te vergieten, eindelijk missen de schatten en vruchten der christelijke gemeenten, die wij hebben beschreven, waarvan de eerste vrucht is gemeenschap der heiligen. Daartoe behoort gij niet, tenzij gij u van harte bekeert tot Hem, Die u zo hartelijk heeft geroepen. De andere vrucht is: vergeving van zonden, die alle gelovigen ontvangen door Christus; want Hij is het, Die Zelf onze zonden gedragen heeft in Zijn lichaam, opdat wij der zonden afgestorven en der rechtvaardigheid leven zonden en Hem dienen, door Wiens striemen wij genezen zijn. Wij belijden, dat wij ook op velerlei wijze hebben gedwaald, maar nu bekeerd zijn tot de Herder en Bisschop onzer zielen. De derde vrucht is: de opstanding des vleses. Want het vergankelijke moet het onvergankelijke aandoen en het sterfelijke het onsterfelijke. De doden zullen opstaan, enige tot het eeuwige leven, anderen tot de eeuwige verdoemenis.

En, aangezien ons leven nu verborgen is met Christus in God, wanneer Christus, Die ons leven is, geopenbaard zal worden, zullen wij met Hem worden geopenbaard in heerlijkheid, en na dit leven het eeuwige leven beërven. Dit verlene ons God onze hemelse Vader, door de heilige verdiensten van Zijn Zoon Jezus Christus; want Hem alleen komt toe het koninkrijk, de kracht en de heerlijkheid. Zij, die dit met ons toestemmen, zeggen met ons: Amen."

Een brief van mr. Arend Dierixsz. aan zijn neven, nadat hij door de geestelijke raad was veroordeeld.

"Mijn lieve zusters zonen, Jakob Pietersz. en Walich Pietersz., neven, gij verlangt van mij te weten om welke daden ik door de geestelijke raad veroordeeld, afgesneden, ontwijd en in de wereldlijke handen overgeleverd ben om te worden gedood. Gij moet dan weten, dat wij met ons vieren pastoors waren, en van bed gehaald werden de 12de Mei 1570. Bij paren werden wij aan elkaar gebonden, zoals men de beide moordenaars afschildert, die met Christus gekruisigd werden. Ik was gebonden aan de pastoor van IJselmonde, de pastoor van Schagen aan Wouter Simonsz., vroeger pastoor te Portugaal. Ik, als de oudste, stond het eerst voor de geestelijke mannen, met de hoed, die gij mij Walich Pietersz. geleend hebt, in mijn hand. Een gezet man, met een fluwelen stok, begon mijn artikelen te lezen, waarvan de voornaamste waren, dat ik in de zeer bewogen tijd geen mis wilde doen; dat ik het beeld van St. Joris onbetamelijk had behandeld, verbroken durfden zij niet zegen; dat ik kinderen had gedoopt in het Nederduits, op een andere wijze dan men gewoon was in de roomse kerk; waarom ik waardig werd gekeurd als een ketter van de christenheid te worden afgesneden, en volgens recht als een ketter veroordeeld. Toen dit vonnis gelezen was, vroeg ik: "Mijn heren, mag ik een woord spreken?" Zij antwoordden: "Neen!" Ik vermoedde, dat zij dachten, dat men op het vonnis van de heren niets zeggen mocht. Ik antwoordde: "Ik dank God," en gedachteloos dankte ik ook hen. Maar als ik het goed bedenk, moeten ook zij bedankt worden, die mij daarheen helpen, waar ik eeuwig wezen zal, namelijk door de genade van onze liefhebbende hemelse Vader in ons erfdeel, dat ons Christus gekocht, betaald en geopend heeft, aan wie dank zij in eeuwigheid met Zijn en Zijns Vaders heiligmakende Heilige Geest. Amen. Alzo ging ik weer naar mijn gevangenis; en terwijl Annas, Kajafas, Pilatus en Herodes Jezus ondervroegen, gaven zij Hem tijd en vrijheid om te spreken. Na weer in de gevangenis

gekomen te zijn, waar ik alleen zat, viel ik op mijn knieën, en dankte de almachtige God, dat ik waardig was gekeurd een getuige van Zijn rechtvaardigheid te zijn. Gij mag vragen, van welke rechtvaardigheid ik als getuige waardig wordt gekeurd. Vooreerst, dat ik, de mis vaarwel zeggende, zoals die nu dagelijks bediend wordt, een uitdeler mag zijn van het avondmaal van Christus, zoals de Apostelen, volgens het bevel van Christus, dat hebben bediend en uitgereikt. Door het vaarwel zeggen van de mis betuigde ik, dat ik haar voor zondig erkende en verwierp, om meer redenen dan ik hier kan meedelen. Dat ik het beeld onteerd of schandelijk behandeld heb, daarmee betuigde ik, dat al de wonderen, die men aan de afgod toeschrijft, zoals ik honderd maten gepredikt heb, niet dan duivelse kunsten waren. Dat ik de kinderen in het Nederduits doopte, met een voorafgaande toespraak of vermaning tot de ouders en de gemeente, daarmee betuigde ik met de Schrift, dat de kinderen de doop toekomt. Toen mijn drie broeders in de gevangenis bij mij gebracht werden, kusten wij elkaar hartelijk en met een verheugd gelaat, wensten wij elkaar geluk, dankten de Heere op allerlei wijze, zongen dagelijks psalmen en vermaanden elkaar. Wij vertroostten elkaar niet, want niemand onzer was bedroefd, maar wij herinnerden elkaar uit welke toestand wij gerukt waren door de genadige God, tot welke heerlijkheid Hij ons roept, en wat wij door Zijn beloften mogen verwachten. Die onze dood u tot schande willen rekenen, betuigen daarmee, dat zij toestemmen in ons te doden, en hetzelfde ontvangen zullen als zij, die ons hebben veroordeeld. Intussen, de genadige God verlene alle blinden het gezicht, geve allen kwaadwilligen een goede geest, opdat wij allen door één geloof en één godsdienst Zijn eer mogen verbreiden, ieder in zijn roeping. Amen."

Anneke Jans

[JAAR 1570.]

Op de 17e Juni 1570 werd Anneke Jans, dochter van Ogiers zoon, vrouw van Adriaan Bogaert, pottenbakker, door het verraad van Aagt Jasjen, gevangengebwaardster van St. Janspoort, wegens de leer van het heilige Evangelie, op het stadhuis te Haarlem verdrongen en onder de galg begraven.

Hans Tierens

[JAAR 1571.]

Daar de Heilige Geest zegt door de mond van de Apostel Paulus, dat men geen gemeenschap met de onvruchtbare werken der duisternis moet hebben, maar die liever bestraffen, zo was er, in het jaar onzes Heeren 1571, te Ronse een vroom man, Hans Tierens genaamd, die door de Heilige Geest was verlicht in de zaligmakende kennis van het heilige Evangelie. Hij nam zich voor een nonnenbroeder van Gent, die daar voor enige tijd gekomen was om te prediken, te bestraffen, en zijn gruwelijke duisterheid en dwaling voor ogen te stellen, waarmee hij het arme volk verleidde. Toen dit had plaats gehad, kon de priester dit niet goed verdragen, zodat Hans zich zekere tijd te Ronse moest verbergen, uit vrees, aangezien de genoemde priester hem had aangeklaagd, van in de handen der overheid te vallen. Maar, daar God hem niet alleen had geroepen en uitverkoren om in Hem te geloven, maar ook voor Zijn heilige naam te lijden, geschiedde het, dat Hans in zekere donkere avond uitging om zijn medebroeders en zusters te bezoeken, ze in de drukkende vervolging te troosten, en tot volharding in het ware geloof te vermanen. Onderweg ontmoette hem een beambte van die plaats, die zijn uiterste best deed om hem gevangen te nemen. Terwijl Hans de beambte zocht te ontlopen, zond deze een grote hond, die hij bij zich had, op hem af.

Deze greep hem, en alzo werd hij gevangen genomen, en naar de algemene gevangenis van Ronse gebracht. Hij werd daar geweldig aangevallen door de geloofsrechter en verscheidene priesters, die niets anders zochten dan hem van Christus, de Vorst des levens, af te trekken, en geheel van zijn zaligheid te beroven. Doch de Heere sterkte hem derwijze, dat hij zich mannelijk tegen hen verdedigde, zodat zij hem niet konden weerstaan. En, daar zij de waarheid niet konden verdragen, die hen, wegens hun verschrikkelijke afgoderij en zonden, door deze vromen man bestrafte, daagde de overheid, op aanblazen van de geloofsrechter, hem voor de vierschaar, nadat hij reeds zeven weken had gevangen gezeten. Daar ontving hij het vonnis om levend te worden verbrand. Aangaande dit vonnis verdedigde hij zich zeer vrijmoedig voor de overheid, en vermaande hen allen met het Woord des Heeren, om over zulk een lichtvaardig oordeel berouw en leedwezen te gevoelen, opdat zij niet spoedig in het oordeel des Heeren zouden vallen. Maar, aangezien de woorden van de vrome man hard vielen in de oren der tirannen, lieten zij hem door hun gerechtsdienaren de mond met een bal stoppen, op een wagen plaatsen, en naar de plaats brengen, waar hij als een lam zou worden geofferd. Op de weg velen van zijn broeders en vrienden ziende, knikte hij hen zeer vriendelijk toe en groette hen. Toen hij de helft van de weg had afgelegd, "viel de bal hem uit de mond, en riep hij het volk zeer vrijmoedig toe, dat hij zeer goed te moede was, om wegens de naam van Jezus Christus te lijden. Toen de gerechtsdienaren dit echter zagen, staken zij hem de bal terstond weer in de mond. Aan de strafplaats gekomen, viel de bal andermaal uit de mond, en begon hij een psalm te zingen. Doch de dienaar van de geloofsrechter belette hem dit, en riep op wrede wijze, dat men hem de bal weer in de mond zou steken, en terstond het vuur doen ontbranden. Eindelijk gelukte het deze wrede tirannen hun voornemen ten uitvoer te brengen, en ze lieten de vromen getuige van Christus in de vlammen omkomen. Hij ontsliep alzo vrijmoedig in de Heere in Februari 1571.

Maarten van Schorenback

[JAAR 1571.]

Maarten van Schorenback werd, wegens de belijdenis der waarheid, te Gent, in Juli van het jaar onzes Heeren en Zaligmakers 1571, gevangen genomen, en door de onderschout in de algemene gevangenis bij de rovers en andere kwaaddoeners gezet. Terwijl hij daar omtrent zeven maanden gevangen zat, bezochten hem de dienaren van de antichrist, om hem wegens zijn geloof te ondervragen; doch hij gedroeg zich jegens hen dapper en mannelijk en beleed zijn geloof vrijmoedig volgens de waarheid. En, ofschoon hij ook menigmaal door de tirannen met vele martelingen werd gepijnigd, om hem daardoor van de waarheid afvallig te maken, liet hij zich nochtans daardoor niet bewegen, maar gaf zijn lichaam vrijwillig over, ontstoken als hij was door de liefde van God en van onze Heere Jezus Christus, door de krachtige werking des Heilige Geestes, Die hem onder al het lijden derwijze sterkte, dat hij alle martelingen verdroeg, en de pauselijke leer voor een duivelse leer verklaarde tot het einde. En, aangezien de onrechtvaardigen de rechtvaardigen niet kunnen verdragen, daar hun geloof en leven met dat van de goddeloze niet overeenkomt, zoals in het boek der Wijsheid geschreven staat, sloten de gerechtsdienaren de mond van dit lam van Christus, en brachten hem daarna in de vierschaar, waar Maarten het doodsvonnis kreeg, en wel om te worden verbrand volgens het besluit van de koning, omdat hij een man was, die zich te zeer verzette tegen de moeder, de roomse kerk. Daarna werd hij naar de markt geleid, waar een hut met een paal daarin gereed stond om hem te verbranden. Toen hij op de plaats gekomen was, waar hij zijn offerande zou

volbrengen, boog hij, aangezien hij gebonden en de mond gesloten was, zeer blijmoedig het lichaam, en groette vriendelijk de broeders, die daarbij stonden. daarna werd hij aan de paal gebonden, levend verbrand, en ontsliep alzo in de Heere, de 27ste Maart, in het jaar onzes Heeren Jezus Christus 1571.

Joris de Makelaar

[JAAR 1571.]

De 16e Augustus 1571 werd ook, wegens de getuigenis der goddelijke waarheid, te Antwerpen in de vlammen opgeofferd, met gesloten mond, een vroom getuige van Jezus Christus, Joris de Makelaar genaamd, die, in weerwil van vele martelingen, God Zijn Heere niet verloochende, maar als een getrouw getuige de waarheid met zijn bloed bezegelde.

Jan Missuens, de Oude

[JAAR 1571.]

Jan Missuens (anderen schrijven: Missuus), geboren te Diest, in Brabant, bediende te Brussel enige tijd met zulk een ijver het ambt van onderling, dat hij daarna ook door een ordelijk beroep tot de prediking van het Woord werd aangenomen. Vandaar werd hij, toen men door geheel de Nederlanden het Evangelie in het openbaar predikte, gezonden naar Tielt, in Vlaanderen, waar hij zijn bediening zo getrouw waarnam, dat er een gezegende vrucht door des Heeren genade aanschouwd werd, zoals vele christenen genoegzaam betuigden. Aangezien hij door de vervolging, die spoedig daarna voor de kerk van Christus uitbrak, verjaagd werd, vluchtte hij naar Engeland; en, na daar enige maanden vertoefd te hebben, keerde hij terug, en voegde zich te Antwerpen bij de gemeente onder het kruis, waar hij als dienaar van het goddelijke Woord werd aangenomen. Zoveel hem mogelijk was hielp hij om de verstrooide schapen van Christus weer te verenigen. Daarna zond God, die over de zonden van het volk zeer vertoornd was, een zware pest over de stad Antwerpen en ook over de gemeente van Christus, zodat vele broeders en zusters, ja ook de vrouw van genoemde Jan, in de Heere stierven. Ook Jan werd later door de Heere met deze ziekte bezocht, doch genadig door de Heere gespaard, terwijl hij ziek lag in het huis van Matthijs de Metzler, een vetlewarier.

Op de 19e mei daarna geschiedde het, dat de markgraaf daar eens of twee maten voorbij ging, om de plaats te bespieden. Jan intussen zochten zij niet, maar wel genoemde Matthijs, die, zoals men zei, met de koster van St. Andries enige woorden gehad had. Toen de dienstmaagd van het huis dit bemerkte, zei zij tot haar meester en tot haar vrouw: "Mij dunkt, dat er vannacht wat zal voorvallen; want de markgraaf is hier voorbij gegaan, en keek zo naar het huis, alsof hij iets wilde opnemen." Zij antwoordden daarop: "Waarvoor bent gij bevreesd?" en berispten haar wegens haar vrees. Zij daarentegen zei: "Zegt, wat gij wilt; ik zal intussen de boeken verbergen." Gekscherende zeiden zij: "Loop weg met de boeken!" Des avonds verscheen de markgraaf met zijn dienaren en klopte aan de woning. Toen hij ingelaten was, nam hij Matthijs en Magdalena zijn vrouw gevangen, terwijl beiden de markgraaf vrijmoedig antwoordden. Naar boven gegaan zijnde, vonden zij iemand, die zij niet zochten. Toen aan Matthijs en Magdalena gevraagd werd, wie hij was, antwoordden zij, dat hij een slaper was. Intussen namen zij hem mee naar de gevangenis. Des morgens beval de markgraaf, die niet wist wie deze man was, hem naar beneden te roepen, en was voornemens hem des avonds los te laten. Dat wisten intussen de broeders niet, maar deze dachten, dat de markgraaf wel wist, wie hij gevangen genomen had, en

waarschuwden derhalve elkaar, uit vrees dat zij onverwachts zouden gehaald worden. Hierdoor werd het bekend, dat er een Evangelisch predikant gevangen genomen was. Dit alles kwam eindelijk ter ore van de markgraaf. Ogenblikkelijk daarop ontbood de markgraaf de gevangenebewaarder, en zei, dat indien de slaper nog niet weg was, hij hem niet moest laten gaan. "Ik heb," zei hij, "iets bijzonders met hem te bespreken." Aldus werd hij gevangen gehouden, naar zwaarder gevangenis overgebracht, en kort daarna ondervraagd, zoals uit zijn brief te zien is, die wij hier laten volgen.

"Aan de broeders der gemeente te Antwerpen.

Genade en vrede van God de Vader, door onze Heere Jezus Christus Amen. Zeer geliefde broeders, ik laat ulieden weten, dat ik uw brief ontvangen heb, waarvoor ik u zeer dank, want hij was mij aangenamer dan een schat, daar mijn bedroefd hart daardoor is vertroost; want ik verkeer in grote moeilijkheden, vol ziekten en pijnen, en verlang naar de dag van mijn verlossing, waarom ik hoop, dat deze binnenkort door Gods genade zal komen. Voorts mijn lieve broeders, dank ik ulieden, en bid allen vromen broeders, om mij te vergeven, wat ik jegens hen misdaan heb. Dit doet mij meer tranen schreien, dan ik zou kunnen uitspreken, ook als ik denk aan de verstrooiing der gemeente, zoals gij mij schrijft. Doch ik vertrouw dat God door Zijn genade weer wasdom geven zal, zoals Hij de verstrooide kerk te Jeruzalem heeft bewezen; want, al zijn er ook enige bladeren verdord en verstrooid, de wortel is nog niet uitgeroeid. Aangaande mijn toestand kan ik u het volgende melden. Toen ik gevangen genomen was, ben ik in de keizerlijke boeien geklonken. Toen ik daarin twee dagen had doorgebracht, kwamen er twee stadschirurgijns en een geneesheer tot mij om mijn voeten te onderzoeken. Bij dit onderzoek bleek mijn zware ziekte, waaronder ik leed, en zij verkregen de dinsdag daarna een plaats voor mij, waar ik kon blijven. Later werd ik ook voor de heren ontboden, die mij ondervroegen, zodat ik bekennen moest, dat ik een predikant was. Toen vroegen zij mij, waar ik mijn ambt had bediend. Ik antwoordde: Te Brussel, Thielt en Antwerpen. Vervolgens verlangden zij te weten, wie mijn aanhangers waren. Ik antwoordde, dat ik hoopte door Gods genade hun dit niet te zeggen; maar, zei ik, wanneer God hen in uw handen geeft, zoals Hij mij gedaan heeft zonder mij te zoeken, vraagt het hun zelf dan. Toen zei een hunner: "Gij behoeft ons niet te onderwijzen, wij zijn reeds voor u onderwezen. Bovendien zult gij ons toch zeggen, wie uw aanhangers zijn." Ik herhaalde, wat ik gezegd had. Een van hen zei toen: "Zo, gij wilt dan alleen martelaar zijn." Ik zei: "Ik zal wel de enige martelaar niet zijn, want gij maakt er genoeg." Zij beschimpten mij in geen geringe mate, en lieten mij voor ditmaal gaan. De volgende dag kwamen zij terug, en ondervroegen mij andermaal, waarbij ik hun als vroeger antwoordde. Toen hebben zij mij, hoe zwak ik ook was, ongenadig op de pijnbank geworpen, en zware martelingen aangedaan, zodat ik het nog gevoel, en de smarten niet kon verdragen, zoals de markgraaf ook spottende zei: "Ik wist wel, dat uw kranke lichaam de smart niet zou verdragen." Tot grote droefheid mijns harten moest ik toen bekennen, wat zij mij vroegen. Want aangaande hetgeen gij mij schrijft, dat namelijk het geheim der gemeenten aan het licht gekomen is, hebben zij reeds lang geweten en wel uit de oude belijdenissen. Zij vroegen mij vooreerst, of er niet vier ouderlingen waren, vier diakenen en vier aanzeggers, waarom de stad in vieren was verdeeld, welke veranderingen en verkiezingen er onder ons plaats hebben en naar alles, wat er hij ons voorvalt. Zij dwongen mij om de namen der dienaren te weten, van wie ik hun genoemd heb, zoals ik u geschreven heb, dat mij spijt en altijd rouwen zal. Daarna, toen mijn medebroeders ondervraagd waren, vroegen zij mij tot bevestiging, of ik die

namen niet kende. Ik antwoordde hun, dat ik sommigen kende en ook anderen niet. Verder vroegen zij mij, of wij geen vergaderingen hielden met de omringende gemeenten. Ik antwoordde ontkennend, doch zij weten, tot mijn verwondering, bijna alles, wat er onder ons omgaat. Zij wisten zelfs, dat er een ouderling onder ons was, die weinig of geen baard had. Voorts wilden zij van mij weten, in welke woningen ik het avondmaal heb bediend, en ik noemde hun de huizen, waarbij de gemeente geen schade kon lijden, namelijk het pakhuis aan de nieuwe waag, de oude waag, die van Christoffel Centurius, aangezien ik zijn naam ook in het geschrift hoorde. Hierop, beminde broeders, komt mijn onderzoek neer, gedaan in het jaar onzes Heeren 1571."

"Genade en vrede van God de Vader door onze Heere Jezus Christus. Amen.

Zeer geliefde broeders en zusters, ik Jan Missuens, gevangene om Gods Woord, waarin ik u drie jaren heb gediend en verzorgd als een herder zijn schapen, vermaan u om daarin te volharden, en daarvan een goede getuigenis af te leggen, als men u daarnaar vraagt, zoals nu met mij het geval is. Want het is niet genoeg Christus met de mond te belijden en "Heere Heere" te roepen, maar wij moeten Hem ook belijden met de werken van een christelijk leven, opdat onze hemelse Vader daardoor worde geprezen. Want, indien wij niet volharden in ons christelijk leven, maar ons gelijkvormig maken aan hen, die zich slechts voor een tijd in Gods Woord verblijden, en afvallig worden als er kruis en lijden komt, wat bevorderen wij anders dan lastering van Gods naam? Weest daarom deze niet gelijk, maar volhardt in het gebed en de apostolische leer, en laat uw bijeenkomsten niet na, zoals enige de gewoonte hebben; maar belijdt Christus liever met uw bloed, zoals Abel, Naboth, Eleazar, de zeven jongelingen met hun moeder, Johannes de Doper, Christus onze Zaligmaker en al de geliefde Apostelen en getuigen van Christus gedaan hebben. Johannes toch zegt: "Na deze zag ik, en ziet, een grote schaar, die niemand tellen kon, uit alle naties en geslachten en volken en talen, die uit de grote verdrukking komen en zij hebben hun lange klederen gewassen, en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams." Toen deze, om Christus' naam, voor de rechter werden gesteld, schaamden zij zich het Evangelie niet, maar beleden dat als een kracht van God tot zaligheid, zoals het ook naar waarheid is. Daarom, mijn lieve broeders en zusters, wordt niet ontmoedigd, als gij het geweld bedenkt, dat zij voornemens zijn te bewijzen aan mijn persoon. Aan al het lijden in deze wereld komt toch een einde, en scheidt daarom met de Filippensen moed door de banden van Paulus, en toont uw verkiezing door goede werken, waartoe gij door God uitverkoren bent, zoals Petrus zegt: "Gij bent een heilig en uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom." Bedenkt toch, wat het ambt eens konings is, te weten, het goede te beschermen, het kwade te bestraffen, en de vijand door het zwaard te overwinnen. Bestraft daarom ook het kwade in uw vlees, en volgt het goede na. Overwint met het zwaard des geestes alle vijanden, opdat gij door het geloof van Christus mag triomferen, en de dood, de duivel en de hel overwinnen.

Toont ook uw priesterlijk ambt, door uzelf Gode op te offeren tot een levende offerande in een waar geloof door onze Heere Jezus Christus. Want zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen, al gaven wij ook ons lichaam aan de vlammen over; Want Abels en Abrahams offeranden hebben God niet behaagd dan door tiett geloof. Daarom vermaan ik ieder, om zijn geloof te tonen door voortdurende goede werken in leven en in sterven. Want, hetzij wij leven, wij leven de Heere; hetzij wij sterven, wij sterven den Heere, waartoe God u met Zijn Geest versterke door Jezus Christus. Amen.

Voorts beveel ik u, lieve broeders, acht te geven op mijn arme kinderen, want ik laat hun geen bezittingen na. Onderwijst ben in de vrees des Heeren, zoals ik dit u samen

toevertrouw. Groet hen zeer, en laat mij weten, hoe het hun gaat. Hiermee neem ik afscheid, lieve broeders en zusters; de tijd van mijn sterven is nabij gekomen. Vaartwel! Vaartwel! Bidt de Heere voor mij. Groet alle broeders en zusters, en vermaant hen om te denken aan hetgeen zij van mij gehoord hebben.

Door mij, Jan Missuens, niet zonder tranen."

Een andere brief van Jan Missuens aan een van zijn zusters in de Heere.

"Zeer beminde zuster, uit Gods genade door Jezus Christus ben ik, Jan Missuens, op de 9e Mei gevangen genomen, om de getuigenis der waarheid, en kan u volgens uw begeerte niet vergeten. Verder vermaan ik u uw roeping waar te nemen, waarmee gij door de Heere geroepen bent uit de duisternis en verblindheid van uw verstand. God heeft u verlichting door Zijn Geest gegeven, opdat gij Zijn grote genade zoudt erkennen in de vergeving van zonden, waardoor gij verlost bent van de toorn Gods, en die u aangenomen heeft tot een erfgenaam van Zijn rijk. Verkondig daarom door een christelijk leven de deugden Desgenen, Die u geroepen heeft, en maak uw roepingvast door goede werken in het geloof, dan zult gij niet gemakkelijk ter rechter of ter linkerhand struikelen; maat de Heere zal uw vastigheid zijn, Die ook u bewaren wil als Zijn oogappel, en Hij zal u ook niet vergeten, al kan ook een moeder haren zuigeling vergeten; want God draagt zorg voor weduwen en wezen. Wees daarom goedsmoeds, en laat de liefde niet door de vrees bezwijken; al slaan de baren ook tegen het huis des Heeren, en zijn er enige stenen losgeraakt, nog is het niet gevallen, want het heeft een vaste grond en pilaar der waarheid. Laat dan de kracht van het geloof door de liefde blijken want de liefde is veel krachtiger dan de dood, en is een volmaakte band, die ons verbindt door de enigheid des Geestes met God de Vader door Jezus Christus. Dat wij ons hierin verblijden, en alle treurigheid naar het vlees laten varen, aangezien, mijn allerliefste zuster, God ons van de boze wereld heeft verlost, opdat wij met haar niet zouden vergaan, maar met God leven tot in eeuwigheid door Jezus Christus. Ach, gave God, dat alle mensen de vreugde des eeuwige levens begrepen, dan zouden zij het tijdelijke leven niet zo liefhebben, en niet Paulus zeggen: "Ik begeer ontbonden te worden en met Christus te zijn." Zolang wij toch in het vlees verkeren, zijn wij aan een gedurige strijd onderworpen, nu eens vanwege de wereldse vrienden en bloed verwanten, dan weer van ons eigen vlees en bloed. Daarom, mijn, liefste zuster, bereid u ook als een heldin tot de strijd, zolang gij in het vlees bent, waartoe God u met Zijn Geest versterkt, opdat gij overwint, en de kroon der heerlijkheid ontvangen mag, door Jezus Christus. Amen. Neem als een testament in dank aan tot mijn gedachtenis, wat ik met zwakke leden geschreven heb. Vaarwel, mijn lieve zuster, vaarwel voor deze tijd, doch ik hoop, dat wij, al worden wij nu van elkaar gescheiden, samen in het Godsrijk met elkaar verenigd zullen worden, Nog eens roep ik u vaarwel toe onder tranen en met een geestelijke kus, al zijn wij gescheiden naar het vlees.

De 15e Mei 1571.

Door, mij Jan Missuens,

gevangene om de getuigenis der waarheid.

Mijn hoop is op God."

Nog een brief van Jan Missuens.

Genade en vrede van God de Vader, door onze Heere Jezus Christus. Amen.

Zeer geliefde zuster in Christus, ik Jan, een gevangene om des Heeren Woord, doe u weten, hoe weinig gezondheid ik geniet in mijn gevangenschap. De Heere zij lof, Die mij in alles bezoekt, doch ik hoop, dat mijn verlossing nabij is, om met mijn God in

vreugde te leven. Het dier van de antichrist heeft zijn tanden gescherpt om mij te verscheuren, en niet alleen mij, maar allen, die de naam van Christus belijden, waartoe zij zich benaarstigen. Doch zij hebben geen macht om ons een haar te krenken zonder Gods wil, want wij zijn in de handen des Heeren, waaruit niemand ons trekken kan, tenzij God Zelf ons overgeeft, ofschoon deze tirannen dit niet kunnen begrijpen. Daarom beroemen zij zich ook steeds hoogmoedig op hun grote macht, zoals Farao, Sanherib, Nebukadnezar en Pilatus deden, want zij menen, dat ieder hun onderdanig moet zijn; doch men moet God meer gehoorzamen dan de mensen. Al ziet men hen ook met grote vermetelheid het onschuldig bloed vergieten, zoals plaats had ten tijde van Izebel, die Naboth liet ombrengen om het bezit van de wijngaard, en Athalia, die het koninklijk geslacht liet doden, om zich van de alleenheerschappij te verzekeren; maar de bloeddorst van deze laatste kwam toch te schande, want door Gods Voorzienigheid was Joas bewaard. Zo ook nu; al doden zij dit koninklijk zaad van Christus, er blijft altijd een Koning over, Die hen te Zijner tijd met Zijn ijzeren staf als potscherven vermorzelen zal. Daarom, mijn lieve zuster, wees altijd vrijmoedig, en leef door het geloof in de vrees Gods; want, wanneer God met ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Hij draagt zorg voor ons als voor Zijn oogappel, en Hij torst ons op Zijn armen door alle gevaar, gelijk een vader zijn kind. Och, let er toch op, welke liefde God het menselijk geslacht toedraagt, en deze liefde is niet tijdelijk, maar eeuwig, zoals de profeet getuigt: "Ik zal u Mij ondertrouwen in eeuwigheid," en heeft dit in Christus bevestigd, zoals door Christus ook gezegd wordt, "dat Hij de Zijn, die in de wereld waren, liefgehad heeft, zo heeft Hij hen lief gehad tot het einde." Daarop zag ook Paulus, als hij zegt: "Ik word niet moe, want de liefde van Christus dringt ons; indien wij met Hem gestorven zijn, zo zullen wij ook met Hem leven." Daarom mogen wij ons leven niet liefhebben, maar om Christus' naam verlaten; want, al verliezen wij het tijdelijke leven, in Christus vinden wij een eeuwig leven, zodat niet sterven ons geen schade doet, zoals Paulus zegt: "Het sterven is mij gewin." En, wie is er, die zijn voordeel niet zoekt, ja daarom zijn vaderland niet zou verlaten? Daarom, worden wij van nature gedreven ons tijdelijk voordeel te zoeken; laat ons toch naar het eeuwige jagen. Binnenkort hoop ik mijn leven met overwinning te verlaten, en met mijn Bruidegom in heerlijkheid te leven. Dus, mijn lieve zuster, ik neem afscheid en roep u vaarwel toe. Wij moeten scheiden naar het vlees, maar blijven verenigd in de gemeenschap der heiligen, die wij, door de aflegging van het vlees, in Christus niet zullen verliezen. Neem dit alles in dank aan tot mijn gedachtenis, en blijf standvastig in de leer, die gij van mij gehoord hebt, want het is de onbedrieglijke waarheid.

Nog eens roep ik u vaarwel, vaarwel toe, en neem afscheid van u, mijn allerliefste zuster. Laat mij eens weten, hoe het is met mijn arme kindertjes, naar wie ik zeer verlang. Och, lieve zuster, sla toch acht op die kinderen; groet hen hartelijk van mij, en zeg, dat zij voor hun vader bidden, en bid ook gij voor mij. Groet de gehele gemeente zeer van mij, en zeg, dat ik hen allen tot mijn doodsfeest nodig, opdat wij, als zij mijn nood zien, te eerder bewogen worden om voor mij te bidden.

In Juli 1571. Geschreven door mij

Jan Missuens, niet zonder tranen."

Zijn laatste afscheidsbrief aan de broeders en zusters in het algemeen.

"Genade en vrede door Jezus Christus. Zeer geliefde broeders en zusters in de Heere, ik beveel mij uit dengrund mijns harten bij ulieden aan, en verlang van u de Heere voor mij ellendige, te bidden, want ik hoop dat de tijd van mijn verlossing zeer nabij is, om spoedig in het bezit te geraken van de vreugde en blijdschap met mijn God.

Daarom begeer ik door deze brief afscheid te nemen van al mijn schapen, die ik hier gedurende drie jaren in grote zorg gevoed heb met Gods Woord, naar de wik des Heeren. Hiermee vaarwel, vaarwel, schone bloeiende lelie onder de doornen, die in schoonheid Salomo's heerlijkheid te boven gaat; ofschoon gij onder grote verdrukking verkeert, en uw bladeren door het steken der doornen worden verscheurd, blijft gij nochtans dezelfde: krachtig in reuk, in spijt van allen, die deze reuk niet kunnen verdragen, en de lelie daarom zoeken uit te roeien. Doch hun arbeid is tevergeefs, want zij staan onder de bewaring van God, Die de bijl heeft geslepen, om de doornenstruik om te houwen, want het is Gods recht om hen te vergelden, die de lelie verdrukken. Vaarwel, vruchtbare wijnstok, wiens vruchten het hart verblijden. Ofschoon uw uiterlijk zeer onaanzienlijk wordt geacht onder de mensen, en het nergens nuttig toe wordt gerekend dan om te worden verbrand, prijst nochtans ieder uw vrucht, maar zij wordt door velen misbruikt. Vaarwel, duifje, eenvoudig en nederig, welks veren men zoekt uit te plukken om het vliegen te beletten, want zij houden u, tegen uw natuur, voor een bedrieglijk dier, omdat gij een stoute vlucht neemt temidden der wolven. Vaarwel, onschuldig lam, zonder argwaan, welks stem vriendelijk is en vruchtbaar in wol, tot behoefte van de mens; nochtans staan vele slachters, om hun eigen voordeel en eer, naar uw leven, maar zij kunnen geen lam doden, tenzij het hun wordt toegestaan. Vaarwel, reine zuivere maagd, die nu als verlaten treurt. Zie, hoeveel boeleerders er op uit zijn, om u te schenden en van uw eer te beroven, die u aanzien voor een hoer; maar gij moet u zodanig, als een zuivere maagd betonen, daar het beter is om haar in naam dan in de daad te zijn. Vaartwel, alle gehuwden, gedraagt u eerzaam in uw staat, en bewaart de enigheid des geestes door de band des vredes. Vaartwel, alle weduwnaars en weduwen, wandelt eerbaar in de vrees Gods. Vaartwel, alle jongelingen en jonge dochters, weest met ootmoed en nederigheid bekleed, vliedt de lusten, die tegen de ziel strijden. Vaartwel, alle broeders en zusters, die mij ooit vriendschap in mijn gevangenschap hebt bewezen. Een vaarwel aan alle broeders en zusters in het algemeen, vooral aan de bedienaren der gemeenten; bidt allen geen verdriet te krijgen in de arbeid om de verstrooide stenen weer samen te voegen tot een geestelijk huis, om daarin geestelijke offeranden te offeren, die Gode aangenaam zijn door Jezus Christus Amen. Bidt voor mij."

Na langdurige gevangenschap en onderscheiden martelingen, die hem werden aangedaan, en nadat hij vele en onderscheiden brieven aan zijn broeders geschreven had, die voor het merendeel hier niet zijn opgenomen, werd hij eindelijk veroordeeld om met gesloten mond op de grote markt levend te worden verbrand. Aldus stierf hij op de 17e Augustus in het jaar onzes Heeren 1571, terwijl daarna zijn lijk, volgens gewoonte, aan de vogelen van de hemel ten spijs werd gegeven.

Gestreng schrijven van de graaf van Megen aan de graaf van Arnhem

[JAAR 1571.]

Op de 30e Augustus 1571 schreef Karel van Brime, graaf van Megen, door zijn secretaris, op bevel van de hertog van Alva aan de raad te Arnhem, dat aangezien daar enige ketters werden gevonden, die door de geestelijken rechter aan de wereldlijken waren overgeleverd, en die, op hoop van bekering, lange tijd in hechtenis werden gehouden, en aldaar meer schade deden door hun goddeloze gevoelens, zoals zij zeiden, dan dat zij in vrijheid waren gesteld, volgens streng bevel van Alva, en de koning, dat men deze lieden, nadat zij aan de wereldlijke rechter waren overgeleverd, binnen vierentwintig uren moest doden. Om te beletten dat zulke ketters, wanneer zij naar de strafplaats werden geleid, hun vergiftige leringen zouden verspreiden, of het volk door hun dwaling ergeren, beval men hun de punten van de tong in de gevangenis, voor zij werden weggevoerd, met een gloeiend ijzer te verschroeien en te roosteren, om daardoor hun geheel van de spraak te beroven. Er werd bevolen dit op de strengste wijze uit te voeren.

Op andere plaatsen stak men hun ballen in de mond, of zette men schroeven op de tong en verschroeide die, zoals boven gezegd is, met een gloeiend ijzer; zodat zij een hol en vreselijk geluid lieten horen, tot grote deernis van de burgers en tot blijdschap van de monniken, die, als zij hen zo aan de mond misvormd zagen, en zich in de vlammen bewogen, spottend uitriepen: wat lollen zij toch! zouden zij ook niet dansen? Een zeker jongeling van Antwerpen, die dit hoorde, kon nauwelijks zijn gramschap bedwingen noch zich weerhouden zijn handen aan deze wrede monniken te slaan.

Hendrik Alertsz. Schouten, deurwaarder te Mechelen

[JAAR 1571.]

De mens, die in zijn natuurlijke blindheid verkeert, denkt er in het geheel niet aan om de middelen tot zijn zaligheid te zoeken; of, zo hij er aan gaat denken, zoekt hij die op zulke plaatsen en door, zulke middelen, waar door hij haar niet kan verkrijgen. Maar de mens, die door Gods Geest begenadigd is, heeft geen rust in zijn gemoed voor hij de zaligheid van zijn ziel gevonden heeft. Dan eerst ziet hij in, dat zijn zonden en ondeugden hem van God hebben verwijderd, zoals de Profeten getuigen; ja, dat Gods toorn, waartoe hij zich, om te dragen, onmachtig gevoelt, over zijn zonden ontstoken is. Daarenboven wordt hij overtuigd, dat Christus Jezus, in Wie alle hemelse schatten der eeuwige zaligheid verborgen zijn, Die de enige Middelaar is tussen God en ons, en ons van God geworden is tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing, ons allen, die tot Hem met een waar geloof en met een oprechte boetvaardigheid des levens, een zeer aangename rust in het gemoed belooft en verzekert.

Daarvan hebben wij onder andere een heerlijk voorbeeld in de bovengenoemde Hendrik Alertsz., geboren te 's Gravenhage, deurwaarder van de grote raad van Appel te Mechelen en van het Hof van Holland. Door Gods Geest begenadigd, werd hij uit de zondeslaap opgewekt, en begon er ernstig over te denken, hoe en waar hij het beste middel tot zijn zaligheid zou vinden, wat hij tot nog toe, niettegenstaande hij nu tot rijpe leeftijd en jaren des verstands gekomen was, niet vinden kon in het pausdom. En aangezien in die tijd, om tot de zaligheid te geraken, aan mensen onderscheiden wegen werden aangewezen, daar zij bovendien verkeerden in de blinde duisternis van het pausdom, kon men toch ook bekend worden met de zuiveren hervormde

godsdienst, die alleen de weg ten leven aanwijst; als ook met enigen, die zich voor navolgers en leerlingen van Luther uitgaven, benevens de dwalende sekte der Wederdopers. Temidden van dit alles wist deze vrome martelaar en getuige van Jezus Christus, die als uit de slaap was opgewekt, niet naar of bij wie hij zich, terwijl hij uit het geestelijke Babel scheidde, zou aansluiten, tot verkrijging van zijn zaligheid. Daarom wendde hij zich, verleid door de schoonschijnende deugden der Wederdopers en hun geveinsde redenen, tot hen, om de zekerheid van hun leer te onderzoeken, en die te beproeven, door het dagelijks lezen van Gods Woord. En, daar hij bespeurde, dat hun leer niet anders was dan een verleidelijke dwaling, een pijnbank van het gemoed, aangezien zij, zoals ook het pausdom doet, de mensen tot zichzelf heen wijst, liet hij deze dwaling ook varen, en wendde zich tot hen van wie hij wist, dat zij de hervormde leer waren toegedaan. Deze zonden hem naar zekere predikant, met wie hij sprak over het ambt van de overheid en over de kinderdoop; want aangaande deze beide zaken was hij door de Wederdopers aan het twijfelen geraakt. Hij vond voldoening in het onderwijs van de predikant, en maakte dagelijks vorderingen in het zaligmakend geloof, waartoe hij arbeid noch moeite spaarde, zodat hij eindelijk, door gedurige toeneming in het Woord. van God, tot een ouderling van de christelijke gemeente, die toen onder het kruis zuchtte, werd gekozen.

Daar de hertogin van Parma, die toen over de Nederlanden regeerde, haar macht zeer zag toenemen door de Nederlandse soldaten, en stoutmoedig werd, doordien zij vernam, dat de komst van de wrede bloedhond, de hertog van Alva, op handen was, ontnam zij de gemeente van Christus de vrijheid om te prediken en te leren, die zij haar, op het ernstig verzoek der Edelen, in het jaar 1566 verleend had, zodat zij op ontrouwe wijze haar belofte verbrak, de samenkomst der gemeente van Christus en het prediken verbood, ja, de christenen begon gevangen te nemen en om te brengen, die niet konden ontvluchten. Ten gevolge daarvan vluchtte ieder, zo goed hij kon: enigen naar Duitsland, anderen naar Embden en weer anderen naar Engeland. Doch Hendrik Alertsz. verborg zich enige tijd in het land, om te zien, of er spoedig een einde aan deze vervolging zou komen. En, daar de opperschout van 's Gravenhage vernam, dat Hendrik niet te voorschijn kwam, daagde hij hem in, en, aangezien hij niet verscheen, werd hij als balling des lands veroordeeld en zijn poederen verbeurd verklaard.

Aangezien ook zijn vrouw een vroom lidmaat was van de gemeente van Jezus Christus, liet zij niet na geheime samenkomsten in haar huis te houden. En, daar zij op zekere tijd uit 's Gravenhage naar Noord-Holland was gereisd, om naar de terugkomst van haar man Hendrik Alertsz. te vernemen, die zij toen van Dantzig verwachtte, waar met zeker schip koophandel had gedreven, werd ook zij, even als haar man, te 's Gravenhage gedaagd; en, daar zij niet verscheen, werd zij ook terstond als balling van het land verklaard. Toen Hendrik Alertsz. dit vernam, verliet hij terstond Dantzig, en vluchtte met zijn vrouw en kinderen naar Engeland. Daar werd hij tot ouderling van de Duitse gemeente verkozen; en, teneinde zijn brood te verdienen, daar hij nu in een vreemd land rondzwierf en van al zijn bezittingen verstoken was, reisde hij uit Engeland naar Holland, kocht daar een schip, en dreef er handel mee op vrome en deugdzame wijze.

Toen hij op zekere tijd met een schip, gevuld met koopwaren, in Texel lag, en daar door tegenwind wel zestien weken moest blijven liggen, werd hij daar verraden, en in handen van het gerecht overgeleverd, en wel door de trouweloosheid van zijn eigen stuurman. Het schip werd naar Enkhuizen gebracht, vanwaar Hendrik Alertsz. na enige dagen te hebben gevangen gezeten, naar 's Gravenhage overgebracht werd,

waar hij niet langer dan tien dagen gevangen zat. Omdat hij ondanks zijn verbanning, waarvan boven gesproken is, weer in het land gekomen was, werd hij door het Hof van Holland veroordeeld om met het zwaard te worden gedood, zoals later ook geschied is.

Nadat Hendrik Alertsz. de boodschap ontvangen had, dat hij zich tegen de andere dag bereiden moest om te sterven, schreef hij een brief aan zijn beminde en bedrukte vrouw, waarin hij haar uit het Woord Gods vertroostte, en tot lijdzaamheid en volharding in het geloof opwekte, en wel op de 14e Decemer anno 1571, van de gevangenpoort in de Haag. De brief luidde als volgt:

De barmhartige God en hemelse Vader van onze Heere Jezus Christus geve u door Christus, onze Heere, de heilige Geest tot een waar Vertrouster in uw lijden en in uw verdrukking, waartoe God de Heere, naar Zijn vaderlijk welbehagen, u heeft geroepen, tot eeuwige zaligheid van uw zielen, zoals toch allen, die God van hart liefhebben, alle dingen ten goede moeten medewerken. Daarom, mijn lieve vrouw, dochter van Meijns Willems, behoren wij ons, volgens Christus' leer, in het kruis te verblijden. En, ofschoon het in het begin bitter en zwaar valt, werkt het toch in ons, als wij ons daarin oefenen, een vreedzame vrucht der gerechtigheid, ja een buitengewone grootheid van de onbegrijpelijke en eeuwige heerlijkheid. Wij moeten daarom, als wij onder kruis verkeren, Gode oprechte dankbaarheid bewijzen, vooral Zijn weldaden. Want Hij bezoekt ons niet alleen met kruis en tegenspoed, maar geeft ons ook in die bezoeking een heerlijk en gelukkig einde, zodat wij het kunnen verdragen, en wij verheugd zeggen kunnen: "De Heere is met ons; wie kan ons deren? Want voor Hem moeten zich alle knieën buigen, die in de hemel en op de aarde zijn." Laat ons dan getroost zijn en bedenken, dat, aangezien onze God een Heere is boven allen, wij met zijn juk moeten tevreden zijn, Die ons zo vaderlijk in Zijn bescherming bewaart, dat Hij ons, al kan een moeder ook haar kind verlaten, niet zal verlaten, want Hij is de getrouwe God, Die niet liegen kan. Daarom moeten wij op Hem vertrouwen als op een anker onzer zielen, vast op Zijn genade en barmhartigheid hopen, en ons niet laten bewegen tot twijfel in het geloof, want wie twijfelt is ongestadig. Voorts, mijn lieve vrouw, benaarstig u om door handenarbeid in uw behoeften te voorzien, dan zal de Heere, die de man der weduwen en de Vader der wezen is, u zegenen, zodat gij geen gebrek hebben zult aan uw lichamelijke nooddrift.

Bedenk dit, wees tevreden met de genade des Heeren, en bid de Heere om u volhardend in de loop der eeuwige zaligheid tot het einde van uw leven te bewaren, opdat gij op vrome wijze onder het Evangelie gestreden hebbende, de rechtvaardige kroon des eeuwige levens tot zaligheid van uw ziel mag verkrijgen. Eindelijk bericht ik u, mijn lieve vrouw, dat mij heden is aangezegd, dat ik morgen de Heere mijn ziel zal moeten opofferen.

Daarom beveel ik u aan Gods genade, zie wel toe uw kinderen in Zijn vrees op te brengen, opdat gij voor Christus; uw Heere, met een goed geweten mag verschijnen, waar wij allen, die volstandig zijn gebleven in het geloof, de liefelijke stem zullen horen: "Komt, gij gezegenden mijns Vaders, beërft het koninkrijk, dat u bereid is van voor de grondlegging der wereld."

Des anderen daags, de 15den December, bracht men deze getrouwe getuige van Jezus Christus voor; maar, daar de rechters vernamen, dat Hendrik Alertsz. in de Haag zeer bemind was, brachten zij hem niet in de late voormiddag, zoals anders plaats had, maar 's morgens voor acht uren ter dood, aangezien zij voor oproer vreesden. En, in plaats van hem op het schavot in het openbaar te doden, volbrachten zij het vonnis beneden aan hem. En, daar hij ziekelijk was, en moeilijk kon knielen, zetten zij hem

op een stoel, en sloegen hem aldus het hoofd af. Zijn lijk werd door enige vrome burgers op eerbare wijze ter aarde besteld, en zijn koopwaren, die hij in een vreemd schip had geladen werden te Enkhuizen, als verbeurd verklaard, verkocht.

De wrede en afgrijselijke moord, die plaats trad te Parijs, op zondag de 24e augustus en volgende dagen, van het jaar 1572

[JAAR 1572.]

Bemide broeders, nadenkende over de ellende en de onschuldige dood van zovele duizenden martelaren, die om de naam van Christus en de belijdenis van het zuivere en onvervalste Woord Gods, te Parijs in het jaar 1572, hun leven standvastig overgaven, en waar zij zonder enige schuld of misdaad als lammeren geslacht en omgebracht werden, konden wij niet nalaten hier enige bloeddorstige daden mee te delen, die zich door zulke bijzondere wreedheid onderscheidden, dat zelfs het hart van een Nero afgrijzen daarvan zou hebben gevoeld. Wij zullen eenvoudig verhalen, hoe zich deze zaak heeft toegedragen, en de namen van enige bijzondere personen onder zovele duizenden optekenen, die om de belijdenis van het Evangelie, en niet om enige andere redenen, hun leven, dat hier vergankelijk was, met het eeuwige hebben verwisseld.

Jeanne d'Albret

[JAAR 1572.]

Tot inleiding van deze gruwelijke moord is het voor alles nodig, de geschiedenis mee te delen van een edele en deugdzame vrouw, de koningin van Navarre, Jeanne d'Albret genaamd.

Voor deze goede koningin kon bewogen worden te Parijs te komen, om het huwelijk van haar zoon, de prins van Navarre, Hendrik van Bourbon genaamd, met de zuster van Karel de negende, toen koning van Frankrijk, te helpen sluiten, ontving zij brief op brief van de koning, om bij de huwelijksplechtigheid van haar zoon de prins (hij was dezelfde, die in 1610 door toedoen van de Jezuïeten in zijn rijtuig verraderlijk werd vermoord) tegenwoordig te zijn. Maar, aangezien zij vele zwaarigheden maakte in het huwelijk van haar zoon met iemand, die een andere godsdienst beleed, verzekerde de koning haar echter, dat alles zo zou worden geschikt, dat zij tevreden zou zijn en beloofde haar, dat hij tot dat einde een vrijbrief van de paus (paus Pius de eerste wilde van het huwelijk niets weten noch het toestaan, maar na zijn dood werd het gesloten) zou zien te verkrijgen. Toen zij echter vernam, dat het des konings plan was de bruiloft te Parijs te vieren, wilde zij er niets van horen. "Ik wil mij," zei zij, "aan zulk een oproerig volk niet toevertrouwen, die gezworen vijanden zijn zo van mij als de mijnen." Intussen bleef de koning op haar komst aandringen. En, toen hij van een zijner gezanten vernam, dat zij enigermate begon te wankelen, herhaalde hij zijn verzoek nog eens dringend, en verzekerde haar, dat alles zo vreedzaam zou toegaan, dat zij geen reden zou hebben om te klagen. Eindelijk ging de koningin van Rochelle naar Blois, in Maart 1572, met een aanzienlijk gevolg waarbij het bijna ongelooflijk is te bedenken, hoe zij daar van alle kanten werd verwelkomd, inzonderheid door de koning, zijn broeders, enz. En toch, in weerwil van dit alles, kon hij wel tot zijn moeder zeggen: Nu, mevrouw, heb ik mij niet goed gekwetend? Laat mij nu verder begaan; ik wil hen allen in het net verzamelen."

In April daarop werden de voorwaarden voor het huwelijk van de prins van Navarre en de zuster des konings vastgesteld. In het begin van Mei verzocht de koning andermaal de koningin van Navarre te Parijs, om zodanige zaken in orde te helpen brengen als tot dit huwelijk nodig waren. Zij voldeed daaraan, verliet de 6e Mei Blois,

en kwam de 15e van die maand te Parijs. Na haar komst bezocht zij verscheidene huizen en winkels in de stad, om zulke zaken aan te schaffen als tot weelde en opschik van die dag nodig waren, waarop zulk een doorluchtig huwelijk zou gesloten worden. De vrouw van de koning van Frankrijk kon deze goede koningin in genen dele verdragen, en geen kans ziende haar met de overigen, onder welke schijn ook, van kant te helpen, en haar toch vrezende wegens haar moed en haar geestesgaven, als zij in het leven bleef, en daarbij ook de prins, haren zoon, niet zo naar haar hand kon zetten, als zij plan had, raadpleegde zij met zekere Resne, die zich vooral bemoeide met vergiften. Deze was het zelfs gelukt de prins van Condé te vergeven door de reuk van een vergiftigde appel, die, wegens enig kwaad vermoeden, op een hond werd beproefd en de chirurgijn van de prins bijna het leven had gekost, omdat hij er wat te sterk aan geroken had. Onder de schijn van aan de koningin van Navarre fijne reukwaren te verkopen, bereikte hij zijn doel haar daarmee te vergeven, al getuigen ook anderen het tegendeel. Deze Resne beroemde er zich later op, dat hij nog genoeg had om twee of drie anderen te vergeven, die dit niet vermoedden.

De volgende Woensdag, de 4e Juni, werd de koningin door een aanhoudende koorts aangetast, en moest het bed houden. Zoals men toen uitstrooide, ontstond haar ziekte door pijn in de long, waarin langzamerhand een zweer gegroeid was, en doordat zij ook zeer was afgemat door de hitte, het weer en de lang reis. Deze brandende koorts werd zo hevig, dat zij binnen vijf dagen stierf, tot grote droefheid van alle vromen, maar tot grote vreugde van de geheimen raad. De ziekte bestond in haar hersenen, maar zij niet werd gezocht, en waartoe de moeder van de koning ook had meegeholpen, al veinsde zij zeer bedroefd te zijn over de ziekte van haar goede vriendin.

Gedurende haar ziekte betoonde zich de koningin zeer godzalig; want daar zij bij haarzelf, wegens de hevigheid van haar ziekte, al werd die door anderen niet geteld, gevoelde, dat zij niet lang meer leven kon, bereidde zij zich terstond, om van de hand des Heeren te verkrijgen, wat Hij voor haar had weggelegd. Daarom verzocht zij zulke lieden bij haar te zenden, die haar in die toestand konden vertroosten uit Gods Woord, en ook met en voor haar te bidden, daar zij wist, dat de gebeden der rechtvaardigen zeer veel vermogen bij God. Op haar verlangen kwam nu deze dan gene leraar bij haar, die haar troostte, onderwees, en vele godzalige gesprekken met haar had, ten gevolge waarvan zij zich graag aan de wil des Heeren onderwierp. Zij deed een schone belijdenis van haar geloof, beleet haar zonden, en verwachtte de volkomen vergeving daarvan alleen door de bloedstorting van de Heere Jezus Christus, en betuigde dat Hij haar enige Zaligmaker en Middelaar was, en verwachtte van niemand anders zaligheid, daar zij wist, dat Hij volkomen betaald had voor de zonden der gehele wereld. Zij was daardoor ook verzekerd, dat Hij om Zijmentwil, volgens zijn genadige beloften, haar zou genadig zijn. Onder zulke troostrijke samenspraken bracht zij doorgaans de nacht en dag door, ontboezemde nu en dan hartelijke verzuchtingen tot God, als een getuigenis van de hoop en het verlangen en herhaalde meermalen de woorden: O, mijn God, verlos mij te goeder ure van dit lichaam des doods en van de ellende dezes tegenwoordige levens, opdat ik U niet meer vertoon, en ik geraken mag tot die gelukzaligheid, welke Gij mij in Uw Woord hebt beloofd." Zie, dit en andere gebeden deed zij gedurende haar ziekte, tot grote verwondering van allen, die het hoorden. Groot genoeg had zij in de heilige en christelijke vermaningen, die zij van vele godzalige en geleerde lieden ontving, welke haar kwamen bezoeken, voor wie zij ook getuigenis gaf van haar geloof en hoop op God aangaande de zaligheid van haar ziel. Ja, al was soms haar inwendige pijn zeer hevig, zo bemerkte men toch nooit iets,

dat naar misnoegen of ongeduld zweemde. En in de laatste nacht, toen zij in de morgenstond stierf, werd bij haar bed, op haar verlangen, niet anders gedaan dan gebeden, enige hoofdstukken uit Gods Woord voorgelezen en vele zalige vertroosting en geraden daarbij gevoegd. Na die nacht aldus in zulke oefeningen te hebben doorgebracht, scheidde deze edele en godzalige koningin, die volhardde in de betuiging van dergelijke godzalige daden en ijver des geloofs, des morgens tussen acht en negen uur uit dit leven, om te geraken tot een niet te bedenken beter leven, en gaf verheugd haar geest in de handen van God, op de 9e Juni 1572, op de zesden dag nadat zij ziek geworden was, op de leeftijd van vierenveertig jaren. Zij behield haar volkomen spraak tot de uur van haar sterven, en openbaarde haar vlug en gezond oordeel zo goed als ooit tevoren, niet alleen in haar zorg voor de zaligheid van haar ziel, maar ook in andere tijdelijke zaken. Met deze laatste bemoeide zij zich echter zo weinig, dat men er zich over verwonderde en wel omdat zij eerst onlangs gekomen was om alles voor te bereiden tot de plechtigheid van zulk een grote feestdag

Om alle vermoedens weg te nemen als zou zij vergeven zijn, aangezien zij zo gezond en toch zo spoedig was gestorven, werd haar lijk kwansuis met alle naarstigheit geopend door enige geleerde genees en heilkundigen, die beweerden, dat haar hart en lever gaaf en gezond waren, maar dat haar rechterlong reeds sedert lang in geen goede staat was geweest, en wel ten gevolge van een buitengewone verharding en van een grote zweer, die, naar men veronderstelde, de oorzaak was van haar dood. Doch de geneeskundigen hadden geen bevel ontvangen om het hoofd en de hersenen te openen, en, omdat zij daarom iets vonden in haar lichaam, hebben zij zich daarvoor alleen verklaard.

Gaspar de Coligny, admiraal van Frankrijk

[JAAR 1572.]

Na de dood van bovengenoemde koningin, verzocht de koning aan zekere prinsen te Parijs te willen blijven, om de plechtigheden van het huwelijk van de prins van Navarre, die nu door de dood van zijn moeder koning geworden was, bij te wonen. Onder andere werden er door de koning zelf brieven geschreven aan de admiraal Caspar de Coligny, heer van Chastillon, die hij ter bruiloft nodigde, en hem verzekerde, dat hij op alles orde zou stellen, terwijl hij zou zorgen, dat hem door de burgers van de stad Parijs niet het minste leed zou worden aangedaan, daar het de Coligny niet onbekend was, welk een bittere en dodelijke haat zij hem toedroegen. Daarenboven is ook die stad boven alle andere steden in dat koninkrijk de bijgelovigste en het gemakkelijkst tot oproer overslaande. Daarom kon de admiraal, die hun godsdienst niet beleed, op geen zeer goede welkomst rekenen, vooral niet omdat op zijn verzoek het kruis van Gastines uit de straat St. Denis was weggenomen.

Na vele schone beloften echter besloot hij evenwel naar Parijs te gaan, ofschoon hij door velen uit zijn gevolg en door andere vrienden, die hij in dit koninkrijk had, werd gewaarschuwd om er niet heen te gaan. Zij zeiden hem daarbij, dat, al had hij ook geen kwaad vermoeden op de koning, diens moeder, of op iemand hunner, hij ten minste bedenken moest, in welke plaats en aan welke vijanden hij zich ging blootstellen. Hij antwoordde, dat sedert Frankrijk een koninkrijk geweest was, het nooit beter koning dan de tegenwoordige gehad had; dat hij zich voorts verliet op een goed geweten en op Gods voorzienigheid. Met een klein gevolg reisde hij naar Parijs, waar hij door de koning, zijn broeders, door de moeder van de koning en nog enige anderen met hoge onderscheiding werd ontvangen.

Nadat de bruiloft van de koning van Navarre met de zuster des konings, op de 17e en 18e Augustus, was afgelopen, had de admiraal plan van het hof afscheid te nemen en naar huis terug te keren. Hij werd daarin echter verhinderd door een verzoekschrift, dat hem werd overhandigd door een afgevaardigde der hervormde gemeente, om dit de koning aan te bieden, teneinde door dit middel al de smaadheden af te wenden en te stuiten, die de genoemde gemeente werden aangedaan, waardoor de Coligny genoodzaakt was daar nog enige tijd te vertoeven.

Intussen bood Maurevel, die tijdens het feest ook te Parijs gekomen was, zijn dienst eerst de koning en diens moeder, vervolgens de hertog van Anjou en de Guise aan. En, nadat hij enige samenkomsten gehad had met de koning en diens moeder, werd aan zekere Chailly, hofmeester des konings en beheerder der zaken van het huis van Guise, belast om deze Maurevel het huis te wijzen, waaruit het schot op de admiraal zou gelost worden. Deze liet hem daar met een vrouw, die men verbood niet alleen naar zijn naam te vragen, maar ook waarom hij daar gelogeerd was.

Op vrijdag de 22e Augustus, toen de admiraal het Louvre, zijnde het paleis des konings, verliet, waar hij de gehele voormiddag had vertoefd, om het geschil tussen twee edellieden te helpen beslechten, vertrok hij naar zijn logement, om het middagmaal te houden, in gezelschap van twaalf of vijftien edellieden. Hij was te voet en omtrent honderd schreden van het Louvre verwijderd; en, terwijl hij een verzoekschrift las, werd er uit het huis van Villemur, onderwijzer van de jongen hertog van Guise, een geweer gelost, geladen met die koperen kogels, waarvan de ene kogel hem de voorsten vinger van de rechterhand kneusde en de andere hem wondde in zijn linkerarm, bij de muis van de hand, zodat de kogel aan de elleboog er uit kwam. Nadat de poort van het huis open gelopen was, vond men daar het geweer, een knecht en een dienstmaagd, maar hij die geschoten had, Maurevel, was met een paard, dat gereed stond, uit de achterpoort van het huis gevlucht, zoals hem was aanbevolen. De admiraal verdroeg deze verwonding zeer lijdzaam, en zei minzaam tot een van zijn bevelhebbers, die bij hem waren: "Ga en boodschap de koning, wat ons hier is wedervaren, en dat hij nu zelf oordelen kan, welk een schone trouw het is," en doelde daarmee op het verbond, dat onlangs tussen hem en de hertog van Guise gesloten was. Zeer langzaam ging hij naar zijn logement, dat omtrent zestig schreden van daar verwijderd was, terwijl een van zijn edellieden zei, dat het te vrezen was, dat de kogels vergiftigd waren. Als een zeer Godvruchtig heer antwoordde de admiraal: "Er zal niets geschieden dan wat de Heere behaagt".

Nadat de admiraal in zijn logement gebracht was, toonde hij een bijzondere godsvrucht, volharding en lijdzaamheid, vooral onder de behandeling van de chirurgijn Ambrosius Paré, die hem, niet zonder grote pijn, de vinger afzette, en de wond in de arm opende, teneinde die te beter te kunnen genezen.

Verscheidene prinsen, edellieden en heren, die de hervormde godsdienst beleden, bezochten hem, waarbij hij steeds dezelfde bleef. De koning van Navarre en de prins van Condé hadden zich tot de koning gewend om daar te klagen over het gebeurde, en verzochten vrijheid om Parijs te mogen verlaten, aangezien zij zich daar niet veilig achtten. De koning klaagde over hetgeen er geschied was, en beloofde en zwoer de schuldige zwaar te zullen straffen, ook hen, die daartoe toestemming hadden gegeven en die er aan hadden deelgenomen, en verzekerde, dat de admiraal en de zijnen reden tot tevredenheid zouden hebben. Ondertussen schoof hij alles op de lange baan, en beloofde om spoedig in alles te zullen voorzien. Voorts beval hij om hem, die het schot gedaan had, te vervolgen, en gebod de beambte het volk in orde te stellen, en zich gereed te houden om alles te doen, wat de hertog van Anjou hem zou bevelen. Hij

liet alle poorten sluiten, en zwoer en vloekte, naar zijn gewoonte, dat hij niet verkoos, dat zij, die zoveel hadden teweeggebracht, het zouden ontkomen. Slechts twee poorten bleven open voor de uitgaande en inkomende lieden, waarbij sterke wachten waren geplaatst, opdat niemand zonder toestemming zou vertrekken. En, terwijl hij voorgaf op alles orde te stellen, en de misdadigers te willen betrappen, liet hij al het volk in de wapenen komen. Daarna beval hij, dat verscheidene heren en edellieden van de hervormde godsdienst zouden gehuisvest worden in de onmiddellijke nabijheid van de admiraal, uit vrees, zoals hij voorgaf, dat, ingeval zij door de stad verspreid logeerden, hun het een of ander kwaad zou kunnen overkomen, en zei, dat zij daar beschermd zouden worden door de soldaten van zijn lijfwacht. Naar Maurevel werd ijverig gezocht. Gailly, van wie men wist, dat hij daags tevoren Maurevel had gebracht in het huis van Villemur, waaruit het schot was gelost, en die dus van deze misdaad wist, nam zijn intrek in de kamer van de hertog van Guise, waar hij niet werd gezocht.

Omstreeks twee uren in de namiddag kwam de koning, vergezeld van zijn moeder, de admiraal bezoeken, aan wie de laatste een nauwkeurig verhaal deed van het gebeurde, waarbij hij aan de ene kant niet vergat zijn getrouwheid te betuigen ten dienste van Frankrijk, maar aan de anderen kant de ramp van dat land schetste, aangezien de algemene vrede niet werd gehandhaafd, vooral niet jegens de hervormden. Hij verhaalde, hoe onlangs in Champagne, in een dorp bij de stad Troyes waar de koning vrijheid had gegeven tot de belijdenis van de hervormde godsdienst, door enige moedwillige onverlaten een vrouw met het kind en enige anderen, die van het dopen terugkwamen, waren vermoord. Hij bad de koning om gerechtigheid te oefenen aan deze verstoorders van de vrede, en te denken aan zijn trouw en belofte en de welvaart van het koninkrijk. De koning antwoordde, hij hem hield voor een achtbaar mens en een goed Fransman, die de eer van zijn kroon lief had en zocht te bevorderen; dat hij hem hield en hoogachtte als een zeer wijs en uitnemend krijgsoverste; dat hij, volgens de gevoelens, die hij jegens hem koesterde, was overgegaan tot de bestaande besluiten, die hij ook altijd als een vredeverbond naarstig had zoeken te onderhouden, en dat hij nog op de onderhouding ervan bleef aandringen waartoe, zoals hij zei, de commissarissen alle streken van Frankrijk bezochten, en dat zijn moeder, de koningin, hem kon verzekeren, dat het zo was. De koningin zei: "Ja admiraal, dat is zo, en dit weet gij ook wel." "Het is waar, mevrouw," zei de Coligny, "men heeft commissarissen gezonden, onder wie er zijn, die mij naar de galg hebben gewenst, en vijftig duizend kronen op mijn hoofd hebben gezet." De koning zei daarop, dat men anderen zou zenden, en beloofde andermaal, onder herhaald zweren, dat hij het gepleegde ter eeuwige gedachtenis wilde wreken, en zei, dat de admiraal wel de pijn leed, maar hij de schande droeg, en dat hij reeds onderzoek naar de zaak gedaan had. De admiraal hernam, dat de aanlegger van die daad niet ver behoefde gezocht te worden. De koning raadde aan de Coligny naar het Louvre over te brengen, doch de geneesheren vonden dit niet goed. Men zag de kogel en het bloed, en verwonderde zich over zijn kloekmoedigheid.

Kort na het vertrek van de koningin kwam tot hem Johan de Ferrières, stadhouder van Chartres, die de heer de Coligny geruime tijd vertroostte. In de vergadering, die enige uren daarna in een kamer van hetzelfde huis werd gehouden, betoogde deze heer uitvoerig aan de koning van Navarre, de prins van Condé en andere van de voornaamste heren van de hervormde godsdienst, daar verzameld, dat het nodig was zo spoedig mogelijk Parijs te verlaten, en voor zeker te houden, dat dit schot het begin was van het treurspel, dat weldra zou worden gespeeld. Doch de raad om te blijven, en

zich te verlaten op de beloften van de koning, waarop Teligny sterk aandrong en wat ook de admiraal voorstond, had de overhand, en werd gevolgd. Op die dag schreef de koning brieven aan de bestuurders van de provinciën en de voornaamste steden van Frankrijk, zo ook aan zijn gezanten bij de buitenlandse vorsten, maakte hun bekend, wat er geschied was, en beloofde, dat de daders en medeplichtigen van zulk een euveldaad zouden worden bekend gemaakt en naar verdiensten gestraft; en beval aan allen overal bekend te maken, dat het gebeurde hem zeer mishaaide. De moeder des konings deed insgelijks. Terwijl de schrijvers hiermee tot diep in de nacht bezig waren, hielden de hertogen van Anjou en Guise raad, wat men de volgende nacht doen zou.

Des anderen daags bezocht de koning andermaal de admiraal, en deed, zoals het scheen, streng onderzoek naar deze misdaad. De admiraal verzocht, dat zijn huis door de aanzienlijken van zijn wacht mocht worden bewaakt, om daardoor de onstuimige gemeente van Parijs door ontzag wat in toom te houden. Dit geschiedde, doch het waren allen uitgezochte en verdachte lieden, uitgezonderd enige Zwitsers der lijfwacht van koning Hendrik. Men liet terstond al de edellieden van de hervormde godsdienst in die buurt van de Coligny logeren, onder streng bevel, bij lijfstraf, dat niemand hun enig leed mocht doen; en aldus werden zij als het ware opeengepakt, om hen gemakkelijker te slachten, want ieders naam en verblijf werd opgeschreven. Dit zou hen tot nadenken hebben moeten brengen, indien zij niet waren verblijd geweest door het opgevatte gevoel van de oprechtheid des konings. De heren van de hervormden godsdienst vergaderden voor de laatste maal in de woning van de admiraal de Coligny. De stadhouder van Chartres bleef bij zijn vroeger gevoelen om Parijs te verlaten, en drong er zeer ernstig op aan, om dadelijk te verzoeken de admiraal uit Parijs te doen vertrekken, met de bijvoeging, dat zijn vrienden en aanhangers met hem zouden gaan. Hij gaf wel bondige redenen op voor zijn voorstel, die echter niet werden aangenomen, daar men namelijk bij het eerste plan volhardde, om te blijven en recht van de koning te verzoeken, op wiens beloften men zich meende te kunnen verlaten. De raad van de stadhouder was wel de beste, maar, menselijkerwijze, onmogelijk voor die tijd te volvoeren. En toch, later durfde men zeggen, dat in deze vergadering, waar de koning van Navarre, de prins van Condé en onderscheiden voorname heren tegenwoordig waren, was besloten de koning zijn moeder en de voornaamste heren van het hof om te brengen; een beschuldiging, die de valsheid zelf was. Des avonds boden zich enige edellieden van de hervormde godsdienst aan om die nacht in de kamer van de Coligny te waken, wat echter Teligny, zijn schoonzoon, niet geraden vond, en dit onnodig achtte, en dus de heren beleefd bedankte voor hun goede bedoeling. Er bleven dus geen anderen bij de admiraal dan Cornaton la Bonne, Yolet, Merlin, bedienaar van het Woord Gods, Ambrosius Paré, de chirurgijn, enige kamerdiensers en knechts. In het benedengedeelte van het hof bevonden zich vijf Zwitsers der lijfwacht van de koning van Navarre.

De aanhangers van de Guise bemerkten, dat de heren van de hervormden godsdienst erop bleven aandringen om de zaak gerechtelijk te vervolgen, dat zij bekend waren met de geheimen van het vorige verbond; en bovendien vreesden zij, dat de Coligny, wiens wond voor geneeslijk werd gehouden, zich over deze daad zou wreken, en daarom bewogen zij de moeder des konings, de koning haar zoon ten ernstigste in te prenten, om alle hoofden der Hugenoten uit te roeien, wat hem nu zeer gemakkelijk zou vallen. Doch bij het beramen van deze moord deden zich vele moeilijkheden op. Het kwam enigen tenminste al te verfoeilijk voor om Navarre, die zelf koning en zwager van de koning, zelf prins van den bloede was, in het Louvre aan het hof in

aller tegenwoordigheid en als in de armen zijner bruid om te brengen. Op Condé viel wat meer te zeggen; doch, aangezien Nevèrs de zwager was van Condé, verzekerde deze zijn verdere trouw aan de koning, en behielden dus deze beiden het leven. Men strooide uit, dat Montmoreney met de ruitery buiten Parijs zou komen, en ook dat een der aanhangers van Guise, die de moordaanslag op de admiraal de Coligny had gedaan, was gevangen genomen. Die van Guise klaagden daarover bij de koning, zodat zij met schele ogen werden aangezien, en zij konden vertrekken. Doch het was alles bedrog en geveinsdheid. Ja de koning waarschuwde Navarre zelf om op zijn hoede te zijn. Door de stad zag men vele geweren voeren; vele gewapenden vertoonden zich hier en daar gemor, bedreigingen en vervloekingen namen elk ogenblik overal toe. Men mompelde over de aanslag, terwijl Guise de uitvoering van deze moord was opgedragen. Deze ontbood enige hoofden der Franse en Zwitserse troepen, legde aan hen zijn voornemen bloot, en zei, dat het de wil des konings was om de admiraal en de aanhangers van de hervormde godsdienst om te brengen, en niemand te verschonen; en dat dit door het gehele rijk zou plaats hebben. Om elkaar te herkennen zou men een wit kruis aan de hoed en een wit lint aan de linkerarm dragen, terwijl het luiden van de klok het sein zou zijn. Men zou een aantal fakkels ontsteken, en alle hoeken der straat bezetten. Toen de storm bijna zou losbarsten, werd het gemoed van de koning bezwaard, en begon hij te aarzelen. Zijn moeder sprong te middernacht het bed uit, en ging met Anjou, Nevers, Guise en anderen in de slaapkamer des konings, moedigde hem aan, en verweet hem tevens zijn verwijfdheid. Door de krachtige aandrang werd hij eindelijk overrompeld en gaf hij toe. De moeder maakte daarvan gebruik, draalde geen ogenblik, maar haastte zich in de uitvoering van de zaak.

Intussen, door het geklank en geruis der wapenen en het schijnsel van zovele fakkels en toortsen, door het gewoel van een grote volksmenigte, sprongen enige edellieden, die in de nabijheid van de admiraal gelogeed waren, het bed uit, en vroegen aan enige lieden, die hen ontmoetten, wat het te betekenen had, dat er zoveel gewapende soldaten op straat waren, en el zo diep in de nacht. Men antwoordde er op, dat de koning nu lust had, om op dit uur een zeker kasteel te laten bestormen, wat hij voor zijn genoegen opzettelijk had laten bouwen, om door deze aanval zich een weinig te vermaken, en aldus de tijd met genoeglijke en nieuwe spelen door te brengen. De wacht, die daar insgelijks van top tot teen gewapend stond, kon zich niet langer bedwingen, maar begon deze goede mensen te beschimpen, te schelden en te lasteren. En, toen een der edellieden daarop vriendelijk antwoordde, kwam er een vreemde soldaat en zei: "Deze honden hebben lang genoeg in hun valse godsdienst geleefd; de tijd is gekomen, dat er slechts een roomse godsdienst in Frankrijk moet worden beleden;" en viel tevens de goede man met een wapen aan, en vermoordde hem op onbarmhartige wijze. Voorts vielen zij op de anderen aan, die zij allen op staande voet ombrachten.

Ook de admiraal werd door het rumoer wakker, en hoorde het gekletter van wapenen, doch werd daardoor niet ontroerd noch bevreesd, ofschoon hij van alle hulp ontbloomd was, die hem voor de dood had kunnen beschermen. Hij verliet zich voortdurend op de trouw en oprechtheid van de koning, die hij in andere zaken, zoals hij dikwijls gezegd had, bij ondervinding had leren kennen. Daarenboven hield hij zich zeker overtuigd, dat, als de bevolking van Parijs zou zien, dat de koning geen genoegen nam in de moordaanslag die zij begonnen hadden uit te voeren, zij zich ten minste stil zouden houden, zo spoedig zij de lijfwacht zouden zien, die de koning aan de admiraal verleend had, om zijn woning te bewaken tegen enige oproerige aanvallen, die er,

buiten weten des konings, zouden kunnen plaats hebben. Hij werd ook in die mening versterkt door de plechtige eed en de belofte, die de koning, zijn broeders en moeder aan hem hadden gedaan, die zo dikwerf, tot behoud van de vrede, waren herhaald, en waarvan schriftelijke bepalingen en overeenkomsten gemaakt waren; en wel vooral, als hij dacht aan de vrede, die korte tijd tevoren om dezelfde reden gesloten was met de koningin van Engeland, zo ook aan de overeenkomst met de Prins van Oranje en de beloofde trouw aan de vorsten van Duitsland, de bruiloft van de zuster des konings; dat dit alles een beletsel moest zijn voor de koning om toestemming tot deze moord te geven. Hij bedacht ook, welk oordeel de vreemde naties of volken in deze of volgende tijden daarover zouden vellen, en stelde zich de schaamte, de oprechtheid, en standvastigheid en de trouw voor, die een koning behoort te bezitten en te betrachten, en ook de algemene trouw en het heilige recht der gemeente. Door dit alles kwam het hem als een al te wonderlijke zaak voor, en tegen alles indruisende, als dit alles zou besmet en geschonden worden door een zo smadelijke en hatelijke moord.

Toen de kapitein Cousseins, die vanwege de koning belast was om het huis van de admiraal te bewaken, en aangaande welke kapitein velen zeiden, dat het spreekwoord waar was, dat men het schaap aan de wolf te bewaren had gegeven; toen deze de hertog van Guise met nog enige van zijn aanhangers zag komen, plaatste hij terstond beneden op het voorplein en op de straat rondom het huis van de admiraal vijf of zes busschietters, recht tegenover elk venster, om wel toe te zien, dat niemand daardoor zou ontvluchten of zich redden, en klopte toen aan de binnendeur van het huis. Dit geschiedde op Zondag de 24ste Augustus, op St. Bartholomeüsday van het jaar 1572, des morgens in de vroege. Een edelman, la Bonne genaamd, die hoorde, dat er iemand aan de deur klopte, welke voorgaf de admiraal vanwege de koning te willen spreken, liep terstond naar beneden, en opende de poort. Terstond viel Cousseins op hem aan en doorstak hem met een dolk. Daarna viel hij met de busschietters in huis, overweldigde dat en gebood alles te vermoorden, wat hun ontmoette. De andere leden van het huisgezin van de admiraal, die in het huis gebleven waren, maakten groot gerucht, daar zij de eerste poort reeds hadden bereikt, die la Bonne, niets kwaads vermoedende, voor zijn vijanden geopend had. En, aangezien er nog enige Zwitsers waren in het huis van de admiraal, weken deze, zo spoedig zij de bedoeling van Cousseins zagen, naar de tweede poort, die op de voorplaats stond vlak tegen het huis, en sloten die terstond. Intussen plaatste Cousseins zich dadelijk daarvoor, liet die van alle zijden beschieten, zodat er een van de Zwitsers dood bleef. Toen Cornaton, een edelman van de hervormde godsdienst, en die tot het laatst bij de admiraal bleef, wakker werd door het gerucht, dat er voor de poort gemaakt werd, daar hij in een kamer sliep niet ver daar vandaan, liep hij terstond naar beneden, en liet door de Zwitsers en andere dienaren van het huis enige pakken en kisten brengen om deze poort te sluiten, en alzo de toegang aan zijn vijanden te beletten. Cousseins hoorde dit, en riep hem van buiten toe, dat hij in naam des konings de deur moest openen, en wendde met de zijnen, die als bloeddorstige honden met hem waren meegekomen, zovele pogingen aan, dat zij de poort open kregen, en de trap van het huis bereikten. De admiraal en de zijnen hoorden het rumoer en de gewerschoten, zagen zich dus in de handen van hun vijanden, en begonnen de knieën te buigen, en God vergeving te vragen voor alle misdaden en zonden, waarmee zij God mochten hebben vertoorned. Nadat de admiraal uit het bed was opgestaan, alleen gekleed in nachtgewaad, verzocht hij de predikant Merlin een gebed te doen. De predikant voldeed daaraan, terwijl de Coligny, onder het vurig aanroepen van de naam des Heeren, zijn ziel beval aan zijn

enige Zaligmaker Jezus Christus. De persoon, die dit alles heeft verhaald, kwam toen juist in de kamer van de admiraal; en toen hem gevraagd werd wat al dit rumoer te betekenen had, antwoordde hij: "Mijnheer, het is onze God, Die ons nu tot zich roept, want men heeft het huis reeds met geweld ingenomen, en er is niets om te weerstaan." De admiraal antwoordde: "Ik heb mij reeds sedert geruime tijd tot de dood voorbereid. Indien het mogelijk is, ziet gijlieden uw leven te redden. Mijn leven toch zoudt gij tevergeefs pogen te beschermen. Ik beveel mijn ziel aan de barmhartigheid Gods." Terstond liepen allen, die in de kamer waren, uitgezonderd zijn getrouwe dienaar Nikolaas Mus, zijn Hoogduitse tolk, naar de zolder van het huis, vonden daar een dakvenster, en wisten aldus hun leven te redden. Het merendeel hunner echter werd vermoord in het naaste huis, waarin zij gevlucht waren, en enige ontkwamen door de duisternis van de nacht, namelijk de predikant Merlin en Cornaton. Intussen liet Cosseins, na alles uit de weg te hebben geruimd, wat de doorgang belemmerde, deze Zwitsers binnengaan, die vier andere Zwitsers van het huisgezin des admiraals op de trap ontmoetten, doch deden hun niets. Doch toen Cosseins, die van het hoofd tot de voeten gewapend was, deze zag, beval hij een van zijn busschieters te schieten, en deze doorschoot een dezer beklagenswaardige Zwitsers. En aldus vielen zij met een woest gedruis op de deur van de kamer des admiraals, en nu stormden naar binnen zekere Besme, een Duitser van Wittenberg, huisknecht van de hertog van Guise, Cosseins en nog een Picardieër, kapitein Hattin genaamd, huisgenoot en een groot vriend van de hertog van Aumale, die enige tijd tevoren door de aanhangers van Guise was omgekocht om de heer van Andelot te vermoorden, verder zekere Sarlaboux en nog enige anderen, die zich allen goed hadden gewapend. Besme liep naar de Coligny, hield hem het ontblote zwaard voor, en vroeg op barse toon: "Bent gij niet de admiraal?" waarop de Coligny onverschrokken antwoordde: "Die ben ik; maar gij jongeling, let op mijn grijze haren en mijn ouderdom." Zonder een woord te spreken wrong hij de admiraal de degen in de borst, en in het uittrekken gaf hij daarmee de Coligny een houw over het aangezicht, waardoor hij zeer mismaakt was. Een zekere Antonius Huttin, die mede de handen aan hem had geslagen, verklaarde, dat hij nooit iemand gezien had, die de dood met zulk een stille lijdzaamheid had ondergaan.

De hertog van Guise, die met nog enige andere roomsgezinde heren op de benedenplaats gebleven was, hoorde de slagen en het rumoer, en riep met luider stem: "Besme, hebt gij het gedaan? Besme antwoordde: "Mijnheer, het is volbracht." Andermaal riep de hertog van Guise hem toe: "Mijnheer de ridder van Angoulème kan het niet geloven, tenzij hij het met zijn ogen ziet, werp daarom het lijk het venster uit." Besme en Sarlaboux namen toen het lijk van de admiraal op, en wierpen het uit het raam. Door de wonden echter aan het hoofd en het bloed, dat zijn gelaat bedekte, kon men hem niet kennen; waarom de hertog van Guise bukte naar het lijk, het bloed met een zakdoek van het gezicht afveegde en zei: Ja, nu ken ik hem, hij is het zelf." Daarna stampte hij met de voet op het gezicht van deze arme dode mens, die, toen hij leefde, door alle moordenaars van geheel Frankrijk werd gevreesd, ging vervolgens de poort uit en riep luide: "Moed gevat, soldaten, wij hebben een gelukkig begin gemaakt, laat ons nu voortgaan met de anderen."

De hertog de Nevèrs en Montpensier reden door de stad, moedigden het volk tot moorden aan, en riepen, dat Coligny de koning, zijn moeder en de beide broeders had zoeken om te brengen, en dat men derhalve de ervvijanden van de koning niet behoorde te verschonen, en men hun bezittingen, als wettig erfgoed, zich mocht toeëigenen. Hij zei verder, dat het 's konings wil was, de post der ketterijen tot de

wortel uit te roeien, en de roomse godsdienst alleen te laten zegevieren. Nauwelijks waren deze woorden uit de moordkaken gestoten, of de onnozele zielen ontaardden in ware duivels, die hun naasten niet ontzagen, en niet letten op stand, ouderdom of geslacht. Zij gaven zich aan het snijden, doden en verminken over als dolle bezetenen, wier lust het slechts was hun wraak te koelen en de slachtoffers met dolken het hart te doorboren.

Nadat men de admiraal de klederen had uitgetrokken, werd zijn hoofd door een Italiaanse soldaat van de lijfwacht des hertogs de Nevèrs afgehouden, en later gebalsemd naar Rome gezonden. Het gemene volk sloeg hem de benen en armen stuk, sneed zekere delen van het lichaam af, en sleepte hem, aldus mismaakt, gedurende drie dagen door de stad. Voorts werd hij aan een galg op zekere plaats, Montfaucon genaamd, buiten Parijs, met de romp naar beneden opgehangen en vervolgens met vuur geroosterd. Na enige dagen aldus te hebben gehangen, liet Franc. Montmorency het lijk in het geheim van de galg nemen en in de kapel te Cantille begraven.

Nadat de Coligny aldus jammerlijk was vermoord, werd enige tijd daarna, op de 27sten en 28sten Oktober 1572, in het hof van het parlement te Parijs het vonnis tegen hem uitgesproken, op de volgende wijze:

1. Dat het genoemde hof hem, wegens samenzwering tegen de koning en de gehele staat, beschuldigde en veroordeelde als een verrader.
2. Dat zijn gedachtenis ten enenmale moest worden uitgewist.
3. Dat, indien zijn lijk of zijn beeltenis door iemand werd vertoond, dit eerst op een stuk tiendwerk zou worden gesleept naar de plaats Grève, en daarna door de beul aan de galg gehangen.
4. Dat er een galg te Montfauçon moest worden opgericht, en hij daaraan zo hoog mogelijk zou worden gehangen.
5. Dat zijn wapenen en kleding aan de staart van een paard zouden worden vastgemaakt, vervolgens gesleept door de straten van Parijs en andere steden, waar dan ook, en vervolgens door de beampte van de hoge rechtbank zouden worden vernield, tot een teken van zijn eeuwige schande.
6. Dat al zijn bezittingen zouden worden verbeurd verklaard ten behoeve des konings.
7. Dat al zijn kinderen van de adelstand vervallen zouden worden verklaard en voor onmondig en onbekwaam gehouden om enige ambten, hoe ook genaamd, te bedienen.
8. Dat zijn huis en kasteel op Chatillon aan de Loire, met de benedenplaats en al wat er toe behoorde, zouden verwoest en tot de grond afgebroken worden.
9. Dat op die plaats het vonnis, in een koperen plaat gesneden, zou worden opgericht.
10. Eindelijk, dat er op de 24e Augustus een algemene processie zou gehouden worden door Parijs bij wijze van dankzegging aan God voor de straf, die deze samenzweerder was overkomen.

Afgekondigd te Parijs op de
27e en 29e oktober 1572,
getekend Molon.

Benevens dit hoofdvonniss werd er ook een vonnis geveld tegen de bloedverwanten van de Coligny, zoals tegen Briconaut en Cavagne, die het eerst waren gevangen genomen, wat verschrikkelijk was. Thuanus verhaalt, dat hij als jongeling van negentien jaren in de kapel tegenwoordig was, toen hun het vonnis werd aangezegd, en zij dat met grote lijdzaamheid aanhoorden. En, toen Briconaut hoorde, dat ook zijn kinderen wegens zijn dood zouden moeten lijden, 'vroeg hij met grote vrijmoedigheid, wat toch zijn onschuldige kinderen hadden gedaan. Hij zei verder, dat hij echter hoopte, dat zijn dood hun bloeddorst zou verzadigen, en daarmee alle schuld zou

uitgewist zijn. Toen men hem het ijzer om de hals deed, schrikte hij zo hevig, aangezien hij een man was van zeventig jaren, dat hij, om zijn leven te behouden, met onbetamelijke voorwaarden voor de dag kwam, die tot ondergang dienden der lieden te Rochelle Toen de koning hierover geraadpleegd werd, wilde hij daarvan niets weten dan nadat hij alles, wat men hem ten laste legde, bekende en openlijk voor het volk betuigde, dat de admiraal de Coligny een schandelijk verraad jegens de koning had beraamd; wat echter Briconaut weigerde. Intussen had Cavagne zijn ogen naar de hemel geslagen, en hield zich wel drie uren bezig met Latijnse gebeden en psalmen tot God op te zenden, daar hij zag dat Briconaut weifelde, op het punt stond te bezwijken, en de korte levenstijd met schande en oneer te overladen, en stelde hem zijn moed en volharding, die hij in groot gevaar zo menigmalen getoond had, voor ogen en gevolge waarvan Briconaut schaamrood uitriep, dat hij de dood gewillig wilde ondergaan. Zij werden derhalve beide op een kar geplaatst, en nadat zij hun gebeden voor het oog van het volk hadden uitgesproken, werden zij, onder grote verwijtingen en smaadheden, door het laag gemeen met drek geworpen en aan een galg gehangen. Doch hiermee was het woedend en verdierlijkt volk nog niet tevreden, maar beroofde hun lijken, en behandelde die op hoogst onvoeglijke wijze. Er werd ook een beeld van stro, Coligny voorstellende, onder alle hoon en bespottung naar de rechtsplaats gebracht, en daar zeer verachtelijk behandeld. Dit had plaats in de tegenwoordigheid van de koning en zijn moeder, wat ook Navarre, tot zijn ergernis, moest aanzien. De ontblote lichamen van vele lieden werden voor de koning en zijn moeder in de kamer der vrouwen ten toon gesteld waar zelfs de hofdames onbeschaamd naar toe liepen, om zekere de mannelijke delen van de lichamen te bezichtigen.

Aan de hoven heerste zulk een onzedelijkheid, dat ook de dames, die zich hiervan met eerbaarheid hadden behoren af te wenden, de schaamdelen der mannen met gelach en gejoel beschouwden. Wel een bewijs van een liederlijk en schandelijk hof!

Doch om terug te keren tot deze treurigen moord, zullen wij meedelen, wat ook andere heren en edellieden in die tijd wedervaren is, en hoe meest allen, die bij de moordenaars als hervormde bekend stonden, op vreselijke wijze werden vermoord.

Moord van de edellieden des Konings van Navarre en van de Prins van Condé

[JAAR 1568.]

Op dezelfde dag, toen er een schot gelost was op de admiraal de Coligny, waardoor hij zwaar gewond werd, raadde de koning zijn schoonbroeder, de koning van Navarre, dat hij tien à twaalf mannen in zijn kamer moest laten slapen, die hij het meest vertrouwde, om hem te beschermen tegen de aanslagen van de hertog de Guise, die hij een listige man noemde. Deze uitgezochte edellieden en nog enige andere huisgenoten van de prins van Condé, zoals kamerheren, onderwijzers en anderen, sliepen in een kamer naast die van de koning van Navarre. Deze riepen met luider stern, dat de koning hen zou helpen en aan zijn belofte denken, doch werden allen ontwapend door de kapitein van de lijfwacht, Nanssey genaamd. De overrompelden werden allen uit de slaapkamer gesleurd, en geleid naar de poort van 's konings paleis, waar zij, in tegenwoordigheid van de koning, die dit door een raam aanzag, door de Zwitsers op zeer wrede wijze werden vermoord. Tot deze edellieden behoorden de baron de Pardeillar, de kapitein Pilles, St. Martin en Beauvais. Toen Pilles, die zeer gehaat was om de schande die hij de pausgezinden in Gascogne had aangedaan, zich in de handen van deze moordenaars zag, en aanschouwde, hoe deerlijk zijn vrienden om het leven werden gebracht, barstte hij in deze woorden uit: "Is dit de vrede van het koninklijke

woord? Och God, wreek toch deze meinedigheid." Terwijl hij deze hatelijke moord verfoeide, nam hij een mantel van grote waarde, die hij gewoonlijk droeg, bood die een zijner vrienden, aan en zei: "Dit geeft u Pilles, gedenk na mijn dood, hoe ongenadig men mij doet sterven." "Mijnheer, mijn kapitein," zei de andere, "ik behoort niet tot deze hoop. Ik dank u voor de mantel, ik zal die onder die voorwaarde niet aannemen," en gaf hem terug. Terstond daarna werd Pilles door een van de scherpschutters met een dolk doorstoken, en viel dood ter aarde. Zijn lijk wierp men op de hoop met de anderen; en toen enige, die voorbij kwamen, deze lijk beschouwden, riepen de moordenaars: "Dat zijn zij, die ons hebben willen overmeesteren, om zodoende ook de koning te vermoorden." Een ander edelman van de koning van Navarre, Levran geheten, had enige wonden ontvangen, en liep rechtstreeks naar de kamer van de koningin van Navarre, waar deze hem voor zijn vervolgers bevrijdde. Korte tijd daarna schonk de koning hem vergiffenis, terwijl zij hem aan haar eigen geneesheren aanbeval, zodat hij door haar tussenkomst en hulp zijn leven behield en de gezondheid terugkreeg. Beauvais, gouverneur van de koning van Navarre, die in dezelfde straat was gehuisvest, waar de admiraal logeerde, werd in zijn bed vermoord, waarin hij lang aan de jicht gelegen had.

De adelborsten en de lijfwacht des konings hielden zich toen uitsluitend bezig met de andere adellijken om te brengen, en zeiden, dat zij met het zwaard en zonder enig bevel de vreselijke zaak teneinde brachten, die men noch door pen, noch door papier, noch door bevel van de rechtbank en vele andere oorlogen tot nog toe had kunnen eindigen. Het ging er zo toe, dat de beklagenswaardige en bedrukte lieden, die vals beschuldigd werden van samenzwering en het plan om de koning te doden, ongekleed, onverwachts, ongewapend, half slapende, in hun onschuld zonder een ogenblik van verademing jammerlijk werden vermoord, enige in hun bed, anderen op de daken der huizen en elders, waarheen zij gevlucht waren.

De Graaf de Rochefoucault

[JAAR 1572.]

Deze graaf, die tot elf uur in die nacht zich nog met de koning had vermaakt, en nauwelijks ingeslapen was, werd wakker gemaakt door zes gewapende doch vermomde lieden, onder wie hij vermoedde, dat de koning was, die kwam om een grap met hem te hebben. Toen zij in de kamer gevallen waren, bad hij hun hem zacht te behandelen. Nadat zij echter zijn koffers geopend en geplunderd hadden, ging een van die onverlaten, de broeder van Chicot, naar het bed, en vermoordde de graaf op wrede wijze.

Teligny

[JAAR 1572.]

Teligny, terwijl hij op het dak van een huis zat, werd door enige adelborsten gezien. En, ofschoon deze bevel hadden om hem te vermoorden, wilden zij dit echter niet doen, daar hij een goed en zacht man was, en bemind door allen, die hem kenden. Daarna werd hij door enige soldaten gevonden op de zolder van het huis des heren van Chasteauneuf, die hem naar zijn naam vroegen. Toen zij die vernamen lieten zij hem in het leven. Later echter kwamen er enige anderen, die hem en nog enige andere dienaren van Coligny vermoordden, die daar gevlucht waren om hun leven te sparen.

De Markies de Kenel

[JAAR 1572.]

De markies de Kenel, broeder van de prins de Portiam, werd door de soldaten en het gemene volk in zijn hemd verjaagd tot aan de rivier de Seine. Hij klom daar op een kleine schuit, en werd er vermoord door Bussy d'Amboine, zijn eigen neef, vergezeld van de zoon van de baron van Andrets. Een kapitein van de lijfwacht, die verkeerde met een juffrouw, Chastegueraye geheten, zond zijn soldaten, om haar te believen en vriendschap te bewijzen, naar de heer de la Forse, haar schoonvader, en haar beide broeders, en wel om die te vermoorden. Men meende hen alle drie te hebben gedood; doch later vond men de vader en de een broeder dood, terwijl de andere broeder slechts gekwetst was, die verborgen had gelegen onder het lijk van zijn vader, dat op hem was gevallen, en aldus vluchtte hij des avonds in het huis van de heer de Biron, die tot zijn familie behoorde. Toen deze juffrouw dit vernam, was zij niet tevreden, temeer omdat zij nu niet de enige erfgenaam bleef van al de bezittingen. Zij ging daarom terstond naar het tuighuis van Parijs, waar de heer Biron was gelogeed. Zij hield zich, alsof zij verheugd was, dat haar broeder aan de dood was ontkomen, en zei, dat zij grote begeerte had hem te zien, en hem het geld te geven teneinde daarvoor zijn leven vrij te kopen. Doch de heer de Biron ontdekte haar valsheid en het bedrog, en zei niet waar hij zich bevond. Daardoor werd het leven van de beklagenswaardige man gespaard, die anders zeker door bedrog en list zou zijn vermoord geworden.

De Baron van Soubrise

[JAAR 1572.]

Toen deze baron het schieten en het rumoer op de straten hoorde, greep hij terstond zijn wapenen, en liep naar de woning van de Coligny. Doch ogenblikkelijk werd hij verraden, en naar de poort van het koninklijk paleis geleid, waar hij terstond werd vermoord.

De heer de Guerchy

[JAAR 1572.]

De heer de Guerchy, een vroom en moedig man, werd derwijze overrompeld, dat hij, zonder tijd te hebben om zich te wapenen, door vele moordenaars omringd was. En, terwijl hij het zwaard in de ene hand had gewonden, deed hij, wat een moedig man doen kan, om zijn leven te beschermen. Hij kwetste echter niemand noch bracht iemand om, daar zij allen gewapend waren, en werd eindelijk door hen met spiesen doorboord.

Ook andere bevelhebbers en edellieden, en wel in zulk een aantal, dat wij al de namen hier niet kunnen opnoemen, werden insgelijks vermoord, enige op hun bed, anderen vluchtende om het leven te behouden, en weer anderen met zwaard en mantel hun lichaam beschermende. Hun lijken werden terstond naar het koninklijke paleis gesleept, en daar geworpen op de hoop met de andere lijken, ten einde de moordenaars zich zouden vergasten door het zien van al deze lijken, die zij vroeger, bij het leven, zozeer vreesden. De kamerheren, pages, knecht, en andere dienaren van die heren en edellieden werden evenmin gespaard als hun meesters. Men doorzocht al de kamers en vertrekken van het huis van de Coligny, en allen, die zij op hun bedden vonden, en die zich verborgen hadden, onder andere al de ongelukkige bedienden van de admiraal, die allen afstamden van voorname en adellijke families, werden op een jammerlijke wijze vermoord.

Lavardin werd door hem, bij wie hij woonde, verborgen, en deze weigerde hem te doden, doch hij werd door de Glas doorstoken, en was de eerste, die in de rivier werd geworpen.

De heer de Briou

[JAAR 1572.]

De heer de Briou, die ruim tachtig jaren oud was, en tevens opvoeder van de jonge markies de Conty, zoon van de overledenen prins van Condé, hoorde het rumoer, en nam terstond zijn meester, de jongen markies in zijn hemd op. Terwijl hij hem naar een plaats wilde overbrengen, waar hij beter zou bewaard zijn, ontmoette hij de moordenaars, die hem terstond de jongen prins uit de armen rukten. In tegenwoordigheid van de prins, die bitter schreide en bad, dat men toch het leven sparen zou van zijn getrouwe opvoeder, werd de oude man vermoord, waarbij zijn van ouderdom vergrijsde haren met bloed werden geverfd. Daarna sleepten zij hem als de anderen weg.

De gehele zondag werd met moorden en roven doorgebracht, en wel derwijze, dat men gelooft, dat het aantal dergenen, die op deze dag en de beide volgende dagen omgebracht zijn, het getal van tienduizend ver te boven gaat, zowel heren, edellieden, presidenten, raadsheren, advocaten, procureurs, studenten, geneesheren, kooplieden, ambachtslieden, als moeders, dochters en kinderen. De straten waren bedekt met lijken; de rivier was rood van het bloed, en de posten der deuren van het paleis des konings waren als met bloed beschilderd, en toch waren deze moordenaars nog niet voldaan.

De commissarissen, kapiteins, wijkmeesters en andere beambten van Parijs gingen met bun volk van huis tot huis, waar zij slechts vermoedden lieden van de hervormden godsdienst te vinden, liepen de deuren open, en vermoordden allen, die zij ontmoetten, zonder aanzien van persoon of leeftijd. De karren, gevuld met lijken, zo van juffrouwen, meisjes, mannen en kinderen, die de gehele stad doorreden, vooral ook rondom en bij het koninklijke paleis, werden gevoerd en geledigd aan de rivier. Intussen lachten de lichtekooien van het hof luidkeels, en zeiden, dat de oorlog nu zeker geëindigd was, en zij verder in rust en vrede zouden leven, en dat men op deze wijze de bepalingen van de vredesonderhandeling behoorde uit te roepen en bekend te maken, en niet met geschreven papier en perkamenten; en dat men ook in andere plaatsen bevel behoorde te geven om dit volk uit te roeien.

Van de adel werden er ook velen vermoord. Zo werd onder andere Loviers van boven uit het raam op de straat geworpen. Anderen, zoals Montamar, Montaubert, la Roche, de schout van Orleans en zijn neef, werden allen op vreselijke wijze omgebracht, en nog vele anderen van verschillende stand, wier namen wij niet alle willen neerschrijven, teneinde de Nederlandse lezer met de Franse namen niet te moeilijk te vallen. Velen waren er ook, die zich verborgen hielden; maar die toch daags daarna ontdekt en omgebracht werden, zoals nog zal worden verhaald.

Omstreeks vijf uren in de namiddag van deze Zondag werd er een bevel met trompetgeschal vanwege de koning uitgevaardigd, dat ieder in zijn huis moest blijven, en niemand zich zou verstouten er uit te gaan; dat het alleen geoorloofd was aan de soldaten van de lijfwacht en aan de commissarissen van Parijs, met hun mannen gewapend door de stad te gaan, onder bedreiging van zware straf voor wie het gebod overtrad.

Velen, die dit bevel vernamen, dachten, dat de zaken nu wat verzacht zouden worden: doch de volgende dag en de andere dagen daarna begon men op nieuw. De bewoners van Parijs plaatsten overal wachten aan de poorten van de stad, en na het veld overal te hebben bezet, gingen zij om de overigen van de vorige dag hier en daar van kant te helpen. Zij bedreigden allen met de dood, die hervormden verborgen, al waren zij hun ouders, vrienden of wie dan ook. Zij vermoordden allen, die zij slechts vinden konden,

en al de bezittingen van hen, die zij hadden omgebracht, waren ten prooi en roof voor hen, die de moord begingen; en eveneens handelde men ook met de bezittingen van hen, die gevlucht waren.

Pieter de la Place

[JAAR 1572.]

Wij zullen beginnen met mr. Pieter de la Place, president van het koninklijke hof van Frankrijk, en een weinig uitvoerig verhalen, wat hem is overkomen, aangezien zijn deugdzaam gedrag dit wel verdient.

Des Zondagsmorgens, omstreeks zes uren, kwam er een zekere kapitein Michiel, die een busschietter des konings was, ten huize van de president de la Place. Deze kreeg vooral gemakkelijk toegang tot deze woning, omdat men meende, dat hij een soldaat was van de Schotse compagnie der koninklijke lijfwacht. Deze lijfwacht was de president zeer genegen; ja, zij hadden hun dienst dikwerf aan de la Place aangeboden, teneinde hem te helpen als dit nodig was. Kapitein Michiel was intussen in huis gekomen, met een geweer op de schouder en een witte band om de linkerarm, als teken dat hij een der moordenaars was. Allereerst zei hij, dat de hertog van Guise, op bevel van de koning, de admiraal de Coligny vermoord had en nog vele andere hervormde heren, dat er nu besloten was alle aanzienlijke hervormden te doden, en dat hij nu ten huize van de heer de la Place gekomen was, om hem uit dat gevaar te verlossen, maar dat hij verlangde hem al het goud en zilver te tonen, dat in huis was. De heer de la Place verwonderde zich zeer over de verregaande vermetelheid van deze man, die alleen in een huis, waar tien à twaalf personen aanwezig waren, zulke woorden durfde spreken. Hij vroeg hem dus, waar hij meende te zijn, en of hij dacht, dat er recht noch koning bestond. De kapitein antwoordde vloekende en zwerende, dat hij zo vermetel niet zou zijn om met hem de koning te gaan spreken, of om te komen vernemen, wat de wil des konings was. Nadat de president de la Place dit gehoord had, en er aan twijfelde of er niet een groot oproer in de stad was uitgebarsten, liep hij terstond naar de achterpoort van zijn huis, om zich te verschuilen in het huis van een zijner burens. Intussen liep het merendeel van zijn dienaren weg, om zich te verbergen. De kapitein ontving duizend gouden kronen, en wilde heengaan, doch werd door mejuffrouw de Marets, dochter van de president de la Place, gebeden haar en haar man te geleiden naar het huis van een goede vriend, een pausgezinde; hij beloofde haar dit, en deed het ook. Nadat hij door drie zijner burens verstoten was, die hem in hun woningen niet wilden ontvangen, was de heer de la Place genoodzaakt weer naar zijn eigen huis terug te keren, waar hij zijn vrouw in een zeer troosteloze en wanhopende toestand aantrof. Zij was zeer bezwaard, omdat zij vreesde dat deze kapitein haar dochter en haar schoonzoon naar de rivier zou leiden en hen daar vermoorden, en ook wegens het groot gevaar, dat nu haar man en het gehele huisgezin boven het hoofd hing. Doch de president de la Place, die met een schier ondenkbare standvastigheid in de Geest van God gesterkt was, berispte haar scherp, en bewees haar met welk een zacht gemoed als een zaak ons van de hand Gods toekomt, men deze verdrukkingen behoorde te verdragen. En, nadat hij enige ogenblikken gesproken had over de beloften van God, die Hij de Zijnen doet, werd zij enigmate versterkt en vertroost.

Daarna beval hij, dat men al zijn knechts en dienstmaagden, die nog in huis gebleven waren, zou bijeenroepen. Toen deze allen in de kamer waren verschenen, volgde hij zijn oude gewoonte van iedere Zondag, om naar aanleiding van de heilige Schrift een goede vermaning tot zijn huisgezin te richten, en begaf zich vervolgens in het gebed, waarbij hij God vurig aanriep om troost en standvastigheid in de nakende

moeilijkheden. Daarna las hij overluide een hoofdstuk uit het boek Job, benevens de verklaring daarvan door de hooggeleerde Johan Calvijn. En, nadat hij uitvoerig gesproken had over de rechtvaardigheid en de genade van God, "die," zei hij, "als een goede Vader de Zijnen beproeft met velerlei kastijdingen en straffen, opdat zij zich niet te veel zouden overgeven aan de dingen dezer wereld," toonde hij hun ook hoeveel moeilijkheden de christenen nodig waren, en dat het niet in de macht van de satan en de wereld stond ons te hinderen of te overvallen, tenzij God dit hun door Zijn welbehagen toelaat; en dat men daarom niet voor hun macht behoorde te vrezen, die zich niet verder uitstrekt dan over onze sterfelijke lichamen. Daarna begon hij weer God aan te roepen, en bereidde zich en zijn huisgezin voor, om desnoods liever allerlei martelingen te verdragen, ja de dood zelf te ondergaan, dan iets te doen dat strijden zou met de eer van God. Toen hij zijn gebed bijna geëindigd had, boodschapte hem iemand, dat de heer van Senescay, beambte aan het hof, met nog enige andere beampten, aan de deur van het huis stond, die uit naam van de koning verlangde dat de poort geopend zou worden, en er bij voegde, dat hij ook gekomen was, om de persoon van de heer de president te bewaren, en te beletten, dat zijn huis door het gemene volk beroofd werd. De heer de la Place beval daarom de deur te openen. Toen de beambte binnen kwam, verhaalde hij de vreselijke moord, die door de gehele stad plaats had, en wel aan de hervormden, die allen op bevel des konings werden ter dood gebracht; en tot een bewijs, dat er niet één zou overblijven; haalde hij de Latijnse woorden aan: "Qui mingat ad parietem," dat is, die tegen de wand pist. Hij zei verder, dat hij intussen bevel had van de koning om toe te zien, dat hem geen kwaad geschiedde, en ook om hem naar het hof van de koning te geleiden, en wel omdat de koning begeerde door hem onderricht te worden aangaande vele zaken, die de hervormden betroffen en, aangezien hij dit bevel had van de koninklijke majesteit, zei hij, dat hij zich gereed moest maken om met hem naar de koning te gaan. De heer de la Place antwoordde, dat hij zich gelukkig zou achten, indien hem voor zijn dood de goede gelegenheid vergund werd, om de koning zijn toestand te kennen te geven; maar dat het nu, wegens de verschrikkelijke moorden, die in de stad plaats hadden, onmogelijk was aan het paleis des konings te komen, zonder in het openbaar zich aan gevaar bloot te stellen. "Laat daarom," zei hij, "enige van uw scherpschutters hier, die mij wel zullen beschermen, en dan kunt gij de koning verzekeren, dat ik goed bewaard ben, en mij bereid verklaar bij hem te komen, zo spoedig de moord wat zal bedaard zijn." Senescay stond hem dit toe, liet daar tot zijn bescherming zijn luitenant en nou enige andere scherpschutters achter, en vertrok.

Kort nadat Senescay vertrokken was, verscheen daar de president Charron, die in die tijd het hoofd was van de kooplieden te Parijs. Nadat hij enige woorden met de luitenant in het geheim gesproken had, liet hij daar vier scherpschutters hij de anderen achter, en ging heen. Die namiddag en de daarop volgende nacht deden zij hun uiterste best, om de toegang tot dit huis te versperren, en verzekerden alles met zware balken. In voorraad verzamelden zij ook vele keien en straatstenen, en legden die in de vensters overal gereed, zodat door dit alles scheen, alsof deze scherpschutters naar deze woning gezonden waren, om de heer de la Place en zijn huisgezin te bewaren voor alle dreigend gevaar. Dit duurde tot de volgende namiddag twee uren, toen Senescay terug kwam, en zei, dat hij andermaal en nadrukkelijk bevel had van de koning, om hem bij hem te brengen, en dat hij geen uitvluchten meer zou zoeken, want dat het de koning zo verlangde.

De heer de la Place kwam andermaal als vroeger met de grote gevaren voor de dag, die er bestonden om door de stad te gaan, en wet temeer, omdat er op diezelfde dag

des morgens nog een huis geplunderd was nabij het zijne. Niettegenstaande dit alles hield Senescay aan, en zei: "Het is het algemene zeggen van de hervormden, dat zij zeer nederig en ootmoedig zijn en in alles gehoorzame dienaren van de koning; maar, als het er op aankomt om het gebod van de koning te gehoorzamen, dan zoeken zij allerlei uitvluchten en doen hun best om dat op allerlei wijze van de hals te schuiven, en zeggen, dat zij daarvoor schrik en vrees hebben. En voor het gevaar, dat er mocht gelegen zijn om naar het koninklijk hof te gaan, zal ik u tot bescherming een kapitein van Parijs meegeven, die bij het gemene volk zeer goed bekend is, en deze zal u daarheen geleiden." Terwijl Senescay dit zei, kwam er een kapitein van Parijs, Pesou genaamd, een van de voornaamste moordenaars, in de kamer van de heer de la Place, en bood zich aan om hem te geleiden. La Place weigerde dit geleide voortdurend, en zei tot Senescay, dat dit een van de wreedste en boosaardigste lieden was, die in de stad waren, en daarom vroeg hij hem alleen, aangezien hij niet verder mocht weigeren, dat hij zelf hem wilde geleiden. Senescay antwoordde, dat hij wegens andere zaken daarin verhinderd werd, en niet verder hem kon vergezellen dan vijftig schreden vandaar. De vrouw van de la Place wierp zich, in weerwil dat zij een vrouw was van groot aanzien en voorname stand, aan wie God op overvloedige wijze Zijn genade en gaven geschonken had, overwonnen als zij was door de liefde, die zij haar man toedroeg, voor Senescay op de knieën, en bad hem zelf haar man te geleiden. Toen de la Place dit zag, die nooit enig bewijs gaf van verloren moed, hief hij zijn vrouw van de grond op, berispte haar, en bracht haar onder het oog, dat het niet van de macht der mensen afhing, maar van God alleen, tot Wie men Zijn toevlucht moet nemen, Zich daarna omkerende, zag hij op de hoed van zijn oudste zoon een kruis van wit papier, dat deze uit vrees daarop had genaaid, en daardoor de dood meende te ontgaan. Zijn vader bestrafte hem scherp, en beval dat hij dit teken van al de beroerten van zijn hoed zou doen, en zei, dat het ware kruis, hetwelk wij behoren te dragen, bestaat in kwellingen en verdrukkingen, die God ons toezendt, als ware voorboden van het eeuwige leven, dat Hij voor de Zijnen heeft bereid. En, daar hij nu zeer door Senescay gedrongen werd om naar de koning te gaan, was hij zeer onverschrokken en bereid daartoe, zelfs tot de dood, die hij voor ogen zag. Hij nam zijn mantel, omhelsde zijn vrouw voor de laatste maal, beval haar, dat zij voor alle dingen de eer en vrees van God voor ogen moest houden, en verwijderde zich alzo met een standvastig en ijverig gemoed uit zijn woning. Toen hij op de hoek van de Hanenstraat gekomen was, vielen hem zekere moordenaars, die hem daar met ontblote wapens opwachtten, aan, en werd hij als een onschuldig lam op vreselijke wijze vermoord, temidden van tien á twaalf scherpschutters, die hem geleidden. Dit had plaats omstreeks drie uren in de namiddag, en gedurende zes dagen werd zijn huis geplunderd. Het lijk van de president, waaruit de ziel naar de hemel was gevaren, werd door de stad gesleept, op verachtelijke wijze in een paardenstal gesmeten, zijn gezicht met paardenmest bestreken, en des morgens daarna in de rivier geworpen. Hiermee waren de woestaards nog niet tevreden, maar liepen als tijgers naar het huis, dat nu door zijn vrouw en kinderen was verlaten, en gaven zich daar gedurende drie dagen aan plundering en allerlei moedwil over.

Petrus Ramus

[JAAR 1572.]

Petrus Ramus, hoogleraar in de welsprekendheid, een man, zeer bekend onder de geleerden, werd mede niet vergeten, daar hij vele vijanden had, en onder die vooral Jacques Charpentier, die de moordenaar zond naar de school, waar Petrus Ramus verborgen was. Toen zij hem vonden, gaf hij hun, om zijn leven te redden, een grote

som geld. Hij werd evenwel omgebracht en uit het raam van een hoge kamer op de straat geworpen, zodat zijn darmen op de straatstenen lagen. Zijn ingewanden werden langs de straat gesleept, en zijn lijk door enige pausgezinde leerlingen, die door hun onderwijzers waren opgeruid, gezeseld tot grote schande en minachting van de letterkunde, waarin hij hoogleraar en zo buitengewoon ervaren was. Dit verschrikte de geleerde Dionysius Cambinus, de voorlezer des konings en ijverig roomsgezinde, zozeer, dat hij in flauwte viel en de geest gaf.

Wij zullen hier nu het verhaal van enige martelaren bijvoegen en de omstandigheden waaronder zij werden gedood. Doch wij herinneren de christelijke lezer, dat dit slechts een klein staaltje is van hetgeen er te Parijs plaats had. Want, indien men alles wilde meedelen, zoals dit voorviel, zou dit een lijvig boekdeel vullen. Wij zullen ook de dagen der week er niet bijvoegen, waarop het een en ander plaats had, en wel omdat de achtergeblevenen door verwarring op alles zo nauwkeurig niet konden letten, en zich met de grootste moeite het bloedig toneel te binnen brachten, waarvan zij getuigen waren. Dit moeten wij echter zeggen, dat men nooit gezien, gehoord of gelezen heeft van zulk een valse ontrouw, zulk een beestachtige wreedheid, zulk een vreselijk geweld, zulk een verregaande straatschenderij, en van zulke Godonterende lasteringen als in die dagen te Parijs, o grote schande! gezien en gehoord werden. Dit waren vreselijke dagen voor geheel Frankrijk, toen het geoorloofd was te wezen, wat men wilde, uitgenomen een eerlijk man.

Laat ons nu het verhaal van enige bijzondere personen meedelen, die in deze vreselijke moord hun bloed hebben gestort.

Denys Perot

[JAAR 1572.]

Denys Perot, geboren te Parijs, was een jonkman van omtrent tweeëndertig jaren, zoon van mr. Millis Perot, zeer rechtschapen in al zijn handelingen en goedgehartig jegens alle mensen. In zijn omgang was hij zo edel, dat niemand, die hem kende anders van hem kon getuigen dan dat hij vervuld was van vurige godsvrucht en waren christelijke eenvoud. Bovendien muntte hij zeer uit in de letterkunde, waarin hij zich zo naarstig oefende, dat hij er niet van was af te trekken, zolang zijn gezondheid en een ongemak, dat hij had, hem dat toelieten. Des Zondags was hij zeer vroeg uitgegaan naar een beroemde plaats te Parijs, de poort van Parijs genaamd, in het midden der stad gelegen. Nadat hij daar, volgens gewoonte, enige goede zaken beschikt had, hoorde hij enig rumoer onder het volk, en wel wegens hetgeen er met de admiraal van Frankrijk was voorgevallen. Hij ging daarom in de grootste haast naar zijn moeder, bij wie hij woonde, en deelde haar mee, dat hij gehoord had, wat in die nacht was voorgevallen. Hij deed zijn uiteiste best een geschikte gelegenheid te vinden teneinde zijn moeder te beschermen, die hij zeer lief had. Dit gelukte hem ook; doch zijn moeder kon hem niet bewegen ook voor zichzelf te zorgen, en met haar te gaan, daar hij meende, dat het nog tijd genoeg was. Door de moordenaars werd hij alleen thuis gevonden, waar hij zich in zijn kantoor had opgesloten. Hij bad daar tot God, aangezien hij van zijn jeugd af de godzaligheid zocht. De moordenaars vroegen hem op barse toon, of hij de koning nog niet wilde gehoorzamen. Hij antwoordde daarop alleen: "Men moet Gode gehoorzaam zijn." Zonder enig uitstel begonnen zij hem met wapenen te wonden en met stokken op het hoofd te slaan. Het bloed, dat van zijn hoofd afliep, ving hij op zachtmoedige wijze in zijn handen op, en betoonde zich uiterst zachtmoedig als altijd. Verder doodden zij hem op ongenadige wijze, en sleepten daarna zijn lijk naar de rivier.

De Predikanten Buyrette, Horeen Desgorris

[JAAR 1572.]

Thomas Buyrette, geboren te Parijs, was bedienaar van het Evangelie zo te Lyon als in andere Franse gemeenten in de omtrek, ja zelfs buiten het koninkrijk Frankrijk. Wegens zijn naarstigheid en godvruchtige ijver, die hij betoonde in de verbreiding van het heilig Evangelie, had hij zulk een goede naam hij de gemeente verkregen, dat hij, die nu eerst dertig jaren telde, gehouden werd voor een van de beste en uitnemendste middelen, die de almachtige God ten dienste van Zijn kerk gebruikte. Uit de wijze, waarop hij zijn dienst verrichtte, was dit genoegzaam op te maken. Hij nam die zo ijverig waar, dat hij op zijn eigen gezondheid geen acht sloeg, en, ziek geworden, genoodzaakt werd naar Parijs te gaan, om een weinig adem te scheppen, om daarna zo veel te ijveriger zijn ambt weer te kunnen bedienen, en zijn leven in hetgeen hem door de Heere was opgelegd, door te brengen. Doch de wil van onze hemelse Vader, Die alle dingen uitvoert naar Zijn welbehagen, belette hem dit voornemen te volvoeren, besloot hem daarvan ten enenmale te ontslaan, en tot de eeuwige rust te roepen. In gezelschap van zijn schoonbroeder, de man van zijn zuster, was hij 's zondags, toen deze vreselijke moord begon, verborgen in een zeer enge plaats, waar hij zich uit vrees niet langer kon ophouden. Ook de goede man, die hem verborgen had, begon te vrezzen, aangezien zijn burenen begonnen te schelden en te razen, omdat hij zulke verleiders van de ware weg van het geloof, zoals zij de hervormden noemden, in zijn huis verborgen had. Zij verlieten dus deze woning, en waren voornemens hun intrek te nemen in een logement in de Harpestraat, waar het IJzeren Paard uithing. Toen hun door de huisknecht gevraagd werd of zij tot de hervormden behoorden, antwoordden zij vrijmoedig: "Ja zeker." Terstond werden zij in de handen van de moordenaars overgeleverd, in een ogenblik vermoord, geheel ontkleed, voortgesleept en in de rivier geworpen.

Op dezelfde tijd viel ook de predikant van de koning van Navarre, More genaamd, een jonge zeer geleerde man, met nog een ander, Desgorris geheten, in de handen van de moordenaars, die hen beiden vermoordden en in het water wierpen. Of er nog enige andere bedienaars van het heilige Evangelie werden omgebracht, hebben wij niet te weten kunnen komen. Zij, die de gemeente te Parijs bedienden, zijn allen op wonderbare wijze aan de dood ontkomen, benevens enige andere predikanten, die in die tijd te Parijs waren gekomen.

Antonius Merlanchon

[JAAR 1572.]

Toen deze Antonius Merlanchon, onderwijzer der kinderen van mevrouw Piquigny, gevangen genomen en dodelijk gewond was, werd hij door de moordenaars gedwongen, de maagd Maria en al de heiligen in de hemel aan te roepen, en zijn geloof te verloochenen. Toen men daarmee bezig was, kwam juist zijn jeugdige vrouw, en deze wekte hem op om moedig te zijn, en standvastig in zijn gevoelen te volharden, waarbij zij hem herinnerde aan de korte levenstijd in deze wereld, en hem opwekte te vaster in het geloof te volharden, en niet van de kennis Gods af te wijken, alleen om zijn leven een weinig te rekken. Nu lieten zij de man los, en vielen op de vrouw aan, die vrijmoedig tegen hen getuigde, dat zij dezelfde godsdienst als haar man was toegedaan, en ook in het openbaar voor allen verklaarde daarin te willen volharden tot de dood. Daarom besprongen deze roekeloze boeven haar met veel groter woede dan haar man, zodat zij twee à drie wonden ontving. Zij zouden haar zelfs hebben vermoord, doch God beschikte enige vrienden, die haar verlostten uit de

'handen van haar vijanden. Intussen gaf de man, die dodelijk gekwetst was, zijn geest in de handen van zijn hemelse Vader. Deze vrouwelijke standvastigheid was bewonderenswaardig, en zeer te prijzen. Zo was, integendeel, de boosheid en meer dan dierlijke wreedheid van een kramersvrouw zeer wonderbaar, ja bijna ongelooflijk. Haar bejaarde man namelijk was 's nachts in de rivier geworpen, redde zijn leven met zwemmen, klom langs de zware balken onder de brug naar de oever, en ging vervolgens naar het St. Katharinaklooster, waar zijn vrouw zich bij een van haar familie bevond, waar hij ook dacht vrijheid te vinden en zeker te zijn. Doch, in plaats van hem te ontvangen, jaagde zij hem naakt, zoals hij uit het water gekomen was, weg, zodat de beklagenswaardige man, niet wetende, waarheen hij gaan zou, of zich verbergen, zich bij de dageraad alleen op straat bevond, en door de moordenaars andermaal werd gevangen genomen, en op jammerlijke wijze in de rivier werd verdrinken.

Claude Robert

[JAAR 1572.]

Claude Robert, een beroemd advocaat van het parlement te Parijs, hoorde dat de poort van zijn huis door de moordenaars opengebroken werd, liep terstond naar de zolder, wist zich te redden door over het dak te klimmen, en kwam in het huis van de ontvanger Gedion, waar hij zich twee dagen wist te verberen. Hij werd ontdekt door een metselaar, die werkzaam was ten huize van de ontvanger, welke tot de ontvanger ging, en zei, dat men deze advocaat behoorde om te brengen. Doch de ontvanger zei, dat hij niet geloofde, dat het mogelijk was, dat er iemand in zijn huis zou zijn gekomen. Hij zond terstond een van zijn knechts om advocaat Robert te waarschuwen om te vertrekken, want dat hij ontdekt was. De advocaat wilde zich redden, en vertrok vandaar, doch werd onderweg herkend door de moordenaars, die hem niet ver van het koninklijke hof ontmoetten, terstond aanvielen en vermoordden.

De luitenant Taverny en zijn zuster

[JAAR 1572.]

De luitenant Taverny was een moedig man. Door de openbare oproermakers werd hij overvallen, doch hield zich lang tegen hen staande, geholpen door een dappere soldaat van zijn afdeling, en verweerde zich zo dapper, dat hij enige van deze moordenaars, die hem wilden ombrengen, zelf het leven benam, voor zij zijn huis konden bestormen. Toen hij eindelijk de gehelen dag had gevochten, zeer vermoeid en van zijn buskruit beroofd was, dat hij verschoten had, werden al de soldaten van de lijfwacht naar zijn huis gezonden. Deze waren geheel geharnast en met schilden voorzien, alsof zij een stad moesten bestormen. Met geweld overvielen zij het huis, waarvan de muren reeds tevoren waren verbroken en doorboord. Toen de luitenant geen hoop op genade had, en zijn dood voor ogen zag, ging hij hun met twee pistolen in de hand te gemoed, die hij afschoot op de eerste, die hem ontmoette, en verdedigde zich met het zwaard tot de laatste ademtucht. Hij verdedigde zich niet zo moedig enkel om het gevaar van zijn leven, maar aangezien hij officier des konings was, hoopte hij tegen dit volk geholpen te worden op bevel van de koning zelf. Helaas, echter tevergeefs; de koning, op wie hij vertrouwde, had hem met zovele duizenden anderen in de handen van deze moordenaars overgeleverd. Toen hij zijn leven moedig had opgeofferd, zijn huis geplunderd en van alle kostbare schatten beroofd was, namen de soldaten zijn zuster, een jonge dochter, die ziek te bed lag, mee, en sleepten haar zo lang naakt langs de straat, totdat zij de geest gaf in handen van deze wrede

tirannen. Zijn vrouw werd gevonden, terwijl zij op de knieën God bad; en nadat zij enige steken en sabelslagen ontvangen had, werd zij naar het gevangenhuis gesleept.

Oudin Petit

[JAAR 1572.]

Oudin Petit, een boekverkooper, die woonde in de St. Jacquesstraat, werd overvallen op de stoep van zijn woning door zekere herbergier uit het Schone Beeld. Deze, vergezeld van nog enige zijner aanhangers, en gezonden door Jacques Kerver, mede boekverkoper en schoonvader van de genoemden Oudin Petit, en wel wegens een verschil, dat zij samen gehad hadden over het delen van enige bezittingen na de dood van zijn moeder. Kerver had tot de herbergier gezegd, dat hij zijn schoonzoon moest vermoorden, en dat hij anders in zijn gehele leven geen vriendschap meer met hem wilde houden. Hij werd aldus met een pistool doorschoten in zijn huis gesleept, en in de kelder, nadat de moordenaars vertrokken waren, begraven. Hij had zevenentwintig wonden, zo van pistoolschoten als sabelsteken, ontvangen.

Marturin Lussaut, zijn vrouw, zoon en dienstbode

[JAAR 1572.]

Marturin Lussaut, goudsmid van de moeder des konings, woonde in de straat St. Germain, niet ver van de Spiegel. Hij hoorde aan zijn woning schellen, en kwam in haast beneden. Toen hij de deur opende, werd hij door zijn goudtrekker, die in zijn woning werkte, met een zwaard doorstoken. Zijn zoon hoorde het rumoer, en liep daarom ook haastig naar beneden, en ontving een zwaardsteek in de rug. Niet tegenstaande dit alles, vluchtte hij naar het huis van de kleermaker, waar hij veilig meende te zijn; doch de kleermaker wilde de deur niet voor hem openen. Hij werd nu door een ander vermoord, die hem de klederen uittrok en in zijn broekzak een zeer fraai en kunstig horloge vond, dat zeven à acht honderd gouden kronen waard was. De goudtrekker hoorde dat, werd toornig, en begon de ander te beschuldigen en te schelden, omdat deze zich verstout had in zijn buurt te komen moorden, en zei, dat het hem niet vrijstond in een anders kwartier te komen, en wilde hem zelfs om deze prooi vermoorden. Doch, aangezien de ander hem de tanden liet zien, ging de goudtrekker naar de hertog van Anjou, om hem dit mee te delen. Toen deze dit alles gehoord had, ontving hij het horloge, en gaf tien kronen aan hem, die de moord begaan had. De dienstbode des huizes, een meisje van zestien jaren, vluchtte naar de koopman in zijde en laken, die haar de belofte wilde afpersen, dat zij de mis zou bijwonen. Doch zij verklaarde zich daartegen, en ogenblikkelijk verschenen de moordenaars, en brachten haar, zonder haar jeugd in aanmerking te nemen, om het leven. Nadat zij nu Lussaut, zijn zoon en zijn dienstbode hadden gedood, sloten zij de deur van het huis en vertrokken. Toen de vrouw van Lussaut, Françoise Bailet geheten, een zeer eerbare en deugdzaam vrouw, vernam door een jongen, Rence genaamd, wat haar man en zoon overkomen was, liep zij haastig naar de zolder van het huis, en deed een venster open, om langs die weg zich in het huis van haar buurman te redden, zoals ook anderen voor haar hadden gedaan. Doch, bij het klimmen schoten de voeten haar uit, en viel zij op de plaats van een ander huis; waarbij de val zo zwaar en van aanmerkelijke hoogte was, dat zij haar beide een brak. Toen de moordenaars weer in dit huis kwamen, om alles te doorzoeken en weg te roven, vonden zij in het ledige huis het open venster, waardoor het vermoeden rees, dat er iemand uit gevlucht was. Zij gingen daarom naar de buurman, vielen hem met barse woorden aan, en bedreigden hem, dat, indien hij niet zei, wie daardoor gevlucht was, zij hem ook dezelfde weg zouden laten bewandelen, die zijn buurman gegaan was. De in het nauw gebrachte man begon te

vrezen, en zei, dat hij de vrouw, die zo deerlijk gekwetst was, uit medelijden in zijn kelder had verborgen; en daarbij dacht, dat zij hun wreedheid toch niet tonen zouden aan zulk een ellendig schepsel, dat op jammerlijke wijze in de kelder schreide en om hulp riep, daar zij zich niet kon verroeren. Doch deze bloeddorstige wolven, die alle menselijkheid hadden uitgeschud, werden door dit droevig schouwspel niet bewogen, grepen haar wreedaardig aan, trokken haar bij de haren uit het huis langs verscheidene straten. Toen zij daarbij zagen, dat zij gouden armbanden droeg, sneden zij haar, zonder geduld te hebben die los te maken, wat de deerniswaardige vrouw aanbood, de beide handen af. En, terwijl zij zo jammerlijk kermde, en zich beklaagde over deze verregaande wreedheid, doorstak een stoelenmaker, die zich onder deze hoop bevond, haar met een werktuig, dat dwars in het lichaam bleef steken. Enige uren daarna werd dit lijk, dat zo vreselijk was mishandeld, in de rivier gesleept, terwijl de handen nog, enige dagen op de straat bleven liggen, om door de honden te worden afgeknaagd.

Mouluet en zijn vrouw

[JAAR 1572].

Toen Mouluet, een zeer rijk koopman in edelgesteenten, zich met zijn vrouw des avonds had te slapen gelegd, hoorde hij aan de huisdeur kloppen. De vrouw, die nog niet sliep, was nieuwsgierig naar het geklop in het late avonduur, en haastte zich daarom de deur te openen. De moordenaars liepen terstond naar boven, en zonder deze goede man enig uitstel te geven, waarom hij zo jammerlijk bad, vermoordden zij hem in zijn bed. Zijn vrouw, die zwanger was, was zeer mistroostig en door droefheid overmand, toen zij haar geliefden man zo jammerlijk voor haar ogen zag vermoord, en wel vooral, omdat zij deze bloeddorstige wolven, helaas onwetend, zelf de deur geopend had. In deze ellendige staat, terwijl zij haar beulen voor ogen zag, nam zij een kind van achttien maanden in haar armen, en bad dat indien zij zich over haar niet wilden ontfermen, zij ten minste met het arme schaap, dat zij in haar armen had, medelijden zouden hebben, en ter wille van het kind de moeder sparen; of, indien in hen nog enige menselijkheid was, zij immers over de vrucht, in haar lichaam besloten, hun wreedheid niet betonen zouden. "Laat toch," zei zij, "de arme vrucht de straf niet dragen, die zij niet verdiend heeft. Spaart mij om mijn vrucht!" Doch, in plaats van deze moordenaars te vermurwen, werden zij te woedender, vielen als wrede tijgers op haar aan, rukten het kind uit haar armen, wierpen het tegen de grond, en doorstaken het zwangere lichaam der vrouw: zo zelfs, dat men nog enige uren daarna het kind, waarvan zij zwanger was, in haar lichaam zag leven, maar eindelijk stierf het met de moeder.

Twee vrouwen van Rouaan, die daar enige dagen gelogeed waren, werden ook jammerlijk omgebracht en het huis geheel leeg geplunderd.

Philippe le Doux en zijn vrouw

[JAAR 1572.]

Philippe le Doux, ook een voornaam koopman in edelgesteenten te Parijs, kwam pas terug van de jaarmarkt te Guibray, en had zich vroeg ter ruste begeven, daar hij vermoeid was. Zijn vrouw verkeerde in barensnood, terwijl de vroedvrouw bij haar was. Toen men een groot rumoer aan de deur merkte, en buiten schreeuwde, dat men in naam des konings de deur moest openen, ging zij, hoe ontsteld zij ook was, zij zelf naar de deur, en opende die voor de moordenaars, die terstond haar man op bed vermoordden. De vroedvrouw zag, dat zij ook de vrouw, die nu in barensnood verkeerde, wilden vermoorden, bad deze moordenaars goed toe te zien, wat zij deden, en dat zij zich zover niet van God zouden losrukken, om ook hun bloedige handen aan

deze vrouw te slaan, omdat dit de eenentwintigste vrucht was, die God haai, had verleend. Toen de moordenaars enige tijd met elkaar daarover hadden geraadpleegd, vielen zij dit beklaglijk schepsel, dat half dood van pijn, droefheid en vrees temidden der andere vrouwen stond, aan, en staken haar een dolk tot het gevest in het onderste gedeelte van haar lichaam. De vrouw gevoelde zich dodelijk gekwetst, doch verlangde toch te baren, en liep daartoe naar een zolder. Doch deze bloeddorstige honden, die in wreedheid de onredelijke dieren overtroffen, liepen haar terstond na, gaven haar nog een steek met de dolk in het lichaam, en wierpen haar door een raam op straat, zodat het kind met het hoofd uit het lichaam hing tot grote verwondering en beschaming van vele pausgezinden, die dit alles later, niet zonder grote schaamte en schande, moesten belijden, en de verregaande wreedheid van hun beulen verloeiden. Een borduurwerker, metgezel van de goudtrekker, was de voornaamste moordenaar van allen. Hij beging deze onmenselijke daad, welke alle nakomelingen, die dit zullen vernemen of lezen, met schrik en afkeer zal vervullen.

Pieter Faret en zijn vrouw

[JAAR 1572.]

Pieter Faret, een koopman in zijde en laken, woonde in de straat St. Denis, niet ver van een beroemd huis, de goede Herder genaamd. Even voor hij naar bed zou gaan, klopten de neven van zijn vrouw op de deur, en verlangden, dat men in naam des konings zou opendoen. Nadat de deur geopend was, gingen zij naar het binnenvertrek, en spraken de man aldus aan: mijn oom, thans is de tijd gekomen, dat gij en mijn tante, die beiden zo hardnekkig bij uw gevoelens blijft, naar de duivel moet varen." En zonder iemand te ontzien of naar iets te luisteren, waardoor deze lieden hun leven wilden redden, lieten zij hun, daar zij half ontkleed waren de klederen weer aantrekken. Daarna leidden zij hen naar zekere plaats van de rivier, waar men gewoon was de paarden tel laten drinken, Poupin geheten, een grote afstand van hun woning. De vrouw, die welgemoed en standvastig was, en niet vreesde om haar leven voor de naam van Christus te laten, en haar bloed door de kinderen van haar eigen zuster te laten vergieten, gaf onderweg een zilveren onderriem aan een arme werkvrouw die zij goed kende, en bemoedigde haar man langs de weg, tot de plaats, waar zij zouden worden omgebracht. Op die plaats bonden deze tirannen, beulen over hun eigen maagschap, deze beide lieden, zonder enige genade, stevig aan elkaar, doorstaken de een voor, de andere na, en wierpen daarna hun lijken in de rivier.

De Plumgraaf des Konings en zijn vrouw

[JAAR 1572.]

De vrouw van des konings plumgraaf, dochter van de heer Popincourt, woonde op de brug van onze Vrouw. Toen de moordenaars, des Zondags omstreeks vier uur in de ochtend, haar huis overvielen, viel zij zeer ootmoedig op de knieën, en bad hen toch medelijden te willen hebben met het kind, dat zij onder het hart droeg. Doch haar werd op wrede wijze geantwoord, dat al wat de naam van hervormde godsdienst droeg tot de wortel moest worden uitgerooid; ja zelfs de kinderen in het lichaam der moeders, om zo doende dit volk uit te roeien. Onder het uitspreken van soortgelijke woorden benamen zij deze ellendige vrouw met vele dolksteken zonder enig medelijden het leven. Daarna wierpen zij het lijk door een raam in het water, aangezien haar huis op de brug stond. Zij was een van de voortreffelijkste en schoonste vrouwen van Parijs; zij had zeer schoon en lang haar, wat haar gehele lichaam bedekken kou, zodat zij daarmee in haar val aan een paal van de brug bleef hangen. Haar man had zich gedurende vier dagen verborgen ten huize van een zijner

goede vrienden; doch hij werd zo nauwkeurig gezocht, dat hij eindelijk werd opgespoord. Toen hij bemerkte, dat men hem ontdekt had, vertrok hij in het geheim naar zijn eigen huis en dacht alzo de dood te ontgaan. Maar helaas, tevergeefs, want God, Die de dag van onze geboorte en sterven voorzien heeft, voor de grondlegging der wereld, had hem tot deze dag gespaard, waarop hij zijn vrouw in dezelfde dood en begrafenis vergezelen zou. Immers, zijn naaste bureu, zo spoedig zij hoorden, dat hij thuis gekomen was, overvielen en vermoordden hem, en wierpen het lijk ook het raam uit, hetwelk viel op het lijk van zijn vrouw, dat met het haar aan de paal was blijven hangen. Door de val was dit los geraakt, zodat zij tezamen, die vele jaren in het huwelijk eendrachtig hadden geleefd, in de dood op dezelfde wijze werden begraven.

Autonius Silvius

[JAAR 1572.]

Een chirurgijn of barbier, Silvius genaamd, wonende bij de vest St. Germain, werd door veertig moordenaars gezocht, en eindelijk in zijn slaapkamer gevonden. Toen zij hem vroegen, of hij belijder was van de hervormde godsdienst, antwoordde hij standvastig: "Ik houd mij aan het geloof, dat Christus' Apostelen ons gepredikt en nagelaten hebben, waarin ik bereid ben te leven en te sterven." Toen zij hem nog verder vroegen en uitvoeriger verslag van zijn geloof verlangden te horen, zei hij, zonder enige vrees voor de dood, dat hij een van hen was, die belijdenis deden van de hervormde godsdienst. Na dit gehoord te hebben, wilden zij hem met allen spoed het leven benemen; doch hij bad hun, dat, indien zij zijn leven wilden sparen, hij hun drie honderd gouden kronen zou geven, wat zij, zoals zij zich hielden, terstond toestemden. De vrouw van het huis, waar hij logeerde, vreesde voor wat er nog kon plaats hebben, verzocht hun met alle vriendelijkheid, hem uit het huis te willen geleiden, wat zij ook deden. Na het ontvangen van de drie honderd gouden kronen, verdeelden zij die terstond onder elkaar. Onder hen was er een, die er op zwoer, dat hij zijn deel niet had, op de goede man toeliep, en die in tegenwoordigheid van de anderen, een dolk in het hart stak. Zijn metgezellen zagen dit aan, alsof hun dit niet aanging, en alsof er een hond was gedood.

Pieter Baillet

[JAAR 1572.]

Pieter Baillet was een verver, en woonde in de straat St. Denis. Toen hij het rumoer en wapengekletter hoorde, dat op straat plaats had, zond hij een knecht naar de straat, om te zien, wat er te doen was. Toen deze wat verder de straat wilde ingaan, beletten de bureu, die allen in de wapenen waren, hem dat, en bevalen hem, zijn meester te zeggen zich stil te houden, want dat men plan had de admiraal te doden, en zij in de wapenen waren om het oproer te stillen, dat er uit ontstaan kon. Zo spoedig Pieter Baillet dit hoorde, kon hij gemakkelijk nagaan, dat het om zijn leven te doen was, en riep daarom zijn vrouw en zeven kinderen uit het bed. Toen zijn huisgezin hij elkaar was, begaf hij zich vurig tot het gebed, en bad God, zo het mogelijk was, dat deze drinkbeker van hem mocht voorbijgaan, maar, indien het God behaagde, dat hij bereid was die om de naam van Christus te drinken, en, hij zich in alles aan de wil van God Zijn hemelse Vader onderwierp. Voor hij zijn gebed geëindigd had, schelde men aan zijn woning. Zijn vrouw ging naar de deur, en wilde haar man bij de moordenaars verontschuldigen; doch zij gaven haar een gevoelige slag in het gezicht. Toen hij dit hoorde, kwam hij terstond beneden, en zei onverschrokken, dat zij aan zijn vrouw moesten overlaten zich met de kinderen te bemoeien, dat hij de man van het huis was,

en bereid ieder te woord te staan. Ogenblikkelijk namen hem de moordenaars gevangen, en brachten hem op de poort van St. Magloire, waar zij hem enige tijd hielden, omdat hij hun zulk een grote losprijs niet kon geven, als zij eisten. Hij bad hun zeer te bedenken, dat hij zeven kinderen had, en uit medelijden met hen, hem te sparen; voorts, dat hij zovele middelen niet bezat, om de som te betalen, die zij eisten, en dat zij daarom wat minder moesten vragen. Zij weigerden hem intussen alles, trokken hem al vloekende uit de gevangenis, waar zij hem in tegenwoordigheid van zijn beide jongste zoontjes, die zeer bitter schreiden, voor hun vader baden, en voor deze tirannen met gevouwen handen op de knieën lagen, op wrede wijze doorstaken.

Montault en enige anderen

[JAAR 1572.]

Montault, een kramer wonende aan het paleis, werd met geweld uit zijn huis gesleurd, en wel om met de wijkmeester te spreken. Intussen leidden zij hem naar de nieuwe markt, waar zij hem vermoordden en in het water wierpen.

Chappeus, tachtig jaren oud, een uitmuntend man in het parlement, werd doorstoken.

Een zekere Keny, wonende in de DRie Koningen, in de Calendrestraat, werd evenzeer naar de nieuwe markt geleid, daar doorstoken en in het water geworpen. Doch, daar hij nog niet dood was, klemde hij zich moedig aan een schip vast, om zo zijn leven te redden. De schippers echter sprongen in de boot, hieuwen hem de hand, waarmee hij zich aan het schip vastklemde, af, terwijl een soldaat aan de oever hem door het hoofd schoot, waardoor zijn levensdraad werd afgesneden.

Seret, een vermaard koopman, die in de straat St. Honoré woonde, en even tevoren van de jaarmarkt te Gibra was gekomen, werd in zijn huis vermoord.

Een goudsmid, wonende op de Wisselbrug, l'Arandel geheten, liep in zijn hemd het huis uit, werd op het midden van de brug vermoord en in het water geworpen.

Greban, horlogemaker, die in de straat St. Germain woonde, in de Naam Jezus, kreeg een steek van een rapier in de zijde, en bleef voor dood op straat liggen. Toen hij echter enige uren had liggen jammeren van pijn, kwam er een edelman van de lijfwacht des konings voorbij, die hem naar zijn adem hoorde hijgen, en aan zijn knecht beval hem terstond te doden. Deze gehoorzaamde, en gaf hem nog een dolksteek in de andere zijde, zodat de man met een droevige stem uitriep: och mijn God! mijn God!" en de geest gaf.

Een kreupel jongman, goudsmid op de voorplaats van het paleis, en die een zeer kundig werkman was, werd ook geroepen om de kapitein te spreken. Onder weg werd hij aangevallen door een Italiaan, René genaamd, een handschoenmaker van de koningin van Navarre, die haar ook, zoals men verhaalde, met vergif had omgebracht. Deze het hem op deerlijke wijze slaan, en naar het eiland van het paleis brengen, waar hij hem in het water liet werpen, doch hem niet anders kon doen doden dan met het geweer, aangezien hij een zeer moedig jongeling was, die met zwemmen zijn leven zeker zou hebben gered. De koning had waarlijk spijt over zijn dood, en wel toen hij de uitmuntende, kunstige stukken zag, die in zijn kamer hij de plundering gevonden werden.

Jan Thevart, procureur hij het parlement en een advocaat, le Clereq genaamd, die beiden om hun godsdienst door de pausgezinden zeer werden gehaat, werden met hun vrouwen, kinderen en al de huisgenoten, op wrede wijze vermoord.

Een koopman in galanterieën, Nicolaas genaamd, woonde op de brug van onze Vrouw, werd met zijn vrouw en huisgenoten vermoord en in het water geworpen.

Karel Perier de jonge, zoon van Karel Perier, boekverkoper in de straat Saint Jean de Beauvais, wist eerst met zijn vader en een jongere broeder aan de handen van zijn

moordenaars te ontlopen, doch werd eindelijk opgespoord, op de wisselbrug gevangen genomen, en terstond bij de wijkmeester Marchel gebracht, die beval hem ogenblikkelijk in de conciergerie gevangen te zetten, hetwelk het sein was voor de wacht om hem in het water te werpen. Deze jonkman verlangde zeer naar een papierverkoper gebracht te worden, Casme Carré genaamd, hoofd van die buurt, die een goed bekende van hem was, daar hij met hem in papier handelde, dat hij op de drukkerij gebruikte. Doch deze weigerde alle hulp, zodat hij gesleept werd naar de Molenaarsbrug en daar met dolksteken doorboord en in het water geworpen. De ene broeder ontkwam het, en stierf daarna buiten Parijs, terwijl de jongste broeder wist te ontvluchten.

Philip le Cosne, boekverkoper in de straat St. Jean de Latrane, werd vermoord door iemand, de grote Masson genoemd, een van de beruchtste moordenaars, die hem uit het huis sleurde, hem recht op tegen een muur liet staan, en hem zo doorschoot, zoals een schutter naar het wit mikt; en, aangezien hij hem niet terstond dodelijk trof, stierf hij onder langzame martelingen.

Een boekbinder in de straat St. Jean de Beauvais werd insgelijks vermoord.

Een andere boekbinder, in de straat St. Jacques, inwonende bij Richard Breton, werd naar het St. Benedictusklooster gesleept en, omdat hij weigerde naar de mis te horen, vermoord.

De vrouw van Iverni, schoonmoeder van de markies de Kameel, een zeer achtenswaardige vrouw, die de hervormde godsdienst van harte was toegedaan, werd op onwaardige wijze langs de straten gesleept. Men zette haar een dolk op de keel, onder bedreiging van haar te zullen vermoorden, indien zij de maagd Maria en de heiligen niet wilde aanroepen. Zij weigerde dit echter standvastig, en werd daarom door de moordenaars naar de Molenaarsbrug gesleept, waar zij vele dolksteken ontving, en in het water werd geworpen.

De weduwe van Gastines de Jonge en anderen

[JAAR 1572.]

Deze weduwe was verborgen ten huize van een schoenmaker, en had wel voor een waarde van drie duizend pond kostbaarheden bij zich. Hij kon haar echter niet langer verbergen, en zij nam nu haar intrek bij een koopman in koperen kandelaren, die in de straat St. Severin woonde, en liet daar haar kostbaarheden overbrengen, die zij bij de schoenmaker gelaten had. Hij gaf die terstond terug, maar had dadelijk spijt, dat hij zo vroom en eerlijk met deze vrouw had gehandeld, liep daarom gramstorig naar een kramer van het paleis, Choquart genaamd, een wrede beul, en wijkmeester van die buurt. In weerwil van het gebod om geen vrouw meer te vermoorden, daar men een groot aantal vooral zwangere vrouwen had vermoord, benevens jonge kinderen, gingen zij des Vrijdags naar de koopman in kandelaren, wie zij ten laste legden, dat hij een der huisgenoten van de admiraal in zijn huis verborgen had. Hij ontkende dit met eed, doch van de veertig, die daar waren, gingen er vier naar boven, tot wie ook behoorden Choquart en deze schoenmaker. Dit had plaats des avonds omstreeks negen uur. Zij vonden deze beklagenswaardige vrouw, en lieten haar onder bedreigingen en met geweld al het geld en de kostbaarheden geven die zij bij zich had. Daarna zette zij haar een hoed op, hingen haar een mantel om, en maakten de lieden wijs, dat zij een der huisgenoten van de admiraal gevonden hadden, en brachten haar naar de Molenaarsbrug, waar zij haar, na gedurige slagen en stoten, eindelijk vermoordden en in het water wierpen. Deze wrede tirannen werden noch door het jammerlijk gekrijs van deze ellendige vrouw, noch door het droevig geschrei van haar beide kinderen, die haar moeder al wenende naliepen, bewogen, maar joegen met slaan en smijten deze

beklagenswaardige jongetjes van hun moeder, zodat hun, daar zij hun moeder door de beul ter dood zagen leiden, uit droefheid het bloed de neus en mond uitsprong, en een dezer kinderen drie dagen later van droefheid stierf. Er ontstonden verscheidene oplopen en oproeren, zelfs onder de pausgezinden, waardoor zij toonden een afkeer te hebben van deze wrede moordenarijen. Deze werden daarom ook omgebracht Jan de Cambray, die wel enige kennis van de ware godsdienst bezat, doch zich onthield de predikatie bij te wonen, werd toch ook vermoord en naar de rivier gesleept. Een roomsgezind zaakwaarnemer, in de straat van de Seine, werd, omdat hij bij deze wrede moordenarijen enig medelijden toonde, vermoord.

Toen Parenteau, secretaris van de prins van Condé, en zijn vrouw, dochter van mr. François Perrusel, predikant, gereed stonden om zich ter rust te begeven, werd hij eerst vermoord, en daarna zijn vrouw op zijn lijk geworpen en omgebracht, wat plaats had in de straat van de oude munt. Nog vele anderen verloren op onschuldige wijze hun leven, wier namen wij hier beknopt zullen meedelen.

Coboche, secretaris van de koning van Navarre, de procureur van zijn broeder te Meaux.

De heer van Montevrin, edelman uit Brie; voorts een schoenmaker, zijn vrouw en drie kinderen; in de Vergulde Ster een zwangere vrouw en een jonge dochter; in het Grote Hart, in de straat St. Honoré, de dochter van de heer Beuvrière, kamerdienaar van de admiraal; de drie kinderen van de heer d'Autray, de heer de Ferte en zijn kinderen; Hector le Fer en zijn vrouw, in de straat van de oude Munt; in de Hertshoren, in de straat St. Denis, een koopman in zijde en laken, zijn vrouw en drie kinderen; in het grote logement, de Koninklijke Ring of Bague genaamd, werden tussen, de vijfentwintig en dertig personen vermoord; in een huis, de Standaard van Frankrijk genaamd, naast het huis van de baron de Plancy, bij de straat St. Honoré, werden omgebracht al de mannen, vrouwen en jonge kinderen, benevens de knechts en dienstmeiden; in het IJzeren Kruis, in de straat St. Maarten, drie juffrouwen van Orleans; Jan Robin en zijn vrouw, geboren in de Nederlanden; Bouselle, een goudsmid; Maupele en zijn vrouw, die een rechtsgeding hadden tegen de hertog van Guise; dr. Lopez, een Spanjaard; de vrouw van Jan Borel, boekverkoper op het paleis; de weduwe Marquette, een mutsenmaakster, en twee van haar kinderen, in de straat St. Maarten; Jan Tisseraut, kompasmaker, en zijn vrouw, bij de Ezelpoort; Michiel de Mattier; Torbenan, een speldenmaker, en zijn vrouw en zuster; Maarten Peray, bij de Varkensfontein; Jacques Petet, een gouddraadtrekker; een barbier, aan de poort St. Honoré, en zijn zoon; mr. Gilles, een kleermaker, niet ver van het St. Jans kerkhof; Mattheüs le Pecod, in de straat St. Denis, niet ver van het gasthuis van St. Jacques; een harnasmaker van de prins van Condé, Charles Petit genaamd; mr. Vincent, ook een harnasmaker; Bodet en zijn vrouw, in de Twee Engelen op de oude klermarkt; Jacques de la Chenxye, koopman in naalden; Marten de Acrey, garens spinner; mr. Robert Kramer, in het huis van de heer de Taligny, in de Zwarten Leeuw, in de straat St Honoré, werd het gehele huisgezin vermoord, zo ook in de woning van de graaf van Rochefoucault. Uit het raam van het huis van mr. Guillianie, uit Normandië, nadat hij was vermoord, werden meer dan dertig doden geworpen. In de Parel, niet ver van de Gouden Hamer, op de brug van onze Vrouw, nadat het gehele huisgezin vermoord was, werden al de huisgenoten door de ramen in de rivier geworpen. Vele werden vermoord, wier namen zijn opgetekend in het Franse martelaarsboek, die wij niet hebben opgenomen, omdat het Franse namen zijn, zo ook de straten, waar zij woonden, die niet zo geschikt kunnen vertaald worden, terwijl vele Franse namen de Nederlandse lezer in de war zouden brengen. En aan gezien het niet doenlijk is het op

te noemen, die onder zo vele duizenden jammerlijk werden omgebracht moet het ons genoeg zijn, de voornaamste en hen wier sterven iets merkwaardigs oplevert, hier nog bij te voegen. Bertrand de oude, knopenmaker, werd met zijn vrouw en twee knechts vermoord en wel op verschillende tijden en plaatsen; zijn knechts namelijk, werden naar de Molenaarsbrug geleid, daar met dolken doorstoken, en in het water geworpen; de meester werd kort daarna op dezelfde wijze behandeld, terwijl zijn vrouw niet ver van haar woning werd vermoord.

De vrouw van een chirurgijn, mr. Juliaan genaamd, wonende op de Maubertsplaats, werd op ongenadige wijze uit haar bed gesleurd, waarop zij lange tijd ziek gelegen had, en aan het haar, onder kermen en klagen, in de rivier gesleept. Op Maubertsplaats werd Louis Breechicx, eigenaar van de woning het IJzeren Paard genaamd, in zijn huis vermoord en in de rivier geworpen. Een koopman in paarden, logementhouder in de Parel, werd, na vele wonden in zijn huis ontvangen te hebben, vandaar naar de rivier gesleept. En, daar zijn beide kinderen hun vader zo jammerlijk door de moordenaars zagen mishandelen, en medelijden hadden met zijn grote ellende, beproefden zij de bloedige handen dezer beulen van hun vader te weren, en riepen met luide en droevige stem: "Och helaas! mijn vader, och helaas! mijn vader." En, terwijl zij zich aan huns vaders lichaam vastklemden, werden zij met hem voortgesleept, vermoord en in de rivier geworpen. Spire Niquet, een behoeftig boekbinder, in de Judasstraat, die zeven kinderen had, werd voor zijn huis over een zwak vuur geroosterd, welk vuur men stookte van een hoop boeken, die in zijn huis gevonden waren. En, aangezien dit vuur niet voldoende was, om hem daarin te doen omkomen, sleepten zij hem, nadat zijn voeten ten enenmale waren verbrand, en zijn lichaam geheel zwart geroosterd en met blaren bedekt was, halfdood in de rivier. Deze moordenaars dwongen de vrouw van een procureur, le Clercq, over het gelaat van haar man te lopen, daar hij zeer jammerlijk vermoord lag; daarna werd zij ook verdrongen, in hoogst zwangere toestand. De vrouw van Antonius Sauvier, mede hoogst zwanger, werd insgelijks vermoord en in het water geworpen. De vrouw van Nicolaas van de Putte, een zeer beroemd goudsmid, werd met nog vele anderen gedood, zoals in de straat St. Maarten, waar een vrouw, die op het punt stond van te bevallen, gevlucht was tussen het dak van haar huis, waar zij de dood meende te ontlopen. Helaas, zij werd door de moordenaars gevonden, die haar in weerwil van haar hoogst zwangere toestand niet spaarden, maar op dezelfde wijze vermoordden. Daarna scheurden zij haar met een dolk het lichaam van onderen open, rukten met geweld de levende vrucht uit het lichaam, en smeten die tegen de muur. Mede werden omgebracht de vrouw van Oudkasteel en haar drie dochters. De vrouw van Jan de Cologne, kramer op het paleis, werd mede vermoord, zijnde door haar eigen dochter verraden. Toen namelijk de moordenaars in haar huis kwamen, en deze vrouw niet konden vinden, wees de dochter aan de moordenaars de plaats, waar haar moeder verborgen was, en huwde later met een van deze moordenaars. Men verhaalt ook voor zeker, dat haar man, de genoemde Cologne, mede in de dood van zijn vrouw toestemde, en daarin raad gaf. Doch, hoe dit zij, hij beschermde ten minste zijn vrouw niet tegen de dood, wat hij gemakkelijk had kunnen doen. Ziehier een bewijs van de onbegrijpelijke en onuitblusselijke haat, die de goddeloze kinderen van deze wereld de uitverkoren schapen Gods toedragen, die de stem van hun herder kennen, alle valse herders versmaden, hun enige Herder Jezus Christus alleen aanhangen, en standvastig tot in de dood willen volgen Deze haat is zo groot, dat zij de dochters dorstig maakt naar het bloed van haar moeders en de mannen naar het bloed van hun eigen vrouwen, die toch vlees van hun vlees en been van hun been zijn, zoals ons deze ware

geschiedenissen duidelijk voor ogen stellen, en bewezen wordt door de wrede dood van de commissaris Auhert, die in de straat Sinen le Franc woonde, niet ver van de fontein Maubue, de moordenaars bedankte voor het doden van zijn vrouw, hun de hand gaf en zei: "Gode zij lof, die u als middelen gebruikte, om zo'n dwalende ketter van deze wereld uit te roeien. Een dezer woedende honden, die met zijn metgezellen in een huis kwam, waar zij de man en de vrouw vermoordden, nam twee jonge kinderen op, van welke het oudste omtrent vier jaren oud was, zette hen in een mand, droeg hen links en rechts door de stad, en bracht hun eindelijk aan een brug, waar men deze twee onschuldige lammeren, zonder enige genade en zonder door hun jammerlijk geschrei bewogen te worden, in het water wierp, waar zij terstond verdronken. Zie toch eens, over wie zich de wreedheid van deze tirannen al uitstreckte, man noch vrouw, jong noch oud, zelfs geen jonge onschuldige kinderen konden aan hun bloedige handen ontgaan; niemand wist enige genade van hen te verkrijgen, want de genade, die zij enigen bewezen, was meer menselijke bloeddorstigheid dan genade te noemen. Let toch eens op de schone genade, die zij deden aan het meisje van de man in de Vergulden Hamer. Nadat zij de vader en de moeder van dit kind hadden vermoord, en al haar klederen uitgetrokken, doopten zij dit jonge meisje in het bloed van haar vader en moeder, die daar voor haar ogen vermoord lagen en waarbij zij nog verschrikkelijk werd bedreigd dat zij haar hetzelfde zouden aandoen als haar oudere indien zij vroeg of laat ook belijdenis zou doen van de hervormde godsdienst! Dat was hun beste genade; daarmee verzachtten zij hun wreedheid. En, al hebben ook, uit lage vleierij, enigen het tegendeel willen bewijzen door enige schotschriften, zo moeten wij toch getuigen dat zij de eer van vele vrouwen, die zij verkrachtten en schonden evenmin spaarden, als het leven van de duizenden mannen, die zij wreed vermoorden. Wij erkenman nochtans, dat het waar is, dat buiten alle menselijke berekening en groot misnoegen en spijt van de moordenaars, God nog een groot aantal, zowel mannen als vrouwen, bewaard heeft, die in hun bezit van eer en goederen, aan de bloedige handen van deze woedende dieren zijn ontkomen. Onder de vrouwen, die het leven behielden, willen wij slechts de geschiedenis van één meedelen, te weten van de vrouw van zekere le Maire. Zij werd opgenomen in het huis van haar buurman, en met haar man door hen, die haar hadden opgenomen, ter prooi van het woedende volk overgegeven, en wel omdat le Maire van hen begeerde te ontvangen voor een waarde van duizend gouden kronen zilverwerk, zoals schotels, borden, enz., die zij in zijn waterput hadden geworpen. Terwijl deze moordenaars bezig waren haar man te vermoorden, werd zij slechts in de gevangenis geleid, waar de twistgesprekken van al de geleerden van de Sorbone haar in geen deel van haar gevoelen konden aftrekken. Nog veel minder liet zij zich bewegen of overwinnen door de lage aanzoeken van zekere ridder, die haar graat tot onkuisheid wilde verleiden, terwijl zij in de gevangenis zat. Doch zij, die vast voorgenomen had in de ware vrees des Heeren te blijven verkeren, en meer over had voor haar geweten en haar eerbaarheid dan voor enig vergankelijk ding der wereld, bereidde zich standvastig voor de dood, en verkoos liever te sterven dan iets te doen, dat tegen God en haar eerbaarheid streed. Maar God verlostte haar uit de handen van haar vijanden en beloonde zo haar heilig en christelijk voornemen, dat zij had opgevat.

Geen tong echter kan uitspreken welke wreedheid deze moordenaars aan de genoemde personen en onnoemelijk veel andere lieden ploegden, zowel op die vreselijke Zondag als op de volgende dagen. Het merendeel werd vermoord door zwaard- en dolksteken; en deze werden nog op de genadigste wijze behandeld. De anderen toch werden over het gehele lichaam gemarteld, zoals de beulen gewoon zijn de misdadigers te

behandelen op de pijnbank, ja soms nog erger; want zij sneden de leden, zoals handen, voeten, neus, oren en ook van enigen de geheime delen van het lichaam af. Bovendien worden deze beklagenswaardige martelaren bespot en met schimpwoorden, die hun meer door het hart sneden dan de punten van scherpe messen, door de goddeloze onverlaten aangevallen. Wij moeten ook niet vergeten, op welke wijze zij met bejaarde lieden handelden, wier grijze haren de moordenaars tot enige toegeeflijkheid hadden moeten bewegen. Daar deze zich, wegens ouderdom, tegen de dood niet beschermen konden, voerden zij hen uit hun woningen naar het water, sloegen hen met het hoofd tegen de kade, en wierpen hen vervolgens in het water, zodat de blauwe stenen der kade geheel gemarmerd schenen te zijn door het bloed van de hersenen dezer grijsaards. Men heeft ook gezien, hoe een kind van omstreeks drie jaren met een riem, bij wijze van strop, om de hals, door een hoop jonge boeven van negen of tien jaar over de straten werd gesleept. Een ander kind van omstreeks twee jaren, dat door een der moordenaars het huis werd uitgedragen, speelde uit onschuld met zijn baard, liefkoosde hem, en lachte hem vriendelijk toe; en in plaats van medelijden met dit onschuldig kind te hebben, doorstak deze barbaarse en duivelse man dit kind met een dolk de buik, en wierp het in het water, zodat het water daar derwijze door het bloed gekleurd werd dat het lang duurde voor het de gewone kleur weer had.

Het papier zelf zou moeten schreien, indien wij de gruwelijke godslasteringen wilden verhalen, die uitgebraakt werden door deze monsters en duivels in menselijke gedaante, zolang de woede en razernij van deze moordenarijen duurden, dit gruwelijke oproer, dat gedurig geluid van de geweren en pistolen, dat droevig en jammerlijk gekrijt van hen, die gepijnigd werden, dat vloekende en razende getier der moordenaars, het gedurig werpen van dode lichamen uit de ramen, het gesleep daarvan langs de straten, het gehuil en wonderbaar gedruis, het kraken van deuren en vensters, het werpen van stenen en keien tegen de muren en de plundering van meer dan zes honderd huizen, dit alles geeft de lezer niet dan een eeuwig beeld van deze onuitsprekelijke ellende, waardig om allen nakomelingen als in een spiegel te worden vertoond, waarin zij duidelijk kunnen zien, hoe slecht deze vervloekte nachtuilen het licht van het heilige Evangelie konden verdragen, welke wreedheden zij aanwendden om dat licht te verduisteren, teneinde de verblinde lieden te beter in de duisternis te kunnen rondleiden.

Het was niet genoeg, dat zovele onschuldige lieden in woede met spoed werden vermoord. Wat meer is, er werd een groot aantal lieden in de gevangenis op jammerlijke wijze omgebracht en wel door Tanchou, Pezou en Thomas, Croizier, bijgenaamd de goudtrekker. Deze moordenaars spaarden deze beklagenswaardige gevangenen niet, maar vermoordden, tegen alle recht, toen de moord reeds geëindigd was, en hun wreed gemoed voldaan behoorde te zijn, deze ellendige mensen in de gevangenis. Onder andere is nodig te worden verhaald, wat de secretaris des konings, Lomenie genaamd, in de gevangenis is overkomen. Nadat deze gedwongen was door de Graaf van Rets, het land van Versailles aan hem te verkopen, voor zulk een prijs als de graaf zelf bepaalde in de hoop uit de gevangenis te worden verlost, dwong men hem zijn post als secretaris aan een ander over te doen; en, nadat van dit alles schriftelijke bepalingen waren gemaakt, en hij die had ondertekend, werd hij met nog vijf anderen door Tanchou vermoord. Al de kerkers te Parijs waren gevuld met gevangenen, aan wie men hoop gaf op verlossing; doch 's nachts werden zij allen omgebracht en in de rivier geworpen. Ieder der moordenaars beroemde zich op zijn bloeddorstigheid; de een zei, dat hij er meer dan zeshonderd vermoord had; de andere

beroemde er zich op, dat hij er veel meer doorstoken had. Pezou was een van de voornaamste en ook een der wijkmeesters van Parijs, die samen met ontblote armen en met bebloede dolken in de hand hun volk tot moorden aanmoedigden. De commissarissen en tien mannen waren ook niet van de minsten, terwijl er eindelijk evenveel moordenaresses als moordenaars gevonden werden.

Het zal niet ongepast zijn hier een wonder te verhalen, dat acht dagen na deze moord plaats had. Er waren een grote menigte raven te zien, die ten dele door de lucht vlogen en schreeuwden en knarsten, dat ieder er van schrikte, terwijl de andere raven zich op het dak van de Louvre neerzetten. Dit geluid drong door tot de oren van de klopjuffrouwen, en deze brachten het over tot de koning. In die nacht, nadat de koning twee uren geslapen had, werd hij eensklaps door een geweldig geluid in zijn slaap gestoord. Hij sprong uit het bed, wekte zijn dienaren, en liet tevens zijn schoonbroeder Hendrik roepen, om op dit geraas te letten; want men hoorde een zeldzaam geluid, zoals van krijten, deerlijk jammeren en huilen en ook vloekende en dreigende stemmen, zoals men in de nacht van de moord had gehoord. Dit geluid was zo duidelijk te horen, dat de koning zich verbeeldde, dat er een nieuwe opstand ontstaan was tegen Montmorency, en beval zijn lijfwacht de stad te bewaken en de moord te stuiten. Zijn dienaren verklaarden, dat de stad in rust was, maar dat het rumoer in de lucht plaats had. Dit duurde wel zeven dagen en wel op dezelfde tijd en hetzelfde uur. Tot bevestiging daarvan wordt er bijgevoegd, dat er nog velen lang daarna aan het hof leefden, die het hadden gehoord en gezien. En, ofschoon deze moord allerverschrikkelijkst was, werd die echter weinig geteld, aangezien Navarre en Condé, op wie het vooral gemunt was, in het leven waren gebleven.

De koning, die eerst alles had ontkend, sprak nu ronduit, en beval de buitenlandse gezanten, de Hugenoten te beschuldigen van met de admiraal een samenzwering tegen het gehele koninklijke huis te hebben gesmeed, en voegde er bij, dat zij hen met de moord hadden overvallen, en dat deze op zijn uitdrukkelijk bevel had plaats gehad. Ja, er zijn zelfs voortreffelijke schrijvers, die deze gruwelijke moord in hun hart verfoeiden, en die toch, ten believe des konings, hun pen moesten lenen om deze afschuwelijke schandvlek in een schoon daglicht te stellen, en anderen daarvan te beschuldigen.

Het scheen ook, dat de hebzucht en bloeddorst van enigen hierdoor nog niet waren verzadigd, want kort na deze moord vertoonde Henry d'Angoulême, een bastaardbroeder des konings, die in de afwezigheid van de koning te Parijs kwam, en alles weer tot de moord opruide. Ja, enige waren zo vermetel dat zij de huizen met kruisen tekenden; om welke handeling echter de raadsheren naar de hertog, van Nevers, de stadhouder des konings gingen, en hem met deze samenzwering bekend maakten. In dit ogenblik verschenen er juist twee ondergeschikten van d'Angoulême, die onbeschaamd en vermetel de hertog van Nevers boodschapten, dat het de wil des konings was al de overige Hugenoten om te brengen. Nevens hield hem gevangen, om te onderzoeken of de koning dit bevolen had. En, aangezien er daardoor een schrik onder hen ontstond, verstrooiden zich de medeplichtigen, en viel de goddeloze samenzwering in duigen. En, ofschoon de koning zich bij de groten des lands zocht te verontschuldigen, zagen de nadenkenden wel in, dat dit slechts een voorwendsel was, en daarom verfoeide ieder deze moord ten sterkste. En, om daarvan uit vele een duidelijk bewijs te geven, zullen wij hier alleen het schrijven van keizer Maximiliaan aanhalen, wiens dochter was gehuwd met Karel de negende. Uit Wenen schreef hij eigenhandig aan Lazarus Schwende het volgende: "Ik kan de heerlijke daad, die de Fransen aan de admiraal en de Zijn hebben gepleegd, niet billijken. Tot mijn groot

hartzeer heb ik vernomen, dat de man van mijn dochter zich tot zulk een schandelijke en schadelijke moord en bloedstorting heeft laten bewegen. Ik weet wel, dat anderen meer het bestuur in handen hebben dan hij; doch ook daardoor kan de koning noch de moord worden verschoond. Indien gij mij had geraadpleegd, zou ik u als een vader hiertegen getrouw hebben vermaand, en dit nooit wet mijn weten of wil hebben toegestaan. Gij hebt u hierdoor een zeer schandelijke vlek aangewreven, die niet af te wassen is. God mag hun vergeven, die hieraan medeplichtig zijn; want de tijd zal hun leren, wat zij hiermee hebben bevorderd. Terecht toch heeft iemand gezegd, dat godsdienstzaken niet met het zwaard willen gehandhaafd worden. En dit moeten alle eerlijke en godvrezende lieden toestemmen. De leer van Christus en van Zijn apostelen is hiermee regelrecht in strijd. Het zwaard van God en van Zijn woord waren op hun tong en daarbij gaven zij een christelijk voorbeeld. En zoals zij Christus, behoren wij hen na te volgen. De ervaring van zovele jaren had deze dolle lieden kunnen leren, dat door dit tirannische moorden niets tot stand kan worden gebracht. In één woord, ik heb een grote walg van deze handelingen, en zal die ook nooit prijzen, tenzij God mij van mijn verstand berooft, waartegen ik God bid. Ik gevoel mijn hart beklemd door de leugentaal van de onbeschofte booswichten, dat namelijk alles wat door de Fransen is gedaan, met zijn medeweten en wil heeft plaats gehad. Maar hierin wordt mij, God weet het, geweld aangedaan, en dikwijls heb ik hun lasteringen en eerroverij moeten verdragen. Doch ik beval dit Gode aan, Die dit te Zijner tijd zal vergelden. In de handelwijze met Nederland is men te ver gegaan, en ik kan dit in het geheel niet prijzen. Hoe menigmaal toch heb ik de Koning van Spanje daarover geschreven en ten goede geraden, doch de raad der Spanjaarden vermocht meer dan mijn getrouwe waarschuwingen. Gijlieden bent toch overtuigd, dat zij de oorzaak waren van de voornaamste onheilen. Ik had hen zo graag anders en beter gezien, en wenste wel, dat die goede landen niet zo ellendig waren vernield. En, omdat zij mijn raad hebben veracht, en ik geen reden meer heb mij daarmee, te bemoeien, volhard ik toch getrouw in mijn ijver, waartoe God Zijn zegen verlene, opdat zo iets voortaan niet meer gebeurt. Hierover zou nog veel te schrijven zijn, doch Spanje en Frankrijk moeten wegens hun handelingen aan de almachtige God rekenschap geven. Door Gods genade wil ik eerlijk en christelijk wandelen, mij voor God verantwoorden, en mij over deze boze en heilloze wereld in het geheel niet meer bekommeren.

Deze godvruchtige gevoelens van de keizer kunnen de roomsen overtuigen, hoe verfoeilijk het moorden is wegens de godsdienst, en hoe dit de keizer, die ook de roomse godsdienst was toegegaan, aanstond, welk een schone glimp men daar aan trachtte te geven. Ja, Hendrik de Vierde verhaalt, in zijn verhoog aan het parlement, gedaan de 7e Januari 1599, dat zeer spoedig na de moord te Parijs, hij met nog drie anderen aan een zekere tafel met dobbelstenen speelde, en zij enige druppels bloed gewaar werden, en daar zij die bij herhaling hadden weggewist, zich voor de derde maal vertoonden. De koning eindigde zijn spel en zei dat dit een bedenkelijk en kwaad voorteken was voor hen, die hun handen met bloed hadden bevlekt. Onder hen bevond zich ook de hertog van Guise.

Hier eindigen wij ons verhaal van de wrede moord te Parijs. Nu zullen wij, zo beknopt mogelijk, aan de lezer verhalen de droevige moorderijen, die ook omstreeks deze tijd in andere steden van Frankrijk, ter zake van de hervormde godsdienst, hebben plaats gehad.

De moord van de Hervormden te Meaux, in Brie

[JAAR 1572]

Wij beginnen met de hervormden van Meaux, slechts één dagreis van Parijs gelegen. De beklagenswaardige protestanten in deze stad was het ook beschikt om de lijdenskelk te drinken en wel na hun broeders en zusters te Parijs. Derhalve werd op Zondag de 24e Augustus, omstreeks vier uur in de namiddag, een postbode met brieven afgevaardigd naar Meaux, vergezeld van een oproerige boef, Le Froid genaamd. Het pakket werd daar aangeboden aan mr. Lowys Cosset, de procureur van de koning, die bekend stond als een man die vele boze daden bedreef en als een groot deugniet. Zo spoedig deze de brieven ontvangen had, liep hij zelf met de grootste haast hierheen en daarheen om de moordenaars te waarschuwen, die ook bezig waren geweest in het plunderen en het beroven van de hervormden in het eerste, tweede en derde oproer, met uitdrukkelijk bevel zich gereed te houden gewapend hun huizen te verlaten zo spoedig de klok zeven uren sloeg, en terstond de poorten te sluiten. De andere dag, omstreeks drie uren in de ochtend, begonnen de katholieken de huizen van de protestanten te plunderen en hun van het beste te beroven, wat tot acht uren duurde. Het voornaamste van de geroofde goederen werd gebracht tot de plaats in het huis van deze Cosset; maar dit alles was slechts een begin van de ellenden. Daarna werden de lieden in de gevangenissen gesloten. Toen deze gevuld waren, en Cosset, als het hoofd van de moordenaars, vooruit ging, die in elke hand gewoonlijk een pistool droeg, om terstond te kunnen schieten, gingen zij op Dinsdag de 26e Augustus, 's avonds omstreeks vijf à zes uren, met zwaarden, dolken en vleeshouwersmessen, naar het gevangenhuis. Dicht daarbij was een grote plaats, die aan alle zijden met muren en door een zeer sterke poort was ingesloten, en in een hoek waarvan zich een ruime wenteltrap bevond, waarlangs men opging naar de rechtszaal en de rechterstoel. In deze plaats waren de moordenaars vergaderd; en Cosset plaatste zich daar op zijn stoel. Zij hadden een lijst, waarop de namen voorkwamen van de gevangenen. Deze werden een voor een voorgelezen tot het aantal van ruim twee honderd, zoals enige van de moordenaars zelf later verhaalden, toen zij zich onbeschaamd over deze gruwelijke goddeloosheid beroemden. Cosset begon al lachend de eerste opgeschreven man te roepen. Deze werd voorgebracht, en toen hij daar de ontblote zwaarden voor zich zag, knielde hij neer, en bad God om vergeving van zijn zonden, en werd terstond daarna door vijf of zes beulen omgebracht.

Toen zekere Quintin Croyer, ouderling van de hervormde gemeente, geroepen was, en hij daar vele van zijn medeprotestanten vermoord voor zijn ogen zag, knielde hij neer, en bad God om vergiffenis voor deze moordenaars. Bij dit gebed lachten zij, en toen zij met hun zwaarden niet door zijn kleding van dubbel buffelleider konden steken, sneden zij dit eerst los, en gaven hem vervolgen vijf of zes steken in het lichaam. Toen hij zich dodelijk gewond gevoelde, riep hij God aan, en gaf zijn geest in handen des Heeren, Die hem die gegeven had.

Faron Haren, een man die zich zeer ijverig in de Godsdienst betoonde, en gedurende de eerste beroerten markgraaf van de stad was geweest, en door zijn ijver de mis uit Meaux verdreven had, werd dodelijk door de oproerige pausgezinden gehaat. Zij vergenoegden zich dus niet om hem alleen te doden, maar eerst sneden zij hem de neus en de beide oren af, en ook zekere delen van zijn lichaam, daarna gaven zij hem vele kleine steken op onderscheiden plaatsen van zijn lichaam en wierpen hem links en rechts, alsof hij door de pieken ging. Eindelijk werd hij machteloos, en wel ten gevolge van veel bloedverlies, viel met zijn gezicht ter aarde, en riep de naam des Heeren aan, Nog na zijn dood brachten zij hem vele steken en wonden toe.

Intussen begon het laat te worden. waarom deze bloedzuigers, die zeer vermoeid waren door het verscheuren van deze arme lammeren van Christus, het ombrengen van de anderen uitstelden tot het avondeten, zowel om wat uit te rusten en tot adem te komen, als om de overigen met des te meer woede te vermoorden, Want, aangezien het bloed der omgebrachten van de zwaarden en dolken der moordenaars, die de handsmousen hadden opgeslagen, afdroop, zo zelfs, dat dit hen belette voort te gaan; nu zij zich overmatig aan de wijn te goed gedaan hadden, keerden zij terug met de bedoeling zich ook dronken te maken met bloed. Om te beter hun voornemen uit te voeren, namen zij grote vleeshouwersbijlen mee, en in de tegenwoordigheid van deze gewetenloze Cosset vielen deze arme gevangenen, de een na de ander, op de knieën baden tot God, en riepen zo luide om genade, dat het door de gehele stad weerklonk. Deze moord duurde van 's avonds negen uren tot middernacht. En, aangezien er nog vele gevangenen in leven waren, stelden zij hun bloedig werk tot de volgenden dag uit. Dit is, dunkt ons, genoeg aangaande de moord te Meaux, in Brie. Nu zullen wij verhalen, welke wreedheden er nog elders gepleegd werden.

De vervolging van de gelovigen te Troyes, in Champagne

[Jaar 1572]

Toen de tijding van de moord te Parijs te Troyes kwam, zond men het merendeel van de rechters en beambten des konings naar de schout van Troves met het bevel om nauwkeurig de hervormden van huis tot huis te zoeken, en hen gevangen te nemen, die zij vinden zouden.

In deze stad bevond zich een koopman, Pieter Belin genaamd, die zeer oproerig gezind was. Deze Belin was tegenwoordig geweest bij de moord te Parijs op de St. Bartholomeusdag, en werd vandaar gezonden met brieven des konings, gedateerd 28 Augustus, aan de majoor en anderen te Troyes, om de vervolging te staken, en de gevangenen los te laten. Hij kwam op de 3de September te Troyes met de beide brieven, die eerst te Parijs waren bekend gemaakt, met bevel om deze aan de regering over te leveren, teneinde daar te worden afgekondigd.

Bij zijn komst in de stad was zijn eerste vraag aan ieder, of ook daar de hugenoten niet waren vermoord, zoals te Parijs had plaats gehad; en aldus redeneerde hij langs de straat tot hij was, waar hij wezen moest. Doch enigen van de pausgezinden, die zo wreed niet waren, vroegen hem naar de inhoud van de brieven des konings, waarvan zij reeds iets gehoord hadden. Doch als een woedende, die van gramschap zwol, zwoer hij, dat zo wie zei, dat zij iets tot bevrediging inhielden, dit loog. Hij spoedde zich derhalve naar het huis van de schout te Troyes, en nadat hij het pakket overgegeven en hem iets in het oor gefluisterd had, haastte hij zich om de moord ten uitvoer te brengen. En, opdat dit te beter en spoediger gaan zou, werd de hulp vereist van de scherprechter, Charles genaamd. Doch deze betoonde zich billijker en menselijker dan de anderen, en weigerde rondweg de hand te lenen tot zulk een wrede daad, en zei, dat het met zijn ambt streed iemand om te brengen voor het doodsvonnis door de overheid was uitgesproken. Hij zei verder, dat, wanneer zij zulk een vonnis jegens een van de gevangenen tonen konden, hij bereid was om recht te doen doch dat hij overigens niemand zonder enige zekerheid van het leven wilde beroven; en, na dit gezegd te hebben, ging hij weer naar huis.

Men zou verwacht hebben, dat na het antwoord van zulk een mens, wiens ambt het meebracht om bloed te vergieten, men enigermate zachter gestemd zou zijn, en zelfs de wreedheid van de meest barbaarse tiran ter wereld daardoor zou worden getemperd; doch de schout lette er niet op, en werd daardoor nog woedender. Hierop ontbood hij een van de gevangenbewaarders, die de protestanten bewaken moest;

doch, aangezien de ontbodene aan de derdedaagse koorts lag, werd er een ander gezonden, Martin de Bures genaamd, om te vernemen, wat zijn verlangen was. De schout verhaalde hem uitvoerig wat Belin hem in het geheim had ingefluisterd, alsook dat alle protestanten ten spoedigste moesten worden ter dood gebracht, teneinde de plaats van hen te zuiveren. "Gij moet dit vooral," zei hij, "niet nalaten." Verder zei de schout: "Opdat het bloed niet op de straat loopt, moet gij een goot laten graven in het midden van de gevangenis, en aan beide uiteinden vaten plaatsen, om er het bloed in op te vangen."

Doch deze de Bures, bij wie de bedenking was opgerezen, dat namelijk de brieven des konings, waarvan hij al iets vernomen had, zouden worden bekend gemaakt, haastte zich niet om het bevel van de schout te volbrengen en deelde zelfs aan niemand iets mee van wat er tussen hem en de schout besproken was, zelfs niet aan Perennet de gevangensbewaarder, die toen ziek te bed lag.

Des anderen daags, op dinsdag de 4e September, kwam de schout omstreeks acht uren in de gevangenis, riep Perennet, en vroeg hem al lachende: "Wel, Perennet, is het reeds gedaan?" Perennet, die nergens van wist, vroeg hem: "Wat?" De schout hernam: "Hoe, zijn de gevangenen niet omgebracht?" en wilde Perennet met zijn degen doorsteken. Doch hij bedaarde een weinig, en deelde aan Perennet mee, wat zijn voornemen was, en hoe hij handelen moest in het ombrengen van hen, en drukte hem op het hart toch niet te vergeten een goot te maken. Perennet verbaasde zich bij het horen van deze woorden. En, ofschoon hij overigens een man was ijverig genoeg om moedwil jegens de protestanten te tonen, verzekerde hij de schout, dat hij zulk een onmenselijke daad niet kon plegen, en hij vreesde, dat in latere tijden hij daarom door de ouders of vrienden van de gevangenen in rechten zou worden vervolgd. "Neen, neen," zei de schout, "vrees daarvoor niet, ik zal tussenbeiden komen. De leden van de rechtbank hebben er even als ik in toegestemd, en zoudt gij meerdere zekerheid verlangen?"

Korte tijd daarna kwam de gevangensbewaarder op de plaats, waar de gevangenen zich gewoonlijk wat ontspanden, en liet ieder hunner in zijn verblijf gaan, "omdat" zei hij, "de schout aanstonds komen zal om te zien, of alles gedaan is, wat hij bevolen heeft." De gevangenen deden alzo. Deze beklagenswaardige lammeren begonnen echter te vrezen, dat zij tot de slachting werden gereed gemaakt, en hielden zich daarom met bidden bezig. Perennet riep terstond zijn dienaren tot zich, en deelde hun mee, wat de schout hem bevolen had. Toen deden zij allen een eed, dat zij het doen zouden. Doch toen zij, om het te verrichten, tot de gevangenen naderden, weide zij zo bevreesd en bezwaard van hart, dat zij elkaar aankeken, en geen moed hadden om deze barbaarse daad te volbrengen, en keerden aldus terug, naar de kamer van de gevangensbewaarder zonder iets te doen. In plaats echter, om dit als een goddelijke waarschuwing ter harte te nemen, onderdrukten zij de kloppingen van hun geweten, en daarnaar in het geheel niet luisterende, zonden zij naar een herberg om zestien pinten Troyse maat van de beste wijn en schaapstongen en andere spijs. Na hun hoofd met die wijn verhit te hebben, maakten zij een lijst van al de gevangenen, die zij aan Nicolaas Martin, een van hun geestverwanten, gaven, die de gevangenen moest oproepen volgens de orde, zoals zij op de lijst geschreven stonden, en doodde zo de een na de ander.

Toen Ludot, een der gevangenen, werd geroepen, trad hij met een verblijd gelaat voor hen, en riep de naam des Heeren aan. Terwijl hij gereed stond om de slag van deze barbaarse bloedvergieters te ontvangen, verzocht hij hun enige ogenblikken geduld te hebben, tot hij zijn borstwapen zou hebben afgelegd, wat hij gewoon was te dragen als

er enig oproer in de stad was losgebarsten. Na dit te hebben losgemaakt, en buil zijn ontblote borst tonende, ontving hij de slag, en viel dood ter aarde.

Toen nu de beurt gekomen was aan een ander, Meurs genaamd, was hij nauwelijks tot hen gekomen, of een hunner stak naar hem met de punt van zijn zwaard, om hem te doden, en deed dit bij herhaling, maar slaagde daarin niet. Toen de beklagenswaardige man aldus met zich zag handelen, en er geen einde aan scheen te komen, greep hij naar de punt van het zwaard, plaatste die op de hoogte van zijn hart, en riep bij herhaling tot de moordenaars: Hier soldaten, hier, recht op het hart, recht op het hart," en eindigde aldus zijn leven.

Ofschoon hier slechts twee van hen die vermoord werden om de beknoptheid genoemd zijn bij hun naam, is het echter, blijkens wat hier volgt, genoeg op te maken, dat het aantal van hen, die toen gedood werden, niet klein was.

Toen de moord, zegt de mededeler van dit verhaal, geheel volbracht was, maakten de moordenaars een grote put achter de kapel der gevangenis, waarin zij de lijken wierpen, van welke enigen nog leefden; zodat men zag, dat een hunner, Maufer genaamd, zich oprichtte boven zijn medemartelaren. Zij wierpen echter terstond een hoeveelheid aarde op hem, zoals men zei, en vermoordden hem aldus, terwijl hij slechts half dood was. Doch, aangezien het bevel, dat de schout gegeven had, niet volbracht was, namelijk om een dam in de gevangenis te leggen, teneinde het bloed te stuiten, liep dit zo overvloedig onder de deur van de gevangenis heen en vandaar door een goot in de rivier, dat die als in bloed veranderde. Enige pausgezinden zagen dit, en, daar zij niet wisten, wat er geschied was, waren zij daarover zo verschrikt, dat zij langs de straat liepen, en ieder, die zij ontmoetten, staande hielden, om dit verschrikkelijk en beklagenswaardige schouwspel aan te zien. Velen hunner spoedden zich daarom naar de gevangenis, en zij dachten niet anders dan dat de gevangenen elkaar hadden vermoord.

Dit gerucht verspreidde zich weldra door de stad, zo zelfs, dat er enige naar de beambte en de schout liepen, om hun dit mee te delen. En toch, het was immers, alsof zij bij de wolven gekomen waren, om die aan te zeggen, dat de schapen verslonden waren.

Terwijl deze onmenselijke wreedheid in de gevangenis gepleegd werd, was er een zekere Bartholomeüs Carlet, een kuiper, die daar voor schuld gevangen zat, en de voornaamste moordenaar te Troyes was, die in de vroegere oproeren zeer vele gruwelen en wreedheden had gepleegd aan de hervormden. Deze werd door de moordenaars geroepen om hen te helpen; en hij gedroeg zich in deze moord zo dapper, dat hij, zoals hij later zelf bekende, met eigen handen wel dertig van deze beklagenswaardige en onschuldige lieden ombracht; en toonde daardoor, dat hij boven alle schaamte en medelijden verheven was. En deze daad was zo welgevallig in de ogen van de pausgezinden, dat zij tot beloning zijn schuld betaalden, en hem loslieten. De volgende dag, de 5e September, liet de eerloze schout van Troyes, teneinde de put te dempen, toen het kalf verdronken was, de brieven, van de koning, die hij reeds op de 30e Augustus ontvangen had, op alle hoeken van de straten, door trompetgeschal, in zijn tegenwoordigheid afkondigen.

De moord te Orleans

[Jaar 1572.]

Nu zullen wij zien, of te Orleans de pausgezinden niet zo wreed waren, als die te Parijs. Zij echter, die zich toen te Orleans bevonden, hebben daarvan zulk een bericht dat het de haren doet ten berge rijzen. Op Zaterdag, de 23e Augustus werden er brieven door de koning gezonden naar Orleans en wel aan sr. de la Renie, president van Dijon, om oproeren, moorden, enz. te verhoeden, met bevel de burgers mee te delen, op welke wijze de admiraal was gekwetst, als ook om de hervormden te verzekeren, dat er binnenkort gerechtigheid zou worden uit geoefend aan hen, die deze daad hadden gepleegd, en dat geheel Frankrijk gewaarschuwd werd om niets van die aard te doen. Dit werd op dezelfde dag door bovengenoemde sr. de la Renie zorgvuldig volbracht. Hij liet de voornaamste roomsen en hervormden tegenwoordig zijn bij de afkondiging van 's konings bevel. De gelovigen meenden nu buiten gevaar te zijn, waren gerust, en vergaderden op de Sabbat op de gewone plaats, ten getale van drie honderd personen, zo mannen, vrouwen als kinderen. Doch op die dag, tegen de avond, kwam er een nieuw bevel aan de rechters, de majoor en markgraaf van genoemde stad, hetwelk luidde zich te wapenen, en zoveel volk bijeen, te brengen, als zij slechts konden, met opzettelijken last om de hervormden om te brengen. Tot dat einde werd de kapitein van twaalf afdelingen bevolen om de andere te leiden, en terwijl zij in achtenveertig gedeelten waren gescheiden, trokken zij zo door de stad om hun bloedig voornemen overal uit te voeren, wat ook later plaats had.

Een dezer bloeddorstigen, Texier genaamd, kwam van enige vergezeld, ten huize van de raadsheer Dechampeaux, heer van Bonilli, en noodde zich en zijn bijhebbend gezelschap bij hem ten avondmaal. Dechampeaux heette hen allen vriendelijk welkom, onthaalde hen goed, en wist niet, wat te Parijs gebeurd was. Toen de maaltijd was afgelopen, en zij allen van tafel opstonden, verlangde Texier van hem zijn beurs. Dechampeaux lachte daarom, en dacht, dat dit slechts gekscheren was. Doch de ondankbare en wrede gast begon met lasterlijke eden in korte woorden hem mee te delen, wat er te Parijs was voorgevallen, en welke voorbereidingen er onder de Rooms katholieken te Orleans hadden plaats gehad, om al de protestanten te vermoorden. Dechampeaux zag, dat er geen tijd over was om veel met hen te redetwisten, en gaf zijn geld aan deze dief. Tot vergelding van de beleefdheid en het goed onthaal, dat hij daar genoten bad, besmette de onverlaat zijn handen met het bloed van zijn gastheer en buurman, een man wiens handel en wandel zo goed en oprecht was, als van een in de gehele stad, en daarna plunderde hij met zijn troep het gehele huis.

Op de 26e Augustus begonnen de moordenaars hun gruwelwerk bij de bolwerken, en wel op zulk een wijze, dat iemand, die slechts een vonkje mededogen bezat, uit medelijden moest bewogen worden, om van dit alles een gruwel en een afgrijzen te hebben. In die buurten woonden vele hervormden. De gehelen nacht hoorde men niet dan schieten met geweren en pistolen, het openbreken van deuren en vensters, het jammerlijk kermen van hen, die vermoord werden, zo mannen, vrouwen als jonge kinderen, het trappen van paarden en rammelen van karren en het slepen van lijken herwaarts en derwaarts. De straat weerklonk van ongewone uitroepingen van het gepeupel, afgewisseld door verschrikkelijke lasteringen van de moordenaars, die schaterden van lachen over hun woedende en helse handelingen. Enige riepen: Slaat hen allen dood, en berooft hen dan!" Anderen schreeuwden: Rooft niet, maar slaat allen dood!"

Des Woendags brak het moorden nog heviger uit, en duurde tot het einde van de week, waarbij men niet naliet over de beklagenswaardige vermoorde lieden deze en dergelijke schimpwoorden uit te braken: "Waar is nu uw God? Waar zijn nu al uw gebeden en psalmen? Dat uw God, Wie gij aanroept, u nu helpe, als Hij kan." Ja, enige onder hen, die vroeger belijders waren van de hervormden godsdienst, terwijl zij de beklagenswaardige onschuldige lieden vermoordden, durfden hun wel toe te zingen het begin van de 43e psalm: "Neem mijn zaak aan, wreek mij o Heere," enz.; terwijl anderen hen doodsloegen zeiden zij: "Zingt nu: "Ontferm U over mij arm zondaar." " Doch al deze gruwelijke lasteringen en wreedheden verminderden de moed der gelovigen niet, om volhardend in het geloof te sterven.

Nopens de menigte der verslagenen ontzagen de moordenaars zich niet zich te beroemen, dat zij meer dan twaalfduizend lieden in deze stad hadden omgebracht, onder welke ook honderdvijftig vrouwen en een groot aantal kinderen van negen jaren oud en daarboven. Zoals sommigen hunner daarna zelf verhaalden, waren er achttien duizend vermoord, behalve de vrouwen en kinderen. Op de volgende wijze ging men te werk; eerst werd er een schot uit een pistool op hen gelost, vervolgens trok men hun de klederen uit, en eindelijk werden de lijken in het water geworpen of in putten begraven, wat vooral plaats had met hen, die bij een water woonden. De moordenaars waren gewapend met messen en dolken alsook met andere foltertuygen, waarmee zij deze beklagenswaardige en zachtmoedige lieden, die niemand leed deden, vermoordden.

Des Dinsdagsavonds klopten er enige van deze bloeddorstige hoop aan de deur van een dokter in de rechten, Taillebous genaamd. Deze deed een luik open, en, daar hij vernam dat zij hem spreken moesten, kwam hij terstond beneden, en opende hun de deur. Met de eerste groet zeiden zij hem, dat hij sterven moest. Terstond ging hij met zulk een ijver en volharding bidden, dat de moordenaars daarover verbaasd en door een geheime hemelse kracht weerhouden werden, en zich tevreden stelden alleen zijn beurs te nemen, waarin vijftien kronen waren, en verlieten hem zonder hem verder enig geweld aan te doen.

De volgende dag kwamen er enige studenten aan zijn huis, en verzochten zijn boeken te mogen zien. Toen hij hen in de boekenkamer gebracht had, eiste de een dit de ander dat boek, hetwelk hij hun gewillig gaf. Eindelijk verklaarden zij nog niet tevreden te zijn, en zeiden, dat zij voorgenomen hadden hem te doden. Hij wierp zich op de knieën, en na zijn gebed gedaan te hebben, bad hij hun hem daar te willen doden. Zij drongen hem echter zijn huis te verlaten, dat hij op moedige wijze deed. Onderweg zag hij het lichaam van een schoenmaker liggen, die pas gewond was, en nu lag te snikken naar zijn dood. Op dit gezicht week hij terug, als iemand die zich bedacht, en bad hun hem dan daar om te brengen; doch dat wilden zij niet, en dwongen hem verder te gaan. Toen zij omtrent de school der rechtsgeleerde gekomen waren, zei hij "Laat mij ten minste hier sterven voor deze plaats, waar ik zo lang geleerd heb." Doch zij dreven hem nog vreselijker voort dan vroeger, en lieten hem nog verder met hen gaan naar de plaats, waar zij hem eindelijk vermoordden.

Een rijk burger der stad, Nicolaas Bougars St. de Nove genaamd, een bijzonder waardig man, die door allen zeer hoog geacht werd, lag daar dodelijk ziek. Enige moordenaars kwamen in zijn kamer om hem te doden; doch, toen zij hem in zulk een toestand vonden, verschoonden zij hem. Zij vonden daar echter Noël Chaperon, een apotheker, die hem enige geneesmiddelen bracht, wie zij de arm afsneden, hem zo meesleurden naar de markt en daar een einde aan zijn leven maakten.

Des anderen daags kwam zeker iemand ten huize van de genoemde zieke, die gewoon was hem te bezoeken. Hij ontmoette daar de moeder van de zieke aan de deur, gereed om naar de mis te gaan. Na in de kamer gekomen te zijn, doorstak hij de zieke met een degen op onderscheiden plaatsen, en vermoordde aldus een stervend man. Vervolgens ging hij stil de trap af, en ontmoette iemand aan de deur, die de zieke kwam bezoeken, groette deze, en ging hem voorbij zonder enige ontroering hoegenaamd te laten blijken.

Een kok, die zich drie dagen verborgen had, werd door honger genoodzaakt te voorschijn te komen. Terwijl hij zijn best deed om dus de dood te ontkomen viel hij in de klauwen van deze leeuwen, die hem verscheurden.

François Stampel, een rijk koopman, werd bedreigd, dat men hem de hals zou afsnijden, zo hij niet dadelijk de moordenaars geld ter hand stelde. Daar hij niemand der zijn bij zich had, aangezien hij uit zijn huis gesleept was, vroeg hij pen en inkt, en schreef een briefje aan zijn vrouw om hem spoedig zijn losgeld te zenden. Nauwelijks had hij het briefje verzegeld, of de moordenaars ontnamen hem dat en ook zijn leven, en lachten om hetgeen zij gedaan hadden. Wel ontvingen zij van zijn weduwe een grote som geld, maar toch kon zij het lijk van haar man van hen niet terug krijgen.

Om echter de maat van de wreedheid der pausgezinden vol te meten, en opdat de hervormden dit te beter zouden gevoelen, waren de pausgezinden niet tevreden zelf te moorden, maar dwongen ook hen, die vroeger protestant geweest, doch later uit laffe vrees afgevallen waren, zich aan het moorden over te geven. Zij plaatsten deze snode afvalligen in de voorhoede van hun benden, wapenden hen naar behoren, en dwongen hen vooruit te aan en de eerste aanval te doen, door hen toe te roepen: "Slaat hen, slaat hen; zijn het niet uw broeders en heilige zusters?" En, indien zij weigerden te doen, wat hun bevolen werd, kregen zij ook hun beurt.

Er was ook een zekere Jan Sarrazijn, meer dan zeventig jaren oud, die geruime tijd diaken was geweest bij de hervormde gemeente, in welk ambt hij zich zo getrouw betoonde, dat hij voor een vader van de armen werd gehouden. Op de 4den September 1572, des Dinsdagsavonds, werd deze goede oude vader in zijn eigen huis door deze wrede moordenaars aangetast. Met een deftig en vriendelijk gelaat keek hij de moordenaars aan, en zei: "Mijn vrienden, wat wilt gij met mij doen? Heb ik ooit iemand van ulieden iets misdaan? Dat hij spreke," enz. Doch niets vermocht het stenen hart van deze woedende monsters te vermurwen. Met een barbaarse wreedheid vielen zij op dit grijze hoofd en verzwakt lichaam aan." Om deze helse beulen te ontwijken, kroop hij onder zijn bed, waar hij door een dezer moordenaars, zijn buurman en peet, herhaalde steken in de buik ontving, zodat de darmen er uit hingen. Toen de beklagenswaardige man zag, dat hij zo gewond was en wie het gedaan had, zei hij: "Och peet, behandelt gij mij dus! Ik heb u nooit enig leed gedaan, maar niets dan goeds." Nog twee dagen en twee nachten bleef hij met deze wonden voortsukkelen; gedurende welke tijd, zoals wij dit vernomen hebben van zijn vrouw, die in die tijd alleen bij hem bleef en hem oppaste, hij niet ophield met grote ijver God aan te roepen, en achtte zich zeer gelukkig, dat hij dit alles om Zijns naams wil geleden had; en aldus gaf hij, niet lang daarna, zijn geest over in de handen van God, Die die gegeven had.

De verschrikkelijke moord van de gelovigen te Lyon

[JAAR 1572.]

Op Woensdag de 27e Augustus 1572, omstreeks zes uren in de morgenstond, werd aan St. Mandolet, bevelhebber te Lyon, de moord te Parijs bekendgemaakt; en, voor anderhalf uur verstreken was, deelde ook een soldaat aan het volk op straat mee, dat de admiraal en al de protestantse vorsten waren vermoord. Terstond werden de poorten gesloten, en hier en daar een wacht van soldaten geplaatst. Doch, opdat de hervormden zich niet zouden verontrusten over dit ongewoon en onverwacht sluiten van de poorten, zoals in oorlogstijd pleegt te geschieden, strooiden de pausgezinden uit, dat dit plaats had om de protestanten zekerheid te geven en zonder zorg te doen zijn. Velen sloegen maar al te veel geloof aan deze verzekeringen. Behalve de lijfwacht van de bevelhebber en van het kasteel, waren er nog driehonderd scherpschutters van de stad, die tezamen omtrent duizend man uitmaakten, en werden er nog vele anderen in de stad in de wapenen geroepen, met bevel, om, zo zij enige troepen van de hervormden op straat vonden, al waren zij slechts voorzien van een degen, die ook met de overigen om te brengen. Doch de hervormden, die vervuld waren met overgegevenheid en lijdzaamheid, gaven niet het minste bewijs van zich te willen verweren, waar zij een onweer zagen komen, waarvan zij wisten, dat het niet zou losbarsten zonder Gods bijzondere voorzienigheid.

In weerwil van alle schone woorden, bemerkten de volgende dag de hervormden, dat hun leven in de handen van de pausgezinden was, die het bloed van velen hunner in vorige oproeren hadden vergoten. En zagen zij nu voor hen geen ontkomen meer, wat hun wellicht daags tevoren nog gelukt zou zijn, zo mochten zij ook nu niet meer vrij uit of ingaan tot verrichting van hun zaken. Indien zij zich op straat vertoonden, werden zij terstond in de gevangenis gezet, en waren daarom genoodzaakt thuis te blijven. Des avonds werden hun huizen in het geheim doorzocht; enige werden vermoord, anderen moesten losgeld betalen en de overigen werden gevangen genomen. Velen hunner werden of vermoord op de straat of in de rivier geworpen, van welke enige zich redden met zwemmen, die door de stroom een halve mijl van de stad werden gedreven.

Des Vrijdags daarna had er een bekendmaking met trompetgeschal plaats op al de plaatsen van de stad, hetwelk inhield, dat de hervormden moesten verschijnen aan het huis van de bevelhebber, om daar de wil des konings aangaande hen te vernemen. Het merendeel was wat lichtgelovig, en verscheen ter bestemder plaats, vanwaar zij terstond daarna in onderscheiden gevangenissen werden gebracht. In de volgende nacht hoorde men van alle kanten der stad een deerlijk geroep en gekerm, niet alleen van hen, die in hun huizen werden vermoord, maar ook die half dood naar de rivier werden gesleept. Van dit oogenblik af aan hadden er, door de gehele stad zulke moorden en wreedheden plaats, dat het was alsof de hel was losgelaten, en de duivels, in menselijke gedaante, daaruit voortgekomen, als woedend door de straten liepen.

Op Zondag de 30e Augustus, omstreeks acht uren in de morgen, werden de overigen, die nog van Vrijdag overgebleven waren, mede vermoord. Omstreeks één uur op de dag werd bevolen, dat er onder elke oudsten vijftientig gewapenden met twaalf burgers zouden vergaderen, om naar de St. Jorispoort te gaan, in de nabijheid van het huis van de bisschop, waarin meer dan driehonderd vijftig lieden gevangen zaten, en waar de vreselijke moord zou plaats hebben. De sleutels van het huis van de bisschop, waarin zovele gevangenen waren, werden daar aan deze wrede hoop overgeleverd, die zich vrijwillig hadden aangeboden, om de verschrikkelijke daad te volbrengen, wat de gewone beul bad geweigerd, en ook de soldaten zelfs hadden afgeslagen, toen hun dit

werd opgedragen, die rondborstig zeiden, dat zij dit niet wilden doen. De beul zei onder andere, dat, wanneer volgens de loop van het recht het doodsvonniss over ben was uitgesproken, hij dan wist, wat hem te doen stond, maar verklaarde, dat er voor zulk een daad meer dan genoeg beulen in de stad te vinden waren. De soldaten zeiden, dat zij het voor meer dan onmenselijk hielden, om lieden te onthalzen, die hun nooit enig leed hadden aangedaan, en dat, wanneer de gevangenen enig oproer in de stad hadden gemaakt, zij dan eerst enige reden zouden hebben aan hun verlangen te voldoen. Zij verklaarden de eer van hun ambt, die van een edelen geest moest getuigen, met zulk een valse daad niet te willen besmetten, een daad, die de vleeshouwers meer voegden dan de soldaten. Doch Mandelot en zijn aanhangers waren niet zo nauwgezet; want, voor nog drie uren verlopen waren, kwam le Clou, de kapitein der scherpschutters met een dolle en verwarde hoop, van wie de meesten met korte zwaarden waren gewapend. Nauwelijks was deze le Clou op de grote plaats aangekomen, of hij gaf met luider stem de gevangenen te kennen, dat zij sterven moesten; en zich wendende tot zijn slachters, zei hij: "Voort, voort, gaat in en spoed u tot het werk!" Doch eerst vroeg hij de beurs der gevangenen tot zijn buit, en nadat hij die van allen had ontvangen: begaf hij zich naar de galerij, om aan zijn helse lust te voldoen, door te zien naar dit afgrijselijk schouwspel. De moordenaars vielen op deze beklagenswaardige gevangenen met barbaarse wreedheid aan, en hakten en kerfden die op zulk een wijze, dat zij in minder dan een uur in stukken gehouwen waren, en er geen aan hun handen ontkwam. Deze allen werden meest vermoord terwijl zij op de knieën lagen, en hun ogen en handen ophieven tot God om genade, terwijl hun de handen en vingers werden afgehouden.

Onder hen, die de naam van Christus beleden, en hun leven voor de waarheid overgaven, verdient zekere koopman in hoeden en petten, François le Bossu genaamd, met zijn beide zonen wel op de voorgrond te staan; want terwijl hij al stond te trappen in het bloed van zijn broeders, waarmee hij ook besprenkeld en in het gezicht bespat was, bemoedigde hij zijn kinderen, om de dood gewillig en geduldig te ondergaan, en zei: "Kinderen, nu is het een tijd om te leren, dat het altijd het lot der gelovigen was om gehaat, wreed behandeld en als verslonden te worden door de ongelovigen, evenals Christus' onschuldige lammeren van de verscheurende wolven; maar, indien wij met Christus lijden, dan zullen wij ook met Hem heersen. Laten deze ontblote zwaarden ons niet verschrikken; zij zullen ons als tot een brug dienen, waarover wij uit dit ellendig leven zullen overgaan tot de eeuwige gelukzaligheid. Wij hebben lang genoeg onder de goddeloozen geleefd, laat ons nu met God gaan leven; laat ons met verheugde harten het grote gezelschap volgen, dat ons hier is voorgegaan, en laten wij de weg banen voor de anderen, die ons volgen zullen." En, toen hij de moordenaars hem zag naderen, sloeg hij de armen om zijn beide zonen, en zij omhelsden ook hun vader, alsof de vader een schild wilde zijn voor zijn kinderen, en alsof de kinderen, door een natuurlijke aandrang, die hun noopt het leven te beschermen van wie zij het ontvangen hebben, de slagen wilden afweren, die naar hun vader gedaan werden, ofschoon met verlies van hun eigen leven, daar zij later dood gevonden werden met hun drieën elkaar omhelzende.

Na deze geduchte moord gingen deze onbeschaamde schepselen op en neer door de stad, en toonden hun witte geheel met bloed bespate harnessen. Enige beroemden zich er honderd gedood te hebben, anderen meer, sommigen minder. Terstond werden de grote poorten van de aartsbisschoppelijke woning geopend voor allen, die er kwamen, van wie er zeker niet een was, al behoorden zij tot de meest dweepzieke roomsgezinden, of zij moesten noodzakelijk in hun hart gewond en verslagen zijn bij

het aanschouwen van zulk een gruwelijke moord. Anderen, die deze onmenselijke wrede daad zagen, hoorde men zeggen, dat zij, die dit gedaan hadden, geen mensen waren, maar duivels in menselijke gedaante.

De volgende morgen, op Maandag de 1e September, werd het overblijfsel der lijken, die niet in het water waren geworpen, in grote boten gebracht, en naar de oever van de rivier Saone vervoerd. En, aangezien deze lijken daar als lagen uitgespreid dicht bij de abdij van Elsnay, als drek op de straten, stonden de monniken niet toe die op hun kerkhof te laten begraven, omdat men hun deze begraafplaats onwaardig achtte. Zij vreesden ook, dat zulk een menigte bijeen geworpen lijken, de lucht zon kunnen besmetten, en gaven hun daarom in de verte reeds een teken, om die in de rivier te werpen.

Terwijl intussen het volk bezig was de lijken daar ergens in de aarde te begraven, was er een apotheker, die hun zei, dat men geld zou kunnen maken van het vet uit deze lijken. Terstond werden de vetste lijken uitgezocht, en na die opengesneden te hebben, haalden zij een grote hoeveelheid van deze stof er uit, terwijl de kooplieden dit verkochten voor drie schillingen het pond. En, toen zij niet meer wisten, hoe zij hun boze harten nog meer aan deze lijken zouden ophalen, wierpen zij die, na vele beschimpingen der omstanders, vooral van de Italianen over deze beklagenswaardige verachte lijken, in een groten put en de overigen in het water. De lieden van Dauphine, Languedoc en Provenee waren verbaasd zovele lijken in het water te zien drijven, enige ontleed, anderen met lange stokken aan elkaar vast gemaakt, sommigen aan de oever liggende, enige de ogen uitgestoken, anderen de neuzen, oren en handen afgesneden, met degens overal in het lichaam gestoken, zodat sommigen bijna geen menselijke gedaante meer hadden. Ja, er dreef zulk een menigte dezer mismaakte lijken de haven van Tournon binnen, dat de mannen en vrouwen van die plaats begonnen te schreeuwen, alsof de vijanden voor de poorten stonden.

Weinige maanden daarna, toen al deze bloedige treurspelen hadden plaats gehad, zond de paus een gezant aan de koning en wel de kardinaal Ursin. Deze kardinaal werd met grote plechtigheid te Lyon ontvangen, terwijl de straten met tapijten waren belegd. Na de mis te hebben bijgewoond in de St. Janskerk, en dezelfde deur uitgaande, door welke hij ingegaan was, werd hij daar opgewacht door het merendeel van de moordenaars; en toen hij voorbij ging, knielden zij allen neer om de zegen van hem te ontvangen. Doch de gezant begreep niet, waarom zij voor hem knielden, en nu zei een van de voornaamste moordenaars, die ook tot de knielenden behoorde, dat zij de uitvoerders waren van de moord. Toen de gezant dit vernam, zegende hij hen allen met het maken van het teken des kruises.

Vervolging te Angiers.

[JAAR 1572.]

Nauwelijks was de moord te Parijs begonnen, of een zeker edelman te Parijs, Monsoreau genaamd, kreeg een vrijbrief en enige andere aanbevelingen om te Angiers de hervormden te vermoorden. Op zekere plaats kon hij zijn prooi niet vinden, en kwam ten huize van de eerwaardige en geleerden dienaar mr. Jan Mason, bijgenaamd Launay Sr. de la Rivière, en ontmoette zijn vrouw aan de deur van het huis. Hij groette en kustte haar, zoals dit vooral onder de hovelingen bij de Fransen de gewoonte is, en vroeg haar, waar haar man was. Zij antwoordde hem, dat hij in de hof wandelde, en wees hem de weg daarheen. Monsoreau omhelsde de la Rivière zeer vriendelijk en zei tot hem: "Weet gij, waarom ik hier ben gekomen? De koning heeft mij bevolen u terstond te doden, en mij daartoe opzettelijk bevel gegeven, zoals gij in deze brief lezen kunt." Daarna toonde hij hem een geladen pistool. De la Rivière zei daarop dat

hij niet wist, waarin hij iets tegen de koning misdaan had. Doch daar gij mij," zei hij, "naar het leven staat, geef mij toch een weinig uitstel, dat ik God om genade kan bidden, en mijn geest in Zijn handen bevelen." Nadat hij een kort gebed gedaan had, bood hij zijn lichaam de moordenaar aan, die hem met een pistool doorschoot, zodat hij terstond stierf.

Niet lang daarna zond de koning een zekere Puygaillard derwaarts, die daar negen a tien lieden verdrong, onder wie ook was de vrouw van de genoemde dienaar de la Rivière, die tot in de laatste ogenblik van haar leven een bijzondere standvastigheid van het geloof toonde.

Deze genoemde dienaar was de oudste zoon van Sr. de Launay, een zeer rijk en machtig man, doch een hardnekkig pausgezinde. Toen deze bemerkte, dat zijn zoon genegen was om belijdenis des Evangelies af te leggen, bedreigde hij hem te zullen onterven, indien hij de hervormden godsdienst niet afzwoer; en beloofde aan de anderen kant hem veel te zullen geven, en hem aan een goed huwelijk te helpen, indien hij naar hem wilde luisteren. De zoon weigerde dit alles, en nu veranderde de liefde des vaders in haat, zo zelfs dat de jongeling genoodzaakt was naar Parijs te vluchten, waar hij later beroepen werd tot bedienaar van de eerste hervormde gemeente, die daar gesticht werd onder de regering van koning Hendrik de Derde, aan welke gemeente later andere gemeenten in verschillende plaatsen van Frankrijk het licht ontleenden.

De vervolging te Rouaan

[JAAR 1572.]

Toen de moordenaars in deze stad begonnen zich te doen gelden, zeiden zij tot de hervormden, dat zij zich in de gevangenhuizen moesten begeven, als de plaatsen, waar zij het best bewaard zouden zijn voor de woede en razernij van het volk. Die deze raad echter volgden, werden daar bereid om als arme lammeren door deze hongerige wolven naar welgevallen verslonden te worden.

Het aantal dergenen, die in de stad binnen weinige dagen vermoord werden, enige in hun huizen, anderen in de gevangenissen, beliep zes duizend, behalve meer dan vijftig vrouwen, aan wie zij niet minder wreedheid pleegden dan jegens de mannen. Om kort te zijn, zullen wij hun namen niet meedelen.

Na de beroving van de lijken, werden deze allen tegelijk met sleden uit de stad gevoerd, en bij hopen op elkaar geworpen, en wel in daartoe gegraven grote putten. Hun klederen werden in de rivier door zekere arme vrouw van het bloed gezuiverd, en later hier en daar verdeeld onder de arme pausgezinden, opdat zij temidden van hun onbillijke wreedheid de schijn zouden hebben van enige werken van gerechtigheid en liefde te hebben verricht.

De moord te Toulouse

[JAAR 1572.]

Des Zondags, de achtsten dag na de moord te Parijs, omstreeks acht uur des morgens, kregen de voornaamste pausgezinden bericht, van wat er gebeurd was, en wel met een brief, waarin tevens de vermaning vervat was, dat zij ook wat doen moesten. Men beraadslaagde daarover met het gevolg, dat de grote poorten der stad gesloten werden, en alleen een kleine poort open bleef, waarbij zulk een wacht geplaatst werd, als nodig was. Terstond verspreidde zich het gerucht door de stad, dat de hervormde heren en edellieden te Parijs vermoord waren. De protestanten te Toulouse, die des morgens omstreeks vijf uur waren uitgegaan, om een predikatie bij te wonen te Castanet, hoorden dit, zodat enige het niet raadzaam oordeelden terug te keren, maar naar een

andere plaats gingen; anderen daarentegen besloten terug te gaan, om hun zaken te regelen. Deze, die niet goed handelden, liet men met vrede binnen komen, terwijl zij hun zwaarden en dolken aan de poort moesten afgeven. Tegen de avond werden hier en daar soldaten geplaatst. Maar, aangezien er vele hervormde raadslieden buiten de stad waren, werden de volgende dag, teneinde hen te beter te kunnen betrappen, de poorten niet zo zeker gesloten, maar ieder mocht er uit of ingaan naar zijn lust, zonder dat men iets vroeg. Dit deed men om het gemene volk, dat hier en daar buiten wandelde, in de stad te lokken.

De eerste raadsheer, Dasis genaamd, een sluw en voorzichtig man, liet de andere raadsleden, die buiten waren, in de stad nodigen en beloofde hun op zijn woord de vrijheid, en gaf voor, dat hun afwezigheid de inwoners van Toulouse temeer ergerde. Het was wel waar, dat te Parijs een moord had plaats gehad, zeiden zij, en zij voegden er bij, dat dit geschied was door enige omstandigheden, en de koning om die reden zijn edict van vrede niet zou verbreken. Enige hunner lieten zich bewegen, en keerden terug; doch de anderen vreesden voor gevaar, en besloten naar Montauban, Realmont en elders te vertrekken.

Teneinde hen te behouden, die nu in de stad gekomen waren, en daardoor anderen te lokken, die nog buiten gebleven waren, lieten zij de volgende Dinsdag met trompetgeschal uitroepen, dat het de wil des konings was, dat niemand van de hervormden kwaad zou worden aangedaan, maar dat men hen goed behandelen moest. De presidenten en vele anderen waren mede bij die bekendmaking tegenwoordig, vergezeld van een lijfwacht van soldaten, waardoor bij vele hervormden, bovenal bij de raadsheren, het vermoeden rees, dat er verraad onder school; die zich daarom terstond bij de eerste president vervoegden, om te horen, wat dit alles te betekenen had. Hij antwoordde, dat dit alles alleen plaats had, om het gemeen van oproer maken terug, te houden. Doch, daar zij bemerkten, dat zij door hun sluwheid de vogels niet in het net konden krijgen, die hun bedoeling doorzagen, koelden zij hun bozen moed op hen, die zij in handen hadden.

De volgende Woensdag, 's morgens omstreeks tien uren, verdeelden zij hun troepen in verscheidene gedeelten der stad, en bevalen deze de huizen van de hervormden binnen te gaan, wier bewoners zij gevangen zetten in de onderscheiden kerkers van de stad. Hiermee waren zij de gehele dag bezig. De wacht aan de poorten was verdubbeld, en een lid van het parlement en een roomsgezind koopman werden gezonden als bevelhebbers naar deze poorten, om te zien, wie er wilden uitgaan, en hen tegen te houden, die trachtten te ontkomen. Er was ook bevel gegeven, dat niemand een hervormde mocht verbergen, waardoor velen ontdekt en gevangen genomen werden. Onder deze waren ook vijf of zes raadsheren, zeer geleerde mannen, die de anderen versterkten. Drie weken werden zij gevangen gehouden. Intussen zetten de moordenaars hun werk voort in de nabij gelegen steden.

Na drie weken brachten zij al de gevangenen in één kerker, en daarna begonnen zij zich te doen kennen. Zij hadden het ombrengen van hen zo lang uitgesteld, omdat zij volmacht moesten hebben van Parijs, welke hun gebracht werd door de afgevaardigden Delpesch en Madron, rijke kooplieden uit de stad. Deze brachten de verzekering van de koning over, dat, indien de moord nog niet had plaats gehad, zij niet langer daarmee moesten dralen; waaraan zij dan ook maar al te spoedig gevolg gaven.

's Zaterdagsmorgens nog voor zonsopgang, gingen enige studenten, die gewoon waren 's nachts te wandelen, met nog zeven of acht sluwe boeven, gewapend met bijlen en vleeshouwersmessen, naar de genoemde gevangenis, riepen de gevangenen

de een na de ander beneden, en vermoordden hen aan de voet van de trap, en gaven hun geen tijd om te spreken, veel minder om te bidden. Men berekent, dat zij er omtrent drie honderd ombrachten. Daarna beroofden zij de lijken van alles, trokken de klederen uit en lieten ze naakt liggen. Gedurende twee dagen lagen zij daar ten schouwspel van ieder, en werden daarna in grote putten op elkaar geworpen. De lijken van de raadsheren werden in hun ambtsklederen op de plaats van het paleis opgehangen, en daarna werden de huizen der hervormden geplunderd.

Wegens deze barbaarse wreedheden aan hun broeders gepleegd, vielen vele hervormden van hun geloof af, en betuigden dat openlijk door zekere vorm van afzwering, die de aanhangers van de Sorbonne daartoe hadden opgesteld en hadden laten drukken. Doch enige van deze afvalligen herriepen later hun dwaling, en anderen verhardden zich, zo zelfs, dat zij menigmaal de mis bijwoonden, hun avondmaal hielden met de priesters en moordenaars, alsof zij nimmer belijdenis van de waarheid hadden afgelegd.

Vervolging te Bordeaux

[JAAR 1572.]

Terstond na de moord te Parijs kwam de tijding daarvan te Bordeaux. Dit geschiedde in de morgenstond, terwijl de protestanten sloop gegaan waren tot bijwoning van een predikatie in zekere weide, omtrent drie mijlen van Bordeaux, tussen de rivier Garonne en het moeras la Jalla, waar zij gewoon waren bijeen te komen. De stadhouder Montferand beval ze terug te keren. Hij verbergde zijn sluw voornemen onder een goed voorwendsel namelijk, opdat zij daar door het volk niet zouden worden aangegepen.

Nadat zij waren teruggekeerd, plaatste hij een sterke wacht aan de poorten, zodat geen hervormde meer buiten mocht gaan dan met een verlofbrief van de stadhouder. Er werd echter een middel uitgevonden, waardoor de predikanten de stad konden verlaten, zonder dat men het gewaar werd, die toen naar Medoc gingen, om daar af te wachten, wat er te Bordeaux gebeuren zou. Toen zij vernamen wat daar gebeurd was, bleven zij er nog enige dagen, en verscholen zich in de gebergten en moerassen, totdat zij scheepsgelegenheid vonden om naar Engeland over te varen.

Terstond daarna kwam te Bordeaux, vanwege de koning, de heer van Montpesat, die in het eerst zich hield, alsof hij alles in vrede wilde schikken. Intussen raadpleegde hij met de stadhouder over de moord, waartoe hij opgeruid werd door een Jezuïet, Edmund Augier, genaamd, die altijd op zijn predikstoel zeer hevig en bitter uitvoer over de slapheid en kleinmoedigheid van de genoemden stadhouder; zo zelfs, dat hij op St. Michielsdag, toen hij sprak over de Engelen, door wie God zijn oordelen uitvoert, bij wijze van vraag uitriep: "Wie voerde de wraak van God uit over de Hugenoten te Parijs? De Engel Gods. Wie heeft dit gedaan in de andere steden van dit koninkrijk? De Engel Gods." In één woord, hij hield niet op, zowel in het openbaar als in het geheim, de pausgezinden te Bordeaux op te hitsen, om het voorbeeld van Parijs te volgen. Dag aan dag bedreigden zij de hervormden met een verdere verwoesting, indien zij niet in tijd tot de schoot der roomse kerk terugkeerden, en, indien zij dit weigerden, zouden zij daarin niet worden ontvangen, zoals zij wel verwachtten.

Velen, die door deze bedreigingen werden bevreesd gemaakt, alsook door de smekingen en vermaningen van hun vrienden, die hun het nakende gevaar voor ogen stelden, werden afvallig. De heer van Montpesat liet mr. Willem Blanck, een advocaat aan het hof van het parlement, bij zich roepen, en raadde hem terug te keren tot de eenheid der roomse kerk. Le Blanck antwoordde, dat hij alles genoeg had overwogen,

voor hij met anderen tot de hervormden godsdienst overging, waarvan hij nu belijdenis deed, die hij voor de ware godsdienst erkende, die de andere godsdienst in alles ver overtrof. Toen Montpesat dat hoorde, bestrafte hij hem zeer scherp en zei: Zo, houdt gij dus uzelf voor wijzer dan de koning en allen, die dezelfde godsdienst belijden van zijn majesteit?" Die bij le Blanck stonden, begonnen hem wreed te behandelen, en indien Montpesat hem daar niet beschermd had, op wiens woord hij daar gekomen was, zou hij niet levend uit hun handen ontkomen zijn. De stadhouder zei, dat, indien hij daar geweest ware, hij hem zou hebben doodgeslagen.

De stadhouder zag zich gedwongen de moord te Bordeaux te volvoeren, doch wist niet recht, wat hij doen zou, want aan de een zijde bevond zich daar sr. de Veslus, en verscheidene anderen van het hof, die hem vanwege de koning verzekerden, dat deze zich zeer verwonderde, dat de zaak zo lang werd uitgesteld, en zeiden, dat hij de koning geen betere dienst kon bewijzen dan de zaak te volbrengen; aan de anderen kant was Strossi, die er op loerde Rochelle in te nemen. Deze vermaande hem wel toe te zien, wat hij deed, welk bevel hij ook van de anderen kant mocht ontvangen, en zei, dat deze voorzag, dat, wanneer hij met de uitvoering voortging, de lieden te Rochelle Strossi zouden verdenken, waardoor hij zijn doel niet bereiken zou, tot grote schade van de zaken des konings, en verzekerde hem, dat hij hem tegen alle gevaren met zijn leven zou beschermen. Intussen zou de Armada ter zee, die tegen Rochelle uitgerust was, en voor zekere tijd te Bordeaux lag, onder de schijn van Florida te belegeren, tijdig genoeg gereed zijn om daar een algemene moord te plegen, zo zij niet hadden gevreesd dat die van Rochelle daardoor nog temeer tegen hen ontstoken zouden zijn geworden. Toen de stadhouder de zaken aan beide zijden bekeken had, werd hij eindelijk door Montpesat overreed om de moord uit te voeren. Dit werd met een eed besloten, en een lijst gemaakt van hen, die zij plan hadden te plunderen en om te brengen.

's Zaterdag de 31e Oktober 1572 verzamelde de stadhouder al het schuim van de stad bijeen, en beval hun met andere soldaten gereed te zijn, om de last des konings na het avondeten te volbrengen. Zij toonden zich daartoe bereid, en kwamen gekleed, in gezelschap van hoofdlieden over tien, om hun aan te wijzen, wat zij doen moesten. Het merendeel van de moordenaars droeg rode hoeden, die hun door Pieter Estounach ter hand gesteld waren, en wegens het bloed, waarmee zij hun wapens kleurden, werden zij de rode bende genoemd; anderen noemden tien de kardinaalsbende. De stadhouder gebood hun alle hervormden te doden, vooral hen, die gewapend waren, en dat zij niemand sparen zouden. Om hun de weg te wijzen, ging hij zelf naar het huis van mr. Jan Guilloch, heer van Obière, raadsheer in het hof van het parlement, en wel om zijn haat bot te vieren, die hij hem reeds sedert geruime tijd toedroeg. Genoemde heer wilde juist ontvluchten door een achterdeur, doch werd daar gegrepen en op de plaats voor zijn huis gebracht, in de tegenwoordigheid van de stadhouder, die hem daar met een dolk vermoordde. Daarna werd zijn huis geheel uitgeplunderd.

In die tijd haalden zij ook zekere dienaar uit de gevangenis, die weinige dagen tevoren uit Saintonge te Bordeaux gekomen was, waar hij, naar zijn mening, veiliger was. Zo spoedig hij uit de gevangenis gebracht was, vermoordden zij hem voor de poort van het paleis.

Het huis van mr. Willem Savius, een raadsheer van het parlement en hervormde, werd met geweld opengebroken, geplunderd, en hij zelf op wrede wijze vermoord. Terwijl zijn klerk, Simonet genaamd, zag, dat zij zijn meester wilden vermoorden, omhelsde en vertroostte hij hem; en toen zij aan hem vroegen, of hij ook een hervormde was,

antwoordde hij toestemmend, en betuigde met zijn meester daarvoor te willen sterven, en alzo werden zij in elkaars armen gedood.

Een diaken van de hervormde gemeente, du Tour genaamd, die vroeger in zijn onkunde priester van de roomse kerk was, en nu ziek te bed lag, werd vandaar op de straat gesleurd, waar hem gevraagd werd, of hij naar de mis wilde gaan en zo zijn leven behouden. Vrijmoedig antwoordde hij: "Neen, vooral niet, nu ik mijn einde zo nabij zie, zulk een hoge leeftijd heb bereikt en zo ziek ben. Ik hoop, dat ik de eeuwige zaligheid van mijn ziel niet zover zal vergeten, dat ik, uit vrees voor de dood, dit leven nog een wijle zou willen rekken; want dan zou ik de korte levensduur voor een te grote prijs hebben gekocht." Toen zij hem dus hoorden spreken, vermoordden zij hem terstond.

Bedroevend was het om te zien, hoe de beklagenswaardige protestanten ginds en herwaarts liepen, terwijl zij niet wisten, waar zij zich bergen zouden. Sommigen werden verstoten door hun eigen ouders en vrienden, die hun deuren voor hen sloten, en zich hielden, alsof zij hen niet kenden; anderen werden verraden en overgeleverd door hen, aan wie zij zich hadden toevertrouwd; velen werden gespaard, zelfs bij priesters en anderen, van wie men geen bescherming zou hebben verwacht, ja enige zelfs door hun vijanden, wier hart een afkeer had van zulk een gruwelijke moedwil. De gehele stad was door schrik aangetast, en vervuld van de bedreigingen tegen de hervormden, terwijl men zei, dat het de wil des konings was, geen enkele in zijn koninkrijk te doen overblijven. Men zei, dat, zo iemand weigerde de mis bij te wonen, een gat voor hem in de aarde zou gemaakt worden, waarin hij dadelijk, zonder enige genade, zou bedolven worden. Dicht bij het paleis en door de gehele stad werden schandboekjes uitgedeeld en schimpliederen gezongen tegen de admiraal van Chastillon en de hugenoten. Ten gevolge waarvan zij, in wier hart God nog een vonkje der godzaligheid had doen overblijven, zo geschokt en verbaasd waren door hun godslasteringen, dat de toestand van hen, die vermoord waren beter scheen te zijn dan van hen, die in het leven waren gebleven; want zij hoorden en zagen onophoudelijk zulke dingen, die een eerbaar gemoed veel bitterder vielen dan de dood.

Nadat de moord had plaats gehad, betoonde de stadhouder zich zeer ijverig om sr. Montpesat door een edelman te doen weten alles, wat er geschied was, zoals hij hem beloofd had. Deze Montpesat werd zeer schielijk aangetast door een ziekte, waarin hij Gods hand zeer zwaar op hem voelde drukken, en hij zulke vreselijke uitroepen deed, dat zijn bloed en ziel tegelijk werden weggenomen; wat voorzeker als een oordeel van God voor hem te beschouwen is, dat hem rechtvaardig overkwam om al het onschuldige bloed, dat hij zonder reden had vergoten.

Niet lang daarna ondervond een ander van deze moordenaars, Vincent genaamd, een advocaat van het hof, een soortgelijk oordeel van God. Deze had zijn handen zeer diep gedoopt in deze bloedige moord, en schaamde zich niet te bezweren, dat hij met eigen handen had vermoord Agraulet, deurwaarder aan het hof. Deze moordenaar overviel ook een gevaarlijke ziekte. Hij werd echter schijnbaar beter, en dacht zover genezen te zijn, dat hij op zekere tijd tot enige vrienden zei, dat hij gevoelde, dat zijn armen sterk genoeg waren om zijn dolk zo goed te gebruiken als ooit. Doch kort daarna werd hij door Gods hand aangetast door zulk bloeden uit de neus, dat dit door geen middel hoegenaamd kon worden gestuit. Het was een gruwelijk schouwspel dit mens voortdurend te zien gebukt over een volle bekken bloeds, dat hem onophoudelijk uit de neus en mond vloeide. Deze bloeddorstige booswicht, die in zijn gezonde dagen van niets sprak dan van bloed, en die zijn ogen niet verzadigen kon aan het zien van

bloed, vergoten aan de onschuldigen, was genoodzaakt, terwijl hij nog leefde, te zien, dat hij ook besproeid werd met zijn eigen bloed tot zijn laatste ademtocht. Een andere moordenaar, die meer dan iemand naar bloed dorstte, zwol zozeer over zijn gehele lichaam op, dat hij nauwelijks de gedaante van een mens behield, en dit nam al meer en meer toe, totdat hij eindelijk barstte. De stadhouder werd kort daarna doodgeschoten.

Besluit over de moord aan de hervormden in Frankrijk

[JAAR 1572.]

In bovenstaande regelen hebben wij de christelijke lezer het verhaal meegedeeld van de meest vreselijke ellenden, verdrukkingen en vervolgingen van de hervormde gemeenten in vele plaatsen van Frankrijk, waarin weinige weken bijna dertigduizend lieden vermoord werden.

Over deze bedroevende voorvallen heerste te Rome grote vreugde, men zong daar openbare missen, en dankte God voor de goede afloop van de rooms katholieke moord aan de Hugenoten. Tot een teken van vreugde, werden 's nachts op verschillende plaatsen in de stad vreugdevuren gebrand. Naar men zegt, schonk de kardinaal van Loraine, de voornaamste steun van het huis van Guise, en een streng vervolger van de hervormde kerk, duizend kronen aan de persoon, die hem deze gewenste tijding overbracht; doch hij had daarom toch geen gewenst en vreugdevol einde. Als waarheid schrijft men van deze kardinaal, dat hij zeer spoedig na de regering van Hendrik de derde, de broeder van Karel de negende, in het jaar 1574, te Avignon in woedende toestand krankzinnig is gestorven; en dat er in het uur, waarop hij stierf, zulk een verschrikkelijk onweer losbrak, waarover allen zich verbaasden en verslagen waren, zodat het volk zich niet ontzag van deze kardinaal te zeggen, dat deze wereldwijze, die zich bovenmate verrijkt had door gruwelijke listen en handelingen, nu in de bloei van de jeugd en op het toppunt van hoop, het rechtvaardige loon ontving voor al zijn goddeloze handelingen; en dat het niet mogelijk was, dat een ziel, die zodanig met ongerechtigheid vervuld was, gerust van hier zou kunnen scheiden.

De geschiedenis verhaalt van Karel de negende, op wiens bevel de beschreven afgrijselijke moord plaats had, dat hij sedert die tijd in voortdurende angst verkeerde, weinig rust had, onder verzuchtingen en hartzeer gebukt ging, en dikwerf in vervloekingen en wanhoopskreten uitbarstte, waarvan men hem door muziek zocht te genezen, doch tevergeefs. Ja, de dood greep hem zo geweldig aan, en het hart was door pijnen zo benauwd, dat het bloed hem gedurig de huid en zweetgaten werd uitgeperst. Over deze moord gevoelde hij zulk een grote wroeging, dat hij de leden van de bloedraad niet onder zijn ogen kon dulden. Ja, ook zijn eigen moeder, die hem tot deze moord had aangezet, zou hem naar haar zoon Hendrik, koning van Polen, hebben gezonden, indien de dood hem niet had overvallen. Terwijl hij zieltogend neerlag, wilde hij nog zijn broeder, de hertog van Alençon, en de koning van Navarre spreken; doch dit werd zo lang uitgesteld, totdat hij reeds buiten kennis was. Hij stierf op Pinksteravond de 30e Mei 1574, in tegenwoordigheid van zijn moeder en van de kardinalen van Bourbon en Ferrare, in de leeftijd van vijftientig jaren, na een regering van dertien jaren. Doch, aangezien hij geen goede opvoeding genoten had, was zijn regering zo, dat de nakomelingen alle reden hadden zich daarover te verwonderen en die te verachten. Dit kan tot waarschuwing dienen van de groten, dat zij zich door hun goddeloze raadslieden niet tot zodanige verschrikkelijke zonden en vervloekte daden moeten laten verleiden, maar moeten luisteren naar de rede, en de christelijke wet steeds voor ogen bonden. Immers, na de volbrachte boosheid velt de inwendige rechter zijn vonnis, en prikkelt het arme gemoed met zovele weeën en

hartkloppingen, alsof het moorden en het geschrei voortdurend de ziel met kwellingen doorboort, als oordelen Gods, waarvoor de groten bovenal te vrezen hebben, als die weten, dat een hoger Rechter over hen gebiedt.

Arnoud de Croos Mielfiel de Seeldraaier

[JAAR 1573.]

Arnoud de Croos en Michiel de Seeldraaier weken wegens de grote verstrooiing, die in die tijd in het land plaats had, uit Oudenaarde, doch in korte tijd werden zij weer gevankelijk daar terug gebracht. Na zekere tijd te hebben gevangen gezeten, konden zij van hun dood niets zekers te weten te komen, ofschoon zij die dagelijks verwachtten. Zij waren nog nimmer aangaande iets ondervraagd. Toen Pieter de Croos broeder van de gevangene hoorde, dat deze sterven moest, verzocht hij de schout zijn broeder eens te mogen spreken, en afscheid van hem te nemen, voor hij zou sterven, wat hem werd toegestaan. Toen Arnoud hem zag, groette hij hem verheugd, en vroeg, of hij niet wist, wiens beurt het wezen zou. "Want," zei hij, "wij zien wel toebereidselen maken, maar wij weten niet, voor wie het is." Zijn broeder verwonderde zich daarover. Hij vroeg hem nog eens, ja ten derde male, of hij het niet wist, en bad hem, zo hij het zeker wist, hem dit dan te zeggen. Door droefheid overmand kon zijn broeder Pieter het niet doen. Arnoud zag dat, troostte hem, en vroeg, of het zeker was, en van wie hij het gehoord had. Pieter antwoordde, dat hij het van de schout vernomen had. Toen viel hij op de knieën, en dankte God voor Zijn genade, dat hij waardig was voor Zijn naam en Evangelie te mogen sterven, doch hij wist niet, welk kruis en lijden zij hem zouden aandoen. Opstaande bad Pieter de bittere boodschap hem te vergeven; zij kusten elkaar vriendelijk, terwijl Arnoud het niet als een bittere maar als een blijde boodschap aannam. "Maar laat ons," zei hij, "God bidden ons het kwaad te vergeven, dat wij elkaar in de jeugd hebben aangedaan." Arnoud troostte zijn broeder op deze wijze, nam onder vele tranen afscheid van hem, en verzocht de groeten van hem over te brengen aan zijn vader en zijn zuster, en bad hun om vergiffenis, met het verzoek tezamen de Heere voor hem te bidden, zolang hij nog in leven was, en vroeg aan zijn broeder hem een schoon hemd te bezorgen, om daarmee zijn offerande te brengen. Pieter deed dit, en vermaande zijn broeder toch te blijven volharden in de beleden waarheid, in het geloof en gebed, en te bedenken, dat onze Zaligmaker het aldus over hem had beschikt, en dat hij wel wist, dat de dienstknecht niet meerder was dan zijn Meester, en dat hij hen niet vrezende moest, die het lichaam doden, "want," zei hij: "gij zult de kroon der overwinning ontvangen." Arnoud antwoordde daarop: "Lieve broeder, ik ben sterk in de Heere; de Heere heeft mij getroost, en ik zal Hem ook niet verlaten." Wederkerig vermaande hij zijn broeder om voortdurend in de vrees Gods te wandelen; en, terwijl hij hem kuste, nam hij afscheid van hem, tot zij namaals elkaar bij de Heere zouden ontmoeten. Nadat zijn broeder was weggegaan, kwamen er twee grauwe monniken tot hem, die vroegen, of hij bij hen wilde biechten. Arnoud antwoordde: Dit zou ik gaarne doen, indien gij mij de zonden vergeven kon." De monnik zweeg en ging tot een ander. Kort daarna vroeg de monnik andermaal: "Wel jonkman, wilt gij het nu doen?" "Gij weet wel," zei hij, "wat ik u gezegd heb, indien gij de macht hebt mi de zonden te vergeven, wil ik graag biechten." De monnik zei, dat hij die macht niet bezat. Arnoud hernam: "Derhalve heb ik met u niets te doen, ik heb mijn zonden voor God, mijn hemelse Vader, beleden, Die macht heeft de zonden te vergeven, en ik vertrouw zeker, dat Hij mij die vergeven heeft." Daarna verliet de monnik hem, en vroeg hem niets meer, maar deed van alles verslag aan de overheid, die de beul naar Arnoud zond met de last hem de spraak te benemen, wat deze ook wilde doen, doch Arnoud weigerde het bij herhaling. Toen hij het nu met geweld wilde doen, bad hij hem vriendelijk en zei: Och laat mij de tong nog een half uur, dat ik nog leven zal, gebruiken, en trek liever mijn vlees met gloeiende tangen vaneen, en laat mij toch spreken." Al zijn bidden hielp

intussen niet, en zij wrongen hem met geweld de bal in de mond, en beroofden hem aldus van de spraak. Toen weende hij, en zijn aangezicht werd rood. Met Michiel de Seeldraaier werd hij voorgebracht, en terwijl zij de lieden vriendelijk toeknikkend groetten, verschenen zij voor de rechters, waar zij tegen alle recht en rede veroordeeld werden om levend te worden verbrand, zonder hun te vergunnen een woord te spreken. Dit drukte Arnoud en deed hem zeer, daar hij zich niet wegens zijn onschuld mocht verantwoorden. Hij sprak echter mompelende, en de omstanders verstonden, dat hij zei: "Mijn heren, mijn heren, ik dank ulieden, en bid onze genadige God, dat Hij niet zulk een oordeel over u velt, als gij voor Zijn Rechterstoel zult verschijnen." Een der rechters, Gillis de oude windel genaamd, vroeg aan iemand, die naast hem stond: wat zegt hij?" En toen hem dit gezegd was, ging hij wenende heen.

Toen deze lammeren op de gerechtsplaats waren gekomen, werden zij ieder aan een paal geplaatst, terwijl zij God met de mond en enige uitwendige tekenen loofden en prezen, zoveel zij konden. Om de grauwe monniken, die hen zeer aanvielen, van zich te weren, waren zij genoodzaakt die met de voeten af te wijzen, daar zij waren vastgebonden. Ten gevolge daarvan hadden de monniken verschillende gesprekken en zeiden: "Waren zij geen duivelse lieden geweest, dan zouden zij ons niet met de voeten hebben weggestoten, daar zij het niet met de mond noch met de banden konden doen." Zij hadden ook niet geluisterd naar de woorden van Arnoud: Indien gij mijn zonden niet kunt vergeven, wil ik ook niets met u te doen hebben." Niettegenstaande dit alles, zochten zij toch deze vrome mannen te verleiden, en hun verstand en geheugen van de ware kennis hunner zaligheid af te trekken. Zij daarentegen gebruikten de leden, die nog te hunner beschikking waren, als een teken van de liefde Gods en van onze Heere Jezus Christus, Die met zijn vertroostende genade hun steeds nabij bleef. In de vlammen spraken zij nog met grote moeite, doch zo, dat men het verstond: "O Heere, wees ons armen zondige mensen genadig, om Uws Zoons Christus' wil!" Zij vertroosten elkaar en riepen: "Heere Jezus, sta ons bij!" En aldus ontsliepen zij met volharding in, de Heere, op de 9den Januari, in het jaar onzes Heeren 1573.

Jasper Stevens

[JAAR 1573.]

Jasper Stevens, geboren te Oudenaarden in Vlaanderen, was een bejaard man, en woonde te Brussel, waar hij ouderling der gemeente was. Hij beijverde zich bij voortdoring de ere Gods en de opbouw van zijn gemeente te bevorderen, waardoor hij dikwerf zijn leven nacht en dag in doodsgevaar bracht, doch hij verloor graag zijn leven, opdat hij dit, volgens het bevel des Heeren, in eeuwigheid mocht behouden. Toen echter de tijd vervuld was, die God bestemd had, dat hij als een vroom getuige de waarheid met zijn bloed zou verzegelen, en het getal der uitverkorenen zou helpen vergroten, werd hij onder Gods toelating, te Brussel op de 31ste December, des avonds omstreeks negen uren, zeer onschuldig gevangen genomen. Zij brachten hem in de gevangenis Vrunte genaamd, en op nieuwjaarsdag brachten zij hem naar een andere gevangenis over, Treurenberg geheten.

Op de 13den Januari kwamen tot hem een zeer goed bekend man, Morlion genaamd, de beambte en hun klerk, die hem ondervroegen, Vooreerst vroegen zij hem naar zijn naam, en vanwaar hij was, wat hij hun zei; ten andere, of hij in zijn jeugd gedoopt was. Hij antwoordde toestemmend, en zei, dat hij daarmee tevreden was. Vervolgens vroegen zij hem, of hij niet herdoopt was. Hij antwoordde, dat hij tevreden was met de doop, die hij in zijn jeugd ontvangen had, toen hij gedoopt was in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes. Daarna vroegen zij hem, hoe lang hij in de

roomse kerk verkeerdd had. Hij antwoordde, dat dit omtrent dertig jaren geweest was, dat hij wel twintig jaren buiten zijn stad had gewoond, en wel in Waalsland. Zij vroegen hem, waar hij voor het eerst zijn vrouw getrouwd had en in welke gemeente. Hij antwoordde, dat dit te Brussel was geweest en in de gemeente van onze Heere Jezus Christus, zoals dat, volgens Gods bevel, behoort. Zij vroegen hem ook, of hij het avondmaal had bijgewoond en waar. Hij zei: Ja, en wel te Rijssel, Valenciennes en in meer andere plaatsen." Zij vroegen hem naar de predikanten. Hij zei, dat zij niet meer in leven waren. Toen vroegen zij hem, of hij kinderen had, en waar die gedoopt waren. Hij zei: "Het een in Waalsland en het andere te Antwerpen." Zij wilden nu van hem weten, wie de leraar geweest was. Hij antwoordde: "Dit was Taffijn." "En waar is hij nu?" vroegen zij. Hij antwoordde, dat hij zich nu niet in deze streken ophield. Toen vroegen zij hem, welke predikant zijn huwelijk had ingezegend. Hij zei, dat het er een was van God gezonden. Daarna vroegen zij hem, waar de kinderen gedoopt waren die hij van zijn laatste vrouw had gehad. Hij antwoordde: In de christelijke gemeente, zoals het behoort." Zij vroegen toen, wie de doopgetuigen waren. Hij zei: "Allen, die toen tegenwoordig waren." Zij vroegen, wie zij waren en wie de predikant was. Jasper antwoordde, dat het hem van God niet bevolen was iemand te verklappen, en dat hij daarmee niet geholpen zou zijn. Want God," zei hij, "gebiedt in zijn heilige wet dat wij Hem boven alles zullen liefhebben en onze naasten als onszelf. Hoe zou ik dan mijn naasten verraden? Ik zou niet graag zien, dat men het mij deed." Toen bedreigden zij hem terstond met de pijnbank, en zeiden: "Wij zullen het u wel op de pijnbank doen zeggen." Jasper antwoordde daarop: "Ik ken uw bedoeling wel, lieve mannen, en weet, hoe gij de zaak beschouwt." Daarna vroegen zij hem, of hij zich bekeren wilde en terugkeren tot de roomse kerk, waaruit hij gegaan was. Vol goede moed antwoordde hij hun: "Neen, toch niet, maar ik wil zonder veinzen blijven bij die kerk, waarvan Christus het Hoofd is en niet de paus. Tegen deze kerk vermogen de poorten der hel niets. En, aangezien Zijn kerk door Zijn Geest en Woord wordt wedergeboren en geregeerd, zo houd ik mij alleen aan Zijn woorden vast, Die mij dat door Zijn Geest heeft doen verstaan, en Die moet door mij eeuwig lof en dank worden toegebracht." Toen zij zijn volharding bemerkten, gebruikten zij schone smekende woorden en zeiden al vriendelijk: "Lieve vriend, bekeer u, het is nog tijd genoeg, en de Heere zal u genadig zijn, zoals Hij door de Profeet Ezechiël zegt." Hij zei daarop: "Ik dank de Heere, Die mij van de afgodendienst tot Hem, Die alleen de levende God is, bekeerd heeft. Doet ook alzo, bid ik u, lieve vrienden." Toen zij nu zagen, dat hij zich niet naar hen wilde schikken, kwamen zij met de Schrift voor de dag, en zeiden, dat God, nadat Hij hemel, aarde en mensen had geschapen, de hemel daarna door Adams val had toegesloten, totdat Christus, Die beloofd was, zou verschijnen. Jasper vroeg hun daarop, wat zij daaruit wilden besluiten. Zij zeiden, dat Christus na Zijn dood in de hel was neergedaald, om de mensen te verlossen. "Dit verkeerde gevoelen," zei hij, "hang ik niet aan, maar ik belijd, dat Christus in Zijn menselijke ziel en Geest de toorn Gods en de smart der hel gevoeld heeft voor onze onreine zonden, zoals Hij aan het kruis zei "Mijn God, mijn God, waarom hebt gij Mij verlaten?" En dat Christus na Zijn dood niet in de hel geweest is, bewijzen Zijn woorden, daar Hij tot de moordenaar zei: Heden zult gij met Mij in het Paradijs zijn." Verder, toen Christus de geest gaf, riep Hij: "Vader, in Uw handen beveel Ik Mijn geest." Ten andere, voor Adam is, nadat hij de zonden begaan had, door het woord der belofte en het geloof, de hemel weer ontsloten, niet allen, die tot het zaad erkend zijn, welk zaad Christus is, Die als een Lam van de grondlegging der wereld voor hen en ons allen is gedood, en zij derhalve al dadelijk de hemel zijn ingegaan, zoals blijkt uit

de gelijkenis, waar de rijke man Lazarus zag in Abrahams schoot." Verder vroeg hij hun: "Wat betekent het toch "ter helle gevaren," toen het lichaam van Christus aan het kruis hing, en de Geest Gode was bevolen? Wat was er nu in de hel?" Zij antwoordden hem daarop niet, maar vroegen hem, of de ongedoopte kinderen ook zalig konden worden. Hij zei: Ja, ten minste die van gelovige ouders geboren zijn. Zulken, zegt Christus, komt het koninkrijk der hemelen toe. Er is geen onderscheid tussen oud of jong; zij zijn allen met één prijs gekocht, dat is, gewassen met het zuiver en dierbaar bloed van onze Heere Jezus Christus, uit genade, zonder verdiensten en niet door de doop, ofschoon deze nochtans de naam van zulk een heiligmaking draagt." Na deze woorden vertrok de bisschop, en daarna kwam de priester van St. Goelen tot hem, die bijna met dezelfde woorden voor de dag kwam als de anderen, en wie hij ook op dezelfde wijze antwoordde.

Daarna kwamen tot hem twee predikmonniken, namelijk de overste van het klooster en de pastoor van St. Goelen. Deze vroegen hem, of hij zijn geloof wel van buiten en mondeling belijden kon. Jasper antwoordde: Ja, God hebbe lof en dank!" Hij beleed het en zei: "Daarop wil ik, door Gods genade, leven en sterven." Men vroeg hem of hij niet geloofde in de roomse kerk. Hij antwoordde, dat het hem door God niet geleerd noch bevolen was in die kerk te geloven; maar dat er een heilige christelijke kerk was, die vanwege God bezat gemeenschap der heiligen, vergeving van zonden, opstanding des vleses en een eeuwig leven. Zij vroegen hem hierop, waar deze kerk bestond, of zij zichtbaar of onzichtbaar was; "want," zei de priester, "Ik zou ook wel zalig willen zijn; wijs mij daarom de weg naar deze kerk." Jasper bedroefde zich, daar hij hun spotternij bemerkte, en antwoordde: Mij dunkt, dat u tot het boze geslacht behoort, die tot onze Heere kwamen, meer om te vragen dan om onderwezen te worden, evenals zij, die tot Johannes kwamen om zijn doop te berispen, en lieten zich zelf niet dopen. Doch, toen Johannes dit zag, zoals ik ook u doorgrond, zei hij, wat ik ook tot u zeg: "Gij adderengebroedsels, wie heeft u gewezen te ontvlieden de toekomstige toorn? Brengt dan vruchten voort der bekering waarding, want de bijl ligt reeds aan de wortel der hoornen; alle hoorn dan, die geen goede vrucht voortbrengt, wordt uitgehouwen en in het vuur geworpen." Daarom heeft Christus te recht gezegd, dat de tollenaren en hoeren u zullen voorgaan in het koninkrijk Gods, want zij hebben aan de prediking van Johannes geloofd.

Daarna vroegen zij hem, hoe hij dacht over het sacrament des altaars, of Christus daar niet corporaliter, dat is, lichamenlijk, in de gedaante des broods tegenwoordig was, ja, zo volkomen en geheel, als Hij was, toen Hij uit de doden opstond. Hij zei: Dit strijdt met de artikelen des christelijken geloofs, die zeggen, dat Christus opgevaren is naar de hemel en ter rechterhand des Vaders zit, wat wij naar Zijn mensheid moeten opvatten, tot de wederoprichting van alle dingen." Zij vroegen hem verder, of hij niet geloofde, dat God almachtig is. Hij antwoordde: "Ja zeker, want al de werken van God zijn openbaar en zichtbaar; maar, dat gij daaruit besluiten wilt, dat het natuurlijke lichaam van Christus in het brood zou zijn, dat geloof ik niet, want dit strijdt tegen de gehele Schrift en de rede." Toen vroeg hij andermaal, om zijn onwetendheid nog meer aan het licht te brengen, of Christus niet zei tot de jongeling, dat het lichter, is dat een kameel gaat door het oog van een naald, dan dat een rijke ingaat in het koninkrijk Gods. Jasper vroeg hem hierop, of de kameel door het oog van een naald gegaan was. De priester antwoordde. "Neen, maar God is machtig het te doen, zoals Hij machtig is het natuurlijke lichaam van Zijn Zoon Christus in het brood te doen komen, ofschoon dit met ons arm verstand in strijd is." Jasper zei: Dat God op zekere tijd het lichaam van Zijn Zoon in het brood gezonden heeft of zenden wil, leest men in de gehele

Schrift niet." De priester zei: Toen Johannes in de Jordaan doopte, zag hij de Geest neerdalen in de gedaante van een duif, Die toch onzienlijk is. Alzo kan Christus ook zichtbaar neerdalen, als wij als priesters in de mis het brood zegenen. Jasper antwoordde: Ik belijd, dat de heilige Geest niet was in de gedaante van een duif, maar veel meer in de duif verborgen, zoals volgens de leer van Panlus, de volheid der Godheid in het natuurlijke lichaam van Christus woont: maar dit bevestigt uw gevoelen niet. Daarna vertrok de pastoor van St. Goelen. Doch toen kwam de bisschop van Mechelen tot hem, die hem vriendelijk vroeg, of hij zijn geloof wel van achteren tot voren met de Schrift kou bewijzen, wat hij onmogelijk achtte. Jasper bogon het van voren aan te bewijzen; maar hij viel Jasper terstond in de rede, en sprak over de neerdaling van Christus naar de hel, en vroeg: "Wat zegt u daarvan?" Jasper vroeg op zijn beurt: En hoe denkt u daarover? De bisschop zei, dat hij geloofde dat Christus na Zijn dood was naar de hel gedaald, en het voorgeslacht daaruit verlost heeft en naar de hemel overgebracht. Jasper zei: Dat hebben uw geestverwanten ook gezegd, maar mij niet met de Schrift bewezen, en ook niet, dat de hemel tot de komst van Christus was gesloten." Toen vroeg de bisschop, of de jonge kinderen wel zonder doop zalig konden worden. Jasper zei: "Ik zeg als vroeger, dat de doop zalig noch onzalig maakt, maar dat hij voor de kinderen of de volwassen en verordend wordt tot verzegeling van de rechtvaardigmaking van het geloof in Christus, verder tot een teken der gehoorzaamheid." Zonder verder veel te spreken, ging de bisschop heen, en betuigde, dat, indien hij zich niet wilde bekeren, hij de hand van hem zou aftrekken, en de zaak aan de wereldlijke overheid overgeven. Jasper antwoordde daarop: "Ik dwaal niet." Toen zijn vijanden zagen, dat zij niets op hem winnen konden, lieten zij hem op wrede wijze pijnigen, en wilden van hem weten, wie de predikant was en wie zijn aanhangers waren, doch God sloot de mond van deze brave man aldus, dat zij niets van hem vernamen. Hij zei: "Zou ik mijn naasten benadelen? Daar beware mij God voor, want dat zou handelen zijn tegen het tweede gebod, en het is een even grote zonde het tweede als het eerste te overtreden. Ik ben op de rechte weg. Wilt gij mij doen zondigen? O neen, o neen!" Toen zij bij hem niet vorderden, veroordeelden zij hem op woedende wijze, om als ketter te worden verbrand. Daarna kwamen vele vijanden tot hem, die hem schone beloften deden, en hem door listige streken van betgeloof dachten af te kunnen trekken. Hij zei echter: "Gij verkwist uw tijd, en zijt mij moeilijk." Daarna kwamen er twee nonnenbroeders tot hem, die zeiden: Indien gij wilt terug keren, beloven wij u genade, volgens het bevel." Jasper antwoordde: "Het is mij hetzelfde, met welke dood ik mijn Schepper prijs, laat mij met vrede." De volgende dag, zijnde de dag, waarop hij zijn offerande zou doen, kwam er andermaal een nonnenbroeder tot hem, die vele listen aanwendde om hem afvallig te maken, en tot hem zei: "Jasper, vriend, de tijd begint te korte, hebt gij u niet bedacht? Blijft gij nog bij uw gevoelen?" Jasper antwoordde: "Ik dwaal niet, ik ben op de rechte weg; ik hoop en bid God, dat Hij mij daarvan niet laat aftrekken." Intussen kwam de scherprechter, die voor hem op de knieën viel, en bad: "O vriend, vergeef mij de dood, die ik u moet aandoen." "Sta op," zei Jasper, "ik vergeef n graag; volbreng uw werk." De scherprechter sloot hem de mond, opdat hij niet zou spreken; en toch zong hij onderweg de 130sten psalm: "Uit de diepte, o Heere;" en, aangezien zijn mond gesloten was kon men niets horen dan de galm. Na dit gebed liet hij zich gewillig aan de paal binden, en terwijl daarna het hout aangestoken werd, verbrandde men hem, terwijl hij de naam des Heeren aanriep. Dit geschiedde de 27sten Januari 1573.

Mauris van Dalen

[JAAR 1573.]

Mauris van Dalen werd, om de getuigenis van het heilige Evangelie, gevangen genomen te Somergem, in Vlaanderen, waar hij een ouderling der gemeente van Jezus Christus was, en wel in April van het jaar onzes Heeren en enige Verlossers 1573. Daarna werd hij door de gerechtsdienaren ongenadig gebonden, 's nachts naar Gent gebracht, en op bevel van de opperschout in de algemene gevangenis gezet. Toen de dienaren van de antichrist, die dag en nacht peinzen om het rijk van Christus geheel uit te roeien, dit vernamen, kwamen zij met de opperschout in de gevangenis om hem aangaande zijn geloof te ondervragen, waarvan Mauris zelf getuigenis gegeven heeft in een brief aan een broeder geschreven, die aldus luidt:

Mijn vriendelijke groet aan u, mijn lieve vriend en broeder in de Heere! Ik meld u, dat ik voor u niet kan verzwijgen, wat mij in de gevangenis door de opperschout, priester, enz. gevraagd is. Vooreerst vroeg de schout mij, of ik een vrouw had. Ik antwoordde ontkennend. "Hoe lang is het geleden, dat zij gestorven is?" "Een jaar." "Wie heeft haar begraven?" "Ik zelf." "Hoe, hebt gij haar doen begraven als een dier?" "Neen, maar zoals dit behoort." Daarna vroegen de priesters, of ik herdoopt was, Ik antwoordde ontkennend, en verklaarde niet tot de wederdopers te behoren, zoals zij dachten. Toen zei de opperschout: "Gij bent de bisschop van de wederdopers." Ik zei, dat dit bij onderzoek als onwaar zou bevonden worden, ofschoon dit in mijn afwezigheid van mij gezegd was door de bijslapster van de priesters, Maye van Belle geheten. En deze valse getuigenis tegen mij wordt door ulieden aangenomen. Toen vroegen de priesters mij, hoe ik dacht over de doop. Ik antwoordde, dat het een begraving was van de oude mens der zonden, die vroeger gedood is in het bloed van onze Heere Jezus Christus, zoals Paulus leert. Toen zeiden zij allen tegelijk: "Dat is juist de leer van Calvijn." Verder vroegen zij mij, of ik niet geloofde, dat het gezegende brood des altaars, zoals zij dat noemen, waarachtig het vlees en bloed van Christus was. Daarop antwoordde ik hun: "Hoe zou ik dat kunnen geloven, aangezien dit in strijd is met de gehele heilige Schrift en mijn geweten." Daarna spraken zij nog zeer uitvoerig over alles, wat echter de moeite niet waardig is mee te delen, en gingen vervolgens heen. Dit is het voornaamste, lieve broeder, wat zij met mij bespraken. Bid toch de Heere voor mij, om mij in deze mijn moeilijke gevangenschap te troosten met Zijn Heiligen Geest, zoals Hij in mij begonnen heeft. Hem zij alleen lof en prijs van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen. Door mij, Mauris van Dalen, een gevangene in de Heere."

Nadat nu deze vrome getuige van Christus omstreeks vijf weken gevangen gezeten, en veel verduurd had van de afgodendienaren, werd hij daarna door de opperschout als een ketter veroordeeld, om buiten de stad met het koord aan een paal verworgd en daarna verbrand te worden. Met vrijmoedigheid nam hij dit vonnis aan, verzekerd als hij was, dat, als dit zijn aardse huis zou verbroken zijn, hij dan een nieuw gebouw van de Heere zou ontvangen, eeuwig in de hemelen. Toen hij door de gerechtsdienaren op de wagen gebonden werd, om naar de strafplaats te worden gebracht, zei hij zeer vrijmoedig tot het volk: "Vreest toch niet, lieve vrienden, voor hen, die het lichaam doden, maar vreest Hem, die beide ziel en lichaam in de eeuwige verdoemenis kan werpen." Op de gerechtsplaats aangekomen, werd hij terstond door de scherprechter aan de paal gebonden; en, daaraan staande, hief hij de ogen naar de hemel en zei: "O Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest." Daarna werd hij door de beul verworgd en verbrand, en gaf zijn leven, om Christus' wil, over, de 31e Mei in het jaar onzes Heeren 1573.

Simon Simonsz

[JAAR 1573.]

Na de overgave op genade of ongenade van de stad Haarlem aan Don Frederik de Toledo, zoon van de hertog van Alva, en het wrede ombrengen van zeer vele lieden door beulshanden, werd daar ook, de 18e Juli 1573, benevens anderen, met het zwaard omgebracht Simon Simonsz., getrouw bedienaar van die gemeente.

Lieven van de Meern

[JAAR 1573.]

Lieven van de Meern een zeer deugdzaam en godsdienstig man, was geboren te Gent, waar hij was aangesteld tot ouderling der gemeente van Jezus Christus bij hen, die daar onder het kruis en de verdrukking van hun vijanden woonden. Naar de gaven, die hij van de Heere ontvangen had, was hij in deze gemeente met alle ijver in zijn betrekking werkzaam. En, aangezien God, de almachtige Heere, hem niet alleen tot deze werkzaamheid geroepen, maar ook in zijn heilige raad besloten had, dat Hij een hunner zou zijn, die met hun bloed de waarheid en de getuigenis van Zijn zoon Jezus Christus zouden bevestigen, geschiedde het, dat Lieven op zekere tijd reisde van Gent naar Honscoten en Vuren voor enige, zaken, die hij daar te verrichten had. Onderweg ontmoetten hem enige vijanden der waarheid, die in last hadden, vanwege de hertog van Alva en zijn bloedraad, om de gelovige christenen overal te vervolgen en te vermoorden. Door deze werd Lieven aangezien voor een ketter, en zij namen hem daarom gevangen, en lieten hem te Vuren in een welverzekerde gevangenis opsluiten, waar hij zeer karig werd voorzien van spijs en drank, zoals hij in zijn eigen brieven heeft getuigd. Niettegenstaande dit alles, loofde en dankte hij de almachtige God, dat Hij hem uit de duisternis der afgoderij had verlost, en door Zijn genade waardig gemaakt, om een getuige te zijn der waarheid, zoals blijkt uit enige brieven, die hij uit de gevangenis aan zijn lieve vrouw en kinderen als tot een testament geschreven heeft, waaruit wij tot stichting van de christelijke lezer de voornaamste zaken ontleend hebben, zoals hier volgt:

"Zalig zijn zij die lijden om der gerechtigheid wil, want hunner is het koninkrijk der hemelen.

Genade en vrede zij u van God, de Vader, door onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus, met de vertroosting des Heiligen Geestes, Die ulieden en mij, mijn beminde vrouw en lieve kinderen, vertrooste in al de druk, die wij lijden om de heilige naam en de getuigenis van onze Heere. Nu dan, mijn beminde, acht het toch voor een grote blijdschap, als ons de goede God bezoekt met kruis en lijden, en dat om Zijns heiligen naams wil, want dit is een zeker bewijs, dat wij tot zijn lieve kinderen en uitverkorenen behoren; want, die Hij liefheeft, kastijdt Hij tot hun zaligheid, zoals een goed vader zijn kinderen doet. Wat is toch de kastijding des Heeren, als Hij ons bezoekt met armoede, vervolging, gevangenschap, pijnigingen, doden en dergelijke anders dan een teken Zijner bijzondere liefde tot ons? Want wij zijn toch het uitvaagsel en het aangaapsel bij deze goddeloze wereld, en aan de dood overgegeven als slachtlammeren de gehelen dag. Doch, mijn allerliefste vrouw en kindertjes, laat ons daarom niet verflauwen, noch hen vrezen, die het lichaam doden, en niet anders kunnen. Laat ons Hem vrezen, Die machtig is beide lichaam en ziel in de eeuwige verdoemenis te werpen; daar er toch geen haar van ons hoofd valt zonder Zijn heiligen wil, want Hij bewaart ons Zijn kinderen als de appel Zijner ogen; en, al wat ons overkomt, geschiedt tot ons best en tot onze zaligheid. Want leven wij, wij leven Hem; sterven wij, wij sterven Hem, want wij zijn des Heeren. Wat zal ons toch van

die liefde van Christus scheiden: verdrukking, benauwdheid, vervolging, honger, naaktheid, gevaar of zwaard? Niets; want in Hem overwinnen wij alles. Daarom, mijn lieve vrouw en kindertjes, bid ik u, uit de grond des harten, u toch niet te zeer te bedroeven over mijn dood, en over de vervolging van ulieden, die gij ondergaan moet om der gerechtigheid wil, omdat dit nu de wil Gods over ons is, want Hij zal ons, die hier een korte tijd verdrukt worden, de eeuwige blijdschap deelachtig maken, volgens Zijn heilige beloften, welke geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, noch in het menschen is opgekomen, wat God bereid heeft dengenen, die Hem liefhebben. Verder bericht ik u, beminde vrouw, dat ik gehoord heb, hoe genadig de Heere u bewaard heeft. Mijn hart verblijdde zich, toen ik dat hoorde, en wel, omdat de heren van Gent, toen zij mij kwamen ondervragen, zeiden, dat zij niet al de geheimen van de gemeente bekend waren; en toonden mij ook het boek met de namen der gemeente, het zegel en andere brieven, en berichtten mij, dat er nog enige andere geestverwanten van mij gevangen genomen waren, zodat ik wel bemerkte, dat het niet al te goed was toegegaan. Daarna lieten zij mij zeer pijnigen, en vroegen mij naar vele dingen, waarvan ik niets wist. Ik heb ook, de Heere zij lof, niemand bezwaard, ofschoon zij mij naar vele personen vroegen en uit het gemeenteboek voorlazen. Zij vroegen mij, of ik een ouderling, was, waarop ik toestemmend antwoordde. Ook vroegen zij mij, of wij het avondmaal hadden uitgedeeld. Ik antwoordde toestemmend. Na meer dergelijke onnodige vragen gingen zij weg. Hiermee beveel ik ulieden de almachtige Heere en het woord Zijner genade aan, en bid ulieden, mij te gedenken, in uw gebeden, gelijk ik doe, zolang ik in deze aardse tent wonen zal. Wees altijd goed getroost in de Heere, en groet alle kindertjes van mij met een heilige kus, en ik groet u allen evenzeer in de Heere.

Door mij uw lieven man en vader Lieven van de Meern, gevangene om de getuigenis van Jezus Christus. Geschreven 17 September 1573."

Nadat nu deze vrome getuige, van Christus velerlei aanvechtingen had verduurd, schreef hij vele troostrijke vermaningen aan zijn lieve vrouw en vooral aan zijn kinderen, waarin hij aandrong, dat zij dagelijks in de vrees Gods zouden toenemen, en zich wachten voor de schadelijke sekte der wederdopers, die altijd de eenvoudigen zoeken te verleiden en Christus in Zijn heilige menswording verloochenen, Die naar de beloften onze Emmanuël en broeder is, ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde. Desgelijks vermaande hij hen ook in allen ootmoed te wandelen, de brede weg van deze wereld te verlaten en de begeerlijkheden der jeugd te schuwen, en hen niet te volgen, die hen tot boosheid en zonden verleidden; maar dat zij elkaar zouden lief hebben, vooral hun moeder eren, en al de dagen huns levens gehoorzaam zijn in de Heere, zo ook hun meesters en vrouwen. Daarna werd Lieven voor de overheid gebracht, voor wie hij zijn geloof zeer vrijmoedig beleed; en, aangezien hij daarin volhardde, werd het doodsvonniss over hem uitgesproken, om te worden verbrand, voor welk vonnis hij de almachtige God dankte. Toen hij naar de gevangenis geleid werd, riep hij de Heere aan met de psalm: "Als een hert gejaagd, o Heere." Vervolgens werd hij naar de gerechtsplaats gebracht, waar hij onder volharding de Heere zijn lichaam in het vuur opofferde, en zijn ziel in Diens hoede overgaf, de 15e oktober 1573.

Terwijl Lieven daar gevangen zat, werd Johannes Gijs, die te Sandwich, in Engeland, woonde, en nu gereed stond om zijn vaderland onder het kruis met de prediking van het heilige Evangelie te dienen, ook daar gevankelijk binnen geleid, terwijl hij naar Werveke reisde, om zijn moeder te bezoeken. Als een spion werd hij gevangen genomen, doch daarvan vrijgesproken door zijn broeder Willem Gijs, procureur van

het hof van Vlaanderen. En, ofschoon men spoedig naar zijn woonplaats en zijn werk onderzocht, en vernam, dat hij in Engeland woonde, daar gehuwd was, en men daar op raad van het hof verzocht, of een jonkman, die in een ketters land woonde, volgens de gewoonte van een ander land mocht trouwen, en het hof dit toestond, werd hij na enige weken gevangenschap, zonder dat het minste onderzoek naar zijn geloof plaats had, uit de kerker ontslagen, en vervolgde hij zijn reis. Deze had vroeger tot zijn versterking de belofte van God ontvangen, dat hij niet moest vrezen, aangezien hij hier niet zou sterven, maar het rijk van de paus nog zou helpen verzwakken. Omdat Lieven naast zijn kooi gevangen zat, werd deze door hem met vele troostrijke redenen uit Gods Woord tot zijn doodsdag versterkt.

Antonius uit de Hove

[JAAR 1573.]

Wegens de belijdenis van de hervormde godsdienst heeft de hertog van Alva, in het jaar 1573, een edelman uit Gent, Antonius uit de Hove genaamd, levend geroosterd, en hem tot tijdkorting der Spanjaarden, aan een lang keten laten klinken, in een kring van vuur rondom een paal doen lopen, totdat dit de dienaars, die over deze gevoelige en langzame dood zelf jammerden, begon te hinderen, en deze, tegen de zin van de hertog, met hun zwaarden hem het leven benamen.

Jan de Buck

[JAAR 1574.]

In Februari van het jaar onzes Heeren en Zaliemakers Jezus Christus 1574, werd Jan de Buck te Axel, in Vlaanderen, wegens de belijdenis van het evangelie gevangen genomen. Toen hij enige tijd in de gevangenis had vertoefd, en de tijd zijner verlossing wachtte, vond hij gelegenheid een brief aan de gemeente te schrijven, waarin beknopt wordt verhaald de voornaamste behandeling van al zijn geloofszaken, die hij met zijn tegenstanders in de gevangenis had, zoals uit de volgende brief genoegzaam blijkt.

"Genade en vrede zij u van God de Vader en onze Heere Jezus Christus, Die ons gegeven is, opdat Hij ons zou verlossen van deze boze wereld, tot prijs van Zijn hemelse Vader en de zaligheid onzer zielen. Amen.

Ik groet u zeer, mijn lieve vrouw en kinderen en ook mijn lieven vader, moeder en alle christenen. Gijlieden moet weten, dat ik op Dinsdag na Pasen voor twee pastoors gebracht werd, van wie de een die van Axel was en de ander die van Bostenblije. Met hen waren de burgemeesters, schepenen en stadhouders; en, terwijl ik tussen de twee pastoors geplaatst werd, vroegen zij mij, of ik wel te moe was. Ik antwoordde, dat ik zeer goed gestemd was, en dat ik verwachtte de verlossing van mijn lichaam uit dit jammerdal en de vergeving van mijn zonden door onze Heere Christus. Van mijn zijde vroeg ik de pastoor, of hij hierover anders dacht. "Neen," antwoordde hij, "want wij moeten allen zalig worden door Jezus Christus onzen Heere." Voorts vroeg hij naar mijn gevoelen over de voornaamste artikelen van ons algemeen christelijk geloof: "Hij is gekruisigd, gestorven en begraven." Daarop antwoordde ik, dat Christus Jezus voor al onze onreine zonden een vloek aan het kruishout geworden is, zoals geschreven staat: "Vervloekt is een iegelijk, die aan het hout hangt." Ik betuigde, dat ik van niemand dan van mijn Zaligmaker Jezus Christus kwijtschelding en vergeving van zonden wenste, van Hem, Die het Lam Gods is, dat de zonden der wereld wegneemt, en dat hij vervloekt is, die op mensen vertrouwt. Hij vroeg mij, wat ik verstond onder de "neerdaling naar de hel". Ik antwoordde: "De neerdaling van Christus naar de helle is ongetwijfeld de allerdiepste vernedering van Christus, zodat Hij door zijn

onuitsprekelijke benauwdheid, smarten, verschrikking en helse pijn, waarin Hij in Zijn gehele lijden, maar vooral aan het kruis verzonken lag, mij van de helse pijn en benauwdheid verlost heeft. er bestaat dus geen voorburg der hel, maar er zijn slechts twee wegen, de een ten eeuwige leven, de andere ten doden. Hij vroeg mij, waar de aartsvaders waren voor de geboorte, het sterven en de opstanding van Christus. Ik antwoordde: "In de hemel, zoals onze Heere Christus dat leert Matt. 8: "Velen zullen komen van Oosten en Westen, en zullen met Abraham, en Izak en Jakob aanzitten in het koninkrijk der hemelen." Nog zegt Christus in Joh. 8: Uw vader, heeft met verheuging verlangd, opdat hij Mijn dag zien zou, en hij heeft hem gezien, en is verblijd geweest." Dit getuigt Christus ook in de gelijkenis van de rijken man en Lazarus; zo ook bij Zijn verheerlijking op de berg Thabor, waardoor de discipelen Petrus, Jakobus en Johannes gezien werden Mozes en Elias; toen Petrus zei: Heere, het is goed, dat wij hier zijn, zo Gij wilt, laat ons drie tabernakelen maken, voor U een, voor Mozes een en voor Elias een." Daarna vroeg hij mij, of ik niet geloofde, dat Christus vleselijk en lichamenlijk in het avondmaal onder het brood was. Ik antwoordde, dat ik, zo waarachtig als ik het brood bij het rechte gebruik van het avondmaal genoot, en de beker des Heeren dronk, de Heere Christus geestelijk met een waargeloof en niet vleselijk ontving; want Christus zegt tot de Kapernaümiëten: "Het vlees is niet nut; de woorden, die Ik tot u spreek, zijn geest en leven." Daarna vroeg hij mij, of ik niet geloofde, dat de jonge kinderen moeten gedoopt worden. Ik antwoordde toestemmend, en wel vooral volgens de instelling van Christus en der apostelen, hen dopende in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes, zonder uitgedachte zaken daarbij, zoals kaarsen, zout, speeksel en duivelbanning; aangezien de kinderen der gelovigen heilig zijn, die, volgens de leer van Paulus, in de dood van Christus gedoopt zijn. Want Christus zegt: "Derzulken is het koninkrijk der hemelen." Hij vroeg ook naar de zeven sacramenten. Ik antwoordde, dat ik er, volgens de getuigenis der Heilige Schrift, slechts twee erkende, namelijk de doop en het avondmaal des Heeren. Wat uw vijf andere sacramenten aangaat, zei ik, die gij naar uw welgevallen, buiten Christus' bevel, verzonnen hebt, en de armen lieden om uw gewin verkoopt, deze erken ik in het geheel niet. Daarna vroegen zij mij, hoe ik over het huwelijk dacht. Ik antwoordde, dat God in het begin man en vrouw geschapen heeft; daarom zal de mens zijn vader en moeder verlaten, en zijn vrouw aanhangen, en deze twee zullen één vlees zijn. Daarop zei hij: "Paulus zegt tot de Corinthiërs, dat het beter is te trouwen dan te branden;" en wilde daarmee zijn uitgedachte sacramenten bewijzen. Ik antwoordde daarop: "Een iegelijk wachte zich dan voor de gruwelijke zonden der onkuisheid en hoererij, want Paulus zegt, dat wie dit doen, het rijk van Christus en God niet zullen beërven." Hij vroeg mij: "Doe ik dit dan? Ik antwoordde, dat mij dit onbekend was, en dat hij het voor zich het beste weten zou, of hij die bedreef of niet. Daarna vroegen zij mij, of ik afstand wilde doen van mijn geloof, en terugkeren tot de roomse kerk, in welk geval zij voor mij wilden spreken. Ik antwoordde daarop, dat ik in geen dele mijn Zaligmaker Jezus Christus, Die mij zo duur met Zijn bloed gekocht heeft, verlangde te verzaken, want Hij zegt: "Wie Mij belijden zal voor de mensen, die zal Ik ook belijden voor Mijn hemelse Vader, Die in de hemelen is;" want zo ik Hem verloochen, zal Hij mij ook verloochenen. Daarom hoop ik, door Gods genade, mijn enige Zaligmaker getrouw te blijven, en het geloof tot het einde te behouden. Hij toch zegt: "Vreest niet voor degenen, die het lichaam doden, maar vreest veel meer Hem, Die machtig is beide ziel en lichaam te verderven in de hel, waar wening der ogen en knersing der tanden zal zijn. Doet daarom met mijn lichaam al wat de Heere u toelaat; mijn ziel beveel ik mijn Schepper, en zij is in

de hand mijns Zaligmakers Christus. Wij moeten Hem meer gehoorzaam zijn dan de mensen, want Paulus zegt: "Zo gij met Christus opgewekt bent, zoek de dingen, die boven zijn, waar Christus is, zittende ter rechterhand Gods. Bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op aarde zijn; want gij bent gestorven, en uw leven is met Christus verborgen in God." Toen zeiden zij: "Wij zoeken ook Christus na te volgen." Ik vroeg hem, of hij dan ook bekende een pastoor of herder te zijn, die zijn schapen naar behoren weidde, volgens het bevel des Heeren. Hij antwoordde:

Wij zijn ook mensen, doch wij zitten op de stoel van Mozes. Doe naar onze woorden en niet naar onze werken." Daarop vroeg ik: "Behoort gij dan tot het geslacht der Schriftgeleerden en Farizeeën, waarvan onze leer Christus gesproken heeft? Christus beveelt zijn discipelen, zich voor hun zuurdesem te wachten, aangezien Hij zegt: "Wee u, gij Schriftgeleerden en Farizeeën, gij geveinsden, want gij sluit het koninkrijk der hemelen voor de mensen, en gij gaat er niet in, en, die er zouden ingaan, verhindert gij. Wee u, gij Schriftgeleerden en Farizeeën, gij geveinsden, want gij eet de huizen der weduwen op, en dat onder de schijn van lang te bidden, daarom zult gij te zwaarder oordeel ontvangen. Wee u, gij Schriftgeleerden en Farizeeën, gij geveinsden, want gij omreist zee en land om een Jodengenoot te maken, en, als hij het geworden is, maakt gij hem een zoon der hel, tweemaal meer dan gij bent. Daarna ondervroeg hij mij aangaande het koninklijke priesterschap van Christus, waarvan zij zich gezalfde priesters noemen. Ik antwoordde, dat volgens de leer van Petrus, wij allen priesters zijn van het koninkrijk van Christus, als hij zegt: "Gij bent een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterschap, een heilig volk, een verkregen volk, opdat gij zoudt verkondigen de deugden Desgenen, Die u uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht."

Hierbij zal ik het nu laten; wel had ik nog meer te schrijven van mijn belijdenis, doch mij ontbreken papier en inkt, welke laatste ik van kolen en speeksel heb moeten maken, aangezien ik die niet heb kunnen verkrijgen. Hiermee beveel ik u de Heere en het Woord Zijner genade aan, Die mij, om Zijns heiligen naams en mijner zaligheid, in het ware geloof volstandig beware. Amen."

Toen nu deze vrome getuige van Christus zes weken in de gevangenis had gezeten, werd hij, terwijl zijn mond op wrede wijze gesloten was, naar Axel voor de vierschaar gebracht, om het doodsvonnis te ontvangen. Hij werd veroordeeld om met een touw aan de galg opgehangen en verwoerd te worden, welk vonnis hij met een verheugd gemoed ontving. Hij loofde God met zijn geest onder grote volharding van het geloof, en offerde aldus, als een getrouw navolger van Christus, Gode Zijn Schepper met vreugde zijn ziel op, in het jaar 1574.

Joos de Jonge, Quirijn de Palme en Rogier Joosten

[JAAR 1574]

In het laatst van Juni 1574 belegerde en beschoot de markies Chiappin Vitelli, met vijftien vaandels Duitsers en enige Spanjaarden, en twaalf stukken geschut, Leerdam, een stadje van de jonge graaf van Buren. Twee vaandels soldaten lagen er in. Nadat dit stadje gedurende elf dagen was beschoten, en het rondeel van het kasteel was neergeworpen, sloten zij een verbond, met de voorwaarde, dat het krijgsvolk met hun wapenen de stad zou verlaten, en de burgers het leven en hun bezittingen behouden, waarop men de stad overgaf aan Chiappin Vitelli. Zo spoedig echter de vijanden het stadje waren binnengetrokken, lieten zij al de burgers naar het stadhuis gaan, en sloten hen daar op. De burgers waren bedroefd en dachten niet anders dan dat men hen allen zou doden, hetzij door verbranden, doodschieten of doorsteken, zoals zij, volgens hun gewoonte, op vele andere plaatsen hadden gedaan Zo spoedig de beklagenswaardige

burgers, als een kudde schapen, bij elkaar gedreven waren, vroegen zij hun met zeer bittere woorden en gruwelijke bedreigingen naar hun predikant en onderwijzer, en verklaarden, dat, zo zij deze niet overleverden, zij allen zouden worden omgebracht, van de minste tot de meeste, totdat er niet een overbleef.

Toen de burgers dit hoorden, waren zij, zoals men wel denken kan, uitermate verslagen en bedroefd, ja het merendeel meer om de predikant en de onderwijzer, dan om hun zelfs wil. En aangezien de opgesloten burgers, wegens het vreselijke rumoer, hen niet konden of begeerden aan te wijzen, waartoe zij wel reden hadden, was er nochtans een Judas, die met de Spanjaarden een verbond gesloten had, en de predikant, uit vrees voor de grote tirannie der Spanjaarden, tussen twee muren had zien lopen bij de Waterpoort, de Steiger genaamd. En, aangezien de Spanjaarden als woedende lieden door het stadje liepen, om de genoemden te zoeken, ijelde de verrader, die in het gehele stadje bekend was, naar hen toe, wees hun de beklagenswaardige mens aan en zei: "Daar is de schelm." Nauwelijks had hij het woord uit de mond, of er liep een woedende soldaat tussen de huizen in met een geweer in de hand, vond de goede vrome man tussen de muren, en sloeg hem met de kolf van zijn geweer de hersenen in, zodat hij hem zeer gekwetst te voorschijn bracht. Toen hij nu, namelijk Joos de Jonge, zeer mismaakt onder de Spanjaarden op straat gebracht werd, stond de verrader ook onder hen, die op zijn bloedloon wachtte, en die dan ook tien stuivers ontving. Toen de predikant hem zag, want hij kende hem, sloeg hij de ogen naar de hemel en zei: "Och, beklagenswaardig mens!" Nadat deze gevangen genomen was, werd de onderwijzer Rogier Joosten ook door anderen gevat en gevangen genomen. Toen de burgers dit vernamen, waren zij zeer bedroefd, en wel temeer, omdat zij onder zich nog een predikant hadden, Quirijn de Palme geheten, die in een klein stadje Asperen genaamd, bij Leerdam, had gepredikt, en ook enige malen te Heukelom. Hij was een zeer vroom man, die tot hen vluchtte, uit vrees voor de grote tirannie van de Spanjaarden, en die dacht te Leerdam, omdat dit sterker was, beter bewaard te zijn. Doch de goede man werd helaas spoedig gevat, uit vrees voor de burgers. Deze drie gevangenen werden voor de veldheer Chiappin Vitelli gebracht, die met een bitter gemoed hen gebod hen spoedig op te hangen. Toen de vrouw van Joos de Jonge vernam, dat men haar lieve man spoedig zou doen sterven, liep zij bitter kermende en luid schreiende tot de veldheer; viel daar met haar jonge kinderen op de knieën, en bad om genade voor haar man. Maar helaas, alles was tevergeefs, want Vitelli verstootte haar verachtelijk met de voet. Als zij zag dat men met haar lieven man naar de strafplaats ging, riep zij, met al haar jonge kinderen, al schreiende en luid kermende: och, mijn lieve man, och, mijn lieve man, waar gaat gij heen, waar gaat gij heen?" Toen Joos dit vreselijke geklaag en jammerlijk gewezen hoorde, dat hem steeds nabij was, keerde hij zich om, hoe mismaakt en bebloed hij ook was wegens het slaan en de mishandeling der tirannen, zag zijn lieve vrouw en al de jonge kindertjes zeer bitter schreien, en zei: mijn lieve schaapjes, troost u in de Heere uw God, Die toch een Vader en Beschermer is van alle weduwen en wezen. Vertrouwt op Hem alleen, mijn lieve schaapjes; het kan nu met mij niet anders gaan; de goede God heeft het aldus over mij besloten. Intussen bleven zijn vrouw en de kinderen al wenen en schreien, en zijn vrouw riep bij herhaling: "Och, laat mij toch met mijn man sterven; ik wil met mijn man sterven," enz. enz. Toen zij bij de poort kwamen, werd deze beklagenswaardige moeder en haar jonge kinderen in zeker huis gebracht, en daar door de soldaten bewaard, totdat men haar deerniswaardige man en de beide anderen, Quirijn de Palme en de onderwijzer, had omgebracht. De overigen liepen met de meeste spoed als woedende lieden voort, totdat zij buiten Leerdam bij de galg

kwamen, waar zij deze vrome getuigen van Christus, die zeer getroost en bemoedigd waren, in de grootste haast aan de galg hingen, zeer jammerlijk verworgden, en daar ten spijs der vogelen lieten hangen. Aldus ontsliepen deze vrome getuigen van Christus met grote standvastigheid in de Heere, in het begin van Juli van het jaar onzes Heeren 1574.

Goris

[JAAR 1574.]

Goris, een tinnengieter van beroep, geboren te 's Hertogenbosch, in Noord Brabant, was omtrent vijftig jaren oud, en betoonde zich zeer ijverig in de christelijke godsdienst, daar hij steeds de ere Gods en de opbouw van zijn gemeente zocht te bevorderen, wat hij vooral bewees, toen hij te Antwerpen woonde. Nadat hij namelijk door het onderwijs van enige godvruchtige lieden en door het gehoor van Gods heilig Woord, de pauselijke bijgelovigheden en instellingen inzag, sloot hij zich aan bij de christelijke gemeente, die daar zich onder de verdrukking der vijanden bevond. Dikwerf vergunde hij aan deze gemeente in zijn huis tezamen te komen, teneinde zich onderling te oefenen in het gehoor van het goddelijke Woord en het gebruik van de heilige sacramenten, volgens het bevel des Heeren, en telde de gevaren en schade niet, die hem deswegen konden overkomen. Doch de duivel, die een benijder is van alles goeds en een vijand van Christus' kerk, gebruikte de priesters als een middel, om Goris bij de overheid aan te klagen, nadat zij kennis hadden gekregen van zijn bekering en godzaligheid. Toen Goris hun plan vernomen had, verliet hij zijn huis, en ging in een andere buurt van de stad wonen. Niettegenstaande dit alles, verbanden zij hem terstond. Toen Goris lette op de rechtvaardigheid van de zaak, die hij voorstond, en dat zijn verbanning niet was naar Gods bevel en de koninklijke wetten, hield hij zich enige jaren stil, totdat hij zag, dat het aantal vijanden der waarheid dagelijks meer en meer toenam, en wel door de wreedheid van de hertog van Alva en zijn bloedige bevelen. Eindelijk ging hij in Holland wonen, welk land God door Zijn wonderbare genade bewaarde als een verblijf der verdrukte en verjaagde christenen. Nadat Goris daar enige tijd had gewoond, had hij plan naar Antwerpen te gaan wegens enige zaken, wat hem echter door enige christenen werd afgeraden. Hij ondernam evenwel de reis en zei: "Ik hoop, dat dit mijn laatste reis zal zijn, als de Heere het mij vergunt." Weinig wist hij, wat de goede God over hem in Zijn heilige raad besloten had, want, toen hij in Brabant kwam, werd hij gevangen genomen, en op de 3de Oktober naar Breda gevoerd, en kort daarna te Antwerpen op Backerstoren stevig geboeid gevangen gezet. Teneinde de vijanden met de geheimen der christenen te Antwerpen, waar hij gewoond had, bekend zouden worden, werd hij op verschillende tijden zo onmenselijk gepijnigd, als ooit iemand, volgens de getuigenis der tirannen zelf, ondervond; zodat het volk op de straat in de nabijheid zijn roepen en schreien duidelijk hoorde. Toen zij hem namelijk meer dan half dood gepijnigd hadden, werd hij voor een vuur gelegd; en, nadat hij een weinig bekomen was, legden zij hem andermaal op de pijnbank; doch hij wilde zijn naasten niet verraden, hoe sterk zij hem daartoe dwongen, pijnigden en martelden. En, aangezien zij uit zijn mond niets vernamen, daar God die als voor hen sloot, kwamen tot hem enige priesters en monniken, om hem in het geloof met twistgesprekken te overwinnen. Zij konden hem echter evenmin als Stefanus, weerstaan, en zeiden: "Goris, zo gij afstand wilt doen van uw geloof en herroepen, beloven wij u, dat gij de dood niet zult sterven." Dit deden ook zijn bloedverwanten, tot wie hij zei, gelijk de Heere tot Petrus "Gaaf weg van mij," enz. Daar zij niets op hem konden winnen, veroordeelden zij hem eindelijk als ketter, om levend te worden verbrand. Daarna liet Quomargo, de beambte, hem de tong vastschroeven, en werd hij

als een lam op de Oever gebracht, waar een paal gereed stond, waar hij zijn offer brengen zou. Hij sloeg zijn ogen naar de hemel, hief zijn handen op tot God, en bad zijn offerande genadig te willen aannemen en zijn ziel het eeuwige leven te doen deelachtig worden. Daarna werd hij aan de paal gebonden en levend tot as verbrand, de 21sten Oktober 1574.

Jasper de Metser

[JAAR 1574.]

Jasper de Metser, in Vilvoorden geboren, was een metselaar van beroep, en omtrent zesendertig jaren oud. Toen hij te Antwerpen met groten ijver als ouderling in de christelijke gemeente was werkzaam geweest, opdat het rijk van Christus van dag tot dag mocht toenemen, en het rijk des satans teniet gaan, toonde hij de liefde voor zijn ambt niet alleen aan de levende leden van Christus, maar hielp ook hun lijken eerbaar zonder enige pauselijke bijgelovigheid, naar het voorbeeld van de lieve Tobias, begraven. Op zekere avond gebeurde het, dat hij en twee van zijn medebroeders een hunner gestorvenen, een broeder in het geloof, wilden begraven; doch zij waren verraden, want, toen hij nog geen half uur in het huis vertoefd had, klopten er drie gerechtsdienaren op de deur, en riepen met luider stern: "Slaat de schelmen dood." Een broeder, die buiten de deur stond, antwoordde: "Schreeuwt toch zo niet, het zijn geen dieven noch schelmen." Zij grepen hem en trokken hem bij zijn mantel, doch door 's Heeren hulp ontliiep hij hun, zo ook de andere broeder, die zij daarna wilden grijpen. Jasper echter, aangezien zijn uur gekomen was, en de schout er bij kwam, werd gevangen genomen, stevig met touwen gebonden en naar de gevangenis gebracht. Terstond daarna ontkleedden zij hem, en wierpen hem met grote onbarmhartigheid op de pijnbank, en hoopten aldus van hem te horen, wie zijn medebroeders en zusters waren. Doch God, Wiens heiligen naam hij tevoren zeer hartelijk had aangeroepen om Zijn vaderlijke hulp en bijstand in deze strijd, verleende hem Zijn genade, zodat hij over niemand een woord sprak. Wat meer is, hoe gruwelijk zij hem ook pijnigden, vernamen zij niet eens, waar zijn huis was geweest. Aldus belachte God hen in hun tirannische aanslagen, waarover zij op de tanden knersten. De schout zei: "Wacht wat, wacht wat! ik zal het u morgenavond wel doen zeggen," en aldus gingen zij heen. Doch Jasper dankte God voor Zijn genade, en vaderlijke bijstand. Des anderen daags wierpen zij het lijk, dat nog onbegraven was, op een kar, voerden het naar het galgenveld, en smeten het de dieren ten spijs voor.

De vrouw van Jasper, die zwanger was, hoorde dit aangaande haar man, beweende bitter haar lieve gevangen man, ten gevolge waarvan de barensnood haar overviel. En, als zij nu omtrent vier dagen met een vreselijk bedroefd hart in barensnood had verkeerd, sloot zich het hart van grote droefheid, en stierf zij in die toestand met haar ongeboren kind. Terwijl hij in de gevangenis vertoefde, kwamen verscheiden verleiders tot hem, die dachten hem van zijn geloof afvallig te maken, daar de één een afgodendienaar en de ander een dronkaard was. Op zeer moedige wijze zei Jasper: "Bekeert ulieden eerst van uw boos voornemen, komt dan terug, en laat ons dan tezamen spreken, want een afgodendienaar en een dronkaard zullen het rijk van Christus niet beërven. Wijkt daarom van mij, gij werkers der boosheid, ik ben op de rechten weg, en heb u niet nodig." Toen hij nu omtrent vijf weken had gevangen gezeten, werd de 23e December het doodsvonnis over hem uitgesproken, namelijk om als ketter rondom de stad op een stuk tiendwerk gesleept en daarna aan een paal verbrand te worden ten schouwspel van ieder. Hij dankte God, dat hij waardig bevonden was om Christus' naam te lijden.

Des anderen daags, 's morgens de 24ste December, kwam de scherprechter met al zijn dienaren, om het vonnis aan hem te voltrekken, die hem de tong tussen twee ijzers schroefde, en met een gloeiend ijzer overstreek, opdat deze zich niet zou loswringen, en sloot de mond met een doek, opdat hij als een lam zou zwijgen. Daarna brachten zij hem naar buiten, waar een stuk tiendwerk en slede gereed stond, om hem daarop te binden, en aldus werd hij, bebloed van het stoten en slaan, als een dier langs de straten gesleept. Ofschoon hij niemand onrecht had aangedaan, werd hij nochtans met Christus zijn Meester onder de kwaaddoeners gerekend. Het volk, dat dit zag, liep hem na; enige spotten er mee, anderen sloegen op de borst, en beweenden in hun hart dit droevig schouwspel, en weer anderen zeiden in het openbaar: "O God, zal het niet spoedig U verdrieten?" Vele broeders sterkten hem in deze strijd, die hij dankte door zijn hoofd en handen, zo goed hij kon, naar de hemel te verheffen, en toonde daardoor tevens ook zijn verlangen om bij de Heere van de hemel te zijn. Na hem geruime tijd te hebben voortgesleept, brachten zij hem op de markt, waar hij zijn offer volbrengen zou. Daar viel hij op de knieën om te bidden, wat hem echter niet werd toegestaan. De gerechtsdienaren dreven hem voort, bonden hem aan de paal, staken het vuur aan, en verbrandden hem op de 24e December, in het jaar onzes Heeren 1574.

Johannes Gelasius

[JAAR 1575.]

Nadat de stad Oudewater, op de 17e Augustus 1575, stormenderhand door de heer van Hierges was ingenomen, en de Spanjaarden met een grote woede alle lieden hadden doodgeslagen, die zij vonden, ouden noch jongen, mannen noch vrouwen sparende, namen zij er enige gevangen, en bepaalde voor hen een zeker losgeld. Onder deze werd ook, ofschoon onbekend, mede gevangen genomen en naar het leger gebracht Johannes Gelasius, predikant in genoemde stad, en wel nadat zijn zoon in zijn huis door de woedende soldaten voor zijn ogen was omgebracht, en zijn vrouw enige wonden had ontvangen. Hij moest vijf honderd gulden losgeld betalen. Door een begijn werd hij verraden, en spoedig daarna door een krijgsoverste naar de stadsgalg gevoerd, en daar door de priesters en monniken als een ketter en verleider uitgescholden. Toen hij zei, dat hij geen ketter of verleider was, maar een getrouw leraar der waarheid, hielden zij hem een kruis voor, en vroegen hem, of hij daaraan wilde geloven. Hij antwoordde: "Laat ons aan God geloven, die ulieden en mij geschapen heeft." Daar de overste zag, dat hij naar hun voorstel niet wilde luisteren, zei hij tot de beul: "Ga met de ketter voort!" Aldus werd hij aan de gewone galg gehangen, en bleef daaraan gedurende omstreeks anderhalf jaar, totdat de stad weer kwam onder het bestuur van de prins van Oranje. Toen de stad ingenomen was, en de heer van Swieten, overste van het krijgsvolk, vernam dat het lijk van de predikant nog aan de galg hing, en wel geheel ongeschonden, nam hij een wagen liet hem onder de armen daarop neer, bracht hem in de stad, waar hij in een kist gelegd werd, en in de kerk onder de predikstoel begraven.

Pieter Panis

[JAAR 1577.]

Het eerste wat Don Juan, na zijn komst in de Nederlanden, onder zijn bestuur met kracht voorstond, was de strenge handhaving van de roomsen godsdienst, waarop hij ook hij het bestuur van Holland en Zeeland zeer aandrong. Hij schreef ook aan alle oude en nieuwe bisschoppen, kettermeesters, raden en anderen, dat zij op de predikanten moesten letten, hun samenkomsten storen, en hun schapen voor deze wolven verzekeren, en die als verstoorders van de algemene rust straffen.

Op de 16den Mei nu, in het jaar onzes Heeren 1577, had er buiten Mechelen, in het kleine dorp Bolheijn, tot bijzondere troost van de christenen, die honger en dorst hadden naar de gerechtigheid, een christelijke predikatie plaats, onder de leiding van een bedenaar des goddelijke Woords. En aangezien de satan een ervvijand is van de Evangelische waarheid, ruide hij enige der zijn op, als mr. Jakob de Backer, schrijver van de schatbewaarders van Mechelen, en Jan Quant, een dienaar dier stad. Laatstgenoemde kwam met Jakob op de plaats waar de samenkomst der christenen plaats had. Hij wist veel volk bij elkaar te krijgen door met luider stem te roepen: "Goede mannen, komt toch, goede mannen, komt toch." Toen de christenen dit vernamen, gingen zij uit elkaar, en verstrooiden zich, teneinde de wrede vervolgers geen gelegenheid tot enig kwaad te geven. Kort daarna werd een vroom christen en burger, Pieter Panis genaamd, een kleermaker van beroep, door genoemden Jan Quant bij de schout vals beschuldigd, namelijk dat hij de predikant bij de vergadering was geweest, en daar had gepredikt; waarom Pieter, op de 24e Mei, naar de grote gevangenis op de markt gebracht werd. En, aangezien deze Pieter een eerzaam en zeer geacht man was, vroom van leven, zoals een godzalige betaamt, en zeer bemind en aangenaam was bij zijn bureu, gingen op Pinksteravond vier of vijf dezer naar de heer Willem de Klerck, ridder, heer van Boevekerke en schout van Mechelen, die sedert jaren een groot vervolger der christenen was, en verzochten hem ootmoedig deze vromen Pieter genade te bewijzen, en hem vrij te laten. De heer Willem antwoordde: Ja, hij behoort tot het volk, dat zich altijd wil laten ophangen en verbranden; hij wil van zijn ketterij geen afstand doen en blijft hardnekkig. Ik zweer u bij God, dat ik om mijn geloof geen vinger in een brandende kaars zou willen steken." Met zulke lasterlijke woorden wist hij de vrome bureu en voorsprekers van Pieter van zich te verwijderen.

Op de 11e Juni van dat jaar, toen Pieter nog gevangen zat, kwam Don Juan van Oostenrijk, zijn biechtvader, een minderbroeder en de gezant van de paus te Mechelen. Bij deze vervoegde zich Petrus Lupus, anders Wolf, prior en geestelijke van de karmelieten, en gaf hun te kennen, waarom Pieter gevangen zat, benevens zijn ijver en vrijmoedigheid in het geloof, die hij openbaarde in de gevangenis. Toen nu deze vervolgers van Christus uitvoerig beraadslaagd hadden, hoe zij het met deze vromen man zouden aanleggen, om hem ter dood te brengen, besloten zij eindelijk, volgens hun bloeddorstige aard, tot zijn doodsvonniss, en vermaanden de overheid daarin toe te stemmen. Door de bestuurders werd dit vonniss voor goed aangenomen, en op de 15de Juni uitgesproken. Zij dachten daarbij niet aan het vredesverdrag te Gent, noch aan hun eed en beloften, die zowel door Juan van Oostenrijk als andere heren, edelen en staten waren gegeven, evenmin aan het schrijven van de prins van Oranje, dat zij toch niet weer zulk een droevig schouwspel zouden herhalen. Een paar uren nadat het vonniss was uitgesproken, werd Pieter als een getrouw getuige der waarheid, onder volständigkeit des geloofs, naast het stadhuis op een schavot gebracht, wat daartoe was op gericht, om zijn offer te brengen. Met de grootste vrijmoedigheid sprak hij met een vurige ijver voor het gehele volk het gebed van onze Heere Jezus Christus uit, en besloot dit met de twaalf artikelen van ons algemeen christelijk geloof, en beval aldus met grote standvastigheid zijn ziel aan de Almachtige God, en na onthoofd te zijn, ontsliep hij zalig in de Heere. Daarna hingen zij zijn lijk aan de galg op Romkensberg, aan de vogelen ten spijs.

De uitvoering van dit vonniss had plaats tot groot misnoegen der inwoners van Mechelen en wantrouwen van de hervormde christenen, die nu vroegen, wat men van de vrede, die nu voorgesteld werd, te wachten had; want zij zagen hier vervuld wat

David van de goddelozen zegt, dat zij vriendelijk spreken met hun naasten en het boze in het hart hebben.

Simeon van Torre

[JAAR 1580.]

Daar de stad Kortrijk de 26e Februari 1580, des morgens om vijf uur, werd ingenomen, gedroegen zich de vijanden der waarheid jegens de hervormden zeer hard en bitter, en namen onder anderen gevangen zekere Simeon van Torre, een zeer oud, eerzaam en godzalig man, ouderling van de gemeente van Christus daar. Bij dit oproer kreeg hij een slag met een wapen op het hoofd; en, terwijl hij meende naar huis te gaan, werd hij gevangen genomen. Toen de vijanden wisten, wie hij was, gaven zij hem menige zware slag, omdat hij op hogere leeftijd de ware godsdienst zo ijverig had voorgestaan. Zij trokken hem de grijze baard geheel uit, wonden hem met dolken op vreselijke wijze, en wierpen hem aldus in de gevangenis, waar hij hulpeloos en zeer ellendig stierf. Nadat aldus deze vrome man zijn leven geëindigd had, werd zijn lijk door hen begraven op zekere plaats, de Broel genaamd, waar men de klederen bleekte, en wel met het hoofd boven de grond, tot spot van de christelijke godsdienst en tot grote verachting van zijn persoon.

Wouter Wilge

[JAAR 1581.]

Wouter Wilge was een bejaard aanzienlijk man van Kortrijk en een warm voorstander van de hervormde godsdienst. Nadat de stad door de vijand was veroverd, begreep hij zeer goed, dat zij, in geval zij hem in handen kregen, hun moedwil aan hem betonen zouden. Hij ontvluchtte daarom over een munt in een goot, doch werd gevangen genomen en in zijn woning teruggebracht, en nadat hij daar een zeker losgeld had betaald, vertrok hij in het geheim naar een hooizolder, waar hij enige dagen vertoefde. Vandaar wist hij 's nachts over een muur in zijn huis te komen, waar hij zich verbergde in een groot duivenhok, en daar op ellendige wijze zeventien maanden doorbracht. Op zekere Maandag werd hij echter ontdekt, vandaar gevoerd en voor de rechters gebracht. Na door hen te zijn ondervraagd, werd hij naar het kasteel in een donkere put geleid, waar hij omstreeks veertien dagen vertoefde. Daarna onderwierpen zij hem aan scherper onderzoek, teneinde van hem enige geheimen te vernemen. Van de pijnbank werd hij andermaal naar het kasteel overgebracht, waar na enige dagen het doodsvonnissen over hem werd uitgesproken, om namelijk te worden opgehangen.

Toen zij hem zeer mismaakt, bleek als de dood, met loshangend hoofdhaar, dat hem tot de schouders reikte, met een sneeuw witte baard, die tot aan zijn middel hing, uit het kasteel op de markt brachten, waar hij zou worden gedood, boden zij hem tot drie malen genade aan, indien hij zijn geloof wilde laten varen, en hielden hem daarbij zijn hogen, ouderdom en vele andere dingen voor ogen, om hem aan het wankelen te brengen. Doch hij zag op de belofte van God en wat Hij zegt tot hen, die standvastig blijven in de waarheid tot het einde toe, en antwoordde hen, dat hij liever in de handen der mensen wilde vallen, dan zijn geloof verzaken en te vallen in de handen van de vertoornde God, en dat hij liever met ere wilde sterven dan met schande leven. Eindelijk lieten de vijanden hem, terwijl hij op de ladder stond, door de pastoor van Menen en een minderbroeder genade aanbieden, indien hij hun sacrament wilde ontvangen. Hij verzocht hun, dat zij hem niet meer moeilijk zouden vallen, en riep met het uitspreken van het Onze Vader de naam des Heeren aan; en, nadat hij de twaalf artikelen van het geloof bad beleden, zei hij eindelijk: "O, hemelse Vader in

Uw handen beveel ik mijn geest;" en ontsliep alzo in de Heere de 11den Oktober 1581.

Neesken de Greef

[JAAR 1582.]

Neesken de Greef woonde te 's Hertogenbosch, in de Ooievaar, tegenover de Predikherenpoort. Zij was een lidmaat van de geheime gemeente van Christus daar en wel van het jaar 1564 tot 1582, toen zij, ruim tachtig jaren oud zijnde, ongesteld werd. Toen de ziekte verergerde, vernamen dit de buren, die dit aan een geestelijke van de St. Janskerk, Masins genaamd, die daar later bisschop was, bekend maakten. Toen deze dit vernam, ging hij terstond tot deze zieke vrouw, bracht de hostie mee, en zei tot haar: "Gij moet zeker geloven, dat deze uw Heere en God is, met vlees en bloed, zoals Hij aan het kruishout heeft gehangen." De zieke antwoordde daarop: "Ga weg van mij; ik heb een levenden God in de hemel, Die, mij zal zaligmaker." Zij wilde niet meer naar de geestelijke luisteren, en ontsliep aldus in de Heere zonder het roomse sacrament te willen ontvangen. De geestelijke was hierover zeer verstoord, en beklagde zich bij de wereldlijke overheid, en bracht eindelijk zoveel teweeg, dat de opperschout met zijn dienaren verscheen ten huize waar het lijk van deze vrouw zich bevond. Hij liet het lijk van het bed slepen, de drempel van het huis ondergraven en het lijk daardoor sleuren, vervolgens op een stuk tiendwerk leggen, en alzo op de markt brengen, waar gewoonlijk de galg stond. Zij groeven een kuil en wierpen daarin, op zeer schandelijke en verachtelijke wijze, het bewuste lijk. In weerwil van deze wrede en goddeloze daad, werd de geestelijke, Masius, omdat hij het Rooms katholicisme zo handhaafde en voorstond, door de geestelijkheid van 's Hertogenbosch tot bisschop verheven.

Toen 's Hertogenbosch in het jaar 1620 onder het bestuur van de hoogmogende heren Statengeneraal kwam, en de zuivere prediking van Gods Woord daar weer was ingevoerd, werd het lijk van deze vrouw weer opgegraven, en in het openbaar door de leden van de kerkenraad, de krijgsraad en andere burgers der stad naar de St. Janskerk gebracht, en op eervolle wijze begraven.

Jan Missuens de Jonge

[JAAR 1582]

Jan Missuens de Jonge, ook van Diest genaamd, wiens vader te Antwerpen in het jaar 1571, om de waarheid van het Evangelie, werd opgeofferd, zoals boven is verhaald, was door zijn vader in de christelijke godsdienst als een Timotheüs van zijn kindse dagen derwijze onderwezen, dat hij, tot mannelijke leeftijd gekomen zijnde, een bedenaar werd van het goddelijke Woord, en vervulde eerst dit ambt in een dorp bij Oudenaarden, Nuyse genaamd, omstreeks het Jaar 1580. Doch aangezien men de gemeenten in die omtrek wegens de ontevreden niet meer kon bedienen, vertrok hij met enige anderen vandaar, en bediende het predikambt des goddelijke Woords op het eiland Cadsant. Nadat hij daar enige tijd gestaan had, begaf hij zich naar Dordrecht, en verscheen daar de 1e November 1583 in de classis, met het verzoek aan de broeders om hem de een of anderen kerkdienst in die classis te beschikken. Nadat zij hem hadden gezegd, dat zij hem in die tijd niet konden helpen, keerde hij terug, naar Vlaanderen; en, terwijl hij van Brugge naar Sluis met andere reisgenoten in een schuit voer, werd hij door de vijand gevangen genomen. De anderen moesten een zeker losgeld betalen, doch hem, vooral toen zij vernamen, dat hij een predikant was, brachten zij op het slot te Middelburg in Vlaanderen, waar zij hem spoedig daarna, uit

bitteren haat tegen de hervormden godsdienst, in een zak bonden, een zware steen daaraan hechtten, in het water wierpen en aldus verdrongen, in het jaar 1583.

Wilhelmus Pressius

[JAAR 1584.]

Wilhelmus Pressius, geboren te Aken, was omtrent zesendertig jaren oud, toen hij in de Nederlanden kwam, om vruchten van zijn studiën te laten blijken ter ere van God en tot bloei der christelijke gemeente. Hij aanvaardde het predikambt op het platte land in de omstreken van Gent, waar hij enige tijd werkzaam was. Intussen werd de stad Aalst door de hervormde hernomen, en wel op de 23sten April 1583, en terwijl de hervormden te Gent de gemeente Aalst wilden voorzien van een bedienaar van het goddelijke Woord, zonden zij daarheen Wilhelmus Pressius, een man van tamelijke geleerdheid, met een goed uiterlijk, zeer geoefend in de godsdienst en van goede wandel. Toen deze beroepen en bevestigd was, bediende hij daar met goede vrucht het predikambt, totdat die stad weer door de Spanjaarden werd ingenomen, wat plaats had op de 13den November 1583. De predikant werd gevangen genomen, die de volgende dag alle bijzonderheden van zijn gevangenschap in schrift stelde, zoals hier volgt, en aan de hervormden te Gent dit geschrift toezond.

"Wilhelmus Pressius wenst de kerkenraad te Gent genade ter zaligheid door Jezus Christus.

Eerwaardige broeders, ik zend ulieden een beknopte geschiedenis mijner gevangenschap van 30 November 1583 tot de 24e Januari 1584, teneinde gij weten zoudt, hoe het mij in mijn gevangenschap gegaan is, daar ik alle middelen heb aangewend om de waarheid te verbreiden. Na de inneming van Aalst ben ik des anderen daags, de 30e November, door de gouverneur, vergezeld van kapitein Moor, de Engelsens verrader, gevangen genomen. Toen die als een Judas de handen aan mij wilde slaan, zei ik tot Moor: Neem dieven en schelmen gevangen, want reeds genoeg ben ik gebonden door het woord van de gouverneur. Aldus werd ik in Gravensteen gebracht, en aan Engelsens, die die nacht daar waakten ter bewaring overgegeven. In de morgen van de 1e December kwamen er twee kapiteins van wie de een, naar ik dacht, de gouverneur was. die mij in het Waals vroegen: "Van waar bent gij?" Ik antwoordde van Aken, omdat ik daar burger was. "Hoe lang bent gij te Aalst geweest?" "Zeven maanden." "Wat hebt gij daar onderwezen? Bent gij een Martinist, Calvinist of wederdooper?" "Ik ben Martinist, Calvinist, wederdooper noch pausoezinde, maar heb alleen onderwezen de leer van Christus en Zijn Apostelen." "Dat is goed; maar ieder beroemt zich Christus en Zijn leer aan te hangen." "Dat is waar, mijn heren, maar hun werken bewijzen het tegendeel." "Dit zegt gij naar waarheid. Maar vanwaar bent gij uitgezonden?" Ik antwoordde, dat ik door die van Gent was gezonden; want ik wilde de lieden van Aalst niet bezwaren, die mij hadden beroepen, opdat zij door mij geen gevaar zouden komen. Nadat zij mij gegroet hadden, gingen zij heen.

Des anderen daags werd ik tot de overste gebracht, niet zonder grote bespottung van de Engelsens, die des morgens het tegendeel aan mij hadden beloofd. Daar werd ik stevig geboeid, en in een gat geworpen, waar ik vijf weken, God weet hoe, gezeten heb, en waar ik grote smaadheid heb moeten verduren van vele soldaten en enige monniken in soldatenklederen; maar, de Heere zij dank, mijn woorden zijn bij velen niet zonder vrucht geweest, zoals de tijd zal leren. Doch, voor de Engelsens vertrokken, werd ik door enige slimme vossen onder hen liefelijk vermaand, om door een verzoekschrift aan hun oppergerechtsdienaar mijn ontslag te vragen, dat zeker volgen zou, volgens hun zeggen, als ik dit deed. Doch, daar ik in het geheim vernomen had, dat het was

om mij naar Engeland te zenden teneinde hun verraad jegens Aalst bij haar majesteit te verdedigen, verkoos ik liever te sterven, dan een dekmantel voor hen te zijn in hun hier bedreven schelmstukken. Ik moest dus geduld hebben tot de 31e Januari zonder eenmaal door mijn tegenpartij te worden toegesproken. Daarna echter werd ik voor de commissaris ontboden, waar zij mij geboeid brachten. Van vele woordenwisselingen waren de volgende de voornaamste. De commissaris vroeg mij: "Hoe heet gij?" "Wilhelmus Pressius." "Van waar bent gij?" Van Aken, in Duitsland." En nadat hij statig had verklaard, welke last hem was opgedragen, hadden wij de volgende gesprekken. De commissaris zei: "Gij hebt, tegen het uitgedrukt bevel van de koning, in zijner majesteits landen een vreemde nieuwe leer gepredikt, en met de oproerlingen gemene zaak gemaakt; vervolgens hebt gij aangeraden de geestelijken en katholieken als verraders te verjagen en te vervolgen, en ten gevolge daarvan heeft zijn majesteit wettige redenen om mij morgen als rechter over u te doen handelen, enz. Wat antwoordt gij daarop?" "Ik heb Gods heilig Woord gepredikt, en ik kan noch wil dat loochenen; want geroepen zijnde ben ik gekomen, en heb mijn ambt volgens Gods Woord bediend; van oproeren weet ik niet. En in geval de koninklijke majesteit of zijn hoogheid mijn dienst verlangden, en ik vrij ware, ik zou hun in dit opzicht zo graag dienen als andere protestantse vorsten, landen of steden. Ook heb ik, voorzover ik weet, in zijner majesteits landen niet gepredikt, en daarom niet tegen het uitgedrukt bevel gezondigd." "Hoe, zijn deze dan geen landen van zijn majesteit?" "Neen. Ik houd het er voor, dat zij in het algemeen herenlanden zijn, waarover hij het bestuur heeft. De koning wordt ook gebiedster in Azië genoemd, maar meent gij, dat de bewoners van Azië zondigen door hem te gehoorzamen die over hen regeert?" "Neen." "Derhalve word ik ten onrechte beschuldigd. Doch die zaak gaat mij echter niet aan, en moet door heren en rechtsgeleerden worden uitgemaakt. In een ander opzicht word ik ten onrechte beschuldigd. Het is waar, dikwerf heb ik der overheid gebeden de hoereerders en overspelers te noodzaken tot een geregeld leven, en hen en andere boosdoeners te straffen. Voor het overige wil ik graag priesters en andere pausegezinden tot rechters hebben. Dunkt het de koningin een ander opzicht goed om mij te laten doden, hij doe het, maar ik ben verzekerd, dat, wanneer ik voor zulk een rechterstoel stond, en ik zo goed als de koning zou verhoord worden, ik zeer goed zou aantonen, dat mij geweld en onrecht wordt aangedaan." "De koning spreekt u niet zozeer wegens de godsdienst aan, maar de koning oordeelt zelfs, dat gij u beter en geschikter dan enige anderen hebt gedragen, en ook dat gij niet onder zijn bepaald bestuur behoort, en daarom wil zijn koninklijke majesteit niet zo gestreng met u handelen, maar vergeeft u alles uit genade, en door betaling van losgeld kunt gij vrij worden; zeg daarom goedschiks, wat gij zoudt willen geven?" "Ik bezit niets, want ik ben arm aan goederen, waarvan ik beroofd ben. Bovendien zou het niet goed van mij zijn, die niets misdaan heb, enig losgeld te geven." "Gij moet losgeld geven omdat uw volk de monniken en priesters zo schandelijk behandelen en losgeld doen betalen." "Wat anderen gedaan hebben, gaat mij niet aan; want ik heb er nooit voordeel van gehad." "De koning beveelt u als losgeld te betalen twee duizend gulden, die moet gij opbrengen." "Die eis is geen genade maar openbaar geweld, daar het mij niet mogelijk is die te betalen. Ik vind het verkieslijker voor betere genade terstond te sterven, dan voor zulk een som eeuwig hier te moeten blijven." "Ik verhaal," zei de commissaris, "dat uw volk de monniken en priesters slecht heeft behandeld, zelfs ook in Engeland; velen toch heeft men er beroofd en streng gestraft." Dit geschiedde niet wegens de godsdienst, maar om slechte daden en verraderijen; maar gijlieden hebt ten onrechte vele vrome en godzalige lieden vervolgd, zo lichamelijk als naar hun bezittingen." De

koning doet dit met goed recht, daar zij oproerlingen zijn jegens zijn majesteit; maar de uw doen het de katholieken ten onrechte." "Mijnheer, gijlieden bent hier rechters in uw eigen zaak, maar, wanneer wij voor een oprechten en onpartijdige rechter stonden, zeg ik vrijmoedig, dat alles wel anders zou blijken." En toen hij bleef aandringen op twee duizend gulden, zei ik: "Hoe zult gij er mee geholpen zijn, als ik hier moet verteren, daar deze eis onmogelijk is te volbrengen." "Uw volk heeft arme monniken, die geen stuiver bezaten, wel twee duizend gulden doen betalen. Wij weten ook wel, dat gij uit gebrek aan geld niet behoeft te sterven; uw volk heeft zijn leraars veel te lief." "Aan hun liefde twijfel ik niet; maar de macht ontbreekt hun, aangezien de broeders meest in gevangenschap verkeren, en velen die ons aanhangen zijn behoeftige lieden." "Die van Gent en Antwerpen zijn rijk genoeg." "Mijnheer, ik ben daar niet met velen bekend, en weet ook, dat de grote hoop het met ons in het geloof niet eens is, en dat velen, die de macht daartoe hebben, en ook landen en steden besturen, niet veel naar de godsdienst vragen, maar veel meer naar hun eigen eer en voordeel zoeken, zoals ook bij ulieden plaats heeft, en daarom, wacht ik ook weinig van zulken. En gedurende een half jaar te gaan bedelen van stad tot stad, om het losgeld uit de schamele gemeente te verzamelen, dat zal ik niet doen, en besluit daarom liever te sterven," enz. "Mocht het Gode behaagd hebben, dat er zo weinige te Gent en te Antwerpen gevonden werden, doch wij weten wet beter. In één woord, ik heb u de bedoeling van zijn hoogheid meegedeeld, en gij kunt daarover nadenken." "Ik weet wel wat ik daarop zeggen moet." "Schrijf aan al uw geestverwanten." "Weet gij iemand die zulk een som voor een ander wil geven, verzoek hem dit dan; ik weet niemand te noemen." Daarna ging hij heen, en nu kunt gij wel nagaan, hoe hard zij hun best deden.

Toen er geen geloofsrechters noch priesters tot mij kwamen, om met mij te redetwisten, en ik vernam, dat zij op de predikstoel ons en onze leer zeer belasterden, liet ik niet na mij bescheiden daarover te beklagen bij allen, die de gevangenis bezochten, zoals monniken, soldaten en gevangen burgers, en zei, dat zij mij ten onrechte gevangen hielden, en achter mijn rug mijn leer belasterden, terwijl zij bij mij behoorden te komen, om mij met Gods Woord te onderrichten, waarin zij meenden, dat ik dwaalde, en verzekerde hun, dat, zo men mij beter onderrichtte, ik hen wilde volgen. Dit werd door allen toegestemd. Lang wachtte ik echter tevergeefs, totdat er zich eindelijk een sterke als nieuw geboren Goliath opdeed, die waarlijk zeer geschikt was om het pausdom te beschermen. Deze, door een beambte ter maaltijd genodigd, kwam de 15den Januari, buiten mijn weten, tot mij. Hij bond, zoals het spreekwoord zegt, de kat de bellen aan, had verscheidene gesprekken met mij, en begon vooral te spreken over de velerlei sekten onder ons en de eenheid van de roomse kerk. Ik zei, dat het een oude gewoonte van de satan was de ware kerk te beschuldigen aangaande dingen, waarvan hij en zijn dienaren zelf de oorzaak zijn. Dit is uit de testamenten wel bekend, en ten tijde van Augustinus waren er wel tachtig ketteren, en nu bestaan er, behalve het pausdom, veel meer dan duizend sekten, terwijl er andere ontstaan, om het vroegere licht der waarheid te verduisteren, waartoe de duivel alle ketteren en tirannen opwekt. "Maar," zeiden de priesters, in de roomse kerk bestaat geen twist." Ik zei: "Uw eigen geschiedenissen getuigen het tegendeel Hij vroeg mij, wie onze onderwijzers waren, aan wie wij onze leer hadden ontleend, aan Calvijn, Maarten Luther of Menno," Ik antwoordde: "Wij hebben die van Christus, van de Profeten en van de Apostelen." De priester zei: Ja, dat zeggen zij allen; maar zeg mij, met wie gij het eens bent?" Ik herhaalde wat ik reeds gezegd had, en zei, dat ik, goed bekend was bij hen, die de waarheid lief hadden, en dat ik mij nog nooit slaafs verbonden had aan

enige mensen of hun geschriften, maar alle geesten beproefde en het goede behield. Hij vroeg: "Welke leer hebt gij dan gepredikt?" Ik zei: "Ik ben onderwezen door Christus; vraag het hun, die mij gehoord hebben. Vroeger ontving ik onderwijs van priesters en monniken, doch Gods Woord heeft mij eindelijk in alles rust geschonken." De priester zei: "Dan bent gij het toch met ons eens" "Ik antwoordde: Ja, in zover de roomse kerk iets gelooft, onderwijst en vasthoudt, wat met Gods Woord, de twaalf artikelen van het geloof, de tien geboden en het gebed van onze Heere overeenkomt." De priester zei: "Men moet zich zoveel geloof niet aanmatigen, om zijn eigen mening te volgen, want ik zou niets anders durven onderwijzen dan wat ik bij de kerkvaders lees." Ik zei: "Wij stellen de heilige Schrift boven alle oude en nieuwe schrijvers, en geloven zeker, dat zij volkomen leert, wat tot zaligheid nodig is, en dit is daarin zo eenvoudig beschreven, dat alle lieden het verstaan, die zalig worden. Wat dunkt u mijnheer? De priester zei, dat Gods Woord wel volledig onderrichtte, maar dat er verschil bestond over het rechte verstaan ervan, welke verklaring men bij de kerkvaders moest zoeken, wie men meer moest geloven dan anderen; en dat het eenparig gevoelen van al de kerkvaders ons verzekerde, of wij de heilige Schrift goed verstonden." Daarop zei ik: "Mijnheer, heeft dan het kind de moeder voortgebracht? Ik geloof, dat het Woord de ware kerk voortbrengt en niet de kerk het Woord." De priester vroeg, hoe ik verzekerd kon zijn, dat ik de Schrift goed aan mijn volk verklaarde, wanneer ik de kerkvaders niet volgde. Ik zei: "Zeer goed, daar de Schrift met zichzelf niet in strijd is, en dat zij als zodanig wordt gebruikt; ten anderen, als de uitlegging goed overeenkomt met het geloof, de tien geboden, het Onze Vader en ook niet strijdt met de liefde tot God en de naasten. Eindelijk heb ik nog een veel betere verzekering, dat de heilige Schrift Gods Woord is, en ik het goed versta; maar dat gaat mijnheer te hoog, want ik bedoelde de getuigenis des Heiligen. Geestes. "Hoe," zei de priester, gebruikt gij dan geen schrijvers?" Ik antwoordde: Ja, pausgezinden en alle anderen, die mij bevallen, zoveel ik dit doen kan, maar heb daarbij mijn geweten niet aan schrijvers gebonden, maar neem alleen aan, wat waar is." De priester zei: "Wij moeten niet menen, dat de kerk dwaalt; de kerkvaders zijn heilig geweest." Ik zei hem, dat de algemene kerk nooit geheel kon dwalen, maar dat bijzondere kerken wel kunnen dwalen en geheel afvallen, zoals dikwijls is gebleken en nog blijkt." Toen kwam hij met de opvolging van pausen en bisschoppen voor de dag, en zei, dat wij op zulken niet konden wijzen. Ik zei, dat dit niets baatte om enige leer te beschermen, als Gods Woord er niet mee gepaard gaat. Daarop vroeg de priester: "Hoe, staat er niet Matt. 16. vs. 18 gij bent Petrus? De pausen zijn immers opvolgers van St. Petrus?" Ik antwoordde, dat de kerk van God op Christus, Die Petrus beleden heeft en de andere Apostelen mede gepredikt hebben, is gebouwd. "Dat is waar," zei de priester, "maar gelijk St. Petrus het hoofd der eerste gemeente en van de Apostelen was, zo is ook de paus het hoofd der kerk." Ik zei: "Stond dit zowel in Gods Woord als in de bepalingen der pausen geschreven, dan zou ik het geloven. En wilt gij weten wat Christus tot Petrus zei, Matt.16, van de sleutelen, voeg er dan Matt. 18 en Joh. 20 bij, dan zult gij zien dat het bisschopsambt aan geen enkelen maar aan alle Apostelen was opgedragen, en zij van Christus gelijke macht hadden ontvangen, zoals blijkt Hand. 2, vs. 3, 4, 8, 11." "Zo," zei de priester, "behoort er dan in de kerk geen overheid te zijn, hoe zal men dan de gemeente goed kunnen regeren? Er moet een opperhoofd zijn, om de onderdanen te onderwijzen en te regeren." Ik zei, dat ik in Gods Woord de hoge titels van overheid en dergelijke niet vond, maar dat die veel meer door Christus verboden zijn, Luk. 22. Wij erkennen geen overheid dan een vroom bestuurder; de kerkdienaren waren broeders onder de anderen en dienaren der gemeenten en geen

heren om elkaar of de gemeente iets te gebieden. De priester zei: "Heeft Christus niet tot Petrus gezegd: "Weid mijn schapen," en wel tot driemaal toe? Ziehier derhalve de overheid." Ik zei: "Verklaar mij, wat Christus daarmee bedoelt." De priester antwoordde: "Het bestuur der kerk." Ik vroeg hem echter, of er iets anders bestond dan de bediening van het Woord, het gebruik der sacramenten en de tucht. De priester ontkende dit, en zei, dat dit in de roomse kerk goed werd onderhouden, waarom de Paus zich Servus Servorum noemde." Ik zeide, dat de titels heel wat anders waren dan de werken, dat Christus ons niet het verkrijgen van titels, maar te arbeiden heeft bevolen. Ja, zei ik verder, de paus spot met de gehele wereld daar hij in zijn hoogmoed, rijkdom en macht overtreft, dat deed Petrus niet. De priester zei, dat de paus nochtans een opvolger van Petrus was, want dat hij op diens stoel zat. Ik antwoordde, dat het zeer onzeker was, of Petrus ooit te Rome was geweest, en wanneer de paus gehouden wilde worden voor een opvolger van Petrus, dat hij dit dan met de leer en het leven moest tonen; dat Petrus Gods Woord had gepredikt en heilig had geleerd, en dat de paus dit niet prediken kon, noch heilig leefde, maar zeer goddeloos was, gelijk zijn daden en die zijner vleiers getuigden. De priester zei: "Al ware de paus een schelm (dat is hij, zei ik), is hij toch een opvolger van Petrus en het hoofd der kerk. Gij komt altijd met ons zondig leven voor de dag om ons bij het volk verdacht te maken. Wij weten wel, dat wij vele gebreken hebben, maar de predikanten zijn ook geen engelen." "Dit is waar," hernam ik, "wij belijden allen arme zondaars te zijn, maar toch geen verachters van Gods Woord. Bij ons worden niet geduld openbare afgodendienaars, godslasteraars, dronkaards, hoereerders, overspelers, schelmen en Sodomieten, noch meinedigen, dieven, verraders en moordenaars, zoals eir onder de pausen en andere geestelijken gevonden worden; en, om dit te verbeteren, moeten de gebreken worden uitgeroeid en het pausdom zal verdwijnen." Toen zei de priester: "Mijnheer, gij spreekt zeer overdreven." Ik zei: "Dat is zo niet, ik spreek de waarheid, zoals u zelf zeer goed weet." De priester hernam: "Welnu, ofschoon een koning niet het werk van een koning doet, is hij daarom geen koning? Zo ook met mij: al verricht ik ook al niet het werk van een pastoor, zou ik daarom geen pastoor van Cathem zijn?" Ik zei: "Het ambt der vorsten verschilt zeer van dat der kerkdienaren; gij kunt wel pastoor van Cathem zijn, al bent gij goddeloos, maar niet een dienaar van de Heere Jezus Christus." "Ja," zei hij, "gij hebt zeer veel van ons goddeloos leven te zeggen, wat was Calvijn? Een kerkrover; want toen hij te Brugge in een abdij woonde, heeft hij eindelijk de kerk bestolen, is van daar naar Genève gereisd, en daar predikant geworden. Mr. Adriaan, te Dendermonde, had geld van een ander in en gaf het aan de eigenaar niet terug." enz. Ik zei hem, dat hij zich zeer vergiste, want dat Calvijn nooit te Brugge was geweest en ook geen priester; maar dat hij tot de dood zijns vaders in de rechten had gestudeerd, zich daarna in de godgeleerdheid geoefend en het predikambt aanvaard had. Genoemde heer van Dendermonde, zei ik, is geen dief noch schelm, daar hij niet geweigerd heeft het geld terug te geven. De priester zei, dat hij het zo had horen vertellen. Ik zei, dat het zeer ongepast was voorname personen door leugens te belasteren. De priester zei: "Gij beweert wel, dat Calvijn een meester is, aangezien gij meer partij voor hem trekt dan voor Luther." Ik zei, hij is een man van eer, waarom zou ik dan zijn eer niet naar waarheid verdedigen? De priester zei, dat Calvijn bloeddorstig was geweest, Servet had laten doden, en daarna een geschrift had uitgegeven, wat inhield, dat men de kettters mocht doden, enz. Ik zei: Wij en anderen, die te Genève verkeerd hebben, weten beter, wat het ambt der kerkdienaren is dan gij en andere vijanden der waarheid. Servet werd door rechters gedood, die wel wisten, wat hun ambt inhield, en aangezien gij toestaat, dat hij rechtmatig gedood is, waarom

zoekt gij dan de godzalige man, die in heiligheid en geleerdheid het gehele pausdom te boven gaat, te bezwaren?" De priester begon weer van de hak op de talk te springen, en sprak andermaal van de kerkvaders en de opvolging, en dat zij altijd de paus voor het hoofd der kerk hebben gehouden. Ik zei: Ja, dat zegt gij nu maar zo; maar hoe komt het, dat men in uw kerk zich meer beroept op de kerkvaders, ja ook op Aristoteles en Plato, dan op de profeten en Apostelen. Ik heb vele en velerlei hervormde gemeenten bezocht, maar ik hoorde nooit zo dikwerf de namen van Calvijn, Luther of van andere mannen, zoals bij u met sommige lieden plaats heeft. Steunde gij op Gods Woord, dan zoudt gij niet nodig hebben u op onzekere personen te beroepen, die zowel voor ons zijn als voor u. Ik stem toe, dat de paus gedurende enige eeuwen is erkend voor het hoofd der roomse kerk, maar van de beginne is dit niet zo geweest, en tot heden wordt dit nog niet overal toegestemd, zoals in Griekenland en elders wel is gebleken." De priester zei, dat deze allen ketters waren geweest. "Het is waar," zei ik, "de pausgezinden houden allen voor ketters, die de paus de voeten niet kussen." Wij spraken ook over de mis. Ik vroeg hem, of die door God was ingesteld. Hij antwoordde bevestigend. Doch ik zei, dat noch de naam noch de vorm in Gods Woord te vinden was. De priester vroeg: "Staat er niet Matt. 26: "Neemt, eet, dat is mijn lichaam?"" Ik zei, dat deze woorden tussen andere instonden, en noemde de gehele tekst, en zei: "Denk nu eens in uw geweten na, of daar bevolen wordt het brood te verbergen, als in triomf rond te dragen, te aanbidden, enz." Hij vroeg mij, of ik niet geloofde, dat het brood in het avondmaal het lichaam van Christus was. Ik zei: Ja; wie dit ontkent, begrijpt de bedoeling van de sacramenten niet; maar een andere zaak is het te zeggen: het brood is het lichaam van Christus en: het lichaam van Christus is in het brood, of het brood wordt in het lichaam van Christus veranderd, enz." De pastoor zei, dat hij wel wist, wat Calvijn daarvan in zijn "Onderwijzing," zei, en voegde er bij: "Ik geloof wel, dat gij dit hebt gelezen?" "Ja," antwoordde ik, "zowel als het daarover verhandelde in de kerkvergadering te Trente." De pastoor zei: "Dit onderwerp zou veel stof tot spreken kunnen geven, maar het is toch te vergeefs." De aanbidding van de heiligen was hij hem geen afgoderij. Ik verlangde daarvan voorbeelden uit Gods Woords, het voorbeeld van heiligen of enig bevel van God. Hij zei: "Staat er niet: Verhoor ons God, om Abrahams, Izaks en Jakobs wil?" Ik zei, dat dit wilde zeggen: om Uws verbonds wil, met hen opgericht. Hij haalde ook verder het bevel van Paulus en Jakobus aan, tot bevestiging van het bidden van de een voor de ander, en ook uit de Maccabeën, wat ik hem alles naar behoren verklaarde, te uitvoerig om hier alles mee te delen. Verder spraken wij over de kerkvergaderingen, over de orden, welke macht een geestelijke had in zaken van het geloof en andere dingen, en in hoeverre wij die te achten hebben, heb ik hem met weinige woorden verklaard. Aangaande het doden van ketters en het bloedige geschrift van Karel de vijfde, wat hij goedkeurde, antwoordde ik hem, dat allen geen ketters waren, die zo genoemd worden; en dat men ook een groot onderscheid moet maken tussen verleiders en hen, die verleid worden. Doch hij zocht de zaak te bekorten, ofschoon hij zijn pausdom zeer goed, op zijn wijze, kon verdedigen, want hij was een geleerd man. Eindelijk verzocht ik hem, zo vriendelijk als ik slechts kon, om over velerlei zaken uitvoerig met elkaar te spreken, want ik had tijd genoeg. Doch de priester zei: "Het is toch te vergeefs, gij bent al te hardnekkig ik zou wel wensen, dat er goede vrede bestond en de twist gedaan was." Ik zei, dat de protestanten reeds sedert lang een vrije algemene kerkvergadering verlangd hadden, doch tot nog toe te vergeefs. De priester zei: "Hoe, heeft men er te Trente niet een gehouden? Waarom zijn zij daar niet verschenen?" Ik zei, dat men nog dacht aan de kerkvergadering van

Constans. Verder zei ik tot hem: "Mijnheer, gij en wij zouden het haast eens zijn, wanneer gij drie zaken zoudt willen laten varen. "En welke zijn die?" vroeg de priester. Ik zei: "vooreerst, de afgoderij; ten tweede de menselijke overleveringen; ten derde, het vermoorden van christenen, om vervolgens te handelen volgens Gods Woord." De priester zei: "Dat is nog groter godslastering dan van Servet. Lastert gij de heilige kerk aldus?" Ik antwoordde: "Dat doe ik niet, maar dit doen uw eigen werken." En zo ging hij verstoord heen. Zij zorgden ook, dat er geen priesters meer kwamen, want zij en de Spanjaarden zeiden: "Het is hem aangeboren en te vergeven, daar hij nooit anders geweten heeft." Aldus zit ik hier met twee van onze medebroeders, van welke een in mijn gevangenschap voor het Evangelie gewonnen is. Niemand mag ons bezoeken.

Eindelijk, mijn broeders, werd ik nog eens, en wel op de 24e Januari, voor de commissaris ontboden, die mij vroeg, of ik mij had bedacht aangaande mijn losgeld. "Mijnheer," zei ik, "Ik heb het u de 3de dezer maand verklaard." Hij zei: "Gij moet twee duizend gulden storten." Ik zei, dat het onbetamelijk was mij boven een pastoor te schatten. Hij zei "Die van Dendermonde houden de pastoor met zijn losgeld." Ik zei: Hebben zij hem om mijnentwil gehouden, laat mij gaan; men zal u het geld zenden, ofschoon het ver boven mijn vermogen is. Hij zei: "Nee, gij moet twee duizend gulden betalen." Ik zei: "Dan moet ik hier maar omkomen." "Ik kan het niet veranderen," zei hij, en hij ging heen.

Aldus zit ik hier zonder enige troost der verlossing, maar dank onze hemelse Vader, Die mij boven alle menselijke verwachting hoop schenkt, wonderbaar vertroost en bewaard heeft. Aangaande mijn moeilijke gevangenschap hebt gij genoeg van anderen gehoord, en gij zult daar nog van horen door enigen van mijn medegevangenen, indien de Heere hen voor mij verlost

Lieve broeders, de aard van onze vijanden is ulieden goed bekend; bidt daarom voor ons, en bedenkt, dat ook gij in hetzelfde gevaar kunt komen, opdat gij broederlijke liefde aan mij bewijst, zoals ik u allen toedraag. Ik wens ulieden allen, alsook de regering en de gemeente in uw stad, onoverwinnelijke kracht des Heilige Geestes en een godzalige wandel door onze Heere Jezus Christus. Amen.

Uit Aalst in onze gevangenschap,

1 Februari 1581.

Nieuwe stijl.

Ulieder onderdanige en getrouwe dienaar des Woords,

Wilhelmus Pressius."

Toen de kerkdienaren te Gent deze brief hadden ontvangen, deden zij al, wat zij konden, om hem te helpen, vooral bij jonker Jan van Hembyse, opperraadslid te Gent, aangezien hij daartoe wel over middelen beschikken kon, door gevangenen als anderszins. Doch, aangezien hij niet zo gunstig jegens de gemeente gestemd was als vroeger, moest alle hoop, tot grote droefheid der vromen, worden opgegeven. En, gelijk het ook scheen, was dit een middel, waardoor God hem wilde roepen om een getuige Zijner waarheid te zijn. Hij werd dus eindelijk, uit haat tegen het Evangelie, zonder de minsten schijn van recht, door de vijanden der waarheid zeer wreed in een put verdrinken. Dit geschiedde in Maart van het jaar onzes enige Zaligmakers en Verlossers Jezus Christus 1584.

Mr. Arent en Mr. Adriaan

[JAAR 1584.]

Toen de stad Dendermonde in Augustus 1581 was ingenomen, doodden de vijanden de beide predikanten. De Spanjaarden leidden Arent in het leger, brachten hem vandaar weer naar de stad en andermaal naar het leger, waar hij werd opgehangen. De andere predikant werd moorddadig in een zak gesmoord. Aldus ontsliepen deze beide vrome en godzalige mannen in de Heere, in het jaar van onze enige Heiland en Zaligmaker Jezus Christus 1584.

Johannes Florianus

[Jaar 1585]

In het jaar 1585 werd om de belijdenis der goddelijke waarheid ter dood gebracht Johannes Florianus, in leven bedienaar van het heilige Evangelie, laatst te Brussel, in welke stad hij benevens twaalf andere predikanten, het Evangelie in het openbaar verkondigde, totdat de stad zich, door hongersnood gedreven, aan de prins van Parma moest overgeven. Daarbij was onder andere tot voorwaarde gesteld, dat de bedienaren des goddelijke Woords en het krijgsvolk, daar in garnizoen, mochten vertrekken, en onder zeker geleide zonden worden overgebracht naar Bergen op Zoom.

Toen zij op de 8e Maart 1585 uit Brussel vertrokken, kwamen zij omstreeks de middag van de volgende dag te Lier. Vergezeld van een zijner zonen ging Johannes Florianus met een troep soldaten buiten de stad om. Toen zij op enige afstand van de stad waren gekomen, stonden daar twee vijanden te paard, die, aan hun kleding te zien, kapiteins of andere bevelhebbers schenen te zijn, en onze soldaten lieten voorbij gaan. Toen ook Johannes Florianus wilde voorbij gaan, spraken zij hem aan, en vroegen hem, wie hij was en of hij een burger was van Brussel. Hij antwoordde, dat hij een der predikanten van Brussel was. Zij vroegen hem naar zijn verlofbrief. En, toen hij zei, dat bij de overgave van de stad de voorwaarde was gemaakt, dat predikanten onder de soldaten zonder vrijbrief mochten uittrekken, greep een hunner hem van achteren in de hals en zei: "Geef u gevangen, als gij een predikant bent moet gij met ons mee gaan." De predikant gedroeg zich zeer geduldig daaronder, doch verzocht hun hem niet zo bij de hals vast te houden, daar hij met hen wilde gaan, waar zij wilden. Zij plaatsten hem bij zich te paard, en reden met hem terug naar Lier, terwijl zij zijn zoon, die omtrent twaalf of dertien jaren oud was, en die hij bij zich had, wegjoegen, die zijn moeder deze droevige tijding met de grootste verbaasdheid terstond overbracht. Daar zij bij dit bericht zeer bedroefd en verlegen was, raadpleegde zij met de andere bedienaren des goddelijken Woords, die ook uit Brussel gekomen waren, en men bepaalde zo spoedig mogelijk te vernemen waar men haar man gebracht had. Op bevel van de heer van der Tempele, die Gouverneur te Brussel geweest was, werd er ook een bode uitgezonden, die vernam, dat Johannes Florianus omtrent twee uren te Lier vertoefd had, en daarna overgebracht was naar een van de naastbij gelegen dorpen, waar men de bode wist te zegen, dat er een bejaard man door geleid was, maar men wist niet waarheen. Met deze berichten kwam de bode ditmaal terug. Later vernam de vrouw van genoemde predikant, die te Bergen op Zoom was, dat haar man gebracht was naar zeker vlek bij Antwerpen, Leveren genaamd, waar toen de prins van Parma met zijn leger in bezetting lag, en dat hij daar in de gevangenis was opgesloten. Op bevel van de eerbare raadsleden van Bergen zond zij er verscheidene boden heen met brieven, waarin zij verzocht, dat haar man ongedeerd mocht terugkomen, doch tevergeefs. Toen Johannes Florianus in de kerker zat, werd hij dagelijks door de priesters zeer gekweld, die hem bedreigden, dat, indien hij zijn

godsdienst niet wilde laten varen, hij moest sterven, terwijl zij er bijvoegden. dat, wanneer hij zijn godsdienst vaarwel zei en de roomsen aannam, hij zijn leven zou behouden, en dat hem daarenboven een goed onderhoud zou gegeven worden. Ook beval de prins van Parma zijn luitenant, de vicomte de Gant, met hem te spreken. Toen deze tot hem kwam, zei hij, dat het wegens zijn hoge jaren hoog tijd was zich te bekeren. Johannes Florianus antwoordde hierop, dat hij zich geen dwaalleer bewust was, maar zich veel meer ten enenmale verzekerd hield, dat hij niet anders dan de zuivere waarheid in oprechtheid bad gepredikt. Nadat hij op velerlei wijze zeer was bedreigd, verklaarde hij vrijmoedig, dat hij van harte bereid was bij zijn geloof te leven en te sterven. Toen de vijanden der waarheid zagen, dat zij noch door bedreigingen noch door schone beloften hem van zijn gevoelens konden afbrengen, verzwaarden zij zijn gevangenschap, en wierpen hem in een gat, waar hij enige dagen zeer veel ongemak uitstond, waardoor zij nog eens beproefden hem van gevoelen te doen veranderen. Doch, toen zij zagen, dat zij ook daarmee niets vorderden. zelfs nadat hij omtrent vier weken in de gevangenis had vertoefd, zei eindelijk de prins van Parma tegen de vicomte de Gant: "Laat de ketter in een zak stoppen en hem verdrinken."

Hierop werd Johannes Florianus in de avond van dezelfde dag aangezegd om zich te bedenken of hij van zijn ketterse gevoelens afstand wilde doen, onder bedreiging, dat, zo hij het niet deed, hij de volgende dag zou sterven. Enige tijd daarna kwam ook de vicomte de Gant tot hem in de gevangenis, en nadat deze vele scheldwoorden tegen de hervormden godsdienst had uitgebraakt, zei hij, dat hij zich verheugde zo lang te hebben geleefd om zulk een verdorven ketter ter dood te mogen helpen veroordelen. Johannes Florianus zei daarop: "Gijlieden verdoemt mij als een ketter; maar God, Die een rechtvaardig rechter is, zal daarover te Zijner tijd oordelen." In de vroege morgen van de volgende dag werd hij door enige soldaten stilzwijgend uit de gevangenis geleid. Dit zagen de inwoners van die plaats; en, daar zij wisten dat er een predikant gevangen zat, vroegen zij aan de soldaten, waar zij met de oude man heen wilden. Men maakte hun wijs, dat men hem een eind weegs uitgeleide deed, en hij werd dan ook een half uur gaans buiten het dorp gebracht. Terwijl hij tussen de soldaten naar de plaats gevoerd werd, waar men hem zou ter dood brengen, zond hij gedurig een gebed tot God op, en voegde ook anderen zulke vermaningen toe, dat enigen van hen, die hem geleidden, tot tranen toe bewogen werden, en onder elkaar begonnen te mompelen waarom men zulk een man doodde. Op de bestemde plaats gekomen, was daar een zeer onreine put, waar hen door een van de oversten gezegd werd: "Zie hier de plaats, waal, gij sterven zult." Johannes Florianus haalde de woorden aan van Jezus Christus: die zijn ziel vindt, zal dezelve verliezen, en die zijn ziel zal verloren hebben om mijnentwil, zal dezelve vinden." Toen hij bij de put neerknielde om zijn ziel in de handen des Heeren, door het gebed aan te bevelen, werd hem een zak over het hoofd gesmeten, en, nadat die was toegebonden, werd hij in de put geworpen, waar nauwelijks zoveel water in was, dat hij daarin bedekt kon liggen. Toen zij zagen, dat hij zich nog lang bewoog, doorstaken zij hem eindelijk met een spies, en aldus ontsliep hij in de Heere.

Nadat deze getrouwe dienaar van Christus aldus door zijn dood der waarheid getuigenis had gegeven, liet men zijn bedroefde weduwe, die nog acht kinderen van hem in leven had, door een bode weten, dat haar man in het leger van de prins van Parma voor Antwerpen aan de pest zijn eigen dood was gestorven; doch later vernam zij van geloofwaardige getuigen het tegendeel. Eerst uit de mond van mr. Hendrik

Hennincy, bedienaar van het goddelijke Woord, vroeger te Brussel doch later te **Middelburg**, in Zeeland, die van alles wat hier boven is meegedeeld, zeker was onderricht door lieden, die op die tijd in het leger van de prins van Parma waren, vernam zij, hoe haar man omwille van het evangelie was gedood, en aldus de kroon der vrome getuigen van Christus had ontvangen. Later hoorde zij het ook van zeker edelman uit Vlaanderen, alsook van enige aanzienlijke kooplieden, die verklaarden, dat zij Johannes Florianus hadden zien ombrengen, alsook, dat zij hem nog in de zak, voor hij in de put geworpen werd, hadden horen spreken en betuigen, dat het om de goddelijke waarheid was, waarom hij leed. Zij voegden er nog bij, dat de vicomte de Gant, van wie boven gesproken is, nog op die dag, als door de rechtvaardige wraak, die de almachtige God over hem had beschikt, wegens zijn goddeloze taal, is gestorven. Hij was namelijk te paard aan de brug over de Schelde gekomen, en werd daar, met nog enige anderen, eensklaps in de lucht gesmeten, toen de brandschepen aankwamen, die de lieden van Antwerpen hadden afgezonden, om genoemde brug te vernielen. Aldus eindigde Johannes Florianus, bedienaar van het goddelijke Woord, die uit Brussel kwam, door de valse daad van de prins van Parma, zijn leven in de ouderdom van drieënzestig jaren. Hij was te Antwerpen geboren, en verliet in het jaar 1560 zijn vaderstad, en wel wegens de vervolging van de antichrist, daar hij enige stichtelijke boeken uit het Latijn en Frans in onze Nederlandse taal had overgebracht, die dienden tot onderwijs en troost voor allen, die de zaligheid van hart liefhebben, en tot weerlegging van de dwalingen en bijgelovigheden van het pausdom, welk werk te verrichten in die tijden zeer gevaarlijk was.

Christophorus Fytrerus

[JAAR 1586.]

Deze was een bedienaar van het goddelijke Woord te Nuys. Toen de stad met geweld was overvallen en ingenomen, namen zij Fytrertis gevangen, en werd hij terstond opgehangen en vermoord. Daarmee waren zij nog niet tevreden, en verbrandden hem later. Aldus eindigde deze goede man zijn leven, wat plaats had in het jaar van onze enige Zaligmaker Jezus Christus 1586.

Radegronde en Claude Foncaut

[JAAR 1587]

Radegonde, dochter van mr. Jan Foncaut, procureur in het parlement te Parijs, weduwe van Jan Surault, was omtrent veertig jaren oud, en Clauco Foucaut, haar zuster, een jonge dochter, telde bijna zesendertig jaren. Deze werden beiden gevangen genomen op de 29e oktober 1586, de ene in het dorp Pierefoite, niet ver van Parijs, de andere in de voorstad St. Germain, rechts buiten de poort te Parijs, en naar het Chastelet gebracht, omdat zij hadden verklaard, dat zij de ware godsdienst niet wilden verloochenen en tot de mis terugkeren. Toen zij ieder op een afzonderlijke plaats in de kerker geleid waren, werden zij bij herhaling ondervraagd aangaande vele artikelen van hun geloof, waarop zij gedurig, eenvoudig, volgens Gods heilig Woord antwoordden. Zij ondervroegen haar vooral aangaande het avondmaal, de aanroeping van de heiligen, de gebeden voor de gestorvenen, het vlees eten in de vasten en op verboden dagen. Daarna werden zij bij elkaar geplaatst en beschuldigd, dat zij hardnekkig en oproerig waren jegens het gebod des konings, namelijk, dat alle hervormden beval terstond het koninkrijk Frankrijk te verlaten of hun geloof te verzaken. Zij antwoordden daarop, dat zij bereid waren uit Frankrijk te vertrekken,

onder voorwaarde van behoorlijk de tijd te hebben om hun middelen bijeen te verzamelen, en hun gelden in te vorderen. Zonder op hun verlangen acht te geven, hield men ze wel verzekerd in de gevangenis tot op de 7den November, toen de eerste beambte, de advocaat en procureur des konings, een andere beambte en nog enige andere vijanden der waarheid bij ze kwamen, om met ze te redetwisten en van het ware geloof hen te doen afvallen. Zij werden echter beschermd door de Geest van God, Die door de mond van deze weduwe en jonge dochter sprak, zodat de vijanden door beschaamdheid gedwongen werden zich hij de koning te beklagen over de hardnekkigheid, zoals zij zeiden, van deze beide ketterse vrouwen. Dit geschiedde in het begin van 1587. Geruime tijd liet men deze vrouwen in de gevangenis zitten, waar zij dikwerf werden gekweld door priesters en monniken, die haar op allerlei wijze van de weg der waarheid zochten af te brengen; doch met de grootste vrijmoedigheid weerstonden zij deze strijd, en werden door al deze verleidingen geen enkele maal in haar geloof geschokt.

Op Vrijdag voor Pasen, die de pausgezinden de Goede Vrijdag noemen, kwam de koning in persoon bij deze beide gevangen vrouwen, en vroeg haar, waarom zij niet wilden terugkeren tot de schoot der roomse kerk, waarop zij met alle bescheidenheid en zedigheit antwoordden, dat zij dit niet doen konden, en bevestigden haar antwoorden met verscheidene plaatsen der heilige Schrift. Zijn tweede vraag was, waarom zij niet gehoorzaam waren geweest aan zijn laatste bevelschrift. De weduwe antwoordde voor zich daarop: "Mijnheer de koning, ik ben bezwaard met drie jonge kinderen. Toen u de tijd van zes maanden verleende aan de hervormden om uit Frankrijk te vertrekken, is die tijd veranderd in zes weken. Ik deed intussen mijn uiterste best om enig geld te innen, dat de lieden mij nog schuldig waren; doch mijn schuldenaars stelden mij nog uit, en zelfs mijn wijngaard-pachter te Pierresie, om zich van mij te ontslaan, beschuldigde mij van ketterij, en liet mij en mijn zuster in deze gevangenis zetten, waar wij nu al zes maanden hebben gezeten. En, aangezien onze verzoekschriften uwer majesteit niet welgevallig waren, bidden wij uwer hoogmogende majesteit zeer ootmoedig, dat het u behaagt te bevelen de gevangenis voor ons te openen, en wij zullen, overeenkomstig het bevel van uw majesteit, terstond uit Frankrijk vertrekken." "De tijd is nu verstreken," zei de koning, "ik kan nu niets tot ulieder voordeel doen, dan alleen onder voorwaarde, dat gij belooft de mis te zullen bijwonen." Hij toonde maar al te duidelijk zijn onvergenoegdheid wegens haar standvastigheid. In die tijd werd ook voor de koning gebracht zekere Richelot, die ook wegens de godsdienst gevangen zat. Veel sprak hij met deze man niet, doch bij het heengaan zei hij, dat hij het hout niet waard was, waarmee hij zou worden verbrand. Deze Richelot werd afvallig van de ware christelijke godsdienst, op dezelfde dag toen de beide zusters werden omgebracht. Tot het gevolg van de koning behoorden ook vijf á zes leraren van de Sorbonne, die begonnen te spreken over enige gezegden van de weduwe Radegonde; doch de koning viel hun in de rede en zei: "Wij zijn hier niet gekomen te redetwisten. Men sluite haar verzekerd op en late niemand met haar spreken." Een halfuur daarna werden zij bezocht door de hertog van Longeville, die zei, dat hun toestand hem zeer speet, en raadde haar aan de mis bij te wonen. "Er staat toch geschreven," zei hij, ""Gij moet aan vorsten en overheden gehoorzaam zijn," en dat, indien zij haar gewetens bedwongen, zij dit zouden moeten verantwoorden; dat zij zich behoorden te laten onderwijzen, en altijd moesten denken aan haar vrouwelijk en zwak geslacht. Zij antwoordden, dat geen aards vorst wettelijke macht had om over het gewetens te heersen, en baden hem de koning te verzoeken om ontslagen te worden. Hij antwoordde, dat indien zij standvastig bleven bij haar belijdenis, die zij

tot nog toe aanhingen, de koning haar lange tijd in de kerker zou opgesloten houden, en dat daarbij gevaar bestond eindelijk ter dood veroordeeld te worden.

De volgende dag, zijnde Zaterdag voor Pasen, bezocht de koningin, in gezelschap van de prinses van Joyeuse, de gevangenen. Maar in plaats van deze beide zusters aan te spreken, zond zij een afschuwelijk afvallige, Matthijs de Lannoij genaamd, die vroeger bedienaar van het goddelijke Woord geweest, maar, nu priester geworden was, tot haar. Nadat deze met vele smadelijke woorden tegen deze beide eerbare vrouwen geredetwist had, en haar gevoelens niet kon weerleggen, schold hij haar, woedend van kwaadheid, voor boze lieden, houden en verduivelde vrouwen, die waardig waren te worden verbrand; en aldus vertrok hij, zonder ooit terug te komen. Enige tijd daarna werden zij door de rechters van het Chastelet veroordeeld, om opgehangen, verworpd en haar lijken tot as verbrand te worden. Doch zij beriepen zich op het parlement, en werden van daarnaar de gevangenis van het parlement overgebracht.

In de maand Juni, op St. Jansavond, brandde het gepeupel te Parijs grote vuren en betoonde grote brooddronkenheid. Onder vele verkeerdheden verbrandden zij op verschillende plaatsen de beeltenis van de koningin van Engeland. De volgende dag predikten de priesters daarover, en zeiden, dat men de beeltenissen van de ketters niet behoorde te verbranden, maar de personen zelf, die hardnekkig aan hun geloof bleven vasthouden. Deze woorden maakten het volk woedend, zodat zij zich de volgende dag met hopen voor het paleis verzamelden, en de presidenten en raadsleden bedreigden, dat zij het zich zouden te beklagen hebben, indien zij deze beide vrouwen niet ter dood veroordeelden. Onder vele schone woorden werd het volk weggezonden, vooral met de belofte, dat men spoedig gevolg aan de zaak zou geven.

Op de 28e van die maand bevestigde het parlement het vonnis door de rechters van het Chastelet geveld, zodat deze vrouwen teruggezonden werden om te worden gedood. Omstreeks de namiddag werden zij naar de strafplaats geleid, waar zij standvastig bleven in de zuivere leer van het heilige Evangelie. Toen de weduwe boven aan de ladder kwam, wierp zij het houten kruis weg, dat men haar met kracht in de handen gebonden had, waardoor het volk zo ontstoken werd, dat het met stenen en stokken begon te werpen. Dit ging zover, dat de beul haar terstond van de ladder moest werpen, het touw ogenblikkelijk lossnijden, en hij haar half dood liet vallen in het vuur, dat onder de galg ontstoken was, waar zij haar geest overgaf in de handen van haar hemelse Vader, zoals ook haar zuster zeer standvastig deed. Dit geschiedde op de 28e Juni in het jaar van onze enige Zaligmaker Jezus Christus 1587.

Jan de Lerm

[JAAR 1587.]

In dit jaar had de hertog van Joyeuse een groot leger samen gebracht in het landschap Guyne, teneinde daar de hervormde godsdienst geheel uit te roeien. Om daarin te beter te slagen verzamelde hij zijn leger op de 5den Juli voor de stad Maixant, in Poitou, en bleef enige dagen voor de stad liggen. In die tijd was er een jonkman, in de leeftijd van omtrent vijftwintig jaren, geboren te Aulas, in Lauguedoc, die groot verlangen had dit beleg eens te zien. Toen hij in het leger kwam, werd hij daar bekend, en na gevangen te zijn genomen, werd hij terstond voor de hertog van Joyeuse gebracht en als hervormde beschuldigd. De hertog vroeg hem, of dit zo was, en of hij de mis niet bijwoonde. Zeer vrijmoedig antwoordde Jan de Lerm, dat hij zich van het heilig evangelie niet schaamde, en dat hij de beleden waarheid voor de mensen, uit vrees voor de dood, niet wilde verloochenen, en ten andere dat er geen zulke zware bedreigingen hem gedaan konden worden om de mis bij te wonen. De hertog

bedreigde hem, dat hij een zware dood zou sterven, indien hij zich niet bekeerde. Hij zei liever te sterven dan zijn Heere en enige Zaligmaker Jezus Christus te verloochenen. Toen de hertog dit hoorde, gaf hij terstond aan een van zijn beambten bevel hem te doen ophangen, wat ogenblikkelijk niet ver van het leger plaats bad. Aldus werd deze onschuldige man aan een notenboom opgehangen en verworgd, in het gezicht van de belegerde gelovigen, terwijl hij tot de laatste ademtocht de Naam des Heeren aanriep.

Antonius Hilairet

[JAAR 1587]

Nadat men de stad Maixant gedurende acht dagen had belegerd, gaven de burgers de stad over aan de hertog van Joeuse, onder voorwaarde, dat al de soldaten, die in de stad waren, gewapend er uittrekken en naar een zekere plaats geleid werden. In die tijd was Antonius Hilairet bedienaar van het goddelijke Woord te Maixant, een man met bijzondere godsvrucht begaafd, zeer geleerd en toegerust met de kennis van verscheidene talen, vooral de Griekse en Latijnse. Deze goede man was vroeger met zijn gehele huisgezin naar de stad Rochelle vertrokken, teneinde daar in rust te leven, zoals zovele hervormden hadden gedaan, en wel om de wrede en strenge bevelschriften, die hen beroofden van hun bezittingen en verjaagden uit hun huizen, indien zij de mis niet wilden bijwonen. Daar hij echter vernomen bad, dat de hervormden in het bezit waren van de stad Maixant, vertrok hij, op aanraden van zijn vrienden, derwaarts, om de gemeente daar weer te helpen opbouwen onder de soldaten en enige burgers, die daar gebleven waren. Terwijl hij zich daarin beijverde, belegerde de hertog de stad en trok haar binnen. Overeenkomstig de voorwaarde, die er bij de overgave van de stad gemaakt was, beproefde Hilairet met de soldaten de stad te verlaten, waartoe hij, om niet opgemerkt te worden, andere kleren had aangetrokken. Op het midden van de dag verliet hij met de soldaten de stad, doch werd terstond door een pausgezinde uit de stad herkend, die uitschreeuwde, dat hij een predikant was. Ogenblikkelijk werd hij gevangen genomen, en bij de hertog van Joyeuse gebracht, die terstond zijn beambte gebod hem op te hangen en te verworgen, en zei, dat hij alleen oorlog voerde om de hervormden en hun godsdienst ten enenmale uit te roeien. Hilairet werd de andere dag aan een notenboom opgehangen en verworgd, en toonde grote standvastigheid om de dood te ondergaan en zulk een ijver op de ladder in het gebed tot God, dat de beambte en zijn dienaren hun tranen niet konden bedwingen, en zeiden, dat men hem ten onrechte deed sterven, maar dat zij gedwongen waren hem ter dood te brengen. Op die tijd bevond zich nog in het leger de verrader, die Jan de Lerm, van wie wij boven gesproken hebben, had aangebracht en overgeleverd. Deze beroemde zich, dat hij met zijn degen het lichaam van Antonius Hilairet, terwijl het aan de boom hing, zou doorsteken, wat hij ook deed enige uren, nadat deze onschuldige man opgehangen was. Dit ongelukkig mens, nadat hij in verschillende plaatsen de lieden verraden en op losgeld gesteld had, werd eindelijk op het land door zijn huisgenoten met knuppels dood geslagen. Ook de hertog van Joyeuse, die zoveel onschuldig bloed om de belijdenis der waarheid had laten vergieten, werd in de slag van Coutras op vreselijke wijze omgebracht.

Antonius Oldevin

[Jaar 1588.]

Antonius Oldevin, geboren te Cremona, een beroemde stad in Italië, gevoelde zich getrokken tot de kennis van het heilige Evangelie, en kon niet langer de afgodendienst en godslasteringen verdragen, die in Rome plaats hadden. Hij nam zich daarom voor

naar Genève te vertrekken met zijn beide broeders en een zijner zonen, aan wie hij mondeling de bedriegerijen van de paus van Rome had verklaard, en hen belijdenis had doen afleggen van de zuivere waarheid des heiligen Evangelies. Toen hij de 12e juni 1585 te Genève kwam, gaf hij zich met zulk een ijver aan het lezen van de heilige Schrift en het gehoor van Gods heilig Woord over, dat God hem in korte tijd de genade schonk duidelijk te verstaan, welke de ware godsdienst was. Daarna besloot hij vast met zijn broeder om daar te blijven, opdat zij met een gerust geweten, en in alle vrijheid, God zouden dienen, zoals Hij in zijn heilig Woord bevolen heeft. Toen hij omtrent acht maanden te Genève gewoond had, besloot hij, met toestemming van zijn broeder, naar Italië te reizen, en wel om twee redenen, in de hoop namelijk, ook zijn moeder te trekken uit de duisternis van het pausdom, waarin zij zeer verblind was, en ten andere om daar enige erfgoederen te verkopen, teneinde de middelen te bezitten om te Genève naar behoren te kunnen leven.

Toen hij in zijn woning te Cremona kwam, begon hij zijn moeder zeer vrijmoedig over de ware godsdienst aan te spreken, hield haar de zuivere waarheid van het heilige Evangelie, die in de hervormde gemeente onderwezen werd, voor ogen en de valsheid, waarmee de paus van Rome en zijn handlangers de arme lieden bedrogen. God werkte door de woorden van Antonius zijn dienaar, in het hart van deze arme verblinde vrouw, en opende haar en haar kinderen de ogen des verstands, zodat zij lust en genoegen kreeg in de woorden, die haar ter zaligheid werden voorgehouden, en lieflijkheid smaakte van de ware godsdienst. Toen Antonius zag, dat God het hart reeds geopend had, ging hij met zulk een ijver in zijn vermaningen voort, dat zijn moeder hem naar Genève volgde. En, aangezien het in de vasten, en de week voor Pasen aanstaande was, beijverde hij zich nog meer, om haar en zijn neven uit het rijk van de paus, dat vervuld is van duivelse en onreine bijgelovigheden, te trekken. Hij volbracht de reis goed, en kwam gezond met zijn moeder te Genève aan. In plaats van daar gerustgesteld te zijn, zonder te moeten terugkeren naar de kuil van die vreselijke draak, de paus te Rome, om daar zijn bezittingen te ontvangen, nam hij voor, met volmacht van zijn moeder en broeders, weer naar Italië te gaan, teneinde er zijn bezittingen te verkopen. Met deze bedoeling kwam hij te Cremona, en begon met de verkoop van zijn goederen. Toen hij alles verkocht had, en gereed stond om naar Genève terug te keren, werd hij door de dienaren van de rechtbank van het geloof, terwijl hij aan tafel zat, gevangen genomen, en in een zeer duistere kerker gebracht, waar hij twee jaren en een maand gevangen zat. Gedurende deze tijd had hij zware strijd, en moest hij vele aanvechtingen verduren, doch onder alle pijnigingen werd hij door de Heilige Geest derwijze versterkt, dat hij standvastig bleef en tot de laatste ademtocht de naam des Heeren Jezus Christus beleed. Eindelijk veroordeelden hem de geloofsrechters ter dood, namelijk om levend te worden verbrand welke dood hij zeer geduldig, en met grote standvastigheid voor de naam des Heeren onderging. Zelfs zij, die tegenwoordig waren, toen hij deze gruwelijke dood onderging, getuigen dat zij hem, temidden van de vlammen, met luide stem in de Italiaanse taal hoorden roepen: "O Fuoco dolce! O Flama suave!" dat is: O zoet vuur! O liefelijke vlammen! Hier ziet men, beminde broeders, hoe standvastig deze godzalige martelaar om de belijdenis der waarheid stierf, in het jaar 1588.

Margriete Pieronne

[JAAR 1593.]

Wij kunnen niet nalaten hier te beschrijven, wat enige jaren daarna te Valenciennes door toedoen der Jezuïeten teweeg gebracht is bij een zeer deugdzaam vrouw, met name Margriete Pieronne, die geboortig was van Sausay, een dorp in het bisdom

Kamerijk. Zij ging met haar man, Ambrosius Marchaut genaamd, te Valenciennes wonen, waar zij enige tijd gerust leefde. Later wilde zij niet langer de weerbarstigheid van haar dienstbode verdragen, en werd door deze bij de vaders Jezuïeten beschuldigd, dat zij in vele jaren de mis niet had bijgewoond, en dat zij in haar huis een bijbel bewaarde, in welke te lezen al haar genot en vreugde was. De Jezuïeten gaven dit terstond aan de wereldlijke overheid te kennen, en beijverden zich, dat zij terstond gevangengenomen en in de kerker gezet werd. Enige van haar vrienden lieten haar waarschuwen, dat zij zich enige tijd moest verbergen, doch door de onachtzaamheid van hen, die tot haar waren gezonden, was zij hiervan onkundig gebleven, terwijl het de almachtige God behaagde, dat zij om de waarheid van het Evangelie zou lijden, en het getal der martelaren vol maken. Toen zij in de gevangenis was, ontboden de rechters haar voor zich, en vroegen haar: "Wel, Margriete, zoudt gij niet weer naar huis willen gaan, bij uw man en kinderen?" "O ja, indien dit God behaagt." Zij zeiden daarop: "Bij de vaders Jezuïeten hebben wij zoveel teweeggebracht, dat gij de gevangenis zult verlaten, wanneer gij slechts een geringe zaak wilt doen." "Dat wil ik graag doen, in zoverre dit niet strijdt met de eer van God en de zaligheid van mijn ziel." "Neen, toch niet, Margriete," zeiden zij: "Men zal een schavot oprichten op de grote markt voor het stadhuis, waarop men u brengen zal. Wanneer gij daar bent, moet gij vergeving vragen aan God en aan de rechters. Daarna zal men vuur ontsteken, waarin gij uw bijbel tot as verbranden zult, zonder een woord te spreken." "Mijn heren," zei zij, "zegt mij eens te goeder trouw, is mijn bijbel niet goed?" Tezamen antwoordden zij: „Ja, hij is goed." "Aangezien, gij lieden, mijn heren, bekent, dat hij goed is, waarom moet ik hem dan in het vuur werpen. "Om de vaders Jezuïeten tevreden te stellen," antwoordden zij. "Bedenk dat het anders niet is dan papier, wat gij verbranden zult. Doe het alleen om uw leven te redden, en gij zult wel doen. Daarna zult gij een anderen bijbel kunnen kopen, zoals gij zult goedvinden." Zij waren meer dan twee uren bezig om haar dit aan te raden en voegden er bij, dat het was om groter genot te smaken. Doch deze goede vrouw, versterkt door de Heilige Geest, antwoordde vrijmoedig: Ik zal dit nooit doen. Wat zou het volk zeggen, als het zag, dat ik mijn eigen bijbel verbrandde? Zouden zij niet zeggen: "Zie eens, welk een ellendige vrouw, die haar bijbel in het vuur verbrandt, waarin de leer vervat is, nodig tot haar zaligheid? Ik verkies liever zelf verteerd te worden, dan mijn boek te verbranden." Toen de heren zagen, dat zij naar hun raad niet wilde luisteren, lieten zij haar in een strengen kerker sluiten, en men gaf haar alleen water en droog brood, en meenden, dat zij door deze wreedheid haar zouden kunnen aftrekken van haar goede gevoelens, doch alles was tevergeefs. En, aangezien zij geruime tijd gevangen zat, zonder dat men wist, waar zij gebleven was, dachten velen, dat zij in het geheim in de gevangenis was omgebracht. De rechters deden hun best om haar van de ware godsdienst afvallig te maken, en zonden daartoe bij herhaling tot haar een leraar, Vibenoïne genaamd. Het was hem echter onmogelijk deze vrouw daartoe te bewegen; en later betuigde hij bij herhaling, dat hij geen reden vond om haar te doen sterven. Op een Vrijdag eindelijk, de 22e Januari 1593, veroordeelde men haar om op een schavot te worden geleid, opgericht voor het stadhuis te Valenciennes, om daar haar bijbel te zien verbranden, en daarna zelf aan eert paal te worden verworgd, terwijl het lijk buiten de stad naar het galgenveld gesleept zou worden. Toen zij op het schavot stond, zei zij zeer duidelijk op het gebed van onze Heere: "Onze Vader," enz. Toen zij werkelijk haar bijbel zag verbranden, riep zij met luider stem: "Gijlieden verbrandt het heilig Woord des Heeren, dat gij vroeger heilig en goed genoemd hebt. Nadat zij andermaal het "Onze vader" had gebeden, werd zij verworgd, en gaf zij haar geest

zeer liefelijk in de handen van haar hemelse Vader zo zelfs, dat na haar dood haar gelaatskleur niet veranderd was. Zij gaf daardoor aan de lieden van Valenciennes een bewijs en spiegel van het onrechtvaardig vonnis, en een bevestiging, dat de dood der martelaren van Jezus Christus kostelijk is in de ogen van Zijn hemelse Vader, tot schrik der rechters, en tot een eeuwige gedachtenis aan de barbaarse wreedheid der beulen de Jezuïeten.

Een Engelsman

[JAAR 1595.]

Op de 29sten Juni van het jaar onzes Heeren 1595 werd te Rome verbrand een jonkman, die te Londen, in Engeland, geboren en omtrent dertig jaren oud was. De 15den der genoemde maand ging hij naar de St. Agathekerk, om de pauselijke godsdienst te zien. Hij werd daarbij door een goddelijke ijver gedreven, en kon de afgoderij niet verdragen, die daar gepleegd werd. En, aangezien de bisschop en de priester zich gereed maakten om de gewone optocht te houden, plaatste deze jonkman zich bij de kerkdeur. Toen zij de kerk uitkwamen, liep hij op hen toe, sloeg de hostie uit de hand des priesters, zodat zij op de aarde viel, riep luide, dat het een afgod was en zei: "Gij, vervloekte afgodendienaars, valt gij neer voor een stuk brood?" Het volk viel dadelijk op de jonkman aan, en bracht hem naar de gevangenis in het Kapitoel. Men berichtte het gebeurde aan paus Clemens VIII, die terstond beval, dat deze persoon nog op die dag moest verbrand worden, tot een voorbeeld en schrik van al zijn aanhangers. Doch enige van de kardinalen, die daar tegenwoordig waren, raadden hem, dezen jonkman liever enige tijd in de kerker te bewaren, teneinde hem op de pijnbank zijn aanhangers te doen noemen, en wie hem daartoe hadden aangedreven. Nadat hij acht dagen in de gevangenis gezeten had, konden zij niets anders van hen te weten komen dan de woorden: " Dit was de wil van God."

Toen zij zagen, dat zij niets met hem vorderden, werd terstond zijn vonnis geveld, namelijk dat hij tot op de heup ontkleed van het Kapitoel zou gaan, en op het hoofd dragen de vorm van een duivel of draak, dat zijn broek rondom zou beschilderd zijn met vlammen, waarmee hij op een kar gebonden door de stad gevoerd en daarna levend verbrand zou worden.

Als de jonkman hoorde, hoe men hem zou behandelen, sloeg hij de ogen op naar de hemel, en riep de hulp van de Almachtige in; en, ofschoon hij door ieder werd bespot, ging hij toch met zijn heilige oefeningen en gebeden voort. Hij kon zich niet bedwingen over het leven van de kardinalen en hun aanhangers te spreken. Toen deze dit hoorden, waren zij woedend; en, opdat hij hun goddeloosheid niet langer aan de kaak zou kunnen stellen, lieten zij hem met geweld een grote bal in de mond stoppen, wat hem meer hinderde dan al het andere, en waarbij hij zei: "Hoe zal ik nu mijn God kunnen aanroepen?" Hij onderwierp zich echter zeer geduldig aan al hun wreedheden. Aldus uitgedost werd hij bij de St. Agathekerk gebracht, waar hij de afgod tegen de grond had gesmeten, waar de beul hem de hand af hieuw, en de tong uitsneed. De hand werd in de kar op een stuk hout gestoken, en de beide pijnigers lieten hem daar de kracht van het vuur gevoelen, daar zij ieder een brandende fakkel in de handen hadden waarmee zij het vlees van de jonkman op hun tocht door de stad verzengden en brandden.

Eindelijk kwamen zij aan een plaats Campo de Fiori genaamd. De jonkman verkeerde in een deerniswaardige toestand, want zijn gehele lichaam was overal gezengd, bebloed en vol blaren; er was niets ongekwetst dan het hoofd, dat hij nu en dan ophief. Toen hij van de kar afgenomen werd, en de paal zag, waaraan, hij met ijzeren ketenen

zou worden vastgemaakt, liep hij zelf naar de paal, viel op de knieën, en kuste de ketenen, waarmee hij zou worden vastgeklonken. Voor echter het vuur werd aangestoken, wilden hem de monniken en priesters dwingen om de afgod, die zij hem voorhielden, te aanbidden. Doch hij wendde het gezicht af, en toonde niet gezind te zijn deze eer aan de beelden te bewijzen, noch af te wijken van zijn vorige belijdenis. Zo spoedig de vuurvlammen hem bereikten, boog hij het hoofd en gaf de geest in de handen van God.

Een bejaard man

[JAAR 1595.]

In dit jaar verbrandden zij ook te Rome een bejaard man, die te Milaan tehuis behoorde, en lange tijd in een gevangenis van de Jezuïeten gezeten had. Hij stierf onder grote volharding en goede moed. Voor zijn dood werd hij door de monniken vermaand, ja zeer gekweld om een kruis te kussen. Toen hij hun grote onbeschaamdheid zag, zei hij vrijmoedig: Indien gij dezen afgod niet van mij wegneemt, zal ik genoodzaakt zijn er op te spuwen." Toert zij dit hoorden, werd hij naar de brandstapel gezonden en tot as verbrand.

Jan Cateau

[JAAR 1595.]

In hetzelfde jaar van onze Heere en Zaligmaker 1595, werd ook Jan Cateau, pachter te IJperen, een stad in Vlaanderen, om de belijdenis van het heilige Evangelie gevangen genomen. En, daar hij standvastig bij zijn geloof bleef, en alle valse leringen en bijgelovigheden tot het einde versmaadde, werd hij eindelijk in de stad opgehangen en verworgd.

Anneken uit den Hove

[JAAR, 1597.]

Toen het in het openbaar verbranden en doden wegens de godsdienst enige tijd in Brabant was gestaakt, dat misschien plaats had uit vrees voor het volk of uit enige ongerustheid wegens het plegen van een zo kwade daad, gaven de vijanden der waarheid zich eindelijk weer aan het volbrengen van een zeer moorddadige zaak over. Op de 19e juli 1597 namelijk, vergrepen zij zich aan een vrouw, Anneken uit de Hove genaamd, die dienstbaar was bij twee gezusters, dochters van zekere Kampart, van Antwerpen, die geruime tijd, wegens de hervormden godsdienst, te Brussel gevangen hadden gezeten, doch door het betalen van enig losgeld, raad en hulp van vrienden, weer waren ontslagen. Dit viel echter deze Anneken haar dienstbode niet ten deel, daar zij standvastig bleef in het geloof, en eindelijk door de Jezuïeten, na vele ondervragingen, als een ketterin werd beschuldigd, en door de bloedige bevelschriften veroordeeld om levend te worden beoraven. Dit geschiedde ook, niettegenstaande zij zeer nederig, op de knieën, zo de Jezuïeten als de overheid bad, haar geweten toch niet te willen dwingen, en haar een mindere dan de doodstraf op te leggen. En, ofschoon zij daarin enige zwakheid aan de dag legde, wegens haar vrees voor zulk een verschrikkelijke moorddadige dood, bleef zij nochtans standvastig. Toen de Jezuïeten namelijk haar vele listige strikken spanden, waardoor zij dachten haar van het ware geloof in Christus af te trekken, wat zij tot in het laatste ogenblik van haar leven volhield, betuigde zij niets anders te kunnen geloven, dan wat God in Zijn Woord bevolen had, en zoals in de twaalf artikelen des christelijken geloofs vervat was. Zij stelde dit alles tegenover de pauselijke mis, het vagevuur, de aanroeping van de heiligen, de aflaat van zonden en voorts tegenover alles, wat men haar van de bedriegerij des pausen wilde wijsmaken. De Jezuïeten streden hevig daartegen, en vermaanden haar, afstand van haar geloof te doen, en bedreigden haar, dat, indien zij dit niet wilde, zij dan niet alleen te rekenen had om levend begraven te worden, maar ook op een eeuwige verdoemenis, en een eeuwige begrafenis der ziel in de eeuwige helse gloed. Hierop verklaarde Anneken, dat zij de Heere bij herhaling om de verlichting des Heilige Geestes had gebeden, opdat zij, zo zij in enig opzicht op een dwaalweg was, terecht mocht komen en dat zij zich ten gevolge van haar gebed, en nu bij haar eenvoudige kennis, zeer gesterkt en getroost bevond, om de moorddadige dood te ondergaan, waarmee zij haar bedreigden, zonder te vrezen dat haar ziel in de helse gloed zou begraven worden, zoals zij haar zochten wijs te maken.

Toen zij zagen, dat zij niets op haar winnen konden, en zij hoe langer hoe standvastiger werd, gingen zij met de uitvoering van het vonnis voort, leidden haar terstond tussen twee Jezuïeten, die door enige Minderbroeders gevolgd werden, naar de plaats Varen Heyvelt genaamd, tussen Brussel en Leuven. De Jezuïeten, die nevens haar liepen, zeiden tot haar, dat zij het aas des duivels en eeuwig verdoemd was, zo zij zich niet bekeerde. Zij gaf hun echter geen gehoor, daar zij van haar geloof verzekerd was, en zei, dat zij evenals Stefanus de hemel geopend zag, waarin de Engelen haar brengen zouden, en voor het geweld des duivels beschermen. Op de plaats gekomen, maakte men een kuil in de grond, waarin de buil haar leidde, en haar met aarde begon te bedekken van de voeten naar het hoofd, waarbij de Jezuïeten bij herhaling vroegen, of zij haar geloof niet wilde laten varen. Toen de aarde haar mond zou bedekken, vroegen zij het haar andermaal; maar als uit de mond van Christus antwoordde zij hun, dat al wie zijn leven op aarde zoekt te behouden, dat namaals zou verliezen. Daarna bedekte de beul haar de mond en het hoofd, zodat haar gehele lichaam bedolven was. Daarna sprong de beul met kracht op het begraven lichaam, ten gevolge

waarvan zij erbarmelijk onder de aarde zuchtte, en de geest gaf. Aldus eindigde deze vrome dochter, als een getrouwe getuige van Jezus Christus, haar leven, en bevestigde de leer van het Evangelie met een moorddadige dood.

Naar men meent, was zij verraden door een pastoor van de Sabelkerk te Brussel. Toen de vijanden der waarheid nadachten over de moorddadige dood, trachtten zij deze vrome getuige van Jezus Christus enige zaken aan te wrijven, teneinde daardoor de moord enigermate te vergoelijken. Doch, gesteld eens, dat er iets van deze beschuldigingen waar was, zo kon daardoor toch deze moorddadige moord niet worden verschoond. Het doodsvonnis kon onder geen voorwendsel over haar worden uitgesproken; maar de uitkomst daarvan en de daad zelf, die door vele lieden niet zonder grote droefheid werd aanschouwd, heeft genoeg bewezen, wat haar doodsvonnis was.

Arnoud le Maire

[JAAR 1599.]

Nadat deze Arnoud te Delft, in Zuid-Holland, gehuwd was, waar hij een kruidenierswinkel opzette, vatte hij het plan op in het jaar 1597, wegens zekere zaken naar Sevilla, in Spanje, te reizen. Toen hij daar was aangekomen, en enige tijd in zijn zaken bezig was hoorde hij, hoe twee Spanjaarden zeer op elkaar vertoornd waren, en elkander op onbetamelijke wijze vervloekten. Hij bestrafte hen hierover, en wel, zoals Mozes deed, om hen te verzoenen. Een hunner werd daarover zeer verstoord, en schold hem voor een lutheraan; en, daarmee nog niet tevreden, klaagde hij le Maire als een lutheraan aan. Deze werd dan ook terstond door rechters gevangen genomen; en hoe het hem in de gevangenis gegaan is, heeft hij zelf in geschrift aan zijn vrouw en kinderen meegedeeld, zoals hier volgt.

"Vooreerst spraken zij mij aan over de aanroeping van de heiligen en de verering van de beelden, die zij, zoals zij zeiden, als middelaars aanriepen, om door hen te worden verhoord. Waarop ik antwoordde, dat de gestorven heiligen nietige zondige mensen waren geweest, die niet uit zich zelf, maar door het geloof in Jezus Christus zalig waren geworden, en dat zij, aangezien zij de enige Middelaar nodig hadden, zelf geen middelaars konden wezen, en dat men daarom de enige Middelaar moest aannemen, om Hem te bezitten als een middel ter verzoening en als een oprechten voorbidder bij de Vader. Ik wees hun daartoe verscheidene getuigenissen der Schrift aan, als Matt. 11, vs. 28, Joh. 14, vs. 6; 1 Tim. 2, vs. 5 en 1 Joh. 2, vs. 1, 2.

Ten tweede liep ons gesprek over de zichtbare kerk van Jezus Christus en het hoofd daarvan, waarvoor zij de kerk van Rome houden, en beweerden dat het hoofd daarvan de paus was, door opvolging van St. Pieter, en dat de roomse kerk niet kon dwalen, waartoe zij vele zogenaamde bewijzen bijbrachten. Zij hielden mij ook voor ogen de inrichting van de oude joodse kerk, en wilden bewijzen, dat, gelijk daarin een hogepriester was, de paus ook aldus de enige hogepriester was, het besturend hoofd ervan, ja, de stedehouder van Jezus Christus op aarde. Waarop ik antwoordde, dat de kerk niet aan Rome was gebonden, maar overal was te vinden, waar Gods Woord zuiver wordt gepredikt, waar de sacramenten volgens Christus' instelling naar behoren bediend worden, en waar de heilige naam van God door de enige Middelaar Jezus wordt aangeropen, Die, volgens Gods Woord, het enige Hoofd is van Zijn kerk; dat deze kerk niet kan dwalen, zolang zij de zuiverheid van Gods heilig Woord blijft vasthouden, en dwaalt, als zij daarvan afwijkt, zoals dit aan de gemeente te Jeruzalem, Korinthe en verder aan alle andere gemeenten te zien is. Ik hield hun ook voor, dat het hogepriesterschap een aanduiding was van onze Heere Jezus Christus, zoals ik hun dit uit de brief aan de Hebreëen duidelijk bewees, en leerde hun tegelijk, dat er onder het

Nieuwe Testament geen hogepriester nodig was, aangezien zij allen door het eenmaal gestorte bloed van Jezus Christus geheiligd zijn, als met een volkomen en genoegzame offerande voor die in eeuwigheid zullen worden geheiligd. Waarom de Apostel ook getuigt, dat er geen offer voor de zonde meer nodig is, die eenmaal door de offerande van Jezus Christus is weggenomen.

Aangaande de doop zeiden zij, dat de duivel macht heeft over de kinderen voor de geboorte, en dat zij daarom, als zij de kinderen dopen, die er uit moesten bannen. Waarop ik antwoordde, dat de kinderen der gelovigen onder het verbond van Gods genade zijn, en dat zij, al sterven zij ook ongedoopt, niet ophouden zalig te zijn, omdat de doop slechts een zegel is en geen middel, waardoor hun de zaligheid kan worden geschonken; want het sacrament van de doop, zei ik, betekent de reinigmaking, door het bloed van Christus teweeggebracht.

Wij handelden ook over het hoogwaardige avondmaal van Jezus Christus, waarvan zij zeiden, dat de Heere Jezus in zijn laatste avondmaal een offer heeft ingesteld, en dat dit offer wordt geheiligd door de kracht van Christus' woorden: "Dit is mijn lichaam," en veranderde in het lichamelijke wezen van het lichaam van Christus, waar God en mens. Zij zeiden ook, dat de Apostelen het sacrament over straat naar de zieken droegen. Waarop ik antwoordde, dat de Apostel leert, dat zonder bloedstorting geen vergeving plaats had; en, aangezien er geen bloedstorting bij het avondmaal gezien wordt, dit geen offer voor enige zonde kon zijn. Ik zei ook, dat het brood en de wijn in het avondmaal door Christus zo niet veranderen konden, of zij zouden ophouden tekenen van het sacrament te zijn. Ik bewees hun ook, dat, indien het zo ware, als zij zeiden, alsdan de goddelozen, wanneer zij het avondmaal gebruikten, de Heere Jezus zouden moeten ontvangen, wat door Paulus wordt tegengesproken; want deze zei, dat de zodanigen, het avondmaal gebruikende, zichzelf een oordeel eten en drinken.

Ziehier beknopt meegedeeld, zeer lieve neef, wat ik uitvoerig met de vijanden op verschillende tijden besproken heb, waarover de geloofsrechters moesten oordelen, die mij dikwijls vroegen, of ik niet alles wilde geloven, wat hun leraren zeiden. En, toen ik daarop ontkennend antwoordde, zeiden zij, dat ik verdoemd was met mijn kinderen tot in het derde geslacht. Ik antwoordde hierop, dat er wel een dadelijke vloek bestond, maar dat God het huis Jacobs daarvoor behoedde.

Hiermee vaarwel, zeer lieve neef, terwijl ik mij in uw heilige gebeden aanbeveel.

Arnoud le Maire, gevangene om de waarheid van het evangelie."

Een brief aan zijn wouw.

"Genade en vrede zij u, mijn zeer lieve huisvrouw en kinderen, vermenigvuldigd door Jezus Christus. Amen.

Ik dank God, mijn hemelse Vader, door Zijn Heilige Geest, waardoor Hij mij, om de verdiensten van Christus, versterkt heeft, om de vijanden der waarheid te beschamen, die mij, zoals ik van Hem hoop, door zijn grote genade en barmhartigheid tot de laatste stond mijns levens ook zal bewaren en behouden, om mij te doen genieten het einde van het geloof, namelijk de zaligheid der ziel. Naar ik hoop zal mijn sterfdag zijn op de 1e Mei 1599. De Heere doe dit geschieden tot Zijn eer, tot stichting van Zijn kerk en tot mijn eeuwige zaligheid. De laatste twistgesprekken hadden plaats de 3de en de 6den Oktober 1598, waarbij de vijanden der waarheid mij zeer overrompelend aanvielen, zonder mij naar behoren te laten antwoorden. De 9e Oktober verdoemden zij mij en mijn kinderen tot in het derde geslacht als een ketter; waarop ik hen vermaande God om vergeving te bidden, opdat die vloek hen niet treffen zou: de 8sten Januari 1599 namen zij mij andermaal in het verhoor, waarbij ik hen vermaande toe te zien, hoe het best het rechtvaardig oordeel te ontvlieden; want,

zo gij u niet bekeert, zei ik, zult gij de eeuwige verdoemenis niet kunnen ontgaan, en de paus, de ware antichrist, zal u dan met al zijn vrijspraak niet kunnen verlossen. Ik bewees hun ook, dat hun leraars mij niet van ketterij konden overtuigen, waarop zij zich zo dikwerf beroepen hadden. Tot de geloofsrechters zei ik, dat zij als zodanig onpartijdig behoorden te zijn, teneinde, alles van beide zijden gehoord hebbende, naar recht te oordelen; dat het tegen alle rechten streed, een gevangene te veroordelen, zonder deze te vergunnen zich in zijn goede zaak te mogen verdedigen. Een hunner, Don Juan genaamd, vroeg mij, of ik mij niet wilde bekeren. Waarop ik antwoordde, dat ik mij niet beter kon bekeren dan tot God, want dat deze gezegd heeft: "Zo gij u wilt bekeren, zo bekeer u tot Mij." Ik bewees hun, dat deze leer waarachtig was, en dat zij de gelovigen door de verdiensten van Christus wordt geschonken. Ik zei voorts, dat ik zeer tevreden was dit tranendal te verlaten, om mijn pelgrimstocht te eindigen, want dat bij Christus te zijn voor mij het beste was. Zie, mijn lieve huisvrouw, met deze en dergelijke woorden meer heb ik mij jegens de vijanden der waarheid verantwoord, en eindig ik nu. Voorts vermaan ik u, om, als een uitverkorene Gods, te gedenken uw verkiezing vast te maken. En gij, mijn vrienden, die met tijdelijke goederen bedeed bent, maakt u vrienden uit de onrechtvaardige mammom, en laat mijn waarschuwing u ter harte gaan. Draagt voorts zorg voor mijn jonge schapen, en ziet toe hen in de vrees Gods op te voeden.

Hiermee eindig ik mijn schrijven; ik hoop, dat wij elkaar, nu niet meer ziende naar het lichaam, zien zullen in het eeuwige leven. Vaarwel!

Arnoud le Maire, gevangene om de waarheid van het evangelie."

Nadat hij nu enige tijd gevangen had gezeten, werd hij eindelijk veroordeeld om levend te worden verbrand, en zijn as in de lucht te worden geworpen, zoals ook plaats had. Hij werd op een ezel gezet en naar de strafplaats gevoerd, waar hij zich moedig aan de paal plaatste, en offerde aldus standvastig zijn ziel Gode op.

Werner Hessu

[JAAR 1600.]

Werner Hessu, geboren te Wadischwijkerberg, nabij Zürich, ging naar Fryenbach, aan het meer van Zürich gelegen, in het gebied van Schwyz, en ontmoette een priester, die het sacrament, zoals zij het noemen, naar een zieke droeg. En, aangezien Hessu daaraan geen eer bewees, werd hem door de priester toornig gevraagd, waarom hij Christus geen eer bewees, want dat daaraan te zien was, dat hij Christus niet liefhad. Hij antwoordde overtuigd te zijn, dat Christus daar niet tegenwoordig was, maar in de hemel ter rechterhand des Vaders zat, waar men Hem in geest en waarheid moest aanbidden. Hij werd gevangen genomen, naar het hoofdvlek van Schwyz gevoerd, op de pijnbank gelegd en ondervraagd. Na een volledige en oprechte belijdenis eindelijk, niettegenstaande alle schriftelijke en mondelinge voorbeden, werd hij de 26sten Februari 1600 met het zwaard omgebracht en gedood.

Over zijn ijverig en vurig gebed en grote standvastigheid moesten zich velen verwonderen. De lieden van Fryenbach trachtten zich later over deze dood te verontschuldigen, volgens hun gewoonte, door te zeggen dat deze Hessu een wederdoper was, doch het was duidelijk genoeg, waarom hij werd gevangen genomen.

Pieter Motte

[JAAR 1600.]

In het jaar onzes Heeren 1600 werd Pieter Motte, een wolwever, geboren te Mouvens, niet ver van de stad Rijssel, wegens de belijdenis van de hervormden godsdienst, gevangen genomen. Na enige tijd gevangen te hebben gezeten, werd hij in het

openbaar op een schavot te Rijssel met roeden gezeseld en uit de stad gebannen. Later werd hij weer gevangen genomen, en in hetzelfde jaar opgehangen en verworgd.

Antonius Moreau

[JAAR 1601.]

Antonius Moreau, geboren te Monue, een dorp niet ver van Kortrijk, in Vlaanderen, werd om de belijdenis der waarheid gevangen genomen, en te Doornik in de bisschoppelijke kerker gebracht, waar hij vele jaren in grote ellende werd gevangen gehouden en zeer gekweld door de Jezuïeten en andere geestelijken, wier aanvallen hij alle op vrome wijze doorstond. Toen deze verleiders zagen, dat er geen middel meer uit te denken was, om deze man van de waarheid af te trekken, behandelden zij hem in de gevangenis op de ongenadigste wijze, en lieten hem eindelijk van honger sterven. De geestelijken van Doornik lieten het lijk onder de galg van een dorp, in het bisdom van Doornik gelegen, omtrent een mijl van de stad begraven. Toen men het lichaam van de kar zou trekken ter begrafenis, begon het zeer overvloedig uit de neus te bloeden, tot grote verwondering van alle omstanders. Dit geschiedde in Januari van het jaar 1601.

Bartholomeüs Copin

[JAAR 1601.]

In het jaar 1600 reisde Bartholomeüs Copin uit de vallei Luzern naar Aoste in Piemont met zekere koopwaren, om die op de markt te verkopen, welke de volgende dag zou gehouden worden. Terwijl hij op zekere avond met vele kooplieden aan de tafel zat, begon een hunner te spreken over de verschillende godsdiensten, en liet zich ook enige ongunstige woorden ontvallen over de Christenen uit de vallei van Angrongna en de omliggende dorpen.

Copin hoorde deze woorden, die hij daar niet verwacht had, spreken tegen zijn broeders en ook tegen hun godsdienst, die alle tot oneer strekten van God. Daar hij meende dat het enige aanstoot zou kunnen geven, indien hij niet antwoordde op de lasteringen, die hij moest aanhoren van de godsdienst, waarvan hij belijdenis deed, antwoordde hij hem op zijn woorden naar dat dit nodig was. Zij, die door Copin werden berispt, vroegen hem terstond: bent gij een van de Waldenzen? Hij antwoordde: Ja, ik ben een hunner." "Welnu," vroeg een ander, gelooft gij niet, dat God in de hostie is?" "Toch niet" zei Copin." "O," zei de ander, "zie hoe vals uw godsdienst is." "Mijn godsdienst," zei Copin, "is niet minder waar dan dat God is en zo waar als ik zeker weet, dat ik sterven zal."

De volgende dag werd Copin voor de bisschop van Aoste geroepen, die hem zei, dat hem enige ergerlijke woorden waren meegedeeld, die Copin de vorige avond in zijn logement gesproken had, dat hij daarvan nu schuld moest bekennen, indien hij vergeving daarvoor zou willen verkrijgen, en in het andere geval niet anders te wachten had dan naar verdiensten te worden gestraft. Copin antwoordde, dat hij niets gesproken had dan waartoe zij hem hadden uitgelokt, en dat hij ook niets gezegd had dan wat hij voorgenomen had staande te houden, zelfs met gevaar van zijn leven. Hij zei, dat God hem enige tijdelijke goederen had toevertrouwd, alsook een vrouw en kinderen; en betuigde dat hij op dit alles niet zo gesteld was, of hij kon met tevredenheid dit alles verlaten, liever dan de vrede vaneen goed geweten te verliezen. En, wat zijn gedrag en wandel aanging, indien hij verlangde, zei hij, daarnaar te vernemen onder de kooplieden te Aoste, zou hij voldoende horen, dat hij zich altijd eerzaam had gedragen, en dat zij ook voldoende getuigen zouden, dat hij nooit iemand had verongelijkt gedurende de tijd, die hij onder hen had verkeerd. Verder, voor

zoveel hij een koopman was, die zich met zijn uiterlijke zaken bezig hield, dat hij behoorde losgelaten en niet verder bemoeilijkt te worden. Want indien het Joden en Turken geoorloofd was op markten handel te drijven door geheel Piemont, behoorde die gunst nog meer te worden geschonken aan een christen. En, wat de godsdienst aanging, waarvan hij beschuldigd werd, daarmee had hij zich in het geheel niet bemoeid voor zijn persoon, maar daarover werden vragen gedaan door anderen waaromtrent hem overal vrijheid was gegund te antwoorden en rekenschap te geven van zijn geloof aan ieder, wie hij ook was, die zijn gevoelens daarover zou vragen; ja, dat er door de hoogmogende aan de bewoners van de vallei der Waldenzen vrijheid was gegeven, om allen te antwoorden op de vragen hun gedaan, doch niet anderen te leren noch te onderwijzen. De bisschop lette op geen zijner woorden, maar gebood, dat hij in de gevangenis moest worden geworpen. Des anderen daags kwam de secretaris van de bisschop hem bezoeken, die betuigde, dat hij hem een goed hart toedroeg, en hem als vriend raadde schuld te bekennen, dat hij anders in levensgevaar was. Copin antwoordde, dat zijn leven in Gods hand was, en dat hij dit nooit wilde zoeken te behouden tot schade van de ere Gods, alsook dat hij niet meer dan twee of drie reizen te doen had in deze wereld, voor hij de hemel binnentrad, en God bad hem met Zijn genade bij te staan, om nooit de rechte weg te verlaten, die daarheen leidt.

Weinig dagen daarna werd hij onderzocht door een monnik en een geloofsrechter, in tegenwoordigheid van de bisschop, die hem geruime tijd kwelde met vleiende woorden, waardoor hij hem tot afzwering van zijn godsdienst zocht te brengen. Doch Copin weersprak hem gedurig met de heilige Schrift, en toonde, dat, indien hij zich nu Christus schaamde en hem verloochende, Christus zich zijner met grond ook zou schamen, en eens verloochenen voor Zijn hemelse Vader. De monnik eindigde zijn twistgesprek met het onbeschaamde afscheid: "Weg, gij vervloekte Lutheraan; gij zult naar alle duivelen in de hel varen; en, wanneer gij zult gepijnigd worden onder de onreine geesten, dan zult gij denken aan de heilige vermaningen, die wij gedaan hebben tot behoud van uw ziel. Maar gij wilt liever naar de hel varen dan u te verzoenen met uw heilige moeder de kerk." "Het is niet lang geleden," zei Copin, "dat ik met de ware kerk verzoend ben."

Na vele hevige aanvallen, die hij van hem te verduren had, gaven zij verlof aan zijn vrouw om bij hem te komen, met een van zijn zoontjes, en beloofde haar, dat zij hem zouden loslaten, om met haar naar huis te gaan, indien hij zich van zijn gedane fout wilde bekeren en verbeteren. Met dat doel gaven zij zijn vrouw en zijn zoontje verlof, om des avonds met hem in de gevangenis te eten. Gedurende die tijd voegde hij haar vele vermaningen toe, om haar tot lijdzaamheid op te wekken, ofschoon de vrouw zonder man en het kind zonder vader zou naar huis gaan. "Wees vooral verzekerd," zei hij, "dat God een veel beter Man en Vader voor ulieden wezen zal dan ik ooit geweest ben, of wezen kan." Hij voor zich, zei hij, was niet gehouden zijn vrouw of kinderen meer te beminnen dan Christus; daarenboven hadden zij ook reden zich te verblijden, en hem gelukkig te achten, daar God hem de eer wilde aandoen, om der waarheid getuigenis te geven met het verlies van zijn leven, en hoopte, dat God hem zo genadig zou zijn, hem te ondersteunen onder allerlei martelingen, die hij om Zijn eer zou moeten verduren. Ten laatste beval hij zijn zoon en een dochter, die hem de Heere in het huwelijk geschonken had, aan de zorg en het opzicht van zijn vrouw, en beval haar bij herhaling, dat zij hen moest trachten op te brengen in alle deugd en godvrezendheid. Hij vermaande zijn zoon zijn moeder te gehoorzamen, en zei, dat hij dan de beloofden zegen zou deelachtig worden. Hij verzocht aan hen allen voor hem te bidden, dat God hem mocht versterken tegen alle verzoeken. Na aldus zijn zoon

gezegend en afscheid van zijn vrouw genomen te hebben, werden zij uit de gevangenis geleid, en hij weer als tevoren opgesloten. De vrouw en haar zoon barstten uit in schreien, klagen en kermen, waardoor een stenen hart zou verbroken zijn. Deze heilige man stelde zich intussen niet tevreden met wat hij door de mond had gesproken, maar schreef ook de volgende brief aan zijn vrouw, die de oorspronkelijke brief getoond heeft, geschreven en ondertekend met de eigen hand van Copin met het volgende opschrift:

"Aan mijn zeer lieve vrouw Susanna Copin, uit de toren van Luzern.

"Waarde vrouw, door uw komst aan deze plaats heb ik zeer veel troost genoten, en wel temeer omdat dit onverwacht plaats had. Ik vertrouw ook, dat gij niet weinig getroost was, dat deze gelegenheid u werd aangeboden, om de laatste avond op Zaterdag de 15den September 1600, met mij te eten. Ik weet niet goed, wat zij daarmee hebben voorgehad om u dit toe te staan, doch God bestuurt alle dingen. Naar ik gissen kan, zal het wel de laatste maal geweest zijn, dat wij met elkaar gegeten hebben in dit leven; en daarom bid ik God niet op te houden u te vertroosten. Vertrouw voortdurend op Hem, want Hij heeft beloofd hen nooit te zullen verlaten, die hun vertrouwen op Hem stellen. God heeft u begaafd met wijsheid, bestuur uw huisgezin zo, dat onze kinderen, Samuël en Martha u gehoorzamen, wie ik in de naam en door de macht Gods beveel u te gehoorzamen, want alzo zullen zij de zegen van de almachtige God verkrijgen.

Bemide vrouw, bedroef u niet al te zeer over mij; want, indien God beschikt heeft, dat ik mijn loop hier eindigen zal, en ik mijn ziel moet overgeven in de hand van de Almachtige, die Hij mij zo geruime tijd heeft verleend, zo vertrouw ik, dat Hij die, om Zijn heilige en goddelijke barmhartigheid, zal ontvangen in Zijn koninkrijk, om Zijns eigen welbeminden Zoon Jezus Christus, onzes Heeren wil, door Wie ik geloof, dat mijn zonden vergeven zijn, om de enige verdiensten van Zijn heilig lijden en dood. Ik bid Hem dus mij te willen bijstaan door de kracht des Heilige Geestes tot mijn laatste ademtucht.

Wees vurig in het gebed en in alle andere plichten van de godsdienst, want dit is de weg tot de ware godzaligheid. Wees niet bezorgd om mij deze drie weken iets te zenden; ik bid u echter, zend mij wat geld, als gij het goed vindt, om aan de gevangengebewaarder te geven, en bovendien wat tot mijn eigen behoeften, indien het God behagen mag mij zo lang te laten leven. Ik bid u ook te willen denken aan wat ik u vaak gezegd heb, namelijk hoe God het leven van de koning Hiskia vijftien jaren verlengde. Hij heeft echter mijn leven nu langer gespaard; want het is reeds vele jaren geleden, dat gij mij eens in levensgevaar gezien hebt, en door Gods goedertierenheid leef ik nog; en ik hoop, ja ik ben verzekerd, dat Hij mij zo lang bewaren zal, als dienen moei tot zijn eer en mijn eeuwig geluk, door Zijn loutere genade."

Uit de gevangenis te Aoste, 16 September 1601."

De bisschop van Aoste was eigenlijk met deze gevangene enigermate verlegen; want indien hij hem de vrijheid gaf, vreesde hij, dat dit ergernis zou geven, en velen zich daardoor tegen de roomsen godsdienst zouden verklaren. Daarenboven was er een bepaling in de overeenkomst gemaakt tussen de opperbestuurder en het volk van Vaudois, die de hervormden voor allen hinder vrijwaarde, volgens deze woorden: "En indien het gebeuren zal, dat de lieden in Piëmont omtrent de hervormden godsdienst zullen worden ondervraagd door een der onderdanen van de opperbestuurder, zal het de hervormden geoorloofd zijn te antwoorden, zonder daarvoor enige boete of lichamelijke straf te ondergaan." Nu was er aan Copin een vraag gedaan, waarom hij had moeten losgelaten worden; doch de bisschop wilde er niet van horen, dat hij hem

ten onrechte gevangen hield. En, opdat dus zijn dood aan hem niet zou worden geweten, en ook niet als onschuldig losgelaten, gaf hij de zaak over aan paus Clemeus, VIII, om te vernemen, wat hij met deze gevangene doen moest. Wij zijn niet bekend geworden met het antwoord van de paus aan de bisschop; doch niet lang daarna werd deze vrome man dood in de gevangenis gevonden. Niet zonder grond vermoedt men, dat hij daar werd verworpd, opdat, indien zij hem in het openbaar hadden omgebracht, het volk door zijn standvastigheid niet zou gesticht worden.

Na gestorven te zijn, werd hij veroordeeld om te worden verbrand; waarom zij hem uit de gevangenis lieten brengen, zijn vonnis in het openbaar voorlezen, en het lijk in het vuur wierpen. Deze was, voorzover wij weten, de laatste onder de Waldenzen, die om de godsdienst werd ter dood gebracht.

Nicolaas de Soignie

[JAAR 1605.]

Nicolaas de Soignie, geboren te Doornik, was reeds een bejaard man en een hoefsmid van zijn handwerk. Hij woonde buiten de poort St. Martin daar. Deze werd door de bisschop in de gevangenis geworpen, omdat hij zich tegen enige pausgezinde stellingen verklaard had, en beschuldigd werd vlees gegeten te hebben in de vasten. Gedurende zijn gevangenschap kwamen hem de menseneters dikwerf overvallen, vooral de geestelijke van de St. Nicasiuskerk en de Jezuïeten, die met geweld wilden hebben, dat hij zou bekennen een ketter te zijn. Hij wilde hun echter niet gehoorzamen, en betuigde, dat hij een christen was, en bereid was te sterven voor t'iet zuivere en onvervalste Evangelie van Jezus Christus. Wegens zijn standvastigheid in het ware geloof werden zij zeer tegen hem verbitterd, en bevalen, dat men hem door honger, dorst en andere ellende in de gevangenis moest laten sterven. Dit geschiedde ook, terwijl zijn lijk begraven werd onder de galg in een dorp, omtrent een mijl van de stad gelegen, in Maart van het jaar onzes Heeren en Zaligmakers Jezus Christus 1605.

Maarten van Voisin

[JAAR 1608.]

Deze was een Fransman, geboren in een dorp, gelegen tussen Chaumont en Langres aan de Maine, en een passamentwerker van zijn handwerk. Wegens de zware vervolgingen, oproeren en binnenlandse oorlogen, was hij reeds twintig jaren geleden uit zijn vaderland vertrokken, niet alleen om zijn brood door vreedzame arbeid te winnen, maar ook en vooral om de eenmaal beleden waarheid van God des te zekerder te kunnen belijden en te beoefenen. Hij had zich naar het eedgenootschap van Bazel begeven, waar hij van de eerbare raad het burgerrecht ontving. Hij woonde daar vele jaren, en gaf van zijn geloof zulke bewijzen, dat hij als een vroom en godvrezend man bekend stond, de prediking van het goddelijke Woord naarstig bijwoonde, thuis zich met het lezen en betrachten daarvan bezig hield, zich en zijn huisgezin gedurig oefende, en niemand enig leed deed, zodat hij niet alleen door de hervormden, maar ook door hen, die tot een anderen godsdienst behoorden, geacht werd en bemind.

Toen hij echter in het laatst van September 1608, om zijn handwerk, en zoals vroeger dikwerf gebeurd was, van Bazel naar de markt te Luzern wilde reizen, die op Leotagarydag de 2den Oktober gehouden werd, kwam hij, even buiten Bazel op een algemene weg, onder het gebied van Bazel, hij enige Lotharingsche of Nederlandse bedevaartgangers, die zich, daar zij ook naar Luzern en verder naar Rome wilden reizen, bij hem aansloten en vergezelden. Volgens het doel van hun reis kwam hij met deze lieden over de godsdienst in gesprek. En, aangezien hij, zowel op reis als ook in de stad Sursee, die aan de overheid van Luzern onderworpen was, en die zij

noodzakelijk moesten door gaan, in de herberg de Zon, des avonds onder het avondeten, naar aanleiding van het gezegde van een der bedevaartgangers, met Gods Woord standvastig wilde bewijzen en staande houden, dat nu de tijd gekomen was, dat in het christendom de ware aanbidders niet aan enige plaatsen, zoals Affisa, Lorette, Rome en andere, om de godsdienst te verrichten, gebonden waren en daarheen moeten; maar dat zij, die God aanbidden willen, Hem in geest en waarheid moeten aanbidden, zodat het ijdele onkosten en vergeefse moeite en arbeid was, wanneer men naar zulke vergelegen en gevaarmedebrengeende plaatsen wilde reizen, daar toch de gelovigen, zoals Paulus zegt in alle plaatsen kunnen bidden en heilige handen tot God opheffen.

En, aangezien Maarten van Voisin vooral beweerd had, dat de heilige en hooggeloofde maagd Maria wel door ieder behoorde geëerd te worden, maar toch op zodanige wijze als Gods Woord gebiedt haar te eren, daar zij op andere wijze veel meer bespot en onteerd werd, vooral dan, wanneer men de menselijke fabelen, die van haar en van haar verering waren uitgedacht en verzonnen, als zou zij zonder zonde ontvangen en geboren, en de enige middelares en voorbidster tussen God en de mens zijn, geloofde, aanhing, en navolgde, zo deed men, alsof hij enige zware, gruwelijke en schrikkelijke lasteringen tegen de ware godsdienst en de heilige maagd Maria, de reine moeder Gods, zou gesproken hebben. Hij werd in het laatst van September nog in dezelfde avond uit het logement de Zon gehaald, en in de gevangenis geworpen.

De volgende dag, toen de raad te Sursee Maarten door hen, die daartoe waren aangewezen, had laten afvragen, hoe hij alles bedoeld had, en of hij de door hem gesproken woorden zich nog herinnerde, en staande wilde houden, herhaalde hij, wat hij vroeger gezegd had, en beleed standvastig, dat dit alles was, zoals hij had gesproken, en dat hij dit alles met Gods Woord en goede gronden hoopte te bewijzen.

De lieden van Sursee achtten het onbetamelijk, hem zonder voorkennis van hun overheid of los te laten of te straffen, en vroegen daarom de beambten van Luzern om raad. Deze zonden hem een van hun vrienden of bloedverwanten, die goed ervaren was in de Franse taal, om bij de ondervraging van de gevangene, die ook in die taal goed thuis was, tegenwoordig te zijn, op alles goed te letten, en daarbij zulke aanwijzingen te doen, dat er niets zou worden gedaan, wat met het recht van die plaats in strijd was. Overeenkomstig dit bevel, namen de lieden van Sursee en die van Luzern de volgende dag de beklagenswaardige gevangene in verhoor.

Doch, aangezien hij nog bij zijn gedane gezegden en uitvoerige bespreking aangaande de beide bedevaarten in het algemeen en in het bijzonder aangaande de heilige hooggeloofde moeder Gods bleef volharden, en niet wilde herroepen of bekennen, dat hij daarin gedwaald had of God en zijn heiligen zou gelasterd hebben; namelijk, als hij de bedevaarten een menselijke instelling bad genoemd, en de heilige maagd Maria gelijk aan ieder ander mens, die in zonden ontvangen en geboren was, maar toch het uitverkoren vat ter ere van God, die de Heiland der wereld onder haar hart had gedragen en voortgebracht, van welke gevoelens de geestelijkheid van Sursee tevergeefs beproefd had hem af te trekken, zo werd hij de 3de Oktober veroordeeld om te worden onthoofd en verbrand, en naar de strafplaats gevoerd. Toen hij reeds half ontkleed was, de slag met het zwaard zou ontvangen, en vermaand werd in de uiterste nood te herroepen, en de hooggeachte moeder Gods de nodige eer te geven, bleef hij nochtans onverschrokken en volstandig in zijn vroegere belijdenis volharden, en bewees, dat, aangezien hij de allerheiligste maagd van haar eer niet beroofd had, hij die haar ook niet kon terug geven. Hij verzocht van hem heen te gaan, en hem in rust te laten, want dat hij zijn vertrouwen had gevestigd op God in de hemel, Die hem door

het bloed Zijns Zoons, de enige Verlosser, Middelaar en Voorbidder, van de eeuwige dood had verlost. Daarop zei de priester tot hem: "Zoals gij daar staat en gaat bent gij voor de duivel, die zal u halen, en alle boze geesten zullen tot u komen en bij u wonen." Toen Maarten dit hoorde, sloeg hij de ogen naar de hemel, hief zijn handen op, en beval zich aan Gods bewaring. Daarop werd hij onthoofd, en het hoofd met de romp verbrand.

Het is vermeldenswaardig, dat, toen Maarten naar de strafplaats werd gevoerd, en daarheen door de schout, de gekozen raadslieden en ambtenaren van de stad Sursee, zoals gebruikelijk is, werd begeleid, een bode van Bazel, Leonard Gashart geheten, halverwege op de weg hem ontmoette, die hij zeer beleefd groette, terwijl deze een gunstig bericht voor de veroordeelden man van zijn overheid aan de raad van Sursee liet zien, en verzocht, dat de stoet mocht stilstaan. Doch de schout, die op trotse wijze zich van het geschrift meester maakte, het in de rok stak en niet las, zei niets anders, dan dat hij te laat gekomen was; dat hij des avonds tevoren of uiterlijk des morgens vroeg, voor het eindvonnis was uitgesproken, had moeten verschijnen. De bode was daarover zo ontzet en verschrikt, dat hij op de trotse woorden van de schout niet kon antwoorden, maar volgde geheel treurig en bedroefd de stoet; en na de uitvoering van het vonnis gezien te hebben, vertrok hij onmiddellijk zonder antwoord aan zijn overheid naar Bazel.

Aldus onderging deze goede man, die zich zijn gehele leven eerzaam had gedragen, en bij ieder geacht was, op gevorderden leeftijd, daar hij bij de zestig jaren en niet lang van persoon noch bemiddeld was, de tijdelijke dood, en legde daarmee getuigenis af van de waarheid der evangelische leer. Hij liet een zeer bedroefde weduwe, die toen juist bevallen was, met zeven onmondige kinderen achter, terwijl er ook een groot deel van zijn bezittingen, zo spoedig hij gevangen genomen was, door de overheid van Luzern in beslag genomen en verbeurd verklaard werd.

Hoe wonderlijk toch is God in Zijn oordelen, en groot in Zijn heiligen! OM elf uur van die dag wist hij nog niet, dat hij moest sterven; en om twaalf uur was hij bijna tot as vergaan. Waar heeft men ooit van haastiger uitvoering van een vonnis gehoord? Wij hebben daarom reden te denken niet alleen aan een spreuk van Augustinus: "Het is geen kwade dood, aan welke een goed leven is voorafgegaan;" maar ook aan het woord van de heiligen apostel Paulus: "Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk, die naar Zijn voornemen geroepen zijn."

Franco di Franco

[JAAR 1611.]

Op Sacramentsdag van het jaar 1611 gebeurde het, dat een jonge man van 26jarige leeftijd, die op wonderbare wijze tot kennis van het Evangelie geroepen was, door zekere Italianen, in de stad Vilne, de hoofdstad van het groothertogdom Lithauen, door een kerk geleid werd, waar de mis gezongen werd. En, toen zij hem noodzaakten te verklaren, hoe hem dit beviel, begon hij met groten ijver hun afgoderij aan te wijzen, en vermaande het volk, dat daar tegenwoordig was, dat zij zich niet moesten laten verleiden door de schonen en verblindende glans van deze bijgelovigheden, en betuigde, dat de god, die de priester ophief, niet de ware God was, zoals de verleiders hun wijsmaakten, maar slechts een afgod, aangezien hij geen macht had zich van de ene plaats naar de andere te begeven, zonder gedragen te worden. "Jezus Christus, de Zoon Gods, onze Zaligmaker," zei hij, "moet gezocht worden aan de rechterhand van God, de almachtige Vader." Toen deze jonkman dit gezegd had, werd hij van dit ogenblik aan door een grote menigte volk omringd, die hem bij herhaling in het

gezicht sloegen, met de voeten schopten, en hem vandaar naar de algemene gevangenis der stad sleepten.

Na enige tijd werd hij voor de bisschop en onderscheiden andere ontboden, waar zij hem vroegen, of de ketters hem niet hadden aangeraden zulke woorden te gebruiken als hij gesproken had, als ook, of hij niet voornemens was de koningin of haar zoon of de bisschop van Vilne te vermoorden. Waarop de gevangene zeer gepast en vrijmoedig antwoordde, dat niemand hem opgehitst had om dit te doen; dat hij alleen gedrongen werd door de ijver, die hij had voor Gods eer, en dat hij door zijn eigen geweten daartoe gedreven was; dat hij het niet langer had kunnen verdragen, dat de mensen aan een levenloze afgod de eer bewezen, die alleen Jezus Christus zijn Zaligmaker toekwam. Op hun andere vragen antwoordde hij, dat de christelijke godsdienst ons niet leerde de mensen te vermoorden, zoals de pausgezinden tot nog toe gedaan hadden in Frankrijk, Engeland, de Nederlanden en elders, zoals de geschiedenis dagelijks bewijst. De gevangene vermaande ook de bisschop van Vilne alle afgoderij vaarwel te zeggen, de waarheid Gods te prediken, en niet langer het beklagenswaardige volk te bedriegen met menselijke instellingen. Daarenboven stond deze getrouwe getuige de waarheid Gods met zulk een ijver, ernst en standvastigheid voor, dat de bisschop al zijn knechten, en alle andere toehoorders uit de kamer liet gaan. Doch dit baatte niet veel, want, toen zij hier en daar door de stad gingen, vertelden zij overal, dat zij nooit in hun leven iemand hadden horen spreken over goddelijke zaken met zulk een ernst en vrijmoedigheid en zo gepast als deze jonge man.

Niet lang daarna werd hij weer voor dezelfde rechters gebracht en als vroeger ondervraagd. Doch, in plaats van te verflauwen, verstoutte hij zich tegenover de onbeschaamdheid van zijn partijen. Zij trachtten hem van deze vrijmoedigheid te beroven, en legden hem op de pijnbank. Toen echter de wreedheid, aan hem gepleegd, het toppunt bereikt had, was hij er nog ver af de waarheid af te zweren. In zijn belijdenis openbaarde zich een veel vastere overtuiging dan vroeger, en hij was zeer begerig, en toonde zich daartoe ook bereid, om de martelaarskroon te ontvangen.

Eindelijk, de 30e Juni 1611, zijnde dezelfde dag, dat ook 's jaars tevoren in de stad Vilne, des morgens ten acht uur, zulk een verschrikkelijke brand was uitgebarsten, als waarvan men ooit gehoord had, en wel op hetzelfde uur toen de genoemde bisschop en een grote menigte Jezuïeten aan de optocht deelnamen, en waarbij de vlammen zo geweldig woedden, dat er binnen de tijd van zeven uren zes duizend vijfhonderd veertien huizen waren verslonden, wat plaats had, zoals de Jezuïeten voorgaven, omdat de ketters daar gespaard waren; op eerstgenoemde dag nu werd deze martelaar en getuige van Jezus Christus in die stad door de vijanden der waarheid omgebracht, niet op een openbare plaats, noch bij dag, ofschoon hij dit ernstig aan zijn rechters verzocht, maar in het geheim, bij nacht, op een besloten plaats, in de nabijheid van het huis des gouverneurs. Voor zij hem ter dood brachten, werd hij op wrede wijze gepijnigd, en daarna door de scherprechter aan een paal gebonden. De tong werd hem onder de kin uitgetrokken, en daarna onthoofdden zij hem, deelden zijn romp in vier stukken, gingen daarmee de volgende dag de stad door, en plaatsten die op palen.

Antoine Mibais

[JAAR 1619,]

In Februari van het jaar 1619 gebeurde het dat een burger te Luik, Antoine Mibais genaamd, een verzoekschrift aanbood aan de Heren Generale Staten van de Verenigde provinciën, waarin hij zich beklaagde over de grote overlast en het onrecht, dat hem en enige andere burgers te Luik werd aangedaan, en wel wegens de hervormden

godsdienst, waarvan zij belijders waren; doch dat deze overlast en vervolging jegens hen plaats had onder de naam en het voorgeven, dat hij en zij onder elkaar beraamden, om zich met de hulp van de Staten, meester te maken van de stad Luik, enz. Toen de overheid van de stad dit vernam, liet zij verscheidene burgers gevangen zetten; zelfs werd er een als een oproermaker opgehangen, die dit echter tot de dood toe ontkende. Uitgeleid wordende om de straf te ondergaan, beledigde hij voortdurend, dat hij stierf in de hervormde godsdienst. En, ofschoon de priester die bij hem was, met vele woorden zijn best deed, om deze man van zijn godsdienst afvallig te doen worden, wilde hij in geen dele naar zijn woorden luisteren maar bleef in de waarheid volharden, en offerde daarin zijn ziel aan God op. Een ander, die het ontlopen was, werd door de overheid van Luik vervolgd en te Herstal gevat; maar het is niet bekend, hoe het met hem is afgelopen.

De verschrikkelijke moord door de pausgezinden aan de hervormden in Valtellina

[JAAR 1620]

Aangezien de hoge overheid van de algemene die Bunders of Grauwbunderland, in beneden Ketië, na genoegzame kennis van de zaak genomen te hebben, in Mei 1619 had toegestaan, dat de Evangelischen in het vlek Boaltz, behorende tot de gemeente van Teil een gemeente en de gewone bezoldiging, evenals de andere gemeenten in Valtellina zouden genieten, vergaderden de predikanten van Tell, Tivano en Brusio benevens de voornaamste heren van Tyran en Tell, om de prediking daar te regelen. Doch de pausgezinden lieten zich zo geweldig met geweer en wapens gelden, dat men genoodzaakt was de prediking op te geven. Op die dag werd zelfs predikant Gaudentius Tack bijna doodgeslagen, een jonkman van Tiran gedood, en andere lieden van de plaats zodanig mishandeld, dat zij de eerste martelaars in deze vervolging te Tirano waren. Kort daarna werd ook een dienaar van de gouverneur dier plaats doodgeslagen; daarbij was de vermetelheid van deze moordenaars zo groot, dat zij niet alleen de bevelen van de overheid in de wind sloegen, maar ook, tot blijk van de ergste verachting, met geweer en wapens in het openbaar voor het paleis gingen wandelen, en de gouverneur en zijn zoon, benevens alle voorname leden van de gemeente te Tirario, met de dood bedreigden.

Aangezien de lagere overheid dier plaats zulk een verschrikkelijke en wrede moord niet kon beletten, omdat niemand voor zulke onverlaten buiten noch in huis was verzekerd, daar deze plaats aan de heerlijkheid Venetië grensde, waarheen zij zich altijd konden begeven, zag de genoemde overheid zich genoodzaakt de toevlucht te nemen tot de hoge overheid. Omstreeks het midden van februari 1620 zond deze zes afgevaardigden uit hun midden, namelijk, de heer Joachim Mentalta, gewezen landsrechter in Grauwbunderland; de heer Nicolaas Scheny, vroeger geestelijke in het land van Valtellina; de heer Hansz Baptisten, van Salis, J. V. D. H. hopman Jakob Ruinelli; de heer Salomo Bulen, landsambtman te Davos, in de tien Gerichten Bund; de heer Dirk Hartman, landhopman in de heerlijkheid Meyfelt, en de heer Hans Andriessz, Mingardinen, schatbewaarder. Deze heren riepen nog enige andere rechtsgedingen in het leven, benevens enige andere stukken, waarbij Hans van Cappaul te Tirano en Andriessz Enderlin te Tell tot gouverneurs waren aangesteld, en waarin uit de belijdenis op de pijnbank van enige gevangenen werd ontdekt, dat de genoemde inwoners van Boaltz hadden besloten, om niet alleen de predikant daar, maar ook alle Evangelische te verworgen, en zij zelfs hun eigen overheid niet zouden sparen. Vele van de voornaamste personen werden ook genoemd, die de ontwerpers van dit moorddadig besluit waren, en daartoe alle mogelijke hulp hadden beloofd.

Aangezien dit een gewichtige zaak was, vond men goed, dat de genoemde afgevaardigden naar Davos zouden terugkeren, en hun bevinding aan het Landgericht, dat toen vergaderd was, zouden meedelen. Zij voldeden daaraan getrouw omstreeks de helft van April. Door enige edelen van Valtellina werd ook verzocht, om zo spoedig mogelijk het dal met Bundsche bezetting te doen bewaken, daar men wegens deze moorddadige handelingen een algemeen oproer vreesde, wanneer men de bedrivers van dat oproer zou willen straffen. Men vermoedde ook, dat de Spanjaard hierin de hand had, en de taak zou zoeken te volbrengen, zoals zulks reeds voor vele jaren was gezien, en men inzonderheid in het jaar 1584 en later had ondervonden.

Dit alles werd in overweging genomen en rijpelijk daarover nagedacht. Om vele redenen echter kon men de zaak niet verder doorzetten, dan dat men meedeelde, dat

een aantal Spanjaarden aan drie punten nabij de grenzen van Valtellina hen naderden, en de overheid van Valtellina genoodzaakt was de 11den Juli 1620 hun bezetting in de loopgraven te Trahona en Morben te leggen, om daardoor dat dal van hun vijanden te beveiligen, tot welke bezetting alleen bewoners van Valtellina behoorden. Zij konden echter niet meer doen dan de Evangelische daar tegenhouden, dat zij niet zouden vluchten, aangezien na het bestemde en voor acht dagen aangenomen besluit, zijnde de 9e Juli 1620, op een Zondag was besloten dat het onmenselijke en gruwelijke bloedbad te Tirano, Tell, in het hoofdvlek Sonders en elders zou worden aangericht.

1. Moord te Tirano

De aanvang was te Tirano, waar enige Bressaners die onverlaten hielpen, van welke de voornaamste raadgevers waren Jakob Robustell, van Grossot, Markus Antoni Venosta, van Grosz, Vincent Venosta, dr. in de medicijnen te Mazz, en Franciscus Venosta, van Tiranco J. V. D. Deze en hun aanhangers, zowel vreemden als ingezetenen, zorgden, als eerloze schelmen en boeven, dat overal de straten goed bezet werden, opdat de Evangelischen niet terstond de bloedige en moorddadige aanslag zouden verijdelen, en de vijanden belet zouden worden die aan hen te begaan. Des avonds ten zes uur vielen zij als wilde varkens in het vlek Tirano, kwamen samen in het huis van doktor Franciscus Venosta, ijlden viermalen naar de plaats van het paleis des gouverneurs, en lieten de grote klokken te Tirano luiden, waarop ieder schielijk in de wapenen kwam, en allen zich vergaderden voor het genoemde huis. Men gaf bevel om de brug te Brusio af te breken, terwijl men er een zware bezetting in legde. Dit geschiedde voor het aanbreken van de dag. Zo spoedig de dag was aangebroken werd er weer geluid, waarop de schelmen van alle kanten bij elkaar waren. De Evangelischen, die niets kwaads vermoedden, kwamen op straat, om te zien, wat er te doen was, en werden terstond doorschoten en op jammerlijke wijze vermoord. De anderen werden in hun huizen overvallen, uit het bed gesleept; en men sloeg, zonder enig medelijden, dood al wie men in handen konden krijgen.

Hans Andriessz Cattani werd door zijn vrouw uit de handen van de moordenaars getrokken, doch later overweldigd moest hij sterven, niettegenstaande zij in nauwe bloedverwantschap stond met genoemden Robustell en dr. Venosta, en Cattani hen altijd voor zijn beste vrienden had gehouden. Wel verlangde hij met dr. Venosta eens te spreken, doch deze was nergens te vinden, ofschoon hij in zijn huis was gebracht. Hij vluchtte daarom in een ander huis onder het dak, in de hoop zijn vervolgers te ontkomen; doch tevergeefs, want zij vervolgden hem tot onder het dak, wierpen hem vandaar op straat, en sloegen hem voorts op onmenselijke wijze met stokken dood.

Antoni van Salis, rechter in die vallei van alle lijfstraffelijke zaken, die te Pergell en elders zeer gezien was, doch te Sonders woonde, wilde zich met mr. Antoni Venosta J. V. D. in het huis van J. Homodeus redden, benevens Venosta, Antoni Keller van Sol, uit Pergell, zijn dienaar, doch werd doodgeschoten op 42-jarige leeftijd.

De heer Andries Enderlin, van Cublis uit de Raettigow, een vroom, geleerd, ijverig en in vele talen ervaren man, was toenmaals, vanwege de drie algemene Bunders, gouverneur in Tell, en kwam bij zekere gelegenheid te Tirano, in het huis van Baptist Baruffin, en werd met George Peterlin, zijn dienaar, in een kamer vermoord. De gouverneur werd uit het venster geworpen, en derwijze over het lichaam gehouwen, dat niemand hem herkende; daarna deed men hem een touw om de hals, en wierp hem in de rivier Adda, maar hij werd toch later gevonden en begraven.

Hans Montius, zoon van de heer Michiel Montius, van Brusio was een, verstandig man en vroeger stadhouder in het gebied van de gouverneur te Trahona, die zich daar goed gedragen had. Deze werd ook, met de gouverneur Andries Enderlin, omgebracht. Deze Montius wilde van Tirano naar huis gaan, doch werd door Ambrosius Baruffin, de zoon van genoemde Baptist, genodigd om zijn intrek in zijn huis te nemen, teneinde daar verzekerd te zijn. Toen hij dit echter deed, werd hij door hem doodgeschoten en in de rivier Adda geworpen, en wel in zijn veertigste jaar.

H. Antonius Bassus, predikant van de Evangelische gemeente te Tirano, een vroom, geleerd en vredelievend man, hoorde het moordgeschrei, en werd, met Samuël Adreoscha, predikant te Mell, in neder-Valtellina, die hem die dag was komen bezoeken, in een zaal, nadat zij vooraf hun zielen aan God hadden aanbevolen, gedood. Hiermee waren echter deze gruwelijke vervolgers nog niet tevreden, maar zij hieuwen Bassus het hoofd af en plaatsten dit in de kerk op de predikstoel, waar hij vroeger had gepredikt op een paal, en spraken dit op zeer smadelijke wijze toe met te schreeuwen: "Bassus, kom af, gij hebt al lang genoeg gepredikt."

Het paleis te Tirano, waarin de heer Hans van Capaul woonde, die toen gouverneur was, was ook door deze onverlaten rondom bezet. Des morgens vroeg begaf zich daarheen Michiel Lazon, een aanzienlijk man, om zijn leven te redden. Doch, aangezien hij bij de pausgezinden zeer was gehaat, wegens zijn uitnemende vroomheid en godsdienst, vervolgden zij hem tot aan het paleis, en hadden het voornemen dit in brand te steken, zo men hem niet uitleverde. Toen Lazon inzag dat hij, niettegenstaande het paleis van wapenen en oorlogsbehoeften voorzien was, ten prooi zou worden aan zijn vijanden, daar de gouverneur hen meer door zachtheid zocht te overwinnen dan door geweld, zag hij zich, door de nood gedrongen, verplicht in de rivier Adda te vluchten, waar hij zich die uren geheel ontkleed, zonder de minste bescherming, moest ophouden. Hij werd daar door zijn vijanden, vooral door dr. Vincentz., en vele boogschutters, op wrede wijze nagejaagd, en viel eindelijk in hun handen. En, ofschoon hij op deerlijke wijze om levensbehoud, wegens zijn jonge kinderen, bad, mocht hij die toch niet verwerven, en kreeg tot antwoord, dat het nu geen tijd was om genade te bewijzen. Doch indien hij wilde zweren bij de pauselijke bul en zijn geloof verloochenen, zou hij genade verkrijgen zeiden zij, en het leven behouden. Met een onbevreesd gemoed antwoordde hij: Het zij ver van mij, mijn Heere Jezus Christus, Die mij met Zijn dierbaar bloed aan het kruishout heeft gekocht, nu nog, nadat ik Hem zolang door Zijn genade vrij en in het openbaar heb beleden, teneinde mijn tijdelijk leven te behouden, te verloochenen, en het eeuwige leven, waartoe mijn hemelse Vader mij, voor de grondlegging der wereld, heeft verkoren, in gevaar te brengen." Om deze woorden werd hij op barbaarse wijze doodgeschoten.

Toen in diezelfde avond de poorten van het paleis verbrand waren, drongen de volgende morgen de oproerlingen woedend daar binnen, namen de gouverneur en zijn zoon gevangen, mishandelden, beroofden en verjoegen zijn vrouw en kinderen, en maakten zich van alles meester. Uit het paleis werd de gouverneur gevankelijk gebracht naar het huis van dr. Franciscus, en eindelijk, na langdurige marteling, aan een touw gebonden en op ellendige wijze doodgeschoten.

Antoni Nicolai, een Bunder, werd toen insgelijks omgebracht; zij sneden hem de neus af, staken hem de ogen uit, en wierpen hem eindelijk uit het venster, en wel in tegenwoordigheid van zijn vrouw. Hans Antoni Mazon, die zich dapper tegen de oproerlingen verzette, om zijn vrouw te verlossen, werd met haar en zijn beide kinderen op verschrikkelijke wijze omgebracht.

Een ander, Hans Antoni Schlosser, van Gardona, die lang tegenstand geboden, en een van de oproerlingen gedood had, werd eindelijk gevangen genomen, aan een boom gebonden en doodgeschoten.

In één woord, jongen noch ouden, zieken noch gezonden werden gespaard maar allen doodgeschoten, doorstoken of op andere wrede wijze verslagen en vermoord. Omtrent zestig personen waren er te Tirano, die de martelaarskroon, om des Evangelies wil, ontvingen. Slechts drie mannen, te weten dr. Jakob Albertin, Jakob Naf, van Chur, en Gilge Venosta wisten het met groot gevaar, wegens de hoge bergen in die streek, door Gods genade te ontlopen, terwijl zij hun vrouwen, kinderen en bezittingen moesten achterlaten. Toen de vrouwen alleen achterbleven, lieten twee van hen de hervormden godsdienst varen, en woonden de mis bij, behalve de vrouw en de dochter van genoemde Lazaron, en een van haar nichten, de vrouw van de genoemden Gige, die de knieën voor de Baäl niet gebogen hebben, terwijl deze de 8e Augustus het land verlieten.

2. Moord te Tell

Toen de sluwe galgenboeven de bovenvermelde moord te Tirano en omstreken hadden volbracht, ijlden de buitenlandse moordenaars bij hopen, in het rood gekleed en uitgerust te paard, haastig naar het vlek Tell, en wel in de vroege morgen op het uur van de predikatie. Als hongerige wolven liepen zij naar de kerk, geleid door twee broeders, Azzo en Carolus Besten, alsmede door Antonius Besta, hun neef De Evangelische, die de prediking bijwoonden, hoorden het plan van deze moordenaars, stonden dadelijk op, en liepen naar de deuren, om die zo goed mogelijk met banken te verzekeren. De oproerlingen poogden met alle macht de kerk open te lopen; doch toen hun dit niet gelukte, klommen enige van hen tegen de ramen en vensters op, en schoten op jongen en ouden, vrouwen en mannen, zonder onderscheid, doodden er een grote menigte, overweldigden eindelijk de deur, en verworgden allen, die daarin waren, slechts zeer weinigen uitgezonderd, die beloofden de mis te zullen bijwonen. Enige mannen, vrouwen en kinderen vluchtten in de nabij gelegen klokkentoren, in de hoop daar behouden te worden; doch de toren werd terstond in brand gestoken, en allen, die er in waren, kwamen in de vlammen om.

De voornaamste, die in de kerk werd vermoord, was Hans Pieter Danz, van Zuz, uit Oberengadin, predikant bij de Evangelische gemeente te Teil, een vroom, geleerd en bescheiden man, die ook bij de vijanden in aanzien was. Deze werd op jammerlijke wijze doodgeschoten op 42-jarige leeftijd, doch hield niet op zijn gemeente tot standvastigheid in het geloof te vermanen. Bij hen was ook Josua Gatti J. V. D., gewoon stadhouder van de gouverneur te Tell en president van de rechtbank, een godvrezend en aanzienlijk edelman, oud drieënveertig jaar, en Daniël Gubelbergen, van Chur, zijn kostganger.

Gaudentius Guizziardi, mede een vroom edelman en vertrouwde vriend van genoemde Azzo Besta, oud vierennegentig jaar, en zijn 14-jarige dochter Margaretha, die haar neergevallen vader wilde kussen, werden beiden door het hoofd geschoten.

Antoni Besta, zoon Scipionus, een der vroomste, rijkste en aanzienlijkste edellieden van het land, werd insgelijks doodgeschoten, niettegenstaande hij de eigen neef was van Azzo. Hij stierf in de armen van zijn vrouw, op de leeftijd van zevenendertig jaren; voorts Ascani Gatti, apotheker te Tell, oud zevenentwintig jaren, George, zijn broeder, achttien jaren oud, Jonata Piatti, vijfenzestig, Maximiliaan Piatti, vijfenveertig, Vincent Friger, notaris en procureur te Teil, negenendertig jaren, Marsilius Piatti, achtendertig, Philibert, zijn broeder, negentien, Virginius Piatti,

achtentwintig, Laurens Piatti, van Boalz, onder Teil, drieëntwintig jaren oud; deze werden doodgeschoten onder het venster van de klokkentoren. Voorts Philips Nova, mede van Boalz, vijfenveertig jaren oud, Bartholomeüs, zijn broeder, oud tweeënveertig, Petrus Marcionin, onderwijzer te Tell, vijfendertig jaren, Thomas van Bornn, vierenzestig jaren, zijn zoon Claudius Gatti, schrijver, drieënveertig jaren, Andries Tempin, van Gardona, ééneveertig jaren, Anna Galon, van Zutz, uit Oberengadin, Benelictus Cattani, zevenenvijftig jaren, Hans Pieterz. en Hans Martyr Cattani, zijn zoon, Luci Frederik, zestig jaren, Adriaan Morel, vijftig jaren, Jozef, zijn broeder, vijfendertig jaren, Albert Mancionin, vijfenveertig jaren, Fredirik Valentin, van Zernetz, uit beneden Engadin, doch wonende te Giera, in de gemeente Chien, vierenzestig jaren, Hans Mengin, van Puschlatr, mede te Giera woonachtig, veertig jaren oud, enz.

Die in de toren waren gevlucht werden verbrand. Zij waren de volgende: Horatius Gatti, zoon van Josua Gatti, zes jaren oud, Lelius Paravicin, van Berben, een doctor in de medicijnen, die toen te Tell woonde, een geschikt en zeer ervaren man, oud drieënveertig jaren, Azzo Guizziardi zoon van bovengenoemde Gaudentius, tweeëntwintig jaren, Frederik Guizziardi, vierendertig jaren, Horatius Paravicin, zoon van Franciscus, zes jaren, Margaretha Marlianica, weduwe van sr. Raphaël Nove J. V. D., een aanzienlijke en godvrezende vrouw, drieënveertig, en Magdalena, haar dochter, de vrouw van Daniël Gatti, achttien jaren, Anselmus Gatti, schatbewaarder van Tell, zevenenzestig jaren, Hans Paul Piatti, zoon van Jonathe, achtenveertig jaren, Clandia Piatti, dochter van Maximiliaan, zeven jaren, Violanta, weduwe van Theodorus Gatti, zaliger, vierenzestig jaren, Johannina, weduwe van sr. Vincentius Nove, vierendertig jaren, Pieter Regenzan, schatbewaarder van de gouverneur te Tell, zesenvieftig jaren, Josua Meda, vijftig jaren, Maria van Borun, drieenvijftig jaren, Magdalena, van Girardona, de vrouw van Claudius Gatti, een der schoonste en deugdzaamste vrouwen van het gehele land, drieëndertig jaren, en Augustus Gatti, zoon van Abraham, elf jaren oud.

Buiten de kerk en de toren werden vermoord Vincentius Gatti, broeder van Anselmus, drieenzeventig jaren oud, Andries, zijn zoon, tweeëndertig jaren, die in de straat Ligone werd gedood, Claudius Gatti, zoon van Theodorus, Jonathan Meda, zoon van Josua, Daniël Lanzerot, Vincentius Cattani en Hans Pieter Recenzan. Deze werden op een plaats, Bollete genaamd, verworgd, toen zij van de bezetting te Morben te buis kwamen, die allen omtrent achttien jaren oud waren, verder Thomas Regenzan, broeder van Hans Pieter, achtendertig jaren. Melchior Marcionni, op wie in de kerk geschoten was, en daarom te bed lag, werd op de vijfde dag daarna op zijn bed vermoord, nadat hij uitvoerig had betuigd, dat hij zijn godsdienst niet wilde laten varen; hij was oud drieënveertig jaren. Verder werd vermoord Hans Antoni Frederik van Sonico, J. V. D., uit het dal Canonica, achtendertig jaren oud, die in de gevangenis, waarin Antoni Piatti, priester te Tell, hem had gebracht, werd vermoord.

En ofschoon Hans Abondi Nova, zoon van dr. Raphaël, een jong godvrezend man, om zijn leven te redden, had beloofd in de kerk te Tell de mis te zullen bijwonen, had hij daarover echter, tot zichzelf inkerende, onder belijdenis van zonde, diep berouw, beweevende zijn val, vertrok met spoed uit Tell, en wilde naar Sondrio gaan, in de hoop zijn leven bij zijn neef Nikolaas Celsen Marlianicus te redden. Te Trisift werd hij echter op straat door hen, die de brug bewaakten, aangehouden, en daar hij op hun vermaning de hervormden Godsdienst niet wilde vaarwel zeggen, in zijn tweeëntwintigste jaar gedood, als een voorbeeld voor hen, die uit zwakheid en vrees voor de dood vallen, maar, na de val, door Gods genade en het hanengekraai van zijn

Woord, weer opgericht en bekeerd worden, en met Petrus hun zonden oprecht bewenen.

Aldus zijn te Tell omtrent tweeënzestig, lieden omgebracht.

3. Moord te Sondrio, Amberg en in Malenco

Nadat deze booswichten hun werkte Tirano en te Tell, zoals meegedeeld is, hadden volbracht, trokken zij naar het hoofdvlek Sondrio. waar de overheid van het gehele dal haar verblijf houdt, na vooraf alle wegen en gangen te hebben bezet. De voornaamste leidlieden waren Hans Guizziard, Prosper Quadri en Julius Pozal, allen geboren te Pont, benevens een gehele afdeling van Pont, Chur en enige van Trisift, die des Zondags na de middag te Albosagia kwamen, waar dr. Laurens Paribell, Hans Jakob en zijn zoon Holalius en een andere afdeling verschenen, om daar Hans Guizziard en zijn afdeling af te wachten. Deze aanval brachten zelfs de pausgezinden te Sondrio aan het licht, door te zeggen, dat de moordenaars plan hadden te Sondriote doen, wat zij te Tirano en te Tell hadden gedaan, waarbij de regering alle hulp tot bescherming en tegenstand beloofde. Onder dit voorwendsel namen zij de wapens op, lieten de trommel slaan en de klokken luiden, waardoor ook de lieden in de omliggende plaatsen de wapens opnamen; dit geschiedde echter, opdat het beraamde kwaad des te spoediger mocht worden uitgevoerd. De Evangelische namelijk vertrouwden de pausgezinden, voegden zich bij hen, terwijl de pausgezinden hun schandelijk voornemen verbergden, en nu en dan een Evangelische vermoordden, terwijl de Evangelische, van wie reeds enige vermoord waren, niet konden weten, hoe de zaak stond.

Enige wilden naar Malencodal, dat zich tot Puschlaff, Engadin en Pergel uitstreckte, vluchten, doch werden door enige boeren te Pontschiera, bij Sondrio, verslagen, ook enige door de vrouwen doorstoken, in stukken gehouwen en van een steilte in de rivier Maleco gestort, opdat zij niet begraven zouden worden; onder deze waren Bartholomeüs Paravicin, J. V. D., te Berben, bijgenaamd de dikke, Franciscus Marlianicus, Hans Andries Chiesa, van welke Paravicin, nadat men uit zijn huis acht honderd en van zichzelf twaalf honderd kronen had gestolen, in het gebergte van Castiona op wrede wijze werd gedood, in de leeftijd van veertig jaren.

Van hen, die gevlucht waren en zich in de bossen en bergen begeven hadden, werden de volgende Maandag vermoord Nicolaas Marlianicus, zoon van Fellosi, een kloek en geschikt man, die veel goeds aan de Evangelische gemeente te Sondrio had gedaan. Deze werd door zijn eigen neef, Emilio Lavizaro, die hem op straat ontmoette, doodgeschoten, toen hij, namelijk Marlianicus, met Lucius Orsebletta, van Zernetz, de bezetting te Sondrio wilde nazien. Hij was zesenvieftig jaren oud. Men kreeg toen zeker bericht, dat Cesar Paravicin, Prosper Paravicin en Hortensia Martineng, zoon van de gravin van Barck, een voortreffelijk en begaafd edelman, die de vorigen dag wegens zaken naar Trisift wilde reizen, was omgebracht, in de ouderdom van vijftig jaar; zijn zoon Prosper, op zevenentwintigjarige leeftijd, werd met hem vermoord, zo ook Baptista Giardon en zijn zoon, benevens vele anderen; zodat de Evangelische van de anderen gescheiden werden, en geen tegenstand konden bieden.

De schatbewaarder Hans Andriesz Mingadin, van wie reeds gesproken is, hoorde, wat in de lijfstraffelijke rechtsgedingen was vervat, en begaf zich met zijn broeder Gregorius en achttien anderen, benevens enige vrouwen en meisjes, op de 9e Juli, uit de kerkte Sondrio naar zijn huis, aan het paleis. Deze dachten daar beveiligd te zijn, en de dood te kunnen ontlopen, aangezien niemand op de nabij zijnde plaats kon komen, noch in de kerk durfde dringen, omdat zij zo in het gezicht lag. Evenwel besloot de

vijand dit huis met duizend gewapende mannen aan te tasten, en bedreigde tevens de overheid van die plaats, dat zij haar ook zou aanvallen, wanneer een hunner uit het huis zou worden gekwetst. De overheid beval daarop de gevluchten zich vandaar te begeven. Ofschoon onvoorbereid, waren zij goed gewapend, trokken door Sondrio, namen koers naar de brug, waar zij zich een weinig ophielden. Terugkerende namen zij enige anderen mee, en gingen naar de bewoners van de berg te Sondrio. Nadat zij zich met hun predikant Gode in het gebed hadden aanbevolen, trokken zij naar Malencodal, dat op twee plaatsen door de vijand was bezet. Doch God verschrikte de vijanden derwijze, dat zij vluchtten; en deze arme kudde, die zij nog tot aan de brug najaagden, wist door de wonderbare hulp Gods te ontkomen. De vijanden en vooral de ingezetenen van het genoemde dal, met hun voornaamste raadgevers, Jakob Robustellen, Azzo Besta, Hans Guizziarden, Laurens Paribellen en andere, vielen in het paleis, en zetten de overheid af, namelijk H. Hans Andriesz, Traversen, van Schams, uit de Ober-Engadin, hoofdman en gouverneur van Valtellina, die zich met de zijn in het huis van Paulus Clamers begeven hadden, totdat zij op Dinsdag de 11e Juli, onder voorwendsel van hen in zekerheid te brengen, naar Malenco gevoerd werden, waar zij in het dorp Chiesa, in weerwil van alle beloofde trouw, gevangen werden genomen, en acht dagen in die toestand verkeerden. Zij lieten hen eindelijk los, en namen in hun plaats de Evangelische gevangenen, terwijl de bezittingen van deze verbeurd verklaard werden. Hierop liep een grote hoop volks uit alle hoeken van Valtellina samen, niet zozeer wegens de godsdienst, als wel om de roof. En, opdat ieder geld en goed mocht bekomen, nam de begeerte tot roven zozeer toe, dat eigen broeders en bloedverwanten elkaar beroofden en najaagden. De huurders van huizen enz., in de hoop van verlost te worden door middel van deze moord van hun jaarlijkse lasten, jaagden de beklaglijke Evangelischen na tot in de bossen, wouden en op de bergen, en vermoordden hen op de gruwelijkste wijze. Onder de vermoorden waren dr. Bartholomeüs Paravicin, van Sondors, dr. Nicolaas, zijn broeder, wiens broeder, dr. Lelius, kort tevoren in de kerk te Tell was vermoord; voorts Pretonius Paravicin, dr. Johan Baptist Mallery, van Antwerpen, een uitnemend man, en goed wijsgeer en godgeleerde, die zeer bekwaam was om de jeugd te onderwijzen. Deze werd in het huis van Morone gevat, en niet alleen dood gestenigd, maar zijn hoofd afgehouden, de buik opengesneden, en de ingewanden er uit gescheurd. Zijn beide beklagenswaardige kinderen, Hans Andriesz en Catharina, werden naar Milaan gevoerd. Anna de Liba, vrouw van Antonelli Grotti, van Schio, uit het gebied, van Vincent, uit een oud en aanzienlijk geslacht, die wegens gewetensvrijheid voor enige jaren uit Italië naar Sondrio was vertrokken, werd eerst door deze schelmen met vriendelijke woorden tot verloochening van haar geloof aangemaand: en zij beloofden haar, haar jong kind van slechts twee maanden, dat nog de moederborst had, te verschonen, en zeiden dat, wanneer zij standvastig bij haar geloof bleef, de moeder en het kind moesten sterven. Zij antwoordde daarop, dat zij net uit Italië was gekomen, en alles daar had verlaten, om het geloof, dat Christus Zelf in haar geplant had, te laten varen maar liever, indien het mogelijk was, duizend doden te willen sterven. "Waarom," zei zij, "zou ik mijn kind verschonen, daar toch mijn hemelse Vader Zijn enig kind niet gespaard heeft, maar dat voor mij en alle arme zondaars heeft in de dood gegeven." Zij gaf hun het kind, en zeide: "Hier hebt gij het; God de Heere, die de vogelen van de hemel bewaart, zal dit Zijn schepsel, al ware het op de bergen door de mensen verlaten, wel weten te onderhouden." Vervolgens scheurde Zij haar klederen open en zei, "Ziet hier hebt gij het lichaam, dat gij kunt doden, doch mijn ziel beveel ik in Gods handen, die kunt gij niet doden." Daarna werd zij in vier stukken

gehouden, op vijfendertig jarige leeftijd. Het kind, dat een zeer schoon meisje was, werd verschoond, en te Gastion, waar deze boeven geboren waren, bij een roomse min bezorgd, om te worden opgevoed. Der herinnering waardig is, dat deze godzalige martelares het voorbeeld van haar lieve broeder Hans Antoni heeft nagevolgd, die, om de Evangelische waarheid, te Schio twee jaren in de zware gevangenschap heeft doorgebracht, en later naar de galeien werd verbannen, waar hij na tien maanden stierf. Toen hij in ketens geklonken van Schio werd gevoerd, zei hij: Mij kunt gij binden, maar Gods Woord zult gij nimmer zo in het hart der gelovigen kunnen binden, dat het niet vruchtbaar zij." Dit christelijke voorbeeld werd ook nagevolgd door Hans Steven Moron en Rudolph Crivel, beiden van Sondrio. Deze toch hebben niet alleen de waarheid met hun bloed bezegeld, maar vermaanden ook, dat dit zouden doen hun beide zonen, namelijk Hans Andriesz, die vijftien, en Antoni, die tien jaren oud was; alles volgens het voorbeeld van de moeder der zeven zonen, die liever de dood wilde sterven, dan, op begeerte van de koning, Gods wet overtreden.

En, aangezien bij sommigen geld, kostbaarheden en edelgesteenten gevonden werden, werd de woede bij allen zo groot, dat edel, onedel, vrouw, man, jong en oud, zonder onderscheid van staat, roverij pleegden, en de onderdrukten bij herhaling geplunderd werden. Van enige eerbare meisjes trok men de ringen van de vingers; en van anderen, die deze niet terstond wilden afgeven, werden de vingers van de handen afgesneden. Enige vrouwen werden op de bergkruinen gebracht, en van boven neergeworpen, doch de kinderen gedwongen de mis bij te wonen. En, ofschoon Lucretia, de vrouw van Hans Antoni Lavizaren, en Catharina, de vrouw van July Marlianicus, uit vrees voor de dood, beloofde haar godsdienst te laten varen werden zij echter zonder genade vermoord. Dr. Hans Baptist, van Salis, te Pergell van Sol geboren, ondervond hetzelfde; want, ofschoon hem het leven beloofd werd, werd hij nochtans op een openbare plaats, Campeller genaamd, te Sondrio met een touw gebonden en doodgeschoten, in de ouderdom van tweeënzeventig jaren, na hem vooraf van al zijn geld en goed te hebben beroofd, volgens de regel der pausgezinden: Haerelicis non est servanda fides; dat is, aan de ketters behoeft men geen woord te houden.

Dorninicus Bert, een man van zevenenzestig jaren, werd met het aangezicht naar de staart op een ezel geplaatst, terwijl men hem de staart van de ezel als een leidsel in de een hand gaf en in de andere hand een boek. Men leidde hem aldus door Sondrio, al roepende: "Alexius, Alexius." Zij sneden hem de oren, neus en kinnebakken af, staken hem op vele plaatsen in het lichaam, en dat alles met ongehoorde wreedheid, totdat hij stierf, wat hij alles geduldig verdroeg. Hieruit kan de lezer zien, hoe het de heer Alexius, de getrouwen voorstander der Evangelische gemeente te Sondrio, voor wie deze Bert werd aangezien, gegaan zou zijn, indien deze woedende lieden hem in handen hadden gekregen. Doch voor die tijd werd hij, door Gods genade, met vrouw en kinderen gered, daar hij met grote moeite, arbeid en gevaar met Georgius Jenatzen, predikant te Berben, Carolus van Salis, de zoon van de ridder Herkulis en vele anderen, over de Alpen was ontkomen, die God voortaan voor zijn vervolgers moge beschermen.

Antoni de Prati van de Berg werd zeer aangezocht om zijn godsdienst af te zweren; doch hij wilde dit niet doen bleef standvastig, en zei moedig: "Mijn ziel zal in Abrahams schoot worden opgenomen, en mijn vijanden zullen bij mij een Engel Gods zien na mijn dood." Nauwelijks was hij gestorven, of de Engel des Heeren werd in witte klederen op zijn lijk gezien, zoals zij getuigen, die er bij geweest zijn.

Theophitus Mossin werd doorschoten, en, toen hij nog niet geheel dood was, deed men hem buskruit in de mond, en werd hij aldus jammerlijk omgebracht. Zijn zoon Hans werd door zeven sabelhouwen gedood.

Dominicus Salvat werd uit de gevangenis geleid, en ernstig gedwongen om de pauselijke godsdienst aan te nemen. Doch, niettegenstaande zijn jeugd, en overigens de tijdelijke genoegens najagende, bleef hij oprecht. Toen hij, nadat er op hem geschoten was, nog leefde, werd hij van het paleis gesleept, waar hij zich enigermate oprichtte en verzocht om hem geheel te doden, en betuigde, dat hij zijn ziel graag spoedig aan God wilde overgeven, en in Zijn handen bevelen. Hij was achtentwintig jaren oud.

Johan Baptista Mingardin, die door vele slagen verwond en als verslagen was, werd naakt naar het bos gesleept, en kwam zo mishandeld weer te huis. En, ofschoon de priester te Sondrio, onder grote beloften, ernstig bleef aandringen, dat hij van godsdienst zou veranderen, bleef hij evenwel in de waarheid volharden tot in de dood, Christina Ambria, vrouw van Vincent Brunen, van Prada, Magdalena Merli, van Montagna, en Johan Garat, van Fracajol, werden van de brug Bosset, St. Pieter en anderen in de rivier Adda geworpen en verdrongen, omdat zij mannelijk weigerden, tot grote verwondering van de vervolgers, tot de pauselijke godsdienst terug te keren.

In deze tijd ontving ook de martelaarskroon de heer Bartholomeüs Marlianicus, die te Sondrio had gepredikt, en een vroom en onberispelijk man was. In die tijd werden sommigen de lippen tot aan de kinnebakken afgesneden; anderen gaf men sneden in het gezicht, en weer anderen werden door ongehoorde pijnigingen gedood.

Baptist Grilca, van Bajac, oud vijfenzeventig jaren, die toen in het huis van de erfgenamen van de graaf Vlissis Martinengus, hoogloffelijker gedachtenis, verkeerde, werd door zijn vervolgers overvallen, sprong het raam uit en vluchtte over de rivier Maleco. Na thuis gekomen en van kleding veranderd te zijn, werd hij opnieuw door zijn vijanden overvallen, gevangen genomen, en in het paleis gebracht, aan een touw gebonden, aldus omgewenteld, en eindelijk derwijze met een zwaard verwond, dat slechts de arm aan het touw bleef hangen.

Paula Beretta, ook van Schio, uit het gebied van Vincenti, een dochter van vijfenzeventig jaren, van een aanzienlijk adellijk geslacht, die voor zevenentwintig jaren om de waarheid van het Evangelie naar Sondrio was gevoerd, werd door deze boeven met grote verachting, door Sondrio geleid. Men zette haar een bisschoppelijke hoed van papier op het hoofd, wierp haar met onreine voorwerpen naar het hoofd, gaf haar slagen in het gezicht, en betoonde haar vele andere wreedheden meer. Toen men haar vermaande de maagd Maria en andere heiligen beter aan te roepen, en haar vertrouwen op deze te stellen, zei zij zeer mannelijk en met lachende mond: Mijn geloof en zaligheid is op geen schepsel gevestigd, maar rust alleen op mijn Heere Christus, en daarbij wil ik mij houden. Ik houd Maria voor de allerheiligste maagd, die ooit geleefd heeft, en wezen zal in eeuwigheid, die voor en na de geboorte een reine maagd is en blijft, die ook voor alle andere vrouwen der wereld de bijzondere genade van God ontving, om de moeder te zijn van mijn Zaligmaker Jezus Christus en van de gehele wereld; maar, aangezien zij de behoeften van ieder niet kent, daar zij niet alwetend is, en zij zelf ook de verdiensten van haar Zoon nodig heeft, betaamt het mij, de alwetende eeuwige God alleen en geen schepsel, hoe hoog ook begaafd, met eerbied aan te roepen." Zij verdroeg en overwon alle scheldwoorden en slagen met ongelofelijke standvastigheid en geduld, op moedige en verheugde wijze, terwijl zij steeds betuigde: "Ik lijd graag en zal het steeds gewillig doen. Ik wil het niet beter hebben dan mijn Heere en Heiland Jezus Christus, Zijn heilige Apostelen en vele

duizenden martelaren." Zij werd geroepen, om naar Milaan te worden gevoerd, doch zij bad aanhoudend haar te doden, daar zij dacht zo goed hier als daar op haar geloof te kunnen sterven. Doch de genade, om daar te worden gedood, verkreeg zij niet, maar werd weggevoerd, zoals verhaald is. Op Dinsdag de 18e Juli daarna werd in Valtellina, op de plaats St. Gregorius, op straat het lijk gevonden van een oude vrouw, wat, naar veler mening, dat van deze oude Paula was, die daar was gedood door de moordenaars.

Meerdere andere godzalige Evangelische lieden, van hoge en lage stand, werden te Sondrio en aan de berg daar, als ook in het dalen in de gemeente Malenco in groot aantal, en onder verschrikkelijke martelingen, omgebracht, die gewillig en bereid waren de waarheid met hun bloed te bezegelen, waarom wij hen niet willen vergeten.

Zij waren H. Markus Antonius Alba, van Casel, uit Monferrat, predikant te Malenco, een vroom en ijverig man, in de ouderdom van drieënzestig jaren, Johan Pieter Mingardin en Anastasia, zijn zuster. Laurens Pico werd op de brug te Sondrio verslagen en in het water geworpen. Zijn zoon Andries werd de neus afgehakt. Hans Lardi, drieënnegentig jaren oud, werd op zijn bed vermoord; Abondi, zijn zoon, in de bossen van Sondrio, Andries Pieterz., Luthers zoon genaamd, bij de Meize, van Sondrio, Hans Oswald, een timmerman van Chur, bij het paleis te Sondrio, Daniël Nieubacker aan het water te Sondrio, waarin hij half dood werd geworpen; Hans Laurentsen bij de Evangelische kerk, aan de berg bij Sondrio; Gaudenzijn, van Mossin, Hans Bomom, Baptist en Andries zijn zoon, Hans Antoni, de dochters man van Vincent Brune, Steven Pagan, van Puschlaf, Antoni Samaden, Paul en Jakob Domomegon, zoon van Andries Pieter Duken; Dominicus, zijn broeder, zijn zoon Pieter, Nicolaas Fracajol, vroeger diaken te Sondrio, Eugenius Chiesa, Hans Chiesa. Zijn broeder Rodolf, die te Malenco woonde, beloofde de mis bij te wonen, doch hij werd later doorschoten, omdat hij de heer Alexius en de zijnen spijzigde, toen zij over de berg ontvluchtten; verder zijn zoon Bernhard, Angelina Chiesa, Hans Jakob Chiesa, Hercules zijn broeder, Anna Chiesa, vrouw van Baptista Galleten, Paultis Zan, Dominicus Zanol, van Puschiaf, zijn zoon Steven, Nicolaas Fellos Marlianieus, Steven Garat, Judith, zijn vrouw, Baptista Garat, Caspari, zijn broeder, Nicolaas Garat, van Fracajol, Georo, Mam, van Fracajol, en zijn zoon, Tempin van Tempin, uit Gardoria, te Sondrio woonachtig. Hans Antoni Columbera, Hans Pieter, zijn broeder, Berend Bandera, Andries, zijn zoon, Dominicus Girardon, Hans Pieter, zijn broeder, Andries Girardon, Baptist en Georg zijn broeders, Jakob Hortulan, van Padua, woonachtig te Sondrio, Sebastiaan, zijn zoon, de vrouw van Gubert Giardonem, Dominicus Nlinget, van Puschlaff, woonachtig te Sondrio, Vincent Buin, Christina, zijn vrouw, Hans Andriesz, haar zoon, Magdalena Merlin, vrouw van Hans Antonius, van Montagna, ffiagdadena Bardeia, woonachtig te Castion, Faustina, van Salis, vrouw van Filippus, Livrij van Cajol, Baptist, haar zoon, Filippus, zijn broeder, Sara Pestalezza, vrouw van Hans Baptisten Livrij, Catharina, haar dochter, Hans van Fracajol, Hans Andriessz Mossin, Hans Munch, Theophilus, zijn broeder, Hans Pieter, zoon van genoemde Theophilus, Hans, zijn broeder, Laurens Prat, Antoni Forn, Hans Vincent, van Jett, Antoni Beltramin, Paul, zijn broeder, Paul Gadentzz, Laurens Philips, Dominicus, zijn zoon, Baptist Belar, Paul Motarel, Laurens Mossin, de zoon van de Evangelist, Paul Moro, Benedieta, zijn vrouw, Hans en Andries, haar zonen, Bernhard Mossin, negentig jaren oud, Hans Laurens, zijn zoon, Lydia Hans, vrouw van Laurens, Baptiste, haar zuigeling, Andries Tognol, Paul Bert, Dominicus, zijn broeder, Andries Cagnolet, volgens anderen Corlo, Antoni Mossinel, Dominicus, zijn broeder, Pieter Belarin, Thomas, zijn zoon, Hans Bonion, Hans Belarin, Steffana, zijn vrouw, Andries

Belarin, Gregorius, zijn broeder, Pieter Marian, ook Piz genoemd, Jacobina, zijn vrouw, Hans, haar zoon, Katharina Gualter, Magdalena, haar dochter, Jakob Brugnol, Dominieus Vanon, Andries, zijn broeder, Dornicus Tarck, Pieter Panelat, Jakob, Hans, Laurens en Cesar de Grillen, Dominieus Rosat, Johannina, vrouw van Andries Mossinen, Margaretha, haar dochter, Johannina, zuster van Hans Motten, Hans Ferrarin, Anna Ferrarin en haar zoon, Angela, de vrouw van Andries Roncken Anna, de vrouw van Bernhard Mosssin: Jakob, Andries en Matthijs Carui, Andries Perola, in de ouderdom van drieënzeventig jaren, Jacomina, zijn vrouw, Hans, haar zoon, Hans Vincentin Anerion Cari, in de ouderdom van vierentachtig jaren, die in vele stukken werd gehouwen; Zacharias Ventur, uit het Bressauer gebied, een arme stomme bedelaar, die met de hand beduidde, dat hij van de mis niet wilde weten.

Tot de gemeente van Sondrio behoorde ook Hans Pieter Fagarol, van Bormio of Worms. Deze werd door Jochem Imelt en twee andere metgezellen op jammerlijke wijze doorschoten.

Enige verbergden zich in holen en eenzame plaatsen, waaruit zij zich 's nachts met grote vrees verwijderden om voedsel te halen. Anderen verzwakten hoe langer hoe meer, omdat zij slechts wortelen, loof en gras moesten eten, waardoor ook vele lijken in de bossen, op de bergen, in dalen en rivieren gevonden werden. Ook bejaarde zwakke lieden, die de krijg niet volgen konden, bleven op de weg dood, waardoor een grote droefheid ontstond, die het hart van hen, die er getuigen van waren, schier vertederde.

Omtrent honderd veertig mensen werden er in een maand omgebracht.

4. Moord te Berben

Bekend is het ook, hoe het in het beroemde vlek Berben, twee uren gaans van Sondrio, toeging. Ook daar verzetten de pausgezinden zich zeer tegen de Evangelische, toen zij namelijk vernomen hadden wat te Tirano, Brusio, Tell, Sondrio, Malenco en elders had plaats gehad. De 12den Juli kregen zij van Hans Guizziarden een bevel, waarbij zij vermaand werden de Lutheranen met geweld te vermoorden, zonder iemand te verschonen. Zij wilden dit bevel naarstig opvolgen, en vermoordden derhalve op schier woedende wijze enige aanzienlijke personen, in weerwil van alle beloofde trouw. Zij konden dit te gemakkelijker doen, omdat zelfs vele pausgezinden, die God en hun geweten vreesden, de Evangelische niet wilden vermoorden, door de anderen op deze plaats zonder genade werden gedood, zoals dit Bartholomeüs Porretten en anderen pausgezinden is wedervaren.

De negen personen, die daar zijn omgekomen, waren de volgende: Theophitus Piscator, van Orgnana, uit de Romany, die twintig jaren te Berben had gewoond, werd daar op de plaats Luscione, op de 10e Juli, in de ouderdom van vijfenzestig jaren vermoord.

Concordia Grotta, van Tirano, vrouw van Hans Gugelman, die te Berben, in het gebied van Zürich, vele jaren gewoond had, werd op diezelfde dag, op drieëndertigjarige leeftijd, omgebracht.

Aurelius Paravicin, zoon van Nicolaas, die van Berben naar Sondrio ging, werd de 18den Juli op de leeftijd van zevenendertig jaren gedood.

Octavius Paravicin, van Cappelli, een vroom, vreedzaam en aanzienlijk edelman, werd in de Dom te Berben, met onderstaande Hans Baptisten en Horatius Paravicinen, van de 11e tot de 26e Juli gevangen gehouden. Robustellen liet hen naar Sondrio overbrengen, bewees hun alle vriendschap, liet hun te drinken geven, en tot aan Sassella geleiden, waar zij op bevel van Robustellen werden gedood,

ondervoorwendsel, dat men de ketters geen woord behoefde te houden. Deze Octavius stierf op achtendertigjarige leeftijd.

Hans Baptist Paravicin, van Capelli, ook een zeer geacht edelman, werd ook gevangelijk naar Sondrio en Sassella gevoerd, in het vierentwintigste jaar zijns levens, en daar met Octavius vermoord. Horatius, broeder van genoemde Hans Baptisten, hield hem gedurig tot in de dood gezelschap, maar werd op genoemden tijd, op eenendertigjarigen leeftijd, omgebracht.

Anna Bovera van Genève, vrouw van bovengenoemde Octavius, een deugdzaame vrouw, wilde een afdeling Bundische soldaten, onder welke een haar neef en een ander haar bloedverwant was, volgen, om zodoende haar leven te redden. Zij was echter een zwakke vrouw, en kon, wegens de moeilijken en hobbelige weg, niet voortkomen. Zij werd met een geweer in de rug geschoten, zodat zij, omtrent veertig jaren oud, op de plaats dood bleef.

Theosina Paravicina, van Capelli, moeder van genoemden Hans Baptist en Horatius Paravicinen, een zeer verstandige, degelijke en edele vrouw, die boven allen uitblonk, en wegens haar moed, mannelijke stem en ernstige daden, meer een man dan een vrouw was te noemen, werd door haar eigen leenlieden in haar eigen huis omgebracht, en haar lichaam opengesneden, in de ouderdom van vijfenvijftig jaren.

Adam Scaramuccio, van Tirano, lag, toen de wrede moord te Tirano plaats had, te Morben in bezetting, vanwaar hij vluchtte naar Elefen. Hij wilde zich met de Bundische afdeling weer in Valtellina begeven, en genoemde Theosina naar Sondrio overbrengen, doch werd ook omgebracht en wel in zijn twintigste jaar. Hij was een godvrezend en kloek jongeling, van wie veel te hopen was.

5. Moord te Caspan en te Trahona

Het gebied van Trahona, gelegen in beneden-Valtellina, moest ook delen in de martelarijen, zoals uit het volgende te zien is.

Josua Malacrida, zoon van Hortentius, werd bij de brug Masen gevangen genomen, terwijl hij van Caspan naar Bul wilde reizen. Toen hem gevraagd werd, of hij de mis wilde bijwonen, en hij ontkennend antwoordde, werd hij terstond doodgeschoten en in de rivier Masen geworpen, op dertigjarige leeftijd.

Evenzo handelden zij met zijn broeder Plinio. Deze werd door vijfentwintig personen gezocht, maar eerst niet gevonden; doch bij zijn terugkomst tussen Arden en Bul verslagen, op zesentwintigjarige leeftijd.

Andreas Paravicin, bijgenaamd Bujo, van Caspan, een kleermaker, die enige dagen gevangen zat, en steeds vermaand werd om de mis bij te wonen, bleef standvastig en oprecht. Toen hij eindelijk bij de komst van de Bundische soldaten naar Morben werd gebracht, en tot de aanneming van de roomsen godsdienst werd gedrongen, doch even standvastig bleef, werd hij tot de brandstapel veroordeeld, en tussen een hoop hout geplaatst, om te beproeven, of men hem daardoor tot afval zou kunnen brengen. Doch alles was tevergeefs; want, toen hem gevraagd werd, of hij katholiek was, zei hij: "Ja." Toen men hem vroeg, of hij Rooms katholiek was, antwoordde hij ook toestemmend. Gevraagd zijnde, of hij het hedendaagse roomse geloof aanhing, zei hij: "Neen; maar ik hang het oude Rooms katholieke geloof aan, dat Paulus gepredikt heeft, en dat leert, dat de mens uit genade zalig wordt, door het geloof en niet uit de werken, opdat niemand roeme," enz. Toen hem gevraagd werd, of hij de paus als het hoofd der kerk erkende, antwoordde hij: "Neen, want Christus alleen is het Hoofd der Kerk, volgens Zijn belofte: Ik ben met ulieden tot aan de voleinding der wereld. Niettegenstaande men het vuur nu eens aanstak en dan weer uitbluste, om hem tot afval te bewegen,

volhardde hij toch, en onderging de pijnlijken dood, de 15e Augustus, in de ouderdom van zestig jaren,

Hans Pieters Malacrida, van Dubin, was wel klein van persoon, maar groot en machtig, in de belijdenis der waarheid, zodat hij zich gewillig, om zijn Zaligmaker, liet opofferen op de leeftijd van zevenendertig jaren. Zijn vrouw Elisabeth volgde hem op echt christelijke wijze en zeer vurig, en werd op de leeftijd van tweeëndertig jaren omgebracht, na vooraf te hebben moeten aanzien, hoe haar driejarig dochtertje door deze Herodes knechten bij de voeten gegrepen, tegen de muur geslagen en aldus wreed vermoord werd.

Thomas Maestrell, een timmerman, tachtig jaren oud, werd te Mel in zijn eigen huis vermoord.

Dominicus Pagan, de Luther van Seermele bijgenaamd, uit de gemeente Canvick, onder het gebied van Trahona, een voortreffelijk ingenieur en kunstenaar, die te Morben had gewerkt, werd in het achtenveertigste jaar zijns levens op de 14den Augustus omgebracht. Zijn zonen Jakob, oud achttien, en Pieter, oud vijftien jaren, en zijn zuster Maria volgden de voetstappen des vaders en van de broeder, en werden, op de 14den Augustus, om van het evangelie wil ter ere van God, hun Heere en Zaligmaker opgeofferd.

In genoemde plaatsen werden derhalve elf mensen omgebracht.

6. Moord te Brusio

De aartsbooswichtenwaren nog niet verzadigd van het bloed van zovele vrome, eerbare, edele, hooggeleerde, verstandige, dappere, aanzienlijke, jonge en oude lieden, mannen, vrouwen, ja zelfs ook van hun naaste bloedverwanten, die zij in alle streken van de aan de drie Bunders onderworpen landen te Tirano, Tell, Sondrio, en daar aan de bergen te Berben en in Malene hadden vermoord, doorschoten, gestenigd, in stukken gehouwen, verdronken, geschonden, opengesneden en aldus ellendig om het leven gebracht, maar betoonden ook bijna dezelfde wreedheid in de verkregen landen van hun eigen heren en overheid.

Op Zondag de 9e Juli kwam zekere Hans, zoon van Dominicus, van Ada, een pausegezinde, geboren in Zelende, uit de gemeente Brusio, des morgens vroeg aan de brug van het slot, en wilde naar Tirano gaan om spijs te kopen. Bij het slot vond hij Ambrosius Barufinen, zoon van bovengenoemde Baptiste Barufinen, met een afdeling volks, die bezig waren om de brug op te breken. Deze wilde Hans niet laten doorgaan. Hij schrikte daarvan, en vroeg, waarom hij terug moest. Zij antwoordden: "Ons voornemen is de Lutheranen te Brusio niet allen zeer te bemoeilijken, maar ook ten enenmale uit te roeien. Hans keerde terstond naar Brusio terug, en deelde aan Martinellus Martinus, de zoon van Dominicus mee, wat hij gehoord en gezien had. Dit hoorde zijn dienstbode, die tot de Evangelische behoorde, en deze ging dit zo spoedig mogelijk haren geestverwanten te kennen geven. Zij dacht, dat zij nog niet tot de prediking bij elkaar waren. Doch, ofschoon zij reeds waren samengekomen, gaf zij er toch kennis van. De gemeente verschrikte, en wilde uit elkaar gaan, doch werd daarin verhinderd door de predikant, die betuigde hen niet te willen verlaten, maar met hen te willen leven en sterven. Men wachtte, totdat de prediking geëindigd was; daarna namen de mannen het geweer in de hand, en vergaderden in het huis van Michiel Montij; maar de vrouwen gingen naar haar eigen woningen. Terstond daarop trokken zij aldus gewapend naar een andere brug, dicht bij Brusio gelegen, en zagen daar enige vijanden komen, om ook die brug af te breken. Toen deze de Evangelische zagen, trokken zij, zonder iets te doen, terug. Des Zondags en 's maandags waren de

Evangelische te Brusio in de wapenen. Des Dinsdagsavonds kwamen de vijanden met veel volk van Tirano, onder leiding van enige pausgezinden van Brusio, en staken het huis van Antonius Montij, van Pieter Augustins en enige naastgelegen huizen in brand. De Evangelische, die verreweg de zwakste waren, zagen dat, van welke een gedeelte vluchtte, terwijl een ander gedeelte des avonds en de volgende dag gedood werd. Het aantal verslagenen was zevenentwintig, waartoe de volgende personen behoorden: Bettino, van Azala, Pieterszoon, vijfenveertig jaren oud, Pedrotta, zijn vrouw, veertig jaren oud, haar zoon Pieter, oud twaalf jaren, Andreyno Zoppo, zoon van Jannotten, veertig jaren, Jakob Hans, zoon van Quadernetten, dertig, Hans Menegatti, achtenvijftig jaren, Jakomma van Duricius, vijftig jaren, Michiael Delle Rosa, achtendertig, Lena Monet tachtig jaren oud. Op de berg werd deze ernstig gedrongen haar godsdienst te laten varen, en aan haar ouderdom te denken, onder belofte, dat haar dan het leven zou geschonken worden. Geheel onbevreesd antwoordde zij: "Dat wil ik niet doen, en mijn Heere Jezus Christus, Die mij zolang Zijn kennis heeft meegedeeld, de oneer aandoen, om Hem in mijn ouderdom, terwijl ik met de ene voet in het graf sta, te verlaten en mij aan schepselen overgeven, en in plaats van Zijn Woord menselijke instellingen aannemen. Wegens deze woorden werd zij op vreselijke wijze om het leven gebracht. Hoe Hans Montius, zoon van genoemden Michiel, te Brusio geboren, te Tirano op verraderlijke wijze om het geloof werd omgebracht, is reeds meegedeeld in de beschrijving van de moord te Tirano.

Beminde lezer, er valt niet aan te twijfelen, of er zijn in de zware vervolging te Brusio en elders nog vele vrome lieden om genoemde reden gedood, wier namen hier niet zijn uitgedrukt. Maar, wie zij dan ook zijn mogen, zij hebben de belangrijken troost, dat, ofschoon de handlangers van de satan hun het tijdelijke leven ontnamen, deze nochtans hun van het eeuwige leven, dat Christus verworven heeft, niet beroven konden. Het voornaamste van deze zaak is, dat de vrome martelaars, die al de martelingen hebben uitgestaan, niet om iets kwaads, hetzij dieverij, moord, verraderij of iets dergelijks, zijn gestraft, maar omdat zij christenen waren, en wel ware christenen, die God alleen aanriepen, op Christus' verdiensten en bloedige offerande alleen vertrouwden, Christus voor het enige Hoofd der gemeente hielden, hun geloof en leven alleen richtten naar de regel van Gods Woord, beide van het Oude en van het Nieuwe Testament, de overleveringen en menselijke instellingen verwierpen, zoals de beelden, het vagevuur, de mis, de aanroeping van de heiligen, de rechtvaardigmaking uit de werken, zoals bedevaarten, het verbod van spijs, van het huwelijk en dergelijke meer, die in Gods Woord niet zijn voorgeschreven, maar verboden; want de mond Gods zegt je vergeefs eren zij Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn." Verder: "Gij zult u geen gesneden beelden maken." Voorts: Het bloed van Jezus Christus reinigt ons van alle zonden." Verder: "Die een slachtoffer voor de zonden geofferd heeft, is in eeuwigheid gezeten aan de rechterhand Gods." Voorts: "Gij zult de Heere uw God aanbidden en Hem alleen dienen." Verder: "Uit genade bent gij zalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave, niet uit de werken, opdat niemand roeme." Voorts: "Men zal aan alle plaatsen bidden en heilige handen opheffen." Verder: "Alle schepsel Gods is goed, en er niets verwerpelijk, met dankzegging genomen zijnde."

Wegens deze belijdenis, en om geen andere reden, werden de Valtellijners, Tiraners, Telliers, Sondrianers, Malenckers, Berbeners, Caspaners, Trahenen en Brussauers vervolgd, gemarteld en gedood.

Men moet hier ook niet vergeten, dat een spotter voor weinige dagen een lasterschrift uitgaf, waarin hij de zeer aanzienlijke en lofwaardige steden en standen Zürich, Bern

en Bund en ook enige voorname en aanzienlijke personen met de naam van Kelkkrijg bekladde, en meer andere leugens, en onder andere ook voorgaf, dat de Evangelischen in Valtellina gedood werden, omdat zij besloten hadden de pausgezinden de 15den Augustus in het jaar 1620 te assassimeren om te brengen. Doch deze leugen wordt spoedig weerlegd door de opmerking, dat in Valtellina wel duizend pausgezinden tegen tien Evangelische waren. En, hoe zouden de weinigen dit hebben durven ondernemen tegen een zo grote menigte en vooral tegen deze woedende oproerlingen, bandieten en booswichten, die wegens vroegere misdaden, verzet tegen de ambtlieden en verachting van de overheid uit het land waren verbannen; sommigen werden verdacht van sodomie en voor valse munters gehouden, en lieden nu als wilde dieren, zo scherp mogelijk gewapend, braken als een waterstroom door, overvielen en vermoordden de weerloze Evangeliselen als Turken, meest in kerkgebouwen, die zelfs door de heidenen als vrijplaatsen werden beschouwd, en volbrachten aldus de bloedige moord die zij reeds zeventien jaren tevoren beraamd hadden, volgens een in handen gekomen brief, geschreven door een van de belhamels, die zich ook niet ontzag of schaamde die duivelse aanslag te noemen: "Una sancta resolutione, & una honorala intra-prisa", dat is, een heilig en eerlijk, ja Gode aangenaam werk; even alsof roven, stelen, verworgen, moorden, verbranden, kinderen en vrouwen in stukken houwen, die in het vuur en het water werpen, trouw en gelofte verbreken, een heilig werk ware, ja, alsof het God behaagde de lijken niet te laten rusten, maar die op te graven en bespottelijk en barbaars daarmee te handelen, zoals nog onlangs in het gebied van Caspan en Trahona en elders geschiedde, waar men de opgegraven lijken, die nog niet verteerd waren, de vissen ten spijs gaf, en de stukgehakte, geschoten en vermorzelde beenderen verbrandde.

Doch het ging met deze goddeloze lasteraars, die later de lasterlijke leugens weer op het hoofd terug kregen, volgens de oude fabel van Esoptis, waarin het arme schaap voor de bozen wolf het water troebel en onrein moest maken, niettegenstaande het onder aan de beek stond en dronk.

Het is onomstotelijk zeker, dat deze goede lieden alleen om de waarheid van het Evangelie hebben geleden, en onder Gods bestuur moesten verduren, wat in vroegere tijden de heilige profeten, Johannes de Doper, de Apostelen, ja Christus ons hoofd Zelf heeft uitgestaan, en na Hem zovele duizenden martelaren in dezen laatste ellendige tijd in Duitsland, Frankrijk, Engeland, Schotland, Nederland, Bohemen, Italië, Spanje, Portugal en Amerika; die de pijnigingen met vreugde verdroegen, omdat zij waardig waren geacht om Christus' wil versmaadheid en pijn te lijden, gedachtig aan de troostelijke woorden des Heeren: "Zalig zijn zij, die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het koninkrijk der hemelen. Zalig bent gij, als u de mensen smaden en vervolgen, en liegende alle kwaad tegen u spreken, om Mijnentwil. Verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen; want alzo hebben zij vervolgd de Profeten, die voor u geweest zijn; verder, aan wat Petrus zegt: "Geliefden! houdt u niet vreemd over de hitte der verdrukking onder u, die u geschiedt tot verzoeking, als of u iets vreemds overkwame. Maar, gelijk gij gemeenschap hebt aan het lijden van Christus, alzo verblijdt u, opdat gij ook in de openbaring Zijner heerlijkheid u mag verblijden en verheugen. Indien gij gesmaad wordt om, de naam van Christus, zo bent gij zalig, want de Geest der heerlijkheid, en de Geest van God rust op u. Wat hen aangaat, Hij wordt wel gelasterd, maar wat u aangaat, Hij wordt verheerlijkt. Doch dat niemand van u lijde als een doodslager, of dief, of kwaaddoener, of als een, die zich met eens anders doen bemoeit. Maar, indien

iemand lijdt als een christen, die schame zich niet, maar verheerlijke God in deze dele. Want het is de tijd, dat het oordeel beginne van het huis Gods; en indien het eerst van ons begint, welk zal het einde zijn dergenen, die het Evangelie van God ongehoorzaam zijn?”

Eindelijk moet de goedhartige lezer weten, dat niet alle Evangelische in Valtellina zijn omgekomen, maar een groot aantal door Gods genade ontkwamen, die zich begaven naar Zürich, St. Gallen en Genève, waar zij christelijk werden ontvangen en verzorgd. De genadige en barmhartige God verlene in deze hoogst moeilijke en bedroefde tijden aan alle vrome christenen, die deze beschrijving in de naam des Heeren lezen, de genade zijns Heilige Geestes, opdat zij, door overpeinzing van deze wonderbare geschiedenis, in de ware kennis van God mogen opwassen en toenemen, in het vertrouwen op Jezus Christus gesterkt, en in hun leven verbeterd worden, tot lof en prijs van Zijn heiligen naam en de zaligheid van hun zielen. Amen.

Melchior Balthazars

[JAAR 1624.]

Deze Melchior Balthazars vroeger pastoor te Winterswijk, in het graafschap Zutfen, verkondigde later te Meppen in het openbaar de hervormden godsdienst, en wel tot groot genoegen van vele burgers daar, die de hervormden godsdienst waren toegedaan. Enige tijd werd hij ondersteund door de overste Limbach, gouverneur daar, en was vooral daarom temeer bij de burgerij gezien, omdat hij meer dan eens voor hen bij de overste Limbach tussentrad, wanneer de soldaten hun enige overlast aandeden.

Gedurende de tijd van zijn predikambt te Meppen, stierf daar een man van zijn familie en diens vrouw. Als erfgenaam begaf hij zich naar het huis van de overledenen, en vond daar een boek, waarin vele oude en nieuwe schulden geschreven waren. Door onderscheiden eerlijke schuldenaars werd hij naar behoren voldaan; doch vele slechte betalers wilden hem niet voldoen dan na strenge aanmaning. Enige wilde hij ook in rechten tot betaling noodzaken, die hem daarom haatten, en hem belasterden. Wegens zijn godsdienst en het ambt, dat hij bekleedde, kon hij daar niet op goedgezinde rechters roemen. Daar hij zag, dat zij zijn zaken niet behartigden, zei hij uit ongeduld tot enige, dat, aangezien men hem geen recht wilde verschaffen, hij de overste Limbach en zijn soldaten gebruiken zou, die beter raad zouden weten om de schuld bij de onwillige betalers te innen. Sommigen, die niet gunstig jegens hem gezind waren, namen kennis van die woorden, en onthielden die zolang, totdat de overste Limbach met zijn volk uit Meppen was vertrokken. Zij gaven toen allen de overste der Jezuïeten in die streek, Pater Ophaus genaamd, te kennen, die in opgewondenheid zei, dat hij, indien hij die ketter, die zonder toestemming van de keurvorst daar gepredikt had, in handen kon krijgen, hem ten voorbeeld voor anderen zou doen straffen.

Een goed christen, die dit van pater Ophaus gehoord had, gaf dit terstond aan dr. Melchior Balthazars in het geheim te kennen, en vermaande hem zo spoedig mogelijk vandaar te vertrekken, voor hem wat kwaads mocht overkomen. Hij deed dit dan ook, verwijderde zich voor enige tijd, totdat zijn vrouw, die daar gebleven was, hem liet zeggen, dat hij vrij kon terugkeren, en dat alles dood en vergeten was. Hij keerde dan ook naar Meppen terug; doch, zo spoedig dit de overheid vernam, werd hij gevangen genomen. Hij verzocht en bad borg te mogen stellen, maar dit werd hem geweigerd. Toen verzocht hij om een rechtsgeleerde, om zijn zaak te handhaven; doch niemand wilde of durfde hem ten dienste staan, uit vrees van in ongenade te zullen vallen bij de Jezuïeten en de beampten. Na lang zoeken verkreeg hij toch een procureur, van Lingen, aan wie deze zaak geheel onbekend was, en die ook niet ernstig durfde door te zetten. Doch, hoe het ook ware, Melchior werd, na langdurige en moeilijke gevangenschap, op de 28sten September, op een Zaterdag, tussen elf en twaalf uren, op de brug tussen de rivieren Haes en Ems door de beul uitgevoerd om te worden onthoofd. Daags tevoren was hem door de voogd aangezegd, dat hij zich tot sterven moest bereiden, daar het doodsvonnis van Munster was aangekomen. Hierop zei hij: "Als ik sterven moet, is het niet, omdat ik gezegd heb, dat ik mijn zaak aan de overste van Limbach wilde overdragen, maar omdat ik hier de hervormden godsdienst gepredikt heb, en daarin door de overste Limbach werd beschermd." Daarop zei de voogd: "Daar weet ik van; het vonnis, dat u morgen zal worden voorgelezen, zal wel aantonen, wat gij gedaan hebt."

Nog diezelfde avond kwam de Jezuïet pater Ophaus in de gevangenis, en bleef met zijn kapelaan de gehele nacht bij hem, en zij wendden al hun wetenschap en listen aan, om de bedroefden lijder van de ware godsdienst af te trekken, en tot de pausgezinde of Jezuïetische afgoderij en valse godsdienst aan te lokken. Het was

echter tevergeefs; hij was te vast gegrond op de ware hoeksteen Jezus Christus, en wilde liever met zijn bloed de waarheid bezegelen, dan uit liefde tot het tijdelijke leven zijn Heere en Zaligmaker, door verleiding van het boze en overspelige geslacht, verloochenen, daar hij overtuigd was, wat de huichelaars en verloochenaars van de ware godsdienst te wachten hebben. De kapelaan zei hem, dat, indien hij het sacrament niet op roomse wijze wilde ontvangen, er geen genade voor hem was, ja, dat hij zelfs niet op het kerkhof of in de gewijde aarde, maar op een vuilnishoop bij de dode bonden en het aas der dieren zou worden gebracht. Daarop antwoordde Melchior, dat dit hetzelfde was, dat de aarde des Heeren was, en dat het geen kwaad kon doen aan zijn ziel, waar het lichaam ook begraven werd. "Over mijn ziel," zei hij, "hebt gij geen macht, die bevel ik Gode mijn Zaligmaker aan, en offer die aan Hein op, en sterf voor de belijdenis van de waren zaligmakende godsdienst, zodat gij met mijn lichaam doen kunt, wat gij wilt." Deze en dergelijke gesprekken hebben ei, in die nacht en op de voormiddag tussen dr. Melchior en de Jezuïet plaats gehad, die te lang zijn om hier te worden medegedeeld, en ons ook niet alle bekend zijn.

Toen om elf uur de doods klok luidde, droeg de kapelaan zijn broodgod, die zij het heilige sacrament van het lichaam van Jezus Christus noemen, in het openbaar over de markt naar de gevangenis, terwijl er een, volgens gewoonte, al schellende vooruit hun liep.

Als dr. Melchior de mispriester met zijn afgod zag komen, zei hij: "Nu, noch in eeuwigheid wil ik het roomse sacrament ontvangen," en wendde zijn gezicht ervan af. Toen de mispriester dit zag, ging hij terug, en vergenoegde er zich mee, dat hij het de ter dood veroordeelde predikant van voren had laten zien. Daarop trad de gerichtsschrijver voor de dag, die de martelaar het doodsvonnis voorlas, inhoudende, dat hij als een landdwinger werd veroordeeld, om met het zwaard te worden ter dood gebracht. Toen dr. Melchior dit hoorde, riep hij overluid: "Zulk een man ben ik niet; ik ben de man niet, van wie dit vonnis spreekt; men doet mij ongelijk en geweld aan!" Niet tegenstaande dit alles, vervolgde de martelaar zijn weg, vergezeld van de Jezuïet Ophaus en de kapelaan. Onderweg had de zalige predikant veel van de Jezuïet te lijden, die hem van de ware godsdienst zocht afvallig te maken. Doch alles was tevergeefs. De zalige man bleef tot het uiterste in de ware godsdienst volharden, weerstond de Jezuïet op voortreffelijke wijze, en liet, door het schudden met het hoofd, ook de verafstaanden, die zijn woorden niet goed horen konden, genoegzaam blijken, dat de Jezuïet niets op hem winnen kon. Toen de Jezuïet het gebed deed, en ieder tot bidden opwekte, wilde de godzalige man met het afgodische gebed van de Jezuïet niet meebidden. Toen echter de Jezuïet met bidden gedaan had, verhief dr. Melchior zijn stem, en zong alleen uit het hoofd het geestelijke lied, vervaardigd door dr. Paulus Eberus. Nadat hij dit gebed had opgezongen, vroeg hij, of er geen genade voor hem te wachten was; waarop de Jezuïet ontkennend antwoordde. Toen knielde hij neer en zei: "Dan verwacht ik genade bij God, mijn hemelse Vader, om Zijns lieven Zoons, mijns Zaligmakers wil, aan Wiens barmhartigheid ik niet twijfel." Terstond sloeg de beul hem met één slag het hoofd af. Enige ogenblikken daarna riep de voogd de boeren, die daarbij met hun wapens stonden, en beval, dat zij het lijk in de kist zouden leggen, waartoe zij echter niet gezind waren. Doch een eerzaam burger riep overluid: "Komt hier, gij burgers en burenen, laat ons hem in het dodenvat leggen en begraven, niet als een verachtelijk, maar als een eerzaam man." Verscheidene burgers waren daartoe bereid, legden hem in de kist, brachten hem naar het kerkhof, en begroeven hem.

Het lijk van Jan Wevers

[JAAR 1627]

Niettegenstaande de vijanden der waarheid ten allen tijde de ergste wreedheid, die zij slechts konden bedenken, getoond hadden aan hen, die in hun leven belijdenis hadden gedaan van de hervormden godsdienst, hielden zich de vijanden daarmee echter niet tevreden, maar woedden nog tegen hen na hun dood, zoals vooral bleek aan hetgeen in het begin van Mei 1627 te Linnich, in Gulick, plaats had. Een zeker jonge man namelijk, Jan Wevers genaamd, die altijd kreupel was geweest, een lidmaat van de hervormde gemeente, was gestorven, en zou op enige afstand van de stad op het kerkhof, waar de hervormden hun doden begroeven, daar zij die op het kerkhof in de stad niet begraven mochten, als naar gewoonte, door de lieden van zijn godsdienst begraven worden. De Spanjaarden, van welke enige in de stad in bezetting lagen, konden dit niet verdragen, en openbaarden bij deze gelegenheid hun haat en bloeddorstige aard aan de hervormden. Toen het lijk de stad werd uitgedragen, gingen zij dit na, trokken het kleed van de kist en van enige lieden de mantels. Nadat de dode was begraven, verjoegen zij de lieden, die hem beoraven hadden, met de grootste woede. De predikant Theodorus Hullekreemer, die ook het lijk gevolgd was, joegen zij na, en dreigden zij met de dood, zodat hij losgeld moest geven om zich vrij te kopen. Het graf openden zij weer, sloegen de kist aan stukken, trokken de dode het lijkkleed uit, en wierpen het lijk op de grond. Daarna sloegen zij dit het hoofd af, sneden de geheime delen van het lichaam en de gehele buik open, sleepten het aan de voeten langs de grond, stroopten de huid af, hingen het op, en zeiden, dat zij het ook wilden verbranden. Maar, aangezien de lieden uit de stad deze verschrikkelijke daad niet langer konden aanzien, kwamen zij in zo groot aantal toelopen, dat de Spanjaarden het lijk moesten laten liggen, en naar de stad terugkeerden.

Maria van Provins

[JAAR 1629.]

Deze vrouw was de dochter van Jonker Livintis van Provins, in zijn leven heer van Straten, Rovenhuizen, enz. raadsheer van de koning van Spanje, hoogbeambte van het land van Waes, enz. Zij was gehuwd met een zeker edelman, Nicolaas van Pietsen genaamd, heer van Pietsen, enz. Deze vrouw was vroeger Rooms, doch werd later, door Gods genade, verlicht met de ware zaligmakende kennis. Na het sluiten van het twaalfjarig bestand, vertoefde zij nog enige tijd op haar heerlijkheid ter Straten, om daar, uit kracht van het genoemde bestand, haar bezittingen te regelen, ten gevolge waarvan zij ook nog langdurige moeilijke rechtsgedingen had voor het hof van Mechelen. Zij onthield zich echter van alle roomse afgoderijen, kwam niet in de Roomse kerk, ging niet biechten, woonde het sacrament niet bij enz., maar oefende zich integendeel zeer ijverig in het lezen van de heilige Schrift en andere zalige handelingen. Daar de pausgezinde geestelijkheid dit niet kon verdragen, schreef de bisschop van Mechelen, van 1 Februari 1628 tot 1629 bij herhaling en drong er op alle wijzen op aan, de genoemde vrouw Maria van Provins, als zijnde een afvallige ketterse vrouw, gevankelijk naar Gent te zenden, om haar daar te straffen, volgens het goedvinden van de paus van Rome en de bevelschriften van de koning van Spanje. Niettegenstaande de beambte van het geestelijke hof daarop aan de bisschop antwoordde, dat hij had vernomen, dat genoemde vrouw van Provins toestemming had van haar hoogheid de Regentesse, om ongemoeid op de genoemde heerlijkheid ter Straten te mogen wonen, en dat ook deze vrouw daar nog was wegens de regeling van haar bezittingen, die haar, uit kracht van het besluit Trefve, toekwamen, en zij een

stokoude vrouw was van in de tachtig jaren, schreven evenwel de bisschoppen van Gent en Mechelen aan de bedoelden beambte, en bevalen opzettelijk deze vrouw gevankelijk naar het geestelijke hof te Gent te brengen. Ten gevolge daarvan werd vrouw van Provins door de aanklager en vele gerechtsdienaren gevankelijk van de heerlijkheid ter Straten naar Gent gevoerd, en daar in een goed verzekerde gevangenis gezet, waar zij haar bij herhaling scherp kwamen ondervragen over vele en onderscheiden zaken, zoals: van welke gezindheid zij was, en wie van haar familie in Holland ook naar de kerk gingen, of zij nooit op haar huis ter Straten enige ketters had ontvangen, en of zij met hen ook had gegeten en gedronken, of zij nooit met de mond of binnensmonds gesproken of gedacht had enige lasterlijke woorden tegen de Rooms katholieke kerk, de paus van Rome, de priesters, pastoors, kloosters, kloosterlingen of enige van hun plechtigheden; of zij geen predikanten in haar huis had laten komen, hoe zij haar ketterse boeken had verkregen; of zij haar dienstboden ook de mis liet bijwonen; of zij geen Geuzenpsalmen en andere liederen in haar huis zong, of zij geen vlees op Vrijdag en andere vastendagen at; hoe zij dacht over de aflaatbrieven, en het vagevuur, de beelden, de mis, de overblijfselen van heilige personen of zaken, enz. Aangaande deze en vele andere dergelijke zaken werd zij zeer scherp ondervraagd, hetwelk wij niet alles kunnen opnoemen, aangezien wij haar antwoorden daarop niet hebben kunnen verkrijgen.

Behalve de ondervraging van deze vrouw van Provins zelf, liet ook de bisschop van Gent zeer ijverig naar haar onderzoeken ter plaatse, waar zij gewoond had. Op haar heerlijkheid ter Straten had ook een scherpe huiszoeking plaats, waarbij alle koffers, kisten en sloten werden opengemaakt. En, ofschoon deze vrouw zeer streng, zonder iemand te mogen spreken, bewaakt werd, strenger dan haar adellijk bloed en hoge onderdom wel verdragen kon, verried zij echter niemand, en verklaarde bij haar geloof te willen blijven, al zou men daarom haar ook levend willen verbranden.

Eindelijk na vele kwellingen en martelingen, die zij bij herhaling van de geestelijkheid daar moest verduren, werd het vonnis door het geestelijke hof over haar uitgesproken, wat wij hier ook willen meedelen.

Vonnis van het geestelijke hof te Gent tegen mejuffrouw Maria van Provins.

"Gezien hebbende de stukken van dit rechtsgeding, voornamelijk dat de beklaagde het antwoord is schuldig gebleven. Gezien ook haar eigen antwoord en onderzoek in de gevangenis van dit hof, na haar gevangenneming gedaan, waaruit ons is gebleken, dat de beklaagde zich zover vergeten heeft, dat zij nooit in al de jaren, die zij op de heerlijkheid ter Straten heeft doorgebracht, op zon- of heilige dagen ter kerk is gegaan, noch jaarlijks met Pasen heeft voldaan aan de geboden van de heilige kerk, betreffende de biecht en het avondmaal; dat ook, toen zij gevangen genomen werd, bij haar vele Geuzenboeken zijn gevonden en onder andere vele Geuzen Nieuwe Testamenten, een van Petrus Dathenus, met de Geuzenpsalmen; eindelijk dat zij in deze stad geboren is van katholieke ouders, op katholieke wijze gedoopt is, zich van haar vierentwintigste jaar af in de samenkomst van andere ketters heeft laten vinden, welke sekte zij zo hardnekkig, aanhangt, dat zij in het openbaar belijdt daarin te willen leven en sterven, en daarom ook weigert enig onderricht te willen ontvangen in het katholiek geloof; overwegende dat de katholieke kerk, die anders een goede moeder is, gewoon is hen, die in de ketterij verhard zijn, ver van haar kudde te verjagen en die uit te roeien, opdat haar gezonde schapen door die ziekte en dat voorbeeld van zulke lieden niet zouden besmet worden; op alles gelet hebbende, zo is het, dat wij zeggen en verklaren, dat de beklaagde als afvallige om redenen genoemd, gevallen is in al de bannen en straffen, zo door de paus van Rome als door de geschriften van de koning

van Spanje jegens de Geuzen en afvalligen vastgesteld, haar daarenboven veroordelen te verschijnen in de vergaderkamer van dit hof, en daar haar Geuzenboeken met eigen handen in het vuur te wetpen en te verbranden, wat tot dit einde daar zal worden gereed gemaakt; bannende haar voorts eeuwig uit het bisdom van Gent, haar verbiedende daar meer te komen op straf van eeuwige gevangenschap en een boete van duizend gulden tot opbouw van de toren van St. Bavo, daarenboven veroordeelden wij haar tot een boete van vijftig ponden groten, tot voordeel van de arme gevangenen, ter beschikking van zijn eerwaardige, de bisschop van Gent en voorts in de kosten van dit rechtsgeding, volgens onze opgave.

Uitgesproken in Gent, den 19e Juni 1529

Ondertekend, Leemput.

Volgens dit vonnis sleepten zij de genoemde Vrouw voor duizend mensen in de vergaderkamer van het, geestelijk hof van de bisschop van Gent, bonden het psalmboek en andere hervormde boeken in haar voorschoot, en brachten haar bij een groot vuur, dat daartoe was gereed gemaakt, schopten vervolgens die boeken uit haar schoot, daar zij die er niet wilde uitnemen, wierpen die in het vuur, en verbrandden die. De oude mevrouw zei daarop: Wat zal de koning David wel zeggen dat men zijn boeken in Vlaanderen zo verbrandt? Wat een groot vuur zouden deze heren in Holland wel maken, als zij daar eens meester waren, daar men hier zulk een groot vuur stookt voor zo weinig boeken."

Toen de genoemde bisschoppen de aanmerkingen hoorden van het volk over deze mishandeling, te weten, dat deze vrouw voorrechten had van haar hoogheid, en ook krachtens het besluit van het Twaalfjarig Bestand recht had op haar bezittingen, lieten zij brieven komen, om zogenaamd te tonen, dat dit het bedrijf van de koning van Spanje was, en vanwege de koning in zijn raad te Brussel, op de 27sten November 1629, waarbij de koning opzettelijk beval aan de procureur-generaal van Vlaanderen, om de vrouw van Provins uit de gevangenis van het geestelijke hof te halen, haar in de gevangenis op het kasteel te brengen, en haar daar te straffen overeenkomstig de besluiten van de paus en van zijn koninklijke majesteit. Nadat zij daar enige tijd in grote ellende was gevangen gehouden, en vele onaangenaamheden en snoodheden had verduurd, ontving zij op de 7den December, op aandringen van de bisschoppen van Gent en Mechelen, nog een ander vonnis, uitgesproken in de raad van Vlaanderen, waarbij zij levenslang gebannen werd uit alle landen van de koning van Spanje, en bevolen voor zonsongang de stad Gent te verlaten, het land Vlaanderen binnen drie dagen en al de landen van de koning van Spanje binnen acht dagen, enz.

Door andere brieven echter, in de raad van zijn majesteit te Brussel, werd bevolen, dat, niettegenstaande het genoemde vonnis, de bedoelde gevangene zou blijven zitten tot haren dood. Volgens dit bevel werd deze vrouw zovele maanden streng gevangen gehouden, totdat zij eindelijk door de vele kwellingen, die zwaar waren, op haar sterfbed verklaarde wel duizend doden in de gevangenis te zijn gestorven, en tot de grootste ellende verviel, zodat de gevangenbewaarder berichtte, dat het haar niet mogelijk was langer te leven. De raad, die beducht was voor het volk, en voor erger vreesde, liet toen de oude zieke vrouw op een stoel naar een boerenwagen overbrengen, in tegenwoordigheid van duizenden mensen, en naar IJzendijke voeren, met opzettelijk verbod op lijfstraf van ooit terug te komen in de landen van de koning van Spanje, vanwaar zij later te Amsterdam aankwam en spoedig daar stierf.

Johan Avontroot

[JAAR 1633.]

Johan Avontroot, geboren omstreeks het jaar 1551, was de zoon van zekere Bartholomeüs Avontroot, in leven koopman te Halteren, in Westfalen, vijf mijlen van Wezel. Zijn vader liet hem in zijn jeugd studeren, en na enige jaren ouder geworden te zijn nam zijn vader hem mee naar Antwerpen en andere plaatsen, om koophandel te drijven. Later Antwerpen nog eens bezoekende, besteedde hij hem voor enige jaren in dienst van de heer van Lillo. Wegens zijn getrouwe dienstbetoning gebruikte genoemde hem tot velerlei zaken, en zond hem ook naar de Canarische eilanden, waar een dochter van die heer woonde en gehuwd was. Bij deze kwam Johan Avontroot inwonen, om nevens haar man de zaken van de heer Lillo waar te nemen. En, daar de man van deze dochter stierf, huwde hij met de weduwe, doch had geen kinderen bij haar. Daar hij echter zeer naar kinderen verlangde, zocht hij een andere vrouw op, en maakte zich dus schuldig aan overspel. Hij was daarover later zo ontsteld in zijn gemoed, dat hij dag noch nacht rust had, en verzocht daarom aan zijn biechtvader vergiffenis. Deze zei hem, dat hij die niet geven kon, en dat de vergiffenis voor hem aan de paus moest worden gevraagd, wat ook plaats had. Na lange tijd en met grote onkosten, die reeds enige duizenden dukaten beliepen, kreeg hij eindelijk de gevraagde vergiffenis, waarna hij in zijn gemoed zo gerust werd als een kind. Zo verblind en ijverig was hij toen nog in de roomse godsdienst.

Daarna reisde hij door Brazilië, Rio del Plata, Peru en andere landen, en keerde weer terug, naar de Canarische eilanden, waar hij handel dreef in suiker en andere waren. Intussen stierf zijn vrouw, en nadat hij de bezittingen met haar voorkinderen gedeeld had, besloot hij naar het vaste land van Europa terug te keren, en kwam eerst in Frankrijk en daarna in Engeland. En, daar hij op zijn reizen hier en daar vele dwalingen in de roomse leer opmerkte, begon hij te twijfelen, of zij wel de ware apostolische kerk was. Te Londen bezocht hij nu en dan de hervormde kerk, begon met de een en de ander over de godsdienst te redetwisten, en viel daardoor hoe langer zo meer tot twijfel aangaande zijn geloof. Hij was toen bijna vijftig jaren oud. Van Engeland kwam hij toen in Holland en wel te Amsterdam. Hij was zeer verontrust in zijn gemoed, daar hij niet wist, welke de ware leer der zaligheid was, en ging dan eens tot de Martinisten, dan weer tot de wederdopers en dan weer tot de hervormden, waarbij ieder van die drie partijen zijn best deed om hem tot zijn godsdienst te trekken, doch onder alles bleef hij steeds twijfelen. Intussen ging hij met handel drijven voort, reisde daartoe naar Hamburg en vandaar naar Bremen, waar hij kennis kreeg aan een leraar van de hogeschool daar, dr. Matthias Martinus, die hem zulk goed onderwijs gaf, zo uit de heilige Schrift als uit de kerkvaders, dat hij eindelijk inzag dat de hervormde godsdienst de ware leer was, die tot onze zaligheid dient. Hij liet daarop alle partijen varen, en oefende zich alleen in de ware godsdienst, en wel op zulk een wijze, dat hij in weinige jaren daarin zo ervaren en ijverig was, dat hij alle mensen tot het aannemen daarvan zocht te vermanen en op te wekken. Ja, hij brandde daarin zo van ijver, dat hij naar Spanje reisde, om de koning zelf te onderwijzen, en te betuigen, dat de paus de antichrist was. Hij kreeg toen gehoor bij de hertog van Lerma de groten secretaris en de overste der Jezuïeten, met wie hij, onder toestemming van koning Philips de derde, een twistgesprek had, en die hij met vele woorden betuigde en ook overtuigde, dat de paus waarlijk de antichrist was, zodat zij hem op het laatst geen woord meer konden tegenspreken, en lieten hem aldus gaan. Nadat hij weg was, besloten zij onder elkaar, hem 's nachts van bed te doen lichten; doch een goed vriend waarschuwde hem daarvoor. Daarop verliet hij terstond het logement, en werd enige

tijd bij zijn vriend verborgen gehouden, totdat de grootste geestdrift van het zoeken wat bekoeld was. Eindelijk verliet hij het land met een schip, terwijl zijn bezittingen op de eilanden werden verbeurd verklaard.

Vervolgens begaf hij zich naar Engeland, waar hij bij koning Jakobus de zesde, hoogloffelijker gedachtenis, er zeer op aandrang om alles te doen teneinde de paus te ontzetten, en sprak zelf mondeling met hem in de Latijnse taal. De koning antwoordde echter, dat hij zelf geen macht genoeg bezat, om zulk een groot werk uit te voeren, en sloeg derhalve zijn verzoek af.

Toen Johan Avontroot dit bij de koning niet kon gedaan krijgen, begaf hij zich weer naar Holland, waar hij zich zeer ijverig oefende in de heilige Schrift. Ja, hij was daarin zo ijverig, dat hij zijn neef, die hem diende en over wie hij oom was, bewoog om met enige boeken naar Spanje te gaan, om die de koning aan te bieden, waarom deze jonge man werd gevangen genomen. Daar zij zijn jeugd en onschuld in aanmerking namen, en zagen, dat hij geen kennis ervan had, genoot hij de gunst voor zes jaren op de galeien te worden verbannen, waar hij niet lang daarna stierf, en alzo uit die ellendige slavernij verlost werd.

Evenwel rustte Johan Avontroot niet, en hield niet op zijn gehele leven Gods Woord grondig te onderzoeken, en daarvan uitsluitend zijn werk te maken, zoals zijn uitgegeven boeken en brieven, die nog in wezen zijn, duidelijk bewijzen. Onder andere gaf hij in het jaar 1615 een zeer sierlijken brief, geschreven aan de koning van Spanje, in het licht, liet die ook in de Spaanse taal overbrengen, en naar Spanje zenden, waarin hij met vele bondige en krachtige redenen bewees, dat de paus van Rome de antichrist was en het zevenhoofdig beest met tien hoornen, waarvan in Openbaringen 17 gesproken wordt. Op bevel van de hoogmogende heren Staten van de Verenigde Nederlanden, schreef hij ook in het jaar 1630 een brief, die ook gedrukt werd, aan de lieden in Peru van dezelfde inhoud. In 1632 gaf hij ook in het licht een zeer ernstige verklaring over de roomse heerschappij, waarnaar wij de christelijken lezer verwijzen en waaruit genoegzaam blijkt door welk een goddelijke ijver deze man werd gedreven, om het rijk van de antichrist te verstoren, en daarentegen het rijk van Christus uit te breiden en voort te planten, en voor alle christenen de ware gewetensvrijheid, zoveel in hem was, te verkrijgen. In één woord, hij was zo ijverig in de bevordering van Gods eer, en om vele zielen voor Christus te winnen, dat hij nog in zijn achtenzeventigste jaar met een standvastig gemoed de reis naar Spanje ondernam, om ook daar de waren christelijk hervormden godsdienst te verbreiden, en het rijk van de antichrist afbreuk te doen. In Juni 1632 reisde hij van Amsterdam naar Bavonne, en vandaar naar Madrid. Toen hij daar aankwam, vervoegde hij zich het eerst bij de graaf d'Olivarez, door wie hij de eerste maal goed ontvangen en behandeld was, met de belofte, hem bij zijn koninklijke majesteit te brengen. De tweede maal werd hij echter niet zo goed behandeld, doch de graaf d'Olivarez bracht hem toch bij de koning, aan wie Johan Avontroot een verklaring en enige geschriften ter hand stelde. Korte tijd daarna werd hij te Madrid gevangen genomen, en nadat hij daar enige dagen gevangen gezeten had, naar Toledo gevoerd. Daar zat hij tussen de vier en vijf maanden gevangen, gedurende welke tijd de geestelijkheid grote moeite deed en alles aanwendde, om hem afvallig te maken van zijn geloof, en wel onder de schone belofte van hem zijn bezittingen, die hem ontnomen waren, te doen teruggeven, en meer schone beloften, die zij, volgens hun gewoonte, op allerlei wijze weten voor te stellen. Zij konden hem echter niet bewegen, want hij volhardde in zijn geloof, redetwiste met alle geloofsrechters, en verdedigde zijn gevoelens op moedige wijze. Eindelijk werd hij veroordeeld om levend te worden verbrand, welke marteling hij op de 21e

Mei 1633 met grote lijdzaamheid en een verheugd gemoed doorstond, en tot het laatst standvastig bleef, zonder de minste weifeling te tonen.

Onmenselijke wreedheid door de pausegezinde Ieren gepleegd aan de hervormde christenen in Ierland

[JAAR 1614]

De roomsen in Ierland, op raad en door opruiing der Jezuïeten en andere Spaansgezinde geestelijken, die daarin groot aantal, als sprinkhanen uit de afgrond, rondzwierven en het land als bedekte, spanden hoe langer hoe meer samen, om een onnatuurlijke, verschrikkelijke en verfoeilijke moord en gehele uitroeijing te bewerken van alle protestanten in geheel Ierland.

Tot een begin daarvan hadden zij het voornemen de stad en het kasteel Dublin, de hoofdstad van dit rijk, in Oktober 1611 verraderlijk te overrompelen, en daar mannen, vrouwen en kinderen, zonder enige genade en verschoning, te vermoorden. Toen echter hun duivels voornemen, door Gods wonderbare en vaderlijke voorzienigheid, ontdekt en verhinderd werd, barstten deze pausegezinden en gezworen handlangers van de antichrist, als dolle en briesende leeuwen, in het gehele koninkrijk uit, wat zich openbaarde in een wrede, bloedige en moorddadige vervolging van de belijders van de hervormden godsdienst, en bliezen overal dreiging en moord tegen de discipelen des Heeren.

Dit koninkrijk bestond toen uit vier provinciën, namelijk Connaught, Ulster, Leinster en Munster, die tweendertig graafschappen en daarin vele steden en vlekken bevatten. Het was voor het merendeel vervuld van de Engelsen en het meest van de protestantse godsdienst. Op deze vielen de pausegezinden in Ierland, op verraderlijke, moorddadige en overhaaste wijze, snel als de bliksem, en vermoordden allen, zonder aanzien van persoon, staat, ouderdom en geslacht. Zij ontzagen bevruchten noch barenden, jonge meisjes noch zwakke jongelingen, maar bedreven jegens allen, zonder onderscheid, meer dan Turkse en dierlijke wreedheid. De eerbare vrouwen namen zij van de zijde harer mannen weg, mishandelden die voor hun ogen op een schandelijke wijze, en vermoordden haar zeer onbarmhartig in hun tegenwoordigheid. De zwangere jonkvrouwen bonden zij, en sneden die, o gruwel, als jonge Nero's begerig als zij waren om het inwendige der natuurlijke ontvangenis te zien, levend open, en wierpen haar vrucht in de vlammen. Als wrede beulen stroopten zij velen de huid van het gehele lichaam, anderen werden als hutspot in stukken gehakt; vele ontkleedden zij in de koude winter modernnaakt, en joegen hen door vorst en sneeuw naar de bergen en bossen, waar honderden hunner dood in de sneeuw en de sloten gevonden werden.

De oude en gebogen lieden, die eer kropen dan gingen, wierpen zij van de bruggen en wallen in de rivieren, en verdrongen hen. Die zich aan de kanten vasthiielden, en uit het water zochten te krabbelen, sloegen zij met knotsen en geweren de hersens in. Zeker edelman, nabij de stad Kavan, met zijn vrouw en vier jonge kinderen, van welke het oudste omtrent zes jaren oud en het jongste nog aan de borst der moeder was, kleedden zij naakt uit, en joegen die allen op de vlucht. Later werden zij dood onder een brug gevonden, terwijl men het jongste kind, alleen door de natuurlijke warmte van vader en moeder, die stervende elkaar omhelsden, en het zwakke kind tussen hun lichamen hadden gesloten, nog in leven zijnde, tussen de beide lijken vond, nog gapende naar de borsten van de dode moeder.

In tegenwoordigheid van hun kinderen werden de ouders op gloeiende platen gelegd en geroosterd. Ten aanschouwe van hun kermende ouders, werden de kinderen

jammerlijk mishandeld. Meisjes van veertien jaren en daaronder werden verkracht, en daarna langs de straten gesleept. Zuigelingen werden bij de een van de borsten der moeders gerukt, en de hersens tegen de muren verbrijzeld; anderen, die aan de hand van de moeder liepen, met vorken in de buik gestoken, en aldus over de hoofden van de moeders in de rivieren geworpen. Enige jonge kinderen werden voor de ogen van hun ouders door deze wrede Ieren met de voeten en sporen zolang geschopt en vertrapt, totdat de dood hen verlost. Sommigen wonden zij dodelijk, en lieten die dan ellendig liggen; anderen sneden zij de buik open, zodat de ingewanden eruit hingen, en lieten dan de arme lieden op de mesthopen sterven, nadat zij enige tijd om de genade van een spoedige dood geworsteld hadden. De predikanten van de hervormden godsdienst, die zij in handen konden krijgen, werden op een barbaarse wijze mishandeld, zodat de meest verharde en versteende harten, die dit hoorden, bijna in tranen moesten wegsmelten. Als zij enige van hen betrapten, ontkleedden zij die geheel en bonden hen aan bomen en palen, terwijl hun vrouwen en dochters door het snoodste gespuis, dat onder hen was, werden onteerd, de mannen daarna opgehangen, en ten aanschouwe van hun vrouwen en kinderen in vier stukken gehakt, na vooraf, voor zij half dood waren, hun de geheime delen afgesneden en daarmee hun de mond gevuld te hebben. Sommigen werden met riemen zo ongenadig op planken gebonden, dat hun de ogen uit het hoofd puilden; anderen sneed men de neus en de oren af, scheurde men de beide wangen open, hakte men de armen en benen af, sneed hun de tong uit, en stak hen met gloeiende priemen door het lichaam. Ja, enige werden zo wreed en haastig overvallen, dat men hun, op hun ernstige begeerte en smeking, geen tijd gunde, om met een kort gebed hun zielen in de handen van hun hemelse Vader te bevelen. In het graafschap Tyron overvielen zij een edelman, Charles Davenant genaamd, met zijn vrouw en jonge kinderen in huis, terwijl zij bij het vuur zaten. Op een wrede wijze bonden zij de beide ouders ieder in een stoel, staken een groot vuur aan, namen de kermende kinderen, van welke tiet oudste slechts zeven jaren oud was, ontkleedden die, staken die aan een spit, en braadden hen, in tegenwoordigheid van hun verpletterde ouders, terwijl na dit onnatuurlijk schouwspel ook de ouders werden vermoord.

Wilden wij, zegt de schrijver, van dit geschrift, hier alle bijzonderheden en de ongehoorde wreedheden meedelen, die daar door de woedende pausgezinde leren werden gepleegd, uw en onze ingewanden zonden tot de dood toe beroerd worden, en onze harten zouden zich omkeren in onze lichamen. Met Gods oude kerk moeten wij wel klagend uitroepen: "Onze vervolgers zijn sneller geweest dan de arenden van de hemel; zij hebben ons op de bergen in grote hitte vervolgd; in de woestijn hebben ze ons lagen gelegd. De jongen en ouden liggen onder ons op de aarde en op de straten; onze jonkvrouwen en jongelingen zijn door het zwaard gevallen. Ze hebben de vrouwen te Sion verkracht en de jonge dochters in de steden van Juda. De vorsten zijn door hun hand opgehangen, en de aangezichten der ouders zijn niet geëerd geweest."

De kerk van Christus, de kudde des Heeren, heeft in weinige eeuwen vele bloedige en moorddadige vervolgingen uitgestaan, onder verscheidene tirannen der wereld, die zich dronken maakte met het bloed der heiligen. De wreedheden van Nero, Domitianus, Trajanus, Valerianus Diocletianus, Aurelianus en anderen zijn uit de oude geschiedenis bekend. Welke bloedige vervolgingen in vroegere tijden de Waldenzen, Hussieten, Bohemers en Protestanten in Frankrijk, vooral onder Karel de negende, in Engeland onder Maria, en in de Nederlanden onder Filips de tweede, koning van Spanje gedurende de zesjarige regering van de hertog van Alva, hebben uitgestaan weten zij het best, die maar een weinig met de geschiedenis van de laatste

tijden zijn bekend. Waar toch is het ooit gehoord, dat met waarheid, ook volgens de bekentenis van de moordenaars zelf, van deze gruwelijke moord in Ierland kan gezegd worden, dat er namelijk in de vier eerste maanden van dit bloedbad, o gruwel der gruwelen, meer dan honderd vierenvijftig duizend protestanten door deze pausgezinde wolven en tijgers op wrede wijze zijn omgebracht? Wij zwijgen nog van hen, die sedert die tijd in verschillende landen en plaatsen zijn vermoord, waardoor dit koninkrijk voor het merendeel werd verwoest en zijn steden vernield, gehele provincies van haar inwoners werden beroofd en de lieden zo verarmd, dat zij, die anders duizenden gulden 's jaars inkomen hadden, later hun brood moesten bedelen. Onze zielen, zegt de schrijver, verschrikken, en onze handen verstijven, terwijl wij dit alles neerschrijven, zodat wij geen moed hebben verder te gaan, en het andere aan uw verbeelding overlaten.

Verhaal van het verschrikkelijk bloedbad in het jaar 1655 onder de gemeenten in Piëmont, en van hetgeen er verder plaats had tot de vrede

[JAAR 1655.]

De gruwelijke vervolging, die de hervormde kerk in de dalen van Piëmont getroffen heeft, verbaasde en beroerde hen, die deze bedroevende gebeurtenissen vernamen, zodanig, dat niemand, die niet alle menselijkheid en medelijden heeft uitgeschud, die zonder ontzetting kon aanhoren. Er zal ook wel niemand gevonden worden, die niet begerig is de oorzaken te leren kennen van deze ongehoorde en terecht barbaarse wreedheden.

Dit is ook de reden, die ons bewogen heeft het ware verhaal in het licht te geven, hoe het in deze vervolging toegegaan is, namelijk, wat wij van hen, die bij deze treurige verwoesting tegenwoordig waren, hebben vernomen, teneinde daardoor de twijfelingen, die soms bij iemand ontstaan zijn of nog ontstaan mochten, weg te nemen.

Nodig en billijk is dit ook om de onschuld der vervolgdten te bewijzen, omdat de tegenstanders zich verstout hebben allerlei valse beschuldigingen uit te strooien, alsof deze lieden oproerlingen waren en de bewerkers van hun ongeluk.

Indien intussen de goedgunstige lezer zich de moeite wil geven, dit kort verhaal onpartijdig en zonder vooroordeel te lezen, zal hij gemakkelijk kunnen nagaan, welke partij gelijk heeft, en hoe onrechtvaardig in dergelijke gevallen onschuldige lieden kunnen worden bezwaard.

Wanneer er in de gehele wereld enige gemeenten gevonden worden, die de wonderbare goedheid Gods in het beschermen van haar gelovige leden hebben getoond, en waartegen de satan al zijn boosheid, list, geweld en gruwelen, om die te onderdrukken, heeft aangewend, is dit vooral te zien in de hervormde gemeenten in Piëmont. De Heere echter, die temidden Zijner vijanden regeert, heeft Zijn kracht reeds sedert vele jaren wel in haar zwakheid willen volbrengen. Hij heeft die door een bijzonder wonderwerk van Zijn macht in geheel Italië bewaard. Hij heeft deze glimmende vlaswiek in de duisternis der dwalingen en des ongeloofs niet laten uitblussen. Hij heeft niet toegelaten, dat het licht Zijner waarheid, dat scheen van de tijd der Apostelen af, ooit in dit kleine Gosen geheel onder de korenmaat werd geplaatst, zoals dit de bedoelde gemeenten dankbaar erkennen.

In het jaar 1655 zocht de Spaanse partij de weg te banen, om Pinerotte overvallen, en daarentegen Frankrijk deze toegang te verhinderen, welk voornemen, zonder twijfel, in Piëmont zeer algemeen, was. Tot de uitvoering daarvan waren echter zovele duizenden hervormden in de vallei van Pinerol, Bricheras, S. Second, Campillon, Fenil, Bubiane, Lucern en de bergen in die streken een onoverwinnelijke hinderpaal. Ieder wist toch genoeg, dat de hervormden, wat de vrijheid van hun geweten aangaat, zich nooit met Spanje zouden kunnen vergelijken, noch overtuigd worden op zijn toezeggingen of, beloften te kunnen vertrouwen, om mee te werken tot de inneming van de genoemde plaatsen, of slechts toe te laten en nog minder de passen en engten, die in de vallei van St. Martin gevonden werden, en waar slechts weinige personen een geheel leger het inkomen konden beletten, over te geven.

Doch, opdat door de arglistigheid van Spanje deze hinderpaal uit de weg geruimd zou worden, en om aanvankelijk tot de middelen te geraken, waardoor hun doel zou kunnen worden bereikt, zagen zij vooral toe, dat de monniken, die hier en daarin de

dalen werden uitgezonden, geboren onderdanen waren van de koning van Spanje, en dat men door, hen, volgens hun gewoonte alles onder de naam van de roomse stoel meesterlijk wist uit te voeren, alleen tot voordeel van hun koning; evenals in Frankrijk, gelijk bekend is, onder de naam van het heilige katholieke Moordverbond, werd ondernomen. Aldus vonden deze monniken niet alleen een zichtbaar, maar ook volgens hun mening een zeer, heilig, en toch in de grond der zaak arglistig voorwendsel, om de dusgenoemde ketterij uit de dalen uit te roeien en de hervormden te verdrijven. En, om aan hun handelingen een beteren glimp te geven werden de onschuldige lieden aangeklaagd van ongehoorzaamheid, en maakten zij hen door vele andere valse beschuldigingen zeer verdacht.

Een van de voornaamste redenen, waarom de genoemde gemeenten verwoest werden, waren de Spaanse handelingen. En, aangezien deze verdruchte gemeenten naast God tegen de moedwil der priesters en Spaanse monniken benevens hun aanhangers geen ander middel kenden dan de bescherming van hun genadige vorst, hielden zij, zo spoedig Karel Emanuël, door Gods genade de tegenwoordige hertog, aan de regering kwam, niet op, God ernstig voor hem en zijn regering aan te roepen, en tevens hem, in alle onderdanigheid om bevestiging van hun verkregen vrijheid te bidden, totdat zij in het jaar 1649 een genadige vergunning verkregen, die zij in het openbaar in druk uitgaven. Toen zij met alle onderdanigheid erop aandrongen, dat deze toelating, zoals hun beloofd was, en waarvoor zij een zekere som geld betaald hadden, ter lands raadkamer zou worden ingeschreven en rechtsgeldig verklaard, werd hun toelating aan de heren, die daartoe waren aangewezen, overgegeven. Hierop volgde niets, dat naar de gegeven toelating geleck; er werd integendeel afgekondigd, dat zij al hun vroeger verleende vrijheden en gerechtigheden moesten missen. Evenwel, en niettegenstaande hun tegenpartij zich voortdurend heftig tegen hen verklaarde, verkregen zij toch na veel en zeer gevaarlijk heen en weer reizen en grote onkosten, op de 29e December 1653 van zijn koninklijke doorluchtigheid een genadige vergunning, waarbij hun alle vrijheden, van het jaar 1603 en 1620, zonder enige verandering en enig voorbehoud, werden bevestigd.

Dit was hun zeer troostrijk, en zij dachten daarbij niet meer aan de gemaakte grote kosten, maar gaven bevel, dat dit stuk der toelating in 's lands raadkamer zou worden ingeschreven. Doch, aangezien dit, vanwege de grote menigte krijgsvolk, de volgende winter en zomer werd verzuimd, liet evenwel zijn koninklijke doorluchtigheid een waarschuwing uitgeven, waarvan de inhoud was, "dat, ofschoon de inschrijving nog niet had plaats gehad, het toch zijn wil en bedoeling was, dat zij de vruchten der verleende vrijheid zouden genieten, alsof die reeds naar eis waren ingeschreven" wat na die maanden zou plaats hebben. Men wachtte intussen niet zo lang, maar hield van die tijd zeer ernstig aan. Men verzocht het oorspronkelijke stuk van toelating, bewilligde daarvoor 800 Franse kronen te geven, en betaalde die op verlangen der rekenkamer uit; in één woord, men deed alles, wat zij begeerden. Daarna gaf de rekenkamer de geschriften in handen van een procureur, opdat die er een stuk van zou opmaken, om daarna alles zonder uitstel en zodoende aan de gehele zaak een eind te maken, over te leveren. Doch aangezien de tegenstanders van de hervormden alles tegenspraken, gaf hij op valse wijze voor, dat deze toelating op 's lands raadkamer niet kon worden ingeschreven, daar er nog niets dergelijks noch door de rekenkamer noch door de raad was afgedaan, en waarvan men ook geen bewijs kon bijbrengen.

Zulke listen gebruikten zij, omdat zij meenden, dat de hervormden het oorspronkelijke stuk, dat in 1620 was opgemaakt, hadden verloren, en de overgegeven afschriften niet geloofwaardig genoeg waren. Zij zeiden: "Indien de hervormde gemeenten dit

voldoende kunnen bewijzen, zullen wij overigens er geen bedenkingen meer tegen hebben." Dit bezwaar ruimden de hervormden echter ook uit de weg, door namelijk de geschriften, waarvan men niet meer weten wilde, te tonen. Toen had immers aan de waarheid der zaak niemand meer behoeven te twijfelen. Doch, nadat de hervormden geruime tijd door allerlei middelen en grote onkosten alles hadden beproefd en met een ijdele hoop waren aan de praet gehouden, liet men eindelijk, tegen hun verwachting, de 25sten Januari 1655, het volgende geschrift uitgaan en openlijk bekend maken.

“Wij Andreas Gastaldo, doktor in de rechten, raadslid en rekenmeester bij de rekenkamer van Zijn koninklijke doorluchtigheid en beschermer van het heilige roomse geloof, tot handhaving der gegeven bevelen, tegen de bedoelde hervormde godsdienst, in de dalen van Lucern, Perouse en S. Marlin, in deze handelende als afgezant van zijn hooggeachte koninklijke doorluchtigheid.

Uit kracht van zijn koninklijke doorluchtigheid, de 13e dezer, in volkomen vorm vervat, met het zegel ondertekend, gezegeld in gekleurde was, ook volgens de aanwijzing in het bijzonder aan ons gegeven, op aandringen van de heer Bartholomeüs Gaslaldo, rentmeester van zijn koninklijke doorluchtigheid: Verkondigen en bevelen wij de raadsdienaar van het hof, dat hij bevele en gebiede, gelijk door dit tegenwoordig bevel gewaarschuwd en bevolen wordt, alle hoofden der bedoelde hervormde huisvaders, en een iegelijk van hen, in het bijzonder, van welke, staat, aanzien en rang hij zou mogen zijn, niemand uitgezonderd, zo te Lurern, S. Joan, la Tour, Bubiane, Fenil, Compillon, Bricheras als te St. Second woonachtig, die daar goederen bezitten, dat zij binnen de tijd van drie dagen, na openbare afkondiging dezes, met hun huishouding, vrouwen en kinderen uit deze streken naar andere plaatsen moeten, vertrekken, waar zij zich, onder het gezag van zijn koninklijke doorluchtigheid mogen ophouden, als te Boby, Villar, Angrogna, Rora en in de omstreken van de Bonneb, en dat wel onweersprekelijk op lijf- en doodstraf en het verlies van al hun huizen en bezittingen, die buiten de genoemde plaatsen zijn gelegen; in geval zij niet voor ons verschijnen en terugkeren tot de katholieken godsdienst, of hun bezittingen aan katholieke personen verkopen. Wij verklaren hier ook, dal het nooit de bedoeling van zijne koninklijke doorluchtigheid, of van zijn voorouders geweest is, en ook nu niet is, wegens enige reden, die ooit mocht hebben beslaan, de grenzen der bedoelde en ingewilligde toelating aan de hervormden aan de reeds genoemde plaatsen te veranderen of verder uit te breiden. Hij heeft ons echter bevolen te verklaren, dat de burgerlijke bewoning van die plaatsen een loutere, onrechtmatige en willekeurig genomen bezitting is, zowel tegen zijn bedoeling als tegen die van de beambten. Zodat nu tot dat einde in het openbaar verkondigd en ieder bekend gemaakt wordt, dat daarvan tot de daartoe bepaalde straffen, vervallen zijn.

Verstaan en willen tevens Zijn koninklijke doorluchtigheid, dat aan al de plaatsen waar de bedoelde hervormde gemeenten uit genade worden geduld, onweersprekelijk de heilige mis gehouden, worde, en dat alle hervormden zich zullen wachten de gezonden monniken noch hun dienaren, enige ongelegenheid aan te doen, veel minder hen op enigerlei wijze tegenhouden of beletten, of hen, die gezind zijn tot de katholieken godsdienst over te gaan, van dit goede voornemen afkerig te maken, en wel op lijf- of doodstraf, zoals bepaald is. Zodat dan inzonderheid de kerkdienaren van de bedoelden hervormden godsdienst ernstig bevolen, wordt, te letten dat deze zaak, tot vermijding der bovengenoemde straf, onverbrekkelijk gehoorzaam, worde nagekomen, en opdat ieder zich voor straf en schade wachte, bevelen wij, dat deze

waarschuwing aan alle plaatsen in het openbaar zal worden bekend gemaakt en
aangebracht.

Gegeven, te Lucern, de 25e januari 1655.

Andreas Gastaldo,

Rekenmeester en gezant,

Deze waarschuwing werd de 25sten januari in het openbaar afgekondigd, toen op de
een plaats, namelijk in de dalen, veel water en op de bergen veel sneeuw was, als op
de allerongunstigsten tijd des jaars, waarop de beklagenswaardige lieden zich in grote
nood en moeilijkheid op de vlucht moesten begeven.

Toen zij dit ernstig bevel vernamen, verschenen zij voor de gezant van de hertog, en
gaven hem onderdanig te kennen, hoe allerbezwarendst het hun vallen zou in de zo
ongunstige wintertijd hun huizen te verlaten, en dat het hun ten enenmale onmogelijk
was in de genoemde plaatsen, waarheen zij, volgens het bevel, verwezen waren, zich
neer te zetten, aangezien het hun, die daar hun brood hadden, nu al zorgelijk genoeg
was, en dat ook dit bevel in strijd was met hun tegenwoordige vrijheid en toelating.
Zij verklaarden zich dan ook daartegen, en beriepen zich op zijn koninklijke
doorluchtigheid, hun genadige landvorst. Doch deze gezant wilde hun noch in het een
noch in het ander tegemoet komen.

Toen zij zagen, dat hij hun ernstig en billijk verzoek ten enenmale afsloeg, verzochten
zij hem nadrukkelijk, hun tenminste zo lang uitstel en tijd te vergunnen om een
verzoekschrift aan zijn koninklijke doorluchtigheid te kunnen zenden, en die hun grote
nood te kennen te geven. Hij wilde hun dit op geen andere wijze toestaan, dan dat zij
zijn schriftelijk goeddunken daarin wilden volgen, en niet anders verzoeken dan
hetgeen hij hun van woord tot woord zou voorschrijven, teneinde dit bij hun
verzoekschrift te voegen. Dit alles was echter, daar zij hun rechten hadden, geheel ten
hun nadele, wat zij dus met een gerust geweten niet konden toestaan.

Aangezien nu deze goede lieden van hem aan deze plaats niets konden verkrijgen,
besloten zij, om allen schijn, alsof zij oproermakers waren en door soldaten
aangevallen te worden weg te nemen, en niet minder in de hoop, om bij gelegenheid
hun hoog geklommen nood en klachten aan zijn koninklijke doorluchtigheid
onderdanig aan de voeten te leggen, en deze, volgens zijn natuurlijke vorstelijke
mildheid, hen in het rechtmatig bezit van hun huizen en bezittingen, waarvan zij nu
door de gezant waren beroofd, zou stellen, besloten zij, om dit onweer te ontwijken en
hun getrouwe gehoorzaamheid jegens zijn koninklijke doorluchtigheid te bewijzen,
hun huizen en bezittingen te verlaten.

Zij vertrokken aldus met vrouw en kinderen, jongen en ouderen, gezonden en zieken,
zwangeren en zuigenden, die zij met het grootste bezwaar en onuitsprekelijke
ongemakken, temidden van de gestrengte winter, en, gelijk wel te denken is, onder
grote droefheid, kommer en hartzeer, vele duizenden in getal, door het harde ijs en
sneeuw en op de hoogste bergen en schier onbeklimbare rotsen voerden. Daar
moesten zij in holen en spelonken van de rotsen zonder genoegzame levensmiddelen
een plaats zoeken, om zich zoveel mogelijk voor wind en regen te beschutten. Zij
toonden dus, liever alles te verlaten, en het uiterste gevaar en ongemak te willen
verduren, dan hun godsdienst te laten vaten.

Door dit hun standvastig gemoed, dat God hun gaf om veel liever de tijdelijke dan de
hemelse goederen op te offeren, werden vele andere gemeenten niet weinig vertroost,
maar de tegenstanders daarentegen ten hoogste verbaasd, en wel temeer, daar ieder
wist, welke grote voordelen allen, die aan deze plaats de hervormden godsdienst

vaarwel wilden zeggen en overgaan tot de roomsen, was toegezegd, namelijk, genade, als zij misdadigers, loslating, als zij gevangenen waren, en van alle belastingen en onkosten voor de tijd van vijf jaren ontslagen, namelijk van de tijd van hun afval af, volgens het door haar koninklijke doorluchtigheid de hertogin gemaakte besluit, de 16den Januari 1642, wat zich ook, door een geheime overeenkomst tot de bezittingen uitstrekke, die men hun door een vals verdrag of verzonnen koop toerekende. Door zulke streken en listen werden de beklagenswaardige hervormden, die in hun godsdienst volhardden, en aan wie kwade handelingen werden toegeschreven, waarvan anderen werden vrijgesproken, geheel onderdrukt.

Nauwelijks hadden de hervormden hun huizen verlaten, of er deden zich ontelbaar vele roofzuchtige boeren op (God alleen is het bekend, wie hen daartoe drong), die terstond op alles, wat deze beklagenswaardige lieden hadden achtergelaten, aanvielen en alles plunderden. De huizen werden gedeeltelijk omver gehaald en ten dele verbrand, alles in zulk een woestenij gebracht, dat zelfs de vruchtbomen op hun plaats niet ongedeerd bleven, maar omgehakt werden, waarbij de gezanten niets deden om dit te verhinderen. Uit een en ander is gemakkelijk op te maken, wat zij tegen de onschuldige lieden in de zin hadden. En, toen de hervormden zich over dit snood geweld en deze roverij beklaagden, gaf men hun, uit naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, ten antwoord, dat zij de daders dan maar met naam moesten bekend maken, wat hun, als verjaagden en drie of vier mijlen van hun huizen en bezittingen verwijderden, ten enenmale onmogelijk was en daarom bespottelijk.

Toen volgens dit antwoord, dat voor waar, oprecht en redelijk gehouden werd, enige besloten, dat het de bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid niet geweest was, dat zij van huis en hof geheel verjaagd en van het hunne beroofd zonden worden, en die zaak gerechtelijk werd onderzocht, en nog, niet uitgesproken was, waagden enige zich, met een onschuldig goed vertrouwen, weer in hun huizen, om die voor plundering te vrijwaren, en de velden, teneinde de belastingen te kunnen voldoen, te bebouwen. Dit werd hun echter als oproer toegerekend, ofschoon zij noch door naar de wapens te grijpen, noch door opstand, noch door enige vijandelijke daad het minst bewijs daarvan hebben gegeven, want ieder bleef stil en tevreden thuis, zonder iemand te beledigen.

Gedurende deze beroeringen hielden niet alleen zij, die door Gastaldo uit hun woningen waren verdreven, maar ook de overige hervormde bewoners der dalen niet op bij zijn koninklijke doorluchtigheid, bij de koninklijke weduwe en de doorluchtige vorsten ootmoedig aan te dringen, zich in genade over hen te erbarmen, hun redenen te willen aanhoren, en hen volgens recht te helpen. Maar, aangezien hun tegenstanders vast besloten hadden met deze onschuldige lieden voort te gaan en hen uit te roeien, zo had dit ook plaats, want zij wisten de zaak te Turijn zo te drijven en het hof te overreden, dat hun onderdanige smekingen en verzoekschriften geen gehoor vonden. Geen ander antwoord werd hun gegeven, dan dat zij het gegeven bevel zouden nakomen en verder niets verlangen. Evenwel lieten de hervormden niet na, tot op deze tijd, zijn doorluchtige hoogheid, de koninklijke weduwe, de vorsten en algemene overheden hun verzoekschriften te tonen. Doch, in plaats van bij de raad van zijn koninklijke doorluchtigheid, als hun enigen landheer, een gunstig gehoor te verkrijgen, wees men hun als advocaat bij de raad aan: de propaganda fide & extirpandis Haereticis, dat is, die het geloof voortplanten en de ketteren uitroeien moet, als degene, die hun recht zou verschaffen.

Toen de Rooms katholieke advocaat, de heer Gibellini, voor hen verscheen, om de zaak der hervormden te behandelen, durfde hij, door een bevangen schrik,

ternauwernood spreken. Eer hij voor hen begon te spreken, bad hij op de knieën om vergiffenis en wel omdat hij het waagde voor de ketteren te pleiten. Het besluit van deze vergadering en waaraan men zich daarna altijd hield, was, dat zijn koninklijke doorluchtigheid hun geen verhoor wilde verlenen, dan onder zulke voorwaarden, waaromtrent zij zich verzekeren konden, dat die door de hervormden nimmer zouden worden aangenomen, namelijk, dat zij zulke gezanten zouden zenden, die niet van gewone verzoekschriften waren voorzien, maar volmacht hadden aan te nemen alles, wat zou worden bepaald en goedgekeurd. Dit werd hun daarom voorgesteld, opdat zij, op ongemerkte wijze, in hun ontvangen vrijheden konden gedwongen worden, en zich genoodzaakt zouden zien zich aan het goeddunken van zijn koninklijke doorluchtigheid geheel te onderwerpen, daar hun dan alles zou worden voorgesteld wat de bovenbedoelde raad tot hun onderdrukking had goedgevonden.

Toen nu op deze wijze de hervormden in grote ongelegenheid gebracht waren, stelden zij, om deze klachten te voorkomen, een anderen volmachtbrief op, die door alle kerkdienaren en afgevaardigden was ondertekend en door de rechter te Lucern bekrachtigd, waarin zij de daarin genoemde afgevaardigden volmacht gaven, alles wat hun door zijn doorluchtige hoogheid zou worden voorgesteld, en niet in strijd was met hun geweten en hun verkregen vrijheden, aan te riemen en te beloven. En, ofschoon zij met deze volmacht tot drie malen toe te Turijn verschenen, konden zij toch geen gehoor verkrijgen.

De vorsten noch de schatbewaarder, bij wie zij zich schriftelijk over dit onrecht beklagden, gaven hun antwoord. De koninklijke weduwe antwoordde hun eens, en verwees hen naar de markgraaf van Pinasse, voor wie zij, hoeveel moeite zij ook daartoe deden, nooit verschijnen mochten, doch ontvingen eindelijk van hem door hun afgevaardigden een schriftelijk antwoord, dat hun volmachtsbrief niet goed was, en dat zijn doorluchtige hoogheid hun hoogmoed wilde fnuiken, daar zij hun toevlucht tot vreemde vorsten en heren hadden genomen.

Niettegenstaande dit onbillijk rechtsgeding hielden de hervormde gemeenten, daar zij naast God hun enige toevlucht zochten bij hun wettelijke landvorst, zijn koninklijke doorluchtigheid, niet op hun toevlucht tot hem te nemen. Het was er zover vandaan dat zij het juk van hun schuldige gehoorzaamheid van zich zouden afwerpen, of zelfs daaraan denken, dat zij nog op de 16e April, daags voor zij door het leger overvallen werden, door hun afgevaardigden te Turijn hij zijn koninklijke doorluchtigheid hun ootmoedig verzoek voordroegen. Om hen des te, beter en onvoorziens te overvallen, paaide men hen met de ijdele hoop, dat zij bij zijn koninklijke doorluchtigheid weer geheel in alles zouden hersteld worden. Op zulk een genadig antwoord wachtten deze beklagenswaardige lieden nog, tot de 17e April, op welke dag zij onverwacht door het gehele leger werden overvallen. Dit leger bestond uit krijgsvolk van zijn doorluchtige hoogheid, en vijf afdelingen Fransen, een afdeling Ieren, welke laatste, aangezien zij zeer goed als wreedaards met het barbaarse moorden bekend waren, en dit overvloedig aan de hervormden in Ierland getoond hadden, gekozen werden. Bij dit leger voegden zich nog de pausgezinden uit Piémont en de bandieten en boosdoeners, die uit de gevangenis ontslagen waren. Teneinde dit gespuis zich te beter van zijn goddeloze handelingen zou kwijten, gaven de heren biechtvaders gedrukte briefjes uit, waarin zij volkomen vergeving van alle zonden beloofden aan allen, die hun dienst wilden lenen tot uitroeiing der vermeende ketteren. Wat meer is, men liet openlijk uitroepen, dat de inwoners der genoemde dalen aan ieder waren prijs gegeven. Terstond viel dan ook het leger op hun bezittingen aan, door plunderen, roven en weg te nemen, wat zij vandaar konden brengen. Het overige werd verbrand, en de wijn liet

men weglopen. Behalve dit pleegden zij ongehoorde gruwelen, en vermoordden alle hervormden, die in hun handen kwamen.

Toen nu de hervormden zagen, dat dit leger bij de eerste inval in de dalen, zelfs voor zij enige tegenstand boden, op een zeer gruwelijke en barbaarse wijze met allen, die de mis niet wilden bijwonen, tewerk gingen, daarna hun huizen plunderden, het overige in brand staken, en voorts alles verwoestten, werden zij gedrongen zich tot het bieden van tegenstand gereed te maken, doch met de grootste bescheidenheid en onderdanigheid, zoals zij dat overvloedig toonden, toen zij zich op de schone woorden van de markgraaf van Pinasse, de generaal van het leger verlieten. De vijanden staakten hun roven, plunderen, branden en vermoorden overal op de 18e, zijnde Zondag, 19e en 20e April niet, maar bedreven de afgrijselijkste daden en meest onmenselijke gruwelen, die slechts konden worden uitgedacht. Om zijn plan te beter uit te voeren, wendde de markgraaf de 21e April, behalve het gruwelijke geweld, nog groot bedrog, leugens en listen aan, door namelijk schijnbare goede woorden te zeggen, dat hij de afgevaardigden van de hervormden herhaalde malen met dure eden had toegezegd, dat, wanneer de hervormden maar enig teken van gehoorzaamheid en vertrouwen, namelijk door het toelaten van drie afdelingen soldaten, het een te Angrogna, het andere te Villar en het derde te Bobi, en aan iedere plaats een kleine afdeling ruiters, wilden betonen, hij hun dan beloofde in zijn naam en die van zijn koninklijke doorluchtigheid, dat zij in geen ongelegenheid meer zouden komen.

Daar nu deze goede lieden geloofden, dat zij, volgens deze dure beloften, voor geen kwaad behoefden te vrezen, lieten zij de soldaten zonder enige tegenstand binnentrekken. Zij maakten temeer op die woorden staat, daar deze plaatsen bij het door Gastaldo openlijk afgekondigd bevel waren uitbedongen en voorbehouden, en het de hervormden nooit verboden was daar te wonen. Doch spoedig daarna zagen zij, hoe men de dusgenaamde ketters woord hield, want op dezelfde tijd, toen de toegestane soldaten langs de algemene straat van Angrogna gingen, voegden zich drie of vier duizend andere soldaten bij hen, die in allen spoed voorttrokken, en alles versloegen, wat hun ontmoette. De huizen in Angrogna, in de nabijheid van Pré du Tour, dat een van de sterkste plaatsen was, en ook andere in die omtrek, werden, voor zij in het midden van de gemeente Angrogna, hun bestemde legerplaats waren, in brand gestoken. Hetzelfde deden ook de andere soldaten gedurende die gehele dag, aan de andere zijde teoen St. Jean, Bricheras en in vele plaatsen tegen la Vour.

Toen de bewoners van St. Jean die hun vrouwen en kinderen en wat zij van hun bezittingen konden meenemen, op de bergen hadden gebracht dit zagen, kwamen zij met de lieden van Anorogna om hun vrouwen en kinderen te redden. Zij hadden ook de afgevaardigden van St. Jean en Angroona, die op het bevel van de markgraaf waren verschenen, gevangen gehouden.

Gedurende deze zo onverwachte inval, de vele en gruwelijke aanvallen en schandelijke bedriegerijen en verraderijen werd in de lucht, die dan eens in gloed stond door de vlammen, en dan eens geheel zwart was van de damp der afbrandende huizen en kerken, niet anders dan een verschrikkelijk geschrei, gehuil en geween gehoord, dat door de weerklank der bergen en steenrotsen op hoogst akelige wijze werd teruggekaatst.

Toen het leger met de grootste woestheid deze plaats overviel, bedreef het daar, aangezien het de soldaten vergund was, zoals wij dit van hen, die er bij tegenwoordig waren, hebben vernomen, allerlei onmenselijke en barbaarse wreedheid, die slechts uit te denken is, zonder onderscheid te maken tussen man of vrouw, voornamen of

geringen. Men schond, beroofde, verbrandde en vermoordde hen, en betoonde allerlei moedwil, zoals men gewoon is te plegen aan hen, die men wil uitroeien.

Is de mens van nature geneigd uit medelijden te verschonen en anderen daartoe te bewegen, deze goddeloze boeven konden in hun onmenselijk en meer dan dierlijk woeden en razen niet gestuit worden, maar jong en oud, groot en klein, man en vrouw, ouders en kinderen moesten het onrechtvaardig geweld ondervinden en gevoelen. Daar verloor de goede man zijn getrouwe huisvrouw, de liefhebbende moeder haar tedere zuigeling, de ene broeder de ander, de vriend zijn vriend, en allen in het algemeen werden overgegeven aan de uiterste droefheid en ellende. Enige, die zich een weinig ophielden om iets van het hunne mee te nemen, werden op schrikkelijke wijze, vermoord; anderen, ten enenmale als verslagen en verschrikt, vluchtten naar de hoge bergen, en verbergden zich in de holen der rotsen en in de sneeuw, zonder vuur, zonder spijs, drank of enige nooddrift, onder welke waren oude, zieke en zwangere vrouwen en zuigelingen. Onder de vrouwen waren er velen, die zodanig waren gekwetst, dat zij en haar kinderen, nadat zij zich met een weinig sneeuw hadden gelaafd, dood bleven.

De 22e April staakten de moordenaars en brandstichters hun werk evenmin als tevoren. Een Franciskaner monnik en een priester, die met elkaar wedijverden in het brandstichten, staken de kerken te St. Jean en meest alle huizen, die er nog overgebleven waren, in brand; zij deden dit ook te la Tour en in een gedeelte van het gebied van Angrogna. En, waar zij een verborgen plaats vonden, die bij de eerste uitbarsting niet geheel was uitgerooid, deed de priester slechts een schot met een geweer, waardoor alles in brand vloog. De grimmige en bloeddorstige soldaten beklommen ook de hoogste toppen der bergen, waar niemand durfde te komen, om ook daar allen, die zij er dachten aan te treffen, te verworgen, ofschoon deze geen tegenstand boden, maar hete tranen schreiden en erbarmelijk smeekten, wat zelfs de wreedste en meest barbaarse onmenssen tot medelijden zou hebben bewogen. Alleen te Taillare, een dorp, gelegen op een der hoogste bergen van la Tour, sloegen zij honderd vijftig vrouwen en kinderen, nadat zij die allerlei schande en smaad hadden aangedaan, de hoofden af. Enigen kookten zij, en aten de hersenen; doch dit deden zij niet dikwerf, want zij zeiden, dat die te laf en onsmakelijk waren en hartpijn verwekten, waarop een goddeloze boef van Cumiane zich niet schaamde te beroemen in tegenwoordigheid van drie geloofwaardige personen uit Dauphiné. Vele martelaren werden in stukken gehouwen, met welke stukken de moordenaars elkaar naar het hoofd wierpen. Een arme vrouw, die aan hun handen ontlopen en nog in leven was, ontnamen zij haar kind, dat nog in doeken was gewonden, en wierpen het van een hoge steile plaats; anderen verpletterden zij tegen de rotsen en weer anderen vermoordden zij voor de ogen van hun eigen moeders op gruwelijke wijze. Velen werden van elkaar gescheurd en in tweeën gehakt. Wanneer twee goddeloze soldaten een der onschuldige kinderen in handen hadden de een bij de ene, de ander bij de andere voet, trokken zij het aldus van elkaar, en sloegen elkaar met de stukken. Vele personen werden, zonder onderscheid, geheel ontkleed, hun lichamen op een verschrikkelijke wijze in stukken gesneden, en die daarna met zout en buskruit bestrooid. Na hun hemden in brandewijn gedompeld te hebben, trokken zij die hun weer aan, staken die in brand, en deden die aan hun reeds zo gemartelde lichamen in vlammen opgaan. Andere sloegen zij nagels en scherpe ijzers in het hoofd; weer anderen bonden zij geheel ontkleed het hoofd tussen de voeten, en wierpen hen aldus van de rotsen en steile plaatsen in de afgrond. Daarbij verschoonden zij zelfs niet een honderdjarige man, Pieter Simond, van Angrogna. en zijn vrouw, vijftiennegentig jaren

oud. Velen werden in hun eigen huizen verbrand, zonder hen tevoren, op hun ernstig verzoek, te willen doden. Ziehier daarvan een voorbeeld. In een dorpje te St. Jean, Brunerol genaamd, kwamen de ruwe soldaten tot Maria van Pravillelm en Margaretha van Carettera, twee eerbare vrouwen, die wegens haren hoge ouderdom en zwakheid niet hadden kunnen vluchten, in haar woning, en dwongen die de mis bij te wonen. Toen deze dit echter standvastig weigerden, verbrandden zij haar in haar eigen woning. Een soortgelijke afgrijselijkheid begingen zij aan vrouw Helena te la Tour, die tachtig jaren oud en blind was. Hetzelfde deden zij aan een andere, die ook tachtig jaren telde, en Jeanne heette, en hetzelfde voorts aan vele anderen, zowel mannen als vrouwen. Enige openden zij de borsten, anderen scheurden zij de ingewanden uit het lichaam en sneden de geheime lichaamsdelen af. Nadat enige andere vrouwen eerst waren geschonden, duwden zij die met geweld vele stenen in het lichaam, en voerden die, in die toestand, zolang over straat, totdat zij de geest gaven; weer anderen vulden zij het lichaam met buskruit, staken dit aan, en lieten hen aldus in de lucht vliegen. Velen, die liever stierven dan de mis bij te wonen, hing men op bevel, en in tegenwoordigheid van de markgraaf, op. Enige werden met het hoofd naar beneden aan bomen gebonden en vastgenageld, zoals onder anderen Johan Paillas, een vroom landman van la Tour, de heer Paulus Clemnt, diaken, en Thomas Marguer, ouderling der gemeente, die omtrent negentig jaren oud was, welke allen deze martelingen met grote standvastigheid, waarover ook de vijanden zich ten hoogste moesten verwonderen, doorstonden. Toen men namelijk een tweede van hen dwingen wilde de mis bij te wonen, en de afgezonden monniken, die door zijn afval vele anderen hoopten te winnen, hem ernstig vermaanden door te zeggen, dat het nog tijd was de dood te ontgaan, wanneer hij katholiek wilde worden, wees hij die op moedige wijze af, en zei tot de scherprechter, dat hij doen moest, wat hij te verrichten had. Hij bad God om vergiffenis voor zijn vijanden, maar voegde erbij, dat hij de wraak, die God wegens het bloedvergieten van zovele onschuldigen zenden zou, als voor ogen zag. Aangaande de laatste wordt verhaald, dat men hem telkenmale, als hem gevraagd werd, of bij de mis wilde bijwonen, en hij daarop ontkennend antwoordde, een stuk van het lichaam hakte, eerst de neus, daarna de ogen, en dat men hem eindelijk, evenals de anderen, aan een tak van een boom bond. Toen de beul hiermee bezig was, zou hij gezegd hebben: "Bind vrij mijn lichaam zo vast als gij wilt, toch zult gij mijn ziel niet kunnen verhinderen het Paradijs in te gaan."

Velen werden op Turkse wijze, met pinnen in hun fundament te slaan opgeheven, anderen werden met palen door de buik aan de grond vastgehecht. Bij het beschrijven van deze afgrijselijke dingen zou ons de pen bijna uit de hand vallen; ja, wanneer wij er slechts aan denken, siddert ons gehele lichaam, en de haren rijzen ons te berge. Het moet wel een hart zo hard als diamant, een stalen hand en een ijzeren pen zijn, die deze, ellendige schouwspelen en verschrikkelijke voorbeelden der onmenselijke onbarmhartigheid, die bij de ouden, ja bij de meest barbaarse volken nooit gehoord, veel minder ooit onder de christenheid werden aanschouwd, wilde beschrijven. Wat er nu reeds van verhaald is, is nog maar het minste gedeelte van wat bij dit bloedbad afgrijselijks en schandelijks geschied is. Aangezien het in het dal Lucern zo onstuimig en woedend is toegegaan, dat de gevluchten, die zich met de grootste spoed moesten redden, niet konden terugkeren, om te zien, hoe het de achtergeblevenen gegaan was, hebben wij alle omstandigheden, de namen en het aantal der personen, die op zulk een erbarmelijke wijze werden vermoord, niet te weten kunnen komen.

Van hen, die levend voor de markgraaf van Pinasse werden gebracht, en hun godsdienst niet wilden verloochenen, werd een groot aantal, en onder hen de heer

Gros en Aghit, predikanten te Villar en Boby, naar Turijn gevoerd. De anderen, die als uit de brand, door Gods genade, waren ontkomen, wisten hun leven te redden in de nabij gelegen dalen. Enige sleepten hun vrouwen en kinderen, onder hete tranen en zware verzuchtingen, met zich; anderen, die de hunnen hadden verloren, klaagden en schreiden op jammerlijke wijze. Aldus werd het dal Lucern verwoest, dat, Rocheplatte daarbij gerekend, zeven gemeenten, ieder van omtrent drie duizend zielen, telde, uitgenomen Rocheplatte en Rora, waar er minder waren.

Het is niet onbekend, dat de aanleggers van deze schandelijke, barbaarse, ja onmenselijke daad, daar zij zagen, dat de gehele wereld daarvan een afkeer had, en jegens de bedrivers ervan met recht vertoornd was, die zoveel mogelijk zochten te verkleinen, door voor te geven, dat deze gruwelen niet dan alleen jegens hen, die zich verzet hadden, en de soldaten niet wilden ontvangen, noch hun enige levensmiddelen verschaffen, hadden plaats gehad. Later zeiden zij weer, dat de boosdoeners en Fransen dit uit eigen beweging hadden gedaan, zonder bevel van hun overheden. Maar de onwaarheid van deze flauwe en nietige verontschuldiging, waardoor de daders ervan, zich voor God en mensen gehaat maakten, was al zeer spoedig te ontdekken. Hoe durfden zij met de eerste verontschuldiging voor de dag te komen, daar de zaak zelf die tegensprak. Is het dan een geringe zaak vrouwen en meisjes te schenden, benevens het verbranden, vermoorden, in stukken hakken, verscheuren en andere gruwelen, die wij hebben meegedeeld, en die volgens ooggetuigen zijn gepleegd? En dat men deze verontschuldiging staande houdt, met andere getuigen bij te brengen, die ooggetuigen en medeschuldigen waren, is toch tevergeefs. Wij hebben immers genoegzame grond om aan de verzekering van zulke getuigen te twijfelen, daar deze in vele andere opzichten van onwaarheid konden worden overtuigd. Niemand moet zich derhalve verwonderen, dat zij, die aan deze gruwelen schuldig zijn, deze zoeken te loochenen, zoveel in hen is. Deze moeten bedenken, dat, zovele bloeddruppels als er in deze moord vergoten werden, ook zovele getuigen zich tegen hen verheffen, die voor God om wraak roepen, evenals het bloed van Abel. En, wat de bewering betreft, dat zij, die de wapenen opvatten en zich verzetten, daarom zo werden behandeld; op welke grond kon men dat zeggen? Wij vragen hun, of zij met een goed geweten zeggen kunnen, dat de vrouwen, onschuldige kinderen en stokoude lieden, jegens welke de soldaten hun moedwil niet minder hebben aan de dag gelegd dan jegens anderen, of deze hun tegenstand hebben geboden? Waren zovele onschuldige schepselen van God, die deze moordenaars verscheurd, tegen de stenen verpletterd, ja uit de lichamen der moeders hebben gesneden, wel gewapend? Hebben de zwakke vrouwen, die, omdat zij niet wilden afvallen, in haar huizen levend zijn verbrand, wel enige tegenstand geboden? Het is er zover af, dat dit waarheid zou zijn, dat ook zelfs de mannen tot zulk een afgrijselijke tirannie geen reden gaven. Want, ofschoon zij geheel onverwachts te St. Jean en te la Tour door het leger werden overvallen en daarom, om het leven te beschermen, genoodzaakt waren enige tegenstand te bieden, zo is het ook zeker, wat zelfs de vijanden niet durfden ontkennen, dat de markgraaf van Pinasse, nadat hij de afgevaardigden van Angrona, Villar en Bobi met zijn vleiende woorden en vele dure eden had misleid, hun verzekerde, dat hun geen leed zou geschieden, wanneer zij slechts de soldaten, die hij zenden zou, benevens zijn volk, zouden ontvangen, wat immers ook zonder enige tegenstand heeft plaats gehad. Waarom heeft men deze in diezelfde tijd, toen zij Angrogna binnentrokken, de overige afdelingen zijwaarts naar la Tour, St. Jean en Bricheras, waar zij toch geen bestemde legerplaats hadden, laten optrekken? Was het niet om het beraamde bloedbad te doen plaats hebben, en dat van deze beklagenswaardige lieden, nadat hun

de weg om op de bergen te vluchten was afgesneden, niemand zou ontkomen? Hieruit blijkt ook, zo klaar als de dag, welke grove onwaarheid het is te zeggen, dat, wanneer er iets gruwelijks heeft plaats gehad, dit niet is geschied op bevel van de markgraaf van Pinasse of van enige andere overheid, maar alleen door de woede der soldaten. Want, aangezien de markgraaf bevel gegeven had, dat het volk van alle kanten zou tezamen komen, wie twijfelt er dan aan, dat hij niet tevens bevel gaf van hetgeen er heeft plaats gehad? En, wanneer hij het niet had gewild, wie zou er dan aan twijfelen, dat hij geen middel zou hebben gevonden om dit te beletten, daar hij dit zeer gemakkelijk had kunnen doen? Het is echter maar al te goed bekend, dat men zulke uitvluchten gezocht heeft, en dat de raad van de voortplanting van het geloof niets anders wenste dan de goede lieden uit te roeien, en om dit te doen een van zijn voornaamste leden gebruikte.

Inderdaad, deze raad mag zich verontschuldigen zoveel hij wil, hij zal toch het geloof niet kunnen onderdrukken, dat hij van dit vreselijk onheil de voornaamste oorzaak is. Was hij niet te la Tour, toen de gruwelijkste dingen werden verricht? Heeft hij niet de straten met lijken en mensenleden, die men vaneen gescheurd had, bedekt gezien? Heeft hij zelfs niet enige gevangenen onder voorwendsel, dat zij de mis niet wilden bijwonen, toen hij die, onder aanbidding van genade, daartoe nodigde, laten ophangen? Heeft hij de diep gezonken booswichten, die zulke barbaarse daden pleegden, laten straffen? Toch niet. En wie twijfelt dan nog, of niet alles met zijn wil is geschied?

Nu zou licht iemand denken, dat het woeden van de tegenstanders door deze vreselijke verwoestingen enigermate zou zijn bevredigd. Doch neen, hun grimmigheid en razernij gingen nog verder, daar alle bewoners der dalen hun onmenselijkheid moesten ondervinden. Daarna werden de hervormde onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid in het dal St. Martin, Perouse en Rocheplatte gedwongen de mis bij te wonen of huis en hof te verlaten. Zij besloten tot het laatste, en verlieten aldus, voor het leger kwam, hun huizen en bezittingen, en boden geen tegenstand. In weerwil daarvan werden hun bezittingen geplunderd en hun huizen en kerken in brand gestoken.

En, opdat nu niemand in de waan verkeert, dat dit de ruwe soldaten uit moedwil zonder bevel of tegen het verbod van hun overste zouden gedaan hebben, kan men het afschrift van eert brief zien van de heer Emanuel. Boschart, een pausgezind edelman, die in ons bezit is, waaruit zo klaar als de dag, het uitdrukkelijk bevel, om te doen, wat heeft plaats gehad, te zien is. Hij schrijft uit Perier van de 5e mei 1655, zowel in zijn naam als in die van de heren Coutes, Vagnon en Verdines, om de lieden te Rioclarret, in het dal St. Martin, tot inval te dwingen. Nadat hij enige voorbeelden van hen, die tot de roomse kerk zonden overgaan, had genoemd, laat hij volgen: Volbrenge met vlijt, wat gij doen wilt: want ik zweer u bij de heilige doop, dat de markgraaf van Penasse, die het volk tegen het dal St. Martin heeft aangevoerd, bevel had om alles te verbranden en uit te roeien, en ook om de wijnstokken en bomen van hen, die niet gehoorzamen wilden, om te houwen." Waaruit licht te besluiten is, dat het hun bepaald voornemen was, om hen die niet wilden gehoorzamen, te verdelgen, en dat de gehele oorzaak dezer vervolging lag in de godsdienststaat, waarmee men hen ook wil verschonen of verontschuldigen. Doch, opdat de medelijdende lezer nog beter overtuigd zij, of men op rechtmatige wijze zulk een gestrengheid en dergelijke gruwelen jegens deze lijdende lieden gepleegd heeft, laat ons dan eens nagaan, welk recht zij hadden om in de plaatsen te wonen, waaruit zij verdreven werden. Want de grond van deze gehele handeling bestond daarin, dat men weet, welk recht de

hervormden hadden te Lucern, Lucernette, St. Jean, la Tour, Bubiane, Fenil, Campillon, Uricheras en S. Second te wonen; uit welke plaatsen de heer Gastaldo, de gezant van zijn koninklijke doorluchtigheid, zonder enige voorafgaande waarschuwing, of gehoord te worden in hun gegronde redenen en verkregen toelating, hen verdreef, alsof zij slechts voor korte tijd in deze plaatsen waren binnengeslopen, en zich door geweld daar gevestigd hadden, en aldus de vroeger gestelde grenzen van hun woonplaats willekeurig hadden verplaatst. Hun onweersprekelijk recht op hun bezittingen daar is uit het volgende zo klaar als de zon te zien.

I. Eerstelijk, aangezien de Evangelischen niet pas of onlangs, maar van oude tijden en onnoemelijke jaren aan, in de bovengenoemde plaatsen hebben gewoond, zoals dat uit de oude geschriften en burgerboeken, als uit andere bevestigingen der aantekeningen van gezworen schrijvers te zien is, en uit ontelbare verzegelde brieven nog op heden kan worden getoond, dat namelijk hun vaders, grootvaders en voorouders, van vele geslachten herwaarts, die allen de hervormden godsdienst waren toegedaan, en die beleden, deze huizen en bezittingen, waaruit zij, tegen alle recht en billijkheid, zijn verdreven, werkelijk bewoond en bezeten hebben.

II. Dit wordt bewezen en bevestigd door de onpartijdige uitspraak van de rooms katholieke inwoners van die plaats, vanouds hun bijwoners, die dit zullen getuigen. Ja, die ook voor de overheid met eden hebben bevestigd, dat deze hervormden, zo lang zij zich herinneren, ook van hun kindsheid aan, in de genoemde plaatsen hun bijwoners waren.

III. Aangezien Zijn doorluchtige hoogheid, de heer Emanuël Philibert, na de oorlog door hem in 1561 ingevoerd, volgens het verdrag met zijn Evangelische onderdanen gemaakt, hun het volkomen recht gegeven heeft om in deze plaatsen te wonen. Uit de inhoud toch is het zeer duidelijk, dat zijn doorluchtige hoogheid het recht van de hervormden van te mogen wonen in het dal Lucern, niet heeft verbonden aan Bobby, Villar, Angrogna, Rora en de omtrek van Bonnet, waarheen Gastaldo hen door zijn geschrift als wil verbannen."

Wanneer men nu dit verdrag goed inziet, blijkt daaruit zo klaar als de dag, dat deze genoemde plaatsen niet aangeduid worden, alsof de hervormden daar alleen en in geen andere plaatsen van het dal zouden mogen wonen; maar dat deze worden aangewezen, om daar hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen, en iedere hervormde vrijheid gaf te mogen wonen en verblijven, waar ook zijn bezittingen gelegen waren. Men moet ook niet vergeten, dat het de kerkdienaren geoorloofd was de leden der gemeente, waar zij ook buiten de genoemde plaatsen mochten wonen, te bezoeken, te troosten en te doen, wat zij aan hen, volgens hun ambt, schuldig waren te bewijzen. Alleen was bepaald, dat er buiten de genoemde plaatsen geen predikatiën of samenkomsten mochten gehouden worden.

Tot bewijs van het bijgebrachte dient een kort uittreksel uit het verdrag, dat in 1561 tussen zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, hertog van Savoye, en tussen de hervormde gemeenten der genoemde dalen is gemaakt en vastgesteld, zoals dat in de bovenstaande kerkelijke geschiedenis van het jaar 1561 en in de geschiedenis van de geestelijken Roranco, met goedkeuring te Turijn in 1649 gedrukt, uitvoerig is te vinden.

Artikel II. Aan de lieden van Augrogna, Bobby, Villar, Valcluson, Pora, (als bewoners van het dal Lucern) en die te Prals, Bietone, Bodoret, Macel, Alaneille en Salsa, als bewoners van het dal S. Marlin is het geoorloofd hun vergaderingen, predikatiën en andere plechtigheden van hun godsdienst aan de gewone plaatsen te houden.

Artikel IV. De leden en inwoners der dalen Lucern en S. Marlin is het niet geoorloofd buiten de aangewezen plaatsen hun predikatiën of samenkomsten te houden, noch daar te redetwisten; en staat dit alleen hun vrij, die in de hen aangewezen streek wonen. Wanneer echter de een of ander wegens de godsdienst wordt aangehouden, is het hun vergund, zonder betaling van geldboete of het ontvangen van lichaamsstraf, verantwoording en rekenschap te geven.

Artikel VIII. Alle inwoners der genoemde dalen, die bij deze gelegenheid op de vlucht gegaan zijn, en zich elders ophouden, en aan hun godsdienst standvastig hebben vastgehouden, onverschillig wat zij voor de oorlog beleden hebben, is het geoorloofd met de hunnen weer naar huis te trekken, hun huizen en goederen te bewonen, en de predikatiën en vergaderingen, die hun kerkdienaren in de daartoe bestemde plaatsen zullen houden, te bezoeken, aangezien zeer velen in de dalen, buiten de aangewezen plaatsen, waar zij hun predikaties houden, wonen mogen, ook hun kerkdienaren hen bezoeken, en zo dit in hun godsdienst nodig is dienen; doch op deze plaatsen mogen geen predikatiën of andere samenkomsten gehouden worden.

Wij moeten hier opmerken, dat de geestelijke bij het overschrijven van dit artikel, in plaats van de woorden: "buiten de aangewezen plaatsen, waar zij prediken en hun godsdienst uitoefenen," zoals in het oorspronkelijke staat, en nu nog in de oudste afschriften gelezen wordt, de woorden "waar zij prediken" heeft weggelaten, en alleen geschreven: "buiten hun plaatsen of grenzen het begrip van de predikaties en van de woning aldus met elkaar te verwarren." Doch, niettegenstaande deze gruwelijke vervalsing zal ieder, die op het andere nauwkeurig let, evenwel duidelijk bemerken, dat door deze dalen niet de woonplaatsen der hervormden moeten worden verstaan, of dat men hen daarheen zou mogen bannen, aangezien de kerkdienaren met duidelijke woorden wordt geoorloofd de hervormden, die buiten deze streek wonen, te bezoeken. Uit artikel XXI blijkt, "dat de hervormden, die buiten de bepaalde plaatsen, waar zij hun predikatiën houden en godsdienst uitoefenen, goederen hebben gehad, niet alleen die mogen bewaren, maar het hun ook geoorloofd is andere te kopen en die te bewaren."

In Artikel XXIII wordt getoond, "dat bij de behandeling van deze bepalingen geweest zijn Michiel Reymondet en Joan Malanot, gemachtigden van de hervormden, zowel in naam van de gemeente te Taillare als in die van S. Jean, die nochtans de plaatsen waren waaruit Gastaldo, overeenkomstig zijn bevel, zich verstoutte de hervormden te verdrijven."

Deze artikelen, inzonderheid wat het recht aangaat van te wonen in de plaatsen, waaruit Gastaldo hen verjaagde, zijn voor de hervormden zo klaar en duidelijk, dat niemand, die deze goed inziet, kan nalaten de grote onrechtvaardigheid te bespeuren, die hun is aangedaan. Daarom zochten ook de tegenstanders, die met deze zaak geen raad wisten, zo lang de genoemde artikelen bleven bestaan, deze op allerlei wijze krachteloos te maken; en, naar wij hebben kunnen vernemen, wierpen zij, om die alle gezag te ontnemen, de hervormden vooral drie dingen voor.

1. Dat de hervormden het oorspronkelijke niet tonen konden.
2. Dat zijn doorluchtige hoogheid het niet had bevestigd.
3. Dat de hervormden de voorwaarden niet hadden gehouden, maar die verbroken.

1. Op de eerst tegenwerping, dat de hervormden het oorspronkelijke niet tonen kon, dient tot antwoord:

Vooreerst. Stelt eens, dat het oorspronkelijke, dat de hervormden hebben bezeten, door de vele oproeren, die de tegenstanders in de dalen hebben verwekt, was verloren gegaan, behoorde dan niet de secretaris van zijn doorluchtige hoogheid, als de

algemene vader van zijn volk, de stukken van gewicht van al zijn onderdanen te bewaren? Doch de onomstotelijke waarheid is aan het hof van Savoye zo bekend, dat zijn doorluchtige hoogheid die nooit heeft betwijfeld. Twistgierige lieden echter zoeken dergelijke nietige uitvluchten.

2. Wanneer de bewuste artikelen geloofwaardig noch waar waren, waarom heeft dan de geestelijke, Aurelius Roranco, die een der hevigste vervolgers was der hervormden, toen hij zijn geschiedenis, die hij op last van zijn koninklijke doorluchtigheid geschreven heeft, en met goedkeuring der overheid laten drukken, die daarin opgenomen? Het is waar, dat hij die, nadat hij ze had ingevoerd, daar hij en zijn geestverwanten de hervormden van de vruchten daarvan zochten te beroven, door allerlei listen en leugens trachtte krachteloos te maken; doch zijn geweten pijnigde hem daaronder derwijze, dat hij die niet onecht durfde verklaren, wat hij niet zou verzuimd hebben, indien zij niet waar geweest waren. Hij toch was in de gelegenheid de onechtheid gemakkelijk te ontdekken, wanneer dit mogelijk was. Hij had dus langs die weg de hervormden alle wapenen kunnen ontnemen, en hen, als die in naam van zijn doorluchtige hoogheid met valse zaken voor de dag kwamen, in grote ongelegenheid kunnen brengen en doen straffen, en ook daarmee de roomsen stoel, die zich van het jaar 1561 steeds bemoeide hen uit te roeien, een grote dienst bewezen.

3. Wie zou er aan twifelen, dat te Turijn een schriftelijk stuk van zulk een gewichtige zaak, een gemaakt verdrag namelijk, in naam van zijn doorluchtige hoogheid tot wegneming van een bloedige oorlog niet zorgvuldig zou zijn bewaard geworden? Wanneer Roranco de door de hervormden aangehaalde artikelen voor verdacht en vals gehouden had, waarom heeft hij dan niet de echte en geloofwaardige uit de geheime raadkamer van zijn doorluchtige hoogheid aan het licht gebracht? Aangezien dan de bedoelde geestelijke, die zich voor zulk een geleerde geschiedschrijver uitgaf, noch te Turijn noch aan andere plaatsen, andere door de heer Raconis in het jaar 1561 met de hervormden gemaakte artikelen van dit verdrag gevonden heeft dan die welke door hem worden aangehaald; waarom durfde hij die dan twijfelachtig te maken? Het is er echter zover vandaan door dit bedrog wat uit te richten, dat hij integendeel die genoemde artikelen des te beter keurt bij allen, die de zaak onpartijdig beoordelen. Ziehier het antwoord op de eerste tegenwerping.

II. Op de tweede tegenwerping namelijk, dat zijn doorluchtige hoogheid de artikelen van het verdrag niet heeft bevestigd, daarop dient tot antwoord, dat de heer Raconis dit verdrag niet in een afgelegen land, maar te Cavour, en buiten twijfel op bevel van zijn doorluchtige hoogheid, aangezien hij daar tegenwoordig was, heeft opgesteld. In de artikelen van dit verdrag zegt hij ook niet, dat hij zijn best wil doen de vrijheden bij zijn doorluchtige hoogheid te verwerven, maar belooft die in zijn naam zonder enige voorwaarde, als iemand die daartoe volkomen bevoegd was. De oprechtheid van de heer Raconis was zo groot, dat wij aan zijn redelijkheid en trouw in dit verdrag niet, en nog veel minder aan die van zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, kunnen twifelen. Om dit echter noch krachtier te bewijzen, willen wij hier twee getuigenschriften bijvoegen, die, aangezien zij van de tegenstanders zelf afkomstig zijn, niet betwijfeld kunnen worden. De eerste getuigenis ontlene wij aan Joan, Consul van Milaan. In het leven van Emanuël Philibert, hertog van Savoye, te Turijn, in het jaar 1596 door Tarin gedrukt, schrijft hij aangaande deze zaak, met duidelijke woorden: "Deze hertog heeft hen door Filippus van Savoye mild in zijn bescherming aangenomen." Dit had hij niet kunnen zeggen, wanneer de door hem ontworpen artikelen van het verdrag door zijn doorluchtige hoogheid waren verworpen. De andere nog duidelijker getuigenis is van de heer Thuani, een beroemd geschiedschrijver, die

in geen twijfel kan getrokken worden, aangezien de tegenstanders ook dikwerf zijn getuigenissen aanhalen, zoals in dat voor het huis van Savoye, in het jaar 1631, te Chamberry gedrukt beschermingsgeschrift. In het zevenentwintigste boek van zijn geschiedenis deelt hij de korte inhoud van deze toelating mee, en geeft genoegzaam te kennen, dat daar in genoemde omtrek openbare predikatiën mochten plaats hebben, en dat het de hervormden niet alleen toegestaan was buiten die omtrek te wonen, maar het ook hun kerkdienaren was vergund hen daar te bezoeken, de zieken te troosten en andere zaken uit te oefenen, en dat dit alles hun in naam van zijn doorluchtige hoogheid was toegezegd. Zijn woorden in het zevenentwintigste boek, het tweede deel luiden aldus: "Eindelijk is men overeengekomen, en is het volgende verdrag gemaakt, en in schrift gesteld, dat al het gebeurde zou opzij gesteld worden, en dat de hertog al zijn onderdanen in de dalen, volgens zijn natuurlijke goedheid, al wat zij in deze oorlog begaan hadden, zou vergeven, dat zij vrijheid van geweten behouden mochten, dat zij konden prediken, en hun bijeenkomsten houden aan bepaalde plaatsen, maar het hun niet geoorloofd was die te overschrijden; maar dat het de kerkdienaren toegestaan was, buiten de bestaande plaatsen hun zieken te bezoeken, te troosten en andere kerkelijke diensten te verrichten, maar niet te prediken. Wanneer zij aangaande hun geloof ondervraagd werden, mochten zij zonder gevaar voor geldboete of lichaamsstraf antwoorden en rekenschap geven. En, wat alle andere zaken zoals zij die wegens de godsdienst hun huizen hadden verlaten; die was het geoorloofd tot het hunne terug te keren, de godsdienst van hun vaders te belijden, de predikatiën en samenkomsten in de daartoe bestemde plaatsen te bezoeken, onverschillig welke godsdienst zij vroeger mochten belijden, of wat zij ook beloofd hadden," enz. Dit was te Cavour de 5e Juni vastgesteld, en door Filippus van Savoye, graaf van Raconis, in de naam van de hertog, als artikelen van het verdrag ondertekend. Wie durft nu nog beweren, dat de genoemde artikelen van het verdrag niet gemaakt en niet in de naam van de hertog vastgesteld werden?

III. Men beweerde echter nog, dat, ofschoon alles zo was, de hervormden dit verdrag, en deze toelating in latere tijden hadden verbroken, aangezien zij die hadden overtreden, en wel vooral aangaande hetgeen in artikel XV of VII vervat is, "dat aan alle plaatsen, waar de hervormde godsdienst wordt uitgeoefend, ook de mis en andere plechtigheden van de roomse godsdienst zullen gehouden worden en plaats hebben, voor welke godsdienst de hervormden niet verbonden zijn tot onderhoud bij te dragen; maar zullen hen ook, die dit doen willen, daarin niet verhinderen." Dit, zeggen de tegenstanders, zijn zij niet nagekomen. Dit artikel veroordeelt hem, die er zich op beroept. Er staat toch, "dat de hervormden niet verplicht zijn, het minste bij te dragen tot onderhoud van de roomse godsdienst? Derhalve verzetten de hervormden zich met recht tegen hen, die hen wilden dwingen hun huizen of bezittingen daartoe af te staan. Overigens verhinderden zij de pausgezinden nooit de mis te zingen of iets anders van hun godsdienst in hun huizen uit te oefenen. Zij konden dan ook niet met zekerheid zeggen, dat zij de gemeenten in het algemeen ooit overlast aandeden. Derhalve, aangezien zij van hun kant niets hebben geschonden, blijft het van kracht, en kunnen zij dus niet vernietigen alle bevelen en instellingen, die nu en dan door de list en de boosheid van de priesters en monniken tot groot nadeel van de hervormden met geweld werden onderdrukt, zoals onder andere bij zulk een bevel van 10 Juni 1565 plaats had, en evenmin de gedane toezeggingen van zijn doorluchtige hoogheid ook wel, aangezien hij, volgens zijn bekende goedheid, zijn onderdanen de vruchten der door hem gegeven vrijheid deed plukken. Want de hervormden bezaten van die tijd aan meer dan honderd jaar hun huizen en bezittingen in de genoemde plaatsen. En

wanneer soms ook enige monniken of priesters van die plaatsen aangaande onze godsdienst ook al mochten vernomen hebben, dat enige, uit onwetendheid of door een blinden ijver, de openbaren godsdienst hebben gehouden buiten de bepaalde plaatsen, en ten gevolge daarvan door overijling van zijn doorluchtige hoogheid, enige bevelen tegen het recht van inwoning der hervormden hebben afgeperst, en de hervormden door ootmoedige beden dan hun toevlucht namen tot hun doorluchtige genadige vorst en heer, werden zij voortdurend in het vreedzaam bezit van hun bezittingen in genoemde plaatsen, waaruit zij nu verdreven zijn, gelaten en genadig beschermd, en ook zij, die vertrokken waren, teruggeroepen en begunstigd, zoals dit uit de toelating, hun de 9^e April 1603 door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuel gegeven, duidelijk blijkt inzonderheid uit het IIIe en IV artikel, zoals hier volgt:

Uittreksel uit de toelating

In de toelating van de 9e April 1603, artikel III en IV, op hun onderdanig aanhouden, staat: dat alle bewoners der dalen, de hervormden godsdienst toegedaan, zich weer naar huis begeven, en in hun huizen wonen, vrijheid van geweten genieten, en in de gewone en daartoe bepaalde plaatsen hun openbare godsdienst weer mogen uitoefenen, van zijn doorluchtige hoogheid dit antwoord hebben verkregen. Wat de bewoners van de drie dalen aangaat, het is hun geoorloofd zich weer naar huis te begeven."

En in de toelating, van de 29e September 1603, artikel I.

"Op het onderdanig aanhouden der hervormden, die dit nogmaals begeren, dat zij hier boven voor alle plaatsen en gemeenten der genoemde dalen hebben verzocht, heeft zijn doorluchtige hoogheid heden besloten, dat alle leden van de hervormden godsdienst, die zich uit hun huizen en woningen, in de genoemde dalen hebben begeven, weer naar huis trekken, en in de drie dalen, geen plaats uitgezonderd, wonen mogen."

Nu zijn de plaatsen, waaruit men hen verjaagd heeft, in deze drie dalen gelegen. Deze toelating tot het wonen daar is daarna een onafscheidelijk en onherroepelijk recht geworden, toen namelijk de 20e Juni en de 17e Augustus 1620 de genoemde toelating door de rekenkamer en de raad van Turijn is goedgekeurd, en door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuël, zowel uit bijzondere vorstelijke genade, als wegens een zekere en tot dit einde door de hervormde gemeenten der drie dalen opgebrachte som geld van zes duizend zilveren kronen, bevestigd, zoals de geloofwaardige en bekrachtigde akte en met zegel voorzien geschrift duidelijk bewijst. Deze toelating werd ook andermaal bekrachtigd door de regerende koninklijke weduwe, 1638, en door zijn doorluchtige hoogheid als tegenwoordig regerend landvorst, de 30e juni en de 9e Juli en 29sten December 1653; op welke dag de hervormden, door ootmoedig aanhouden, aan zijn koninklijke doorluchtigheid verzochten hun de verleende rechtszaak zonder enige voorwaarde of verandering, onaangezien enige bevelen, die daartegen mochten gegeven zijn of gegeven worden of iets anders daartegen, te bevestigen.

Waarop zijn doorluchtige hoogheid zijn genadige goedkeuring met de volgende woorden, onder aan hun verzoekschrift deed schrijven.

"Zijn doorluchtige hoogheid verklaart mits deze, dat het zijn bedoeling nooit geweest is, dat door het antwoord, dat de verzoekers op hun gegeven herinnering een brief gekregen hebben, de juni 1653, en door wijlen hertog Karel Emmanuël, zijn grootvader en de andere van zijn doorluchtige voorvaders gegeven toelating, iets zou zijn teruggenomen, of daarin verminderd of vermeerderd zou worden.

Gegeven te Turijn de 29e december 1653."

En in de anderen brief, gevoegd bij het verzoekschrift, en met het geheime zegel van zijn doorluchtige hoogheid voorzien, antwoordde deze op dit verzoekschrift het navolgende: "Wij Carolus Emmanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins in Piëmont, koning van Cyprus enz. geven, nadat wij in onze verhoorplaats het gedachte verzoekschrift gezien en zijn inhoud overwogen hebben, hiermee met een rijp verstand, als macht en gezag hebbende, na gehouden goedvinden van onze raad, de verklaring, dat door het antwoord, dat door de verzoekers op hun overgelegde herinnering, de 2e Juli 1.1. is meegedeeld, en de door wijlen Karel Emanuël, onze grootvader lofwaardiger gedachtenis, en anderen van onze doorluchtige voorouders, aan de verzoekers gegeven vrijheden niet verminderd noch, vermeerderd zullen worden, want aldus is onze wil." Onder het zegel werd herhaald: "De bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid is niet, dat de door zijn doorluchtige hoogheid, de heer Karel Emanuël, in het jaar, 1620 de verzoekers verleende vrijheden en gerechtigheden verminderd of vermeerderd zullen worden, blijvende die hiermee in haar vorige kracht."

Waaruit dus duidelijk blijkt, dat het voorwendsel voor deze vervolging, dat ook aan Gastaldo bij de aanvang daarvan is herinnerd, alsof de hervormden hun aangewezen grenzen hadden overschreden, ten enenmale onwaar is; en dat door hem uit hun huizen en bezittingen verjaagde hervormden, niet buiten de grenzen van de hun toegewezen woonplaatsen gegaan zijn.

Daarom wilden ook de tegenstanders, aangezien zij de nietigheid van het eerste voorwendsel gemakkelijk kunnen zien, en hun bezorgdheid, wanneer de zaak in de grond werd onderzocht, dat zijn doorluchtige hoogheid dus niet zou nalaten de hervormden in hun zo billijk verkregen vrijheden te beschermen, niet toestaan dat zijn koninklijke doorluchtigheid van deze zaak goed onderricht werd; maar zochten de hervormden bij zijn doorluchtige hoogheid des te meer gehaat te maken, en hem tegen hen te verbitteren, door allerlei schandelijke en tastbare leugens en valse beschuldigingen.

1. Het eerst, dat hun werd toegedicht was een dwaas kinderspel door enige jongens te la Tour, gedeeltelijk rooms katholieke en ten dele hervormde jongens, omstreeks Kerstfeest, op onbedachte wijze begaan. Om twee personen namelijk, die met elkaar verloofd waren, en welke verloving men, wegens het grote verschil van leeftijd en andere redenen, ongerijmd achtte, te bespotten, hadden zij een ezelin genomen, die de bruidegom toebehoorde, en brachten die naar een groot plein, tamelijk verwijderd van het klooster en de roomse kerk. De gezonden monniken zagen daarin een andere bedoeling, en trokken zich deze zaak, alsof dit gedaan was om de mis te bespotten, hoog aan. Evenwel werd de onwaarheid van deze schandelijke en valse beschuldiging uit verschillende omstandigheden, als ook uit de getuigenis van de bewoners van het vlek la Tour, zo van de zijde der roomsen als die van de hervormden, zo openbaar en bekend, dat de gezant, de heer Gastaldo, op het aanhouden van de hervormden van die plaats, zo naarstig naar deze zaak onderzocht, dat hij de hervormden geheel onschuldig aan deze zaak bevonden heeft, en wilde, dat men daaraan niet meer zou denken.

Niettegenstaande dit alles lieten de haatdragende monniken en priesters van die plaatsen niet na, waar de onschuld van de hervormden niet bekend was, groot geschreeuw te maken, en uit te strooien, dat dit kinderspel tot bespottung van de mis plaats gehad had; enige voegden er nog bij, dat zij de ezelin gekleed hadden als een priester; anderen zeiden als een monnik, zodat er geen einde was aan de leugens over

deze zaak. Doch, indien dit nu werkelijk had plaats gehad, wat zo niet was, dan behoorden de schuldigen daarvoor te zijn gestraft, en deze daad niet aan onschuldigen, tegen alle recht en billijkheid, toegeschreven te worden.

II. De tweede beschuldiging is van veel groter gewicht, betreffende namelijk een onverantwoordelijke moord begaan aan zekere priester van Fenil: die ook door afschuwelijke boosheid aan de hervormden werd toegeschreven. Daarover riepen echter de hervormden hemel en aarde tot getuigen, dat niet een druppel bloed van deze gedode van hun handen kon worden geëist.

1. Vooreerst is er niemand, die naar waarheid zeggen kan, zoals ook tot nog toe niemand heeft kunnen bewijzen, dat of de hervormde gemeenten in het algemeen of enig lid in het bijzonder, aan deze misdaad de minste schuld had.

2. Ten tweede weten de rooms katholieken te Fenil, waar deze moord begaan werd, het best, dat geen lid van de hervormden godsdienst hieraan de minste schuld had, wat de Rooms katholieken van hart zouden getuigen, indien zij niet vreesden voor de ban, waarmee zij altijd door de priesters en monniken bedreigd werden, wanneer zij iets ten gunste zeiden van de hervormden.

3. Ten derde is het bekend, dat de hervormden niet wegens deze begane moord werden verjaagd, aangezien deze enige dagen, nadat zij uit Fenil verdreven waren, was begaan. Bovendien heeft ook de heer Gastaldo in zijn bevel, waardoor de hervormden verdreven werden, met geen woord van dezen moord gesproken.

4. Ten vierde is het er zover vandaan, dat de hervormde gemeenten aan deze afschuwelijke daad zouden schuldig zijn, of het recht zijn gang niet zouden hebben laten gaan, dat zij veel meer, toen Bartholomeüs Berru, een jeugdig hervormde, tot een verhoor werd geroepen, hem zeiden, dat hij zich vrijwillig in de handen van het gerecht van zijn doorluchtige hoogheid moest overgeven, wat hij ook deed. Doch zij, die niet wilden, dat men de zaak ernstig zou onderzoeken, joegen hem, in de gevangenis, aangezien hij tegen een voornaam en machtig persoon getuigde, schrik aan en lieten hem daarna los.

5. Toen de hervormden bemerkten, wat hun tegenstanders voor hadden, drongen zij er met allen ernst, ook door een geschrift aan de koninklijke weduwe, en opperschatbewaarder en de commissaris Perrachini, op aan, dat de rechtbank de dader van deze moord met allen ijver zou doen opzoeken en naar behoren straffen. Doch, aangezien de dader dezer misdaad niet alleen een aanzienlijk maar ook een listig man was, wist deze dit te voorkomen. En, ofschoon zijn paleis te Fenil en hij de Rooms katholieke godsdienst toegedaan was, woonde hij toch geruime tijd de mis bij de bewuste priester niet bij, maar, liet een kapel bouwen, en had een eigen priester. Hij zowel als zijn secretaris en nog een ander roomse, die vroeger een andere priester, de voorganger van de vermoorde, geslagen en bij herhaling gezegd had, dat deze, namelijk de vermoorde, niet veel zout te Fenil gebruiken zou, zochten alle gelegenheden om van deze priester ontslagen te worden. Toen nu deze secretaris, met zijn metgezellen, de priester de 20ste Januari vermoord had, en de genoemden Bartholomeüs Berru, die in die tijd te Fenil was, twee Spaanse goudstukken had gegeven, opdat hij zou verzwijgen, wat hij had gezien, zond hij zonder uitstel een brief aan Gastaldo, waarin hij deze schandelijke daad, als een tweede Nero, de hervormden aanwreef. Deze brief werd aan Gastaldo ter hand gesteld, benevens een anderen, die hij tot hun verontschuldiging aan de markgraaf van Pinasse wilde verzenden, waarin stond dat "de ketters" zoals hij de hervormden noemde, "de priester te Fenil niet vermoord hadden." De secretaris en zijn heren kozen ijverig deze tijd, namelijk de vijfden dag na de verdrijving der hervormden uit Fenil, tot het plegen

van de gruwelijke moord, opdat men te gemakkelijker zou geloven, dat de hervormden aan deze daad schuldig waren. Zij wilden zich dus tegelijkertijd aan deze priester wreken, en tevens de monniken gelegenheid geven om de hervormden uit te roeien, daar toch aan de laatste de schuld daarvan zou gegeven worden. Dit kon nu de anderen priesters en monniken, die niet te Fertil woonden, en dit gerucht door een geschrift vernomen hadden, worden wijsgemaakt, die dit op hun beurt door het schrijven van de secretaris, van hun heren en de brieven van hun dienaren aan alle plaatsen konden verspreiden.

Ofschoon nu daarna de secretaris en zijn medeplichtigen, aangezien de zaak bekend was, naar de gevangenis werden overgebracht, wilde toch de overheid, die geheel Rooms katholiek was, deze zaak niet verder doorzetten, maar schoven die op de lange baan, en lieten daarenboven de voorgestelde getuige van de hervormden heengaan, daar zij hun geestelijken niet van leugens durfden beschuldigen, uit vrees dat zij van deze schandelijke en de hervormden aangewreven daad overtuigd mochten worden.

Niettemin is daarin duidelijk te zien dat de hervormden in het algemeen van dergelijk moorden een afkeer hadden, daar zij later, na hun geleden onrecht en schade, die de gehele wereld bekend zijn, toen zij te Perier, in het dal Lucern, de monniken in de macht hadden, en zich zeer goed aan hen hadden kunnen wreken, die nochtans zonder enige hinder lieten heengaan.

Behalve deze nalatigheid, benevens de algemen rechten en de Goddelijke wet, die niet toelaat, dat een onschuldige voor de schuldige, de vader voor de zoon of de zoon voor de vader gestraft wordt, ook de vorstelijke vergunning, zowel die van zijn doorluchtige hoogheid, Karel Emanuël, van 29 September 1603, als die van zijn doorluchtige hoogheid, onze tegenwoordige regerende vorst, van 4 Juni 1653, zijn verleend, laten ook niet toe, dat enige bijzondere misdaden de hervormden in het algemeen zouden worden aangewreven, en willen ook, dat hierin gerechtigheid geschiedt, zoals zij ook in deze zaak naar hun beste vermogen hebben getoond.

Daarom, wanneer er onder de hervormden te Fenil zulk een ongelukkige moordenaar geweest ware, zoals onder de Apostelen een Judas, die zulk een schandelijke daad begaan had, dan moest men daarom niet anderen, veel minder de gehele gemeente en andere gemeenten, hebben bezwaard. Om welke reden of onder welke schijn van recht heeft men de gemeenten, die ver van Fenit gelegen zijn, en die in de verste verte van deze daad niet konden beschuldigd worden, te vuur en te zwaard vervolgd, en zelfs de jeugdige kinderen, ja de ongeborenen jammerlijk vermoord

Toen nu deze beide lasteringen en valse beschuldigingen door de hervormden zo duidelijk waren weerlegd, dat de tegenpartijders zich daarover moesten schamen, hebben zij een derde lastering, aan de beide vorige ontleend, verzonnen, door namelijk te zeggen, dat men een priester levend had geschonden, en daarna dat het een monnik geweest was, die men op een ezel geplaatst en rondgeleid, en hem, na vele aan hem gepleegde gruwelen, het hart uit het lichaam gescheurd had. Doch deze grove leugens zijn gelijk aan wonderbaarlijke dromen, die door vereniging van velerlei zaken, die in de hersens onder elkaar vermengd worden, ontstaan, of zij zijn gelijk aan misdragen wonderdieren, die in Afrika, door vermenging van verschillende dieren, welke elkaar bij de fonteinen ontmoeten, en tegelijk daaruit drinken, geboren worden. Daarom is het al te dwaas, dat deze valse beschuldigers met deze verdachten priester of monnik, die levend zou geschonden zijn, voor de dag komen. Want, indien toch zulk een daad bedreven ware, wie zou dan denken, dat de Rooms katholieken, die het recht alleen in handen hebben, in gebreke zouden zijn gebleven om alles wat deze zaak aanging, zoals tijd, plaats en personen, nauwkeurig te onderzoeken en aan het licht te brengen?

Wat de overheid nooit gedaan heeft. Boven dit alles heeft ook zijn doorluchtige hoogheid in het schrijven, dat bij onlangs aan de Evangelische eedgenoten richtte, hun van zulk een misdaad niet beschuldigd. Ook de markgraaf van Pinasse, toen hij uit zijn leger in de dalen kwam, en de hervormde gemeenten in bovengenoemde ellendige toestand bracht, heeft hun zulk een daad of dergelijke dingen niet aangewreven, wat uit een zijner brieven is af te leiden, die aldus luidt:

“Kennelijk zij hiermee de bewoners van Angrogna, Villar, Boby, Rora en allen anderen hervormden, die zich uit de dorpen van het graafschap Lucern naar de genoemde vier plaatsen begeven hebben: aangezien de heer Gastaldo, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, de bewoners der bewuste vier plaatsen Villar, Angrogna, Boby en Rora, in Januari l.l. bevolen heeft binnen de tijd van drie dagen vandaar te vertrekken, en daar niet meer te gaan wonen, met verlies van hun leven en de verbeurdverklaring van al hun bezittingen, en dat zij daarentegen tot hun oude ongehoorzaamheid vervallen zijn, ofschoon zij in verschillende tijden hun toevlucht tot Turijn genomen hebben, waar zij de wil en de bedoeling van de voornaamste dienaren van zijn koninklijke doorluchtigheid hadden kunnen vernemen, die hun ook zouden hebben gezegd, door daartoe bevoegde afgezanten, terug te komen, om, in aller naam aan te nemen en te ontvangen, wat hun van zijn koninklijke doorluchtigheid tot hun troost en verlichting zou worden toegezegd, opdat zij hun, tegen de bepaling en het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, gekochte bezittingen des te beter verkopen en de straf, die zij om die reden hadden verdiend, zouden ontgaan, maar zij hebben dit niet anders dan zonder genoegzame macht en aanwijzing gedaan.

Aangezien nu, reeds lang geleden, vele gedane beloften niet zijn nagekomen, als ook verscheidene verboden en ergernisgevende samenkomsten gehouden zijn, en zij ook onder een vals voorwendsel bij vreemde staten hulp hebben gezocht, en bevolen, dat de buiten de toegestane plaatsen gekochte goederen, die zij toch nooit hadden mogen kopen, en die van rechtswege aan zijn koninklijke doorluchtigheid waren vervallen, maar die hij, volgens zijn goedheid, zich niet heeft willen toeëigenen, en hun veroorloofde die te mogen verkopen, niet zouden verbeurdverklaard worden, kwamen hun afgevaardigden met een aanwijzing en bepaling, die men echter niet te weten is kunnen komen, in die tijd te Turijn, toen zijn koninklijke doorluchtigheid de markgraaf van Pinasse bevel gegeven had, zich naar die plaatsen te begeven, om zijn opgedragen last daar te volbrengen.

Toen nu de genoemde afgevaardigden dit vernamen, begaven zij zich weer naar Lucern, onder voorwendsel van bij de genoemden markgraaf opnieuw aan te houden, wat zij echter niet gedaan hebben; maar, aangezien enig volk, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, naar de dorpen St. Jean en la Tour, om daar te vertoeven, in aantocht was, hebben al de ketters van de genoemde dorpen in het algemeen, tegen wie men niets vijandelijks in de zin had, de wapenen opgenomen, en het volk van hun overheid vijandig aangevallen, voor zij door hen in enig opzicht waren benadeeld. Ook hebben alle bewoners der genoemde dorpen zich met geweer en wapenen naar la Tour begeven, en het bevel, dat hun door enige lieden werd bekend gemaakt, aangaande de huisvesting, voor het andere volk daar gekomen was, niet dan als onderdanen van een vijand geweigerd aan te nemen, en gewapend allen mogelijke tegenstand geboden, totdat ons volk genoodzaakt werd hen te dwingen, zoals zij te la Tour gedaan hebben.

Al deze zaken zijn inderdaad van zulk een gewicht, en klagen de bedoelde onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid op zulk een wijze aan, dat men noodzakelijk tot

zulke middelen de toevlucht moest nemen, die bij dergelijk verzet gewoonlijk worden aangewend, niettegenstaande de gunstige toelating en de vrijheden, die zij van zijn koninklijke doorluchtigheid en zijn voorvaders hebben verkregen, die zij zich door hun verkeerd gedrag onwaardig hebben gemaakt.

Doch, aangezien de markgraaf van Pinasse het volkomen er voor houdt, dat deze grove verkeerdheden, voornamelijk wat bijzondere personen aangaat, die onder een vals voorwendsel, ook de andere, om dezelfde misdaad en verkeerdheid te begaan, hebben verleid, bedrogen of gedwongen, en niet goed geloven kan, dat hij deze onderdanen in het algemeen een zodanige vermetelheid en hoogmoed, die ten hoogste strafwaardig is, tegen hun eigen en verwanten opperheer, die hen met zulk een grote goedheid en zachtmoedigheid geduld heeft, ingeworteld zou kunnen zijn; temeer, omdat het vals en uit de lucht gegrepen is, dat zijn koninklijke doorluchtigheid hun in godsdienstige zaken heeft willen dwingen, zoals ieder hieruit gemakkelijk zien kan, aangezien hun nooit iets anders is opgelegd, dan dat zij zich in hun bepaalde plaatsen zouden ophouden, wat dan ook een zaak is, die niet strijdt tegen hun geweten. Integendeel zou hun dit tot vrijwillige gehoorzaamheid jegens hun overheer aanleiding geven, zoals de heilige Schrift dat op vele plaatsen vordert, vooral wanneer het zulke zaken aangaat, waarin ieder soldaat, welk voornaam persoon hij ook wezen mag, zonder tegenspreken schuldig is te gehoorzamen, en uit welke stad of provincie ook hun geboden wordt te vertrekken, verplicht is dit te doen. Daar echter de markgraaf in het minst niet gezind is allen in dezelfde mate te straffen, aangezien er onder zijn kunnen, die in het geheel geen of niet even grote schuld hebben als de anderen; zo is dit het bevel, de bedoeling en het eindelijke verklaring, dat zij, die de genoemden hervormden godsdienst zijn toegedaan, bekennen dat zij verleid zijn, en zich van hen, die hun in deze zaak betrokken hebben, afscheiden, zich gehoorzaam gedragen, de wil van zijn koninklijke doorluchtigheid volbrengen, en van hun trouw in het vervolg verzekeren. Wanneer dit plaats heeft, zal hij ook hun zijn eigen genade bewijzen; maar, wanneer zij weigeren dit te doen, zullen zij geen reden hebben zich te beklagen, indien zij als strafwaardigen even schuldig als de anderen bevonden worden, en niets gedaan hebben om zulke grove verkeerdheden goed te maken, met dezelfde straf worden gestraft.

Was getekend: P. Clauditis, van Simiane.

Aan de heeren geestelijken en voorstanders der gemeente Villar.

Hieruit blijkt, dat alles geschiedde uit haat tegen de godsdienst, en dat hij naar de gemeenten te Angrogna, Bobby, Villar en Hora, nadat zijn leger reeds een gedeelte van het dal Lucern verwoest had, allen heenzond, en daarbij, om deze gemeente van de andere, die hij te vuur en te zwaard vervolgde, afkerig te maken, alles wat de vervolgdgen gehaat en schuldig had kunnen maken, bijeenzamelde en breed uitmat. Niet de kleinste beschuldiging was, dat zij de mis of de roomse geestelijkheid zouden hebben bespot, en een priester of monnik gedood of beledigd hadden. En toch was het hem niet onbekend welke valse beschuldigingen en lasteringen aangaande deze zaak overal in de dalen waren uitgestrooid. Indien zij dus een zo schandelijke daad begaan hadden, zou hij niet verzuimd hebben die in zijn brief mee te delen, om daardoor voor zijn tirannieke handelingen een beter voorwendsel te hebben. Hieruit zien wij dan ook de valsheid der tijding, die de 24ste April 1655 uit Turijn kwam, en die de leugenachtige schrijver bij zijn te Parijs gedrukte stukken voegde, waarvan de leugenachtige inhoud is: "Het Franse en Savooise leger hebben de hervormde inwoners der valleien behoorlijk gestraft, daar zij vroeger alle monniken en priesters,

die daar door de hertog van Savoye onderhouden werden, te dele verjaagd en voor een deel jammerlijk hadden vermoord." Dit is weer een schandelijke en valse beschuldiging, die hen, zonder enig toedoen van de hervormden, verontschuldigt. Het is toch bekend, dat de hervormden zich niet met de wapenen, maar met de akkerbouw bezig hielden, en in vrede en rust zaten, en wel tot de 16de April, daags voor zij door het leger overvallen werden, op welke tijd zij door aanzienlijke afgevaardigden van hun gemeente te Turijn bij zijn doorluchtige hoogheid, door ootmoedige beden, niets behoorlijks hebben nagelaten. Hun werd geen ander antwoord gegeven, dan dat de markgraaf van Pinasse, tot wie zij gewezen werden, niet bij de hand was, en dat die de volgende dag met zijn volk de beklagenswaardige Evangelischen onvoorziens overviel, en alles te vuur en te zwaard verdelgde. En, wat nog erger is, die goddeloze boeven, eervergeten bandieten en ander gespuis tegen hen gebruikte, hen tot de roof overgaf aan allen, die hen wilden aanvallen en verworgen.

Wanneer nu deze onderdrukte lieden tegen deze moorddadige hoop de wapenen hadden opgevat, en als zij, die aan hun moorddadige handen waren ontsnapt, door, een in de gehele wereld geoorloofde tegenstand, om aan zulk een gruwelijk geweld te ontgaan, en hun leven te beschermen, dit hadden durven doen, en zij later zich weer van hun bezittingen, en van de met goed recht verkregen vrijheid, waarvan deze rovers en moordenaars hen op zulk onbillijke en gruwelijke wijze beroven wilden, in het bezit wilden stellen, wie zou dit vreemd dunken?

Aangaande de monniken en priesters is het er zover vandaan, dat de hervormden enigen hunner zouden verjaagd of vermoord hebben, dat zij, veel meer, toen het genoemde leger de 17e April de bekende inval in Lucern deed, de bedoelde monniken en priesters in alle plaatsen, waar zij onder de hervormden woonden, zoals te Lucern, la Tour, Villar, in het dal Lucern, St. Martin en Perier, in rust en vrede lieten. Ja, waar de verdrukte hervormden in het dal Lucern reeds ten dele vermoord waren, en een gedeelte der gevluchten zich naar de vallei van St. Martin begeven hadden, hebben zij de monniken te Perier, die toch in hun macht waren, daar zij aan hun geestverwanten, diens vrouwen en kinderen, zwangeren en zogenden, een onverantwoordelijke, ja een moorddadigheid, waarvan de wereld een afschuw zou hebben, hadden kunnen tonen, geen leed aangedaan, maar hen, zonder enige hinder of schade, laten vertrekken. Maar daarvan vindt men in de gedrukte, tegen hen in naam van zijn doorluchtige hoogheid uitgegeven geschriften, geen enkel woord.

Doch de boosheid van de vijanden ging nog verder, en verdichtte allerlei andere beschuldigingen, als een wapen tegen de hervormden. Zij schaamden zich niet, de hervormden op andere plaatsen, waar men met hun onberispelijk leven onbekend was, als trouweloze, oproerige en ongehoorzame lieden, die de belastingen niet wilden betalen, of de soldaten hun winterverblijf weigerden, en in andere dingen onwillig waren, voor te stellen. Doch ook deze beschuldiging kan gemakkelijk worden weerlegd; want, behalve dat zij onder de redenen, waarom zij hen verjaagden, niets dergelijks konden beweren, bewezen zij bij vele gelegenheden hun oprechte trouw jegens hun vorst op zodanige wijze, en is die ook onder de roomsen zo duidelijk gebleken, dat zijn doorluchtige hoogheid, om dit mee van hen te getuigen, zich niet ontzag hen in zijn geschriften te noemen "zijn oprechte getrouwe en gehoorzame onderdanen."

Toen Turijn door de Spanjaarden was ingenomen, en de meesten te Piëmont de huik naar de wind hingen, bleven de bewoners der dalen aan zijn doorluchtige hoogheid getrouw. Toen vroeger Frankrijk en Savoye in oorlog kwamen, streden de edellieden zo dapper voor hun eigen landvorst, dat zij de laatste waren, die zich aan Frankrijk

overgaven, en wel met toestemming van zijn doorluchtige hoogheid, onder voorwaarde echter, dat zij niet zouden gehouden zijn tegen zijn hoogheid, de hertog van Savoye, te strijden, maar alleen de valleien, wanneer die zouden worden aangetast, verdedigen. Wat nu aangaat het weigeren van betaling der belasting en het niet vergunnen van winterverblijf aan de soldaten, was het de schatmeester van zijn doorluchtige hoogheid en de afdelingen soldaten, die in de valleien gehuisvest waren, zeer goed bekend, dat zij altijd, niettegenstaande hun uiterste armoede, hierin hun verplichtingen, boven hun vermogen, zijn nagekomen; waartoe zelfs, soms gehele gemeenten, soms ook bijzondere personen, als zij slechts geld konden opbrengen, voor hen spraken; en wanneer zij geen geld ter leen konden krijgen, gaven zij de vorsten, van wat zij ten achteren waren, schriftelijk bewijs.

Waar was dan het oproer en de ongehoorzaamheid? Wil men hen voor oproerlingen houden, omdat zij hun landvorst ten allen tijde behoorlijke eer en verschuldigde gehoorzaamheid bewezen? Moeten zij ongehoorzaam genoemd worden, omdat zij zich aan zijn bevelen, voorzover deze niet in strijd waren met hun geweten en vrijheid, met alle vrijwillige onderdanigheid onderwierpen? Wanneer het dan ongehoorzaamheid heten moet, dat zij de vleiende woorden van de markgraaf van Pinasse, door wie zij, onder voorwendsel van enige afdelingen soldaten bij hen thuisvesten, in het ondervonden gruwelijke bloedbad gedompeld werden, hebben geloofd, ja, dan konden zij oproerlingen genoemd worden. Maar wanneer dit alles geschiedde uit achting en eerbied jegens zijn doorluchtige hoogheid, met welk recht kon men hun dan zulk een gehate naam geven?

Enige wilden de goede Evangelische lieden bij zijn doorluchtige hoogheid, doch op valse wijze, aanklagen, alsof zij met de predikanten van de vallei Perouse, onderdanen van de koning van Frankrijk, verboden samenkomsten hielden. Dit zeiden de tegenstanders, daar zij mogelijk de bedoelde kerkdienaars in een vergadering tezamen vonden, die hun, volgens de vroeger gegeven vrijheid, geoorloofd was te houden. Het is toch bekend, dat de koning van Frankrijk en de hertog van Savoye, toen zij het dal Perouse onder elkaar deelden, de oude gebruiken der hervormde gemeenten in de valleien, die sedert onheugelijke tijden bestonden, namelijk om in tijd van nood, teneinde zich wegens algemene zaken te beraden, in een vergadering samen te komen, niet wilden opheffen. Zo doen ook de Rooms katholieken, wanneer een bisdom gedeeltelijk in het gebied van de een en ten dele in dat van een anderen vorst gelegen is. Daarom moesten de hervormden, aangaande deze dingen niet op een onbehoorlijke wijze worden aangeklaagd, omdat zij hierin niet hebben gehandeld in strijd met de eerbied en verschuldigde gehoorzaamheid aan hun hoge overheid.

Eindelijk heeft men aan de hervormde gemeenten verweten, dat zij bij vreemde vorsten, heren en stenden hulp en bescherming hebben gezocht. Hierin doet men hun andermaal onrecht, want het is zeker, zoals ook de bedoelde vorsten en stenden vrijwillig getuigden, dat zij van deze gemeenten geen schrijven, zelfs niet het minste bericht ontvingen. En hebben de bedoelde vorsten brieven aan zijn doorluchtige hoogheid gezonden, zo was dit enkel uit ijver voor de godsdienst, en voortgevloeid uit een hartelijk medelijden met hun verdrukte geloofsgenoten. Aldus ontvingen ook de stenden niet van de verdrukte lieden uit het dal, maar van andere plaatsen tijding, hoe afgrijselijk men met hun geliefde medeleden gehandeld had; hoe namelijk vele duizenden hunner in de scherpste winterkoude, met vrouw en kinderen, kleinen en groten, gezonden en zieken, en wel zonder naar hun gegronde klachten te willen horen, noch hun recht tot inwoning te handhaven, noch te luisteren naar hun

ootmoedige beden, onder bedreiging van lichaamskastijding of doodstraf, hun huizen en bezittingen binnen drie dagen moesten verlaten.

Niet minder was het voor de stenden verborgen, dat deze beklagenswaardige verdrukten alle toegang tot zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen en genadige vorst en heer, werd afgesneden en dat de raad, ingesteld tot voortplanting van het geloof en uitroeping der ketteren, tegen alle recht en billijkheid, zich verstoutte in deze zaak te spreken. Daarom meenden zij, dat het niet onbetamelijk was, om bij zijn doorluchtige hoogheid voor hun arme verdrukte broeders vriendelijk te verzoeken en aan te houden, om zelf de zaak van zijn getrouwe onderdanen, die de hervormde godsdienst waren toegedaan, op te vatten en hun rechten te handhaven, en niet toe te laten, dat zij door hun tegenstanders, door een onbehoorlijke dwang, zoals reeds had plaats gehad, werden onderdrukt.

En, aangezien nu de genoemde raad het gezag, om over de hervormden uitspraak te doen, zich aanmatigde, en zonder twijfel hun bepaald besluit, om hun bevel door de wapenen uit te voeren, gaf, zoals dit reeds door velerlei meer dan barbaarse wreedheden, helaas, plaats had, en de arme verdrukten eindelijk tegen zulk onrechtvaardig geweld en onmenselijke nooit in een geschiedenis gehoorde tirannie, genoodzaakt werden zich te beschermen, zo is het te denken, dat ieder, die zonder veroordeel en onpartijdig het bovenverhaalde inziet, zal moeten erkennen, dat zij zich niet tegen zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen vorst en heer, voor wie zij hun lichaam en leven, have en goed overhadden, verzetten, maar ook bereid waren de goede God voor de bestendige vrede, het heil en de welstand voor hem en zijn koninklijk huis hartelijk en vurig te bidden; en veel meet tegen een ontelbare menigte bandieten, rovers en moordenaars, die, in de hoop, dat hun de bewoners der dalen ten roof zouden gegeven worden, niet grote scharen daarheen trokken, en alles te vuur en te zwaard vernielden, ook tegen het ongemanierd geweld van de genoemde raad, en vooral tegen de markgraaf van Pinasse, die boven het gegeven vorstelijk woord, hen onvoorziens overviel, hen tot geen gehoor bij hun gewone overheid toeliet en evenmin bij zijn doorluchtige hoogheid, hun genadige vorst, tot wie zij, naast God, hun enige toevlucht namen, bij hem alleen hun troost zochten, van hem alleen hun verlossing verwachtten, toegang verleenden, en dus gedwongen waren naar de wapenen te grijpen; de barmhartige God ernstig en onophoudelijk biddende, dat Hij, Die de harten der koningen en vorsten in zijn hand heeft, het medelijdende hart van zijn, doorluchtige hoogheid genadig verzachte, tot betoning van genade en erbarming, alsook tot herstelling in het hunne en het vreedzaam genot daarvan.

Om dit te verwerven werden alle gelovige en christelijke zielen gebeden en vermaand, dat zij, als leden van één lichaam en kinderen van één Vader, met deze beklagenswaardige verdreven en aan het afgrijselijk bloedbad ontvloden medechristenen, hartelijk medelijden zouden hebben, en hen in hun gebeden gedenken, dat het God behagen mag hen in hun grootste droefheid te troosten en te versterken, en hun bij zijn doorluchtige hoogheid genade te doen verkrijgen, als ook, uit innerlijke recht christelijke liefde, door hun milde en vrijwillige handreiking, zovele verwoeste gemeenten te vertroosten en te helpen.

Aangezien dan, uit hetgeen is meegedeeld, duidelijk blijkt, dat alle bovengenoemde lasteringen en beschuldigingen, die men deze beklagenswaardige lieden wilde aanwrijven, ten enenmale vals zijn; wie zou dan ook niet inzien, dat alles wat hun tegenstanders tegen hen begingen, tot geen ander einde plaats had dan tot uitroeiing der hervormden en tevens tot verbreking van hun godsdienst? Hun toch werd bevolen de mis bij te wonen, of, zo zij dit weigerden, bij lichaamsstraf en doodsvonnissen hun

huizen en woningen te verlaten. Daarna liet men ook niet na hun dit alles op te leggen hun, die men vermoord had of tot de dood veroordeeld, verlossing en behoud van hun leven toe te zeggen, wanneer zij de roomsen godsdienst wilden aannemen. En dit alles is niet alleen uit het geschrift van de heer Boschart, waarvan wij hier boven melding hebben gemaakt, openbaar, maar ook uit het gedrukte bevel van de markgraaf van Pinasse, waarin allen, die terugkeerden tot de Rooms katholieke godsdienst, levensbehoud en het bezit van hun goederen beloofd werd. En, opdat zij hieraan niet zouden twijfelen, werden hun, door zijn eigen hand, gezegelde afschriften gegeven, waarvan een met een bijgevoegd handschrift, dat dooi, een der voornaamste monnikensekte of misdienaars aan een, die tot afval was gedwongen, is meegedeeld, en waarvan hier het afschrift volgt.

Afschrift van het gedrukte bevel aan de markgraaf van Pinasse, aangaande de beloofde vrijheid aan hen, die van den godsdienst zullen afvallen.

“Markgraaf van Pinasse, ridder en generaal over het voetvolk van zijn koninklijke doorluchtigheid, hebbende van zijn koninklijke doorluchtigheid kracht en bevel ontvangen, beloven wij N. N., nadat wij van de eerwaardige vader, de oversten der gezonden monniken, een getuigenis hebben gehoord, dat hij tot de rooms katholieke godsdienst is teruggekeerd, te mogen wonen in de plaats N., en in het huis, waarin hij voor de onlusten gewoond heeft, en de goederen die hij in die plaats heeft bezeten, in zekerheid te mogen genieten, niettegenstaande hij mede aan het stichten van oproer schuldig was, en daardoor de dood en verbeurdverklaring van al zijn bezittingen verdiend had; welke straf, zowel lichaams als doodstraf, als ook wat de bezittingen aangaat, zijn koninklijke doorluchtigheid ten goede vernietigt, omdat hij tot de rooms katholieke godsdienst teruggekeerd is, onder voorwaarde, hem niet alleen het leven, maar ook de bezittingen te schenken, gedurende de lijd van twee achtereenvolgende jaren, wanneer hij in die lijd, zoals het een goed rooms katholiek christen betaamt, leeft, en niet handelt tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, maar, wanneer hij tot de vorige ketterij terugkeert, en door nieuwe ongehoorzaamheid tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid handelt, zal hij niet alleen van de beloofde weldaden verstoken zijn, maar ook als een oproerling, die tegen de goddelijke en menselijke majesteit gezondigd heeft, gestraft en zijn huizen, goederen en vruchten, hoe ook genaamd, verbeurd verklaard worden.

Gegeven te la Tour, in het dal Lucern, de 4e Mei 1654,

P. Claudius,

van Simiane Berton."

Getuigenis van de monnik.

"Ik ondergetekende getuig, dat Y. van deze of die plaats, de ketterij van Calvijn afgezworen, en zich tot de gehoorzaamheid der Roomse kerk overgegeven en beloofd heeft daarin te leven en te sterven. Gegeven te la Tour de 3e Mei 1655. "

Nadat de afgrijpselijke vervolging in het dal Lucern had plaats gehad, scheen het, dat het woeden en razen der tegenstanders bevredigd was, en dat het gevaar voor de bewoners van het dal St. Martin en Perouse zou zijn geweken, aangezien zij niet net als de anderen belasterd werden; doch het ging hun niet beter dan hun broeders. Men kon daaruit gemakkelijk zien, dat deze vervolging niet slechts enkelen betrof, maar allen in het algemeen, om hen namelijk uit te roeien, of tot afval te bewegen.

Niet lang daarna liet Gastaldo een bevel uitgaan, in de naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, waarin hij alle hervormde bewoners van het dal St. Martin en ook

een gedeelte van het dat Perouse, beide onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid, gebod, onder bedreiging van lichaamsstraf of doodsvonnis, of hun bezittingen te verlaten, of de mis bij te wonen; en beloofde tevens, in naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, aan allen, die hun godsdienst zouden laten varen, dat zij in hun woningen blijven, en al hun goederen in vrede en rust bezitten zouden.

Het geschrift dat tegen de bewoners van de vallei St. Martin in het openbaar werd afgekondigd, luidde als volgt:

"Andreas Gastaldo, doctor in de rechten, raad en rekenmeester in de rekenkamer van zijn koninklijke doorluchtigheid en de bij deze gelegenheid algezondene.

Uit kracht van het ontvangen bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, wordt de overste raadsdienaar of gezworen beambten bevolen, dat hij bevele en gebiede, zoals wij door dit geschrift bevelen en gebieden: aan allen en ieder der huisvaders van de huisgezinnen, die zijn overgegaan tot de hervormde godsdienst, met hun huisgezinnen, die binnen de grenzen van St. Martin wonen, en onderdanen zijn van zijn doorluchtige hoogheid, dat zij met hun huisgezinnen uit die plaatsen vertrekken, en wel binnen de lijd van vierentwintig uren na openbare afkondiging van dit bevel; dat zij Zich begeven buiten het gebied en het land van zijn doorluchtige hoogheid, op verlies van leven en bezittingen. Wanneer zij dit bevel binnen de bepaalde tijd niet nakomen, zullen zij voor oproerigen en strafwaardigen worden gehouden. Tevens verklaart ook zijn doorluchtige hoogheid, dat zijn bedoeling nooit geweest is, dat de onderdanen, die de wapenen hebben opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp gekomen zijn, enige vrijheid of inwoning, die hiermee worden ingetrokken, genieten zullen. Zo wordt ook verklaard en bevolen, dat hun huizen en woningen, roerende en onroerende goederen, hoe die ook helen mogen, vervallen zijn aan de schatkamer van zijn hoogheid, wanneer zij binnen die dagen niet voor ons verschijnen, en bewijs geven, dat zij hun bezittingen aan roomsgezinde personen hebben verkocht, of dat de bedoelde huisvaders en hun gezinnen tot de Rooms-katholieke godsdienst zijn overgegaan. Bij deze gelegenheid toch vergunt zijn doorluchtige hoogheid hun voortaan in hun huizen te wonen, en hun goederen in vrede te genieten. Voorts zal dit bevel aan de gewone plaatsen in het openbaar worden afgekondigd, en zoveel kracht en macht hebben, alsof het ieder in het bijzonder ware aangezegd.

Gegeven te Lucern, de 28e April 1655."

Andreas Gastaldo,

Rekenheer en Gezant

Lager stond: Ossaco, secretaris."

Wie dit bevel slechts leest, zal daaruit gemakkelijk zien, dat alles wat hier boven van de aanslagen tegen de hervormden en de eigenlijke redenen dezer vervolging is meegedeeld, de zuivere waarheid is. Aangezien toch aan allen in het algemeen, op lichaams- of doodstraf, bevolen werd binnen vierentwintig uren hun woningen te verlaten, en te vertrekken uit het gebied en het land van zijn koninklijke doorluchtigheid, wanneer zij niet tot de Rooms-katholieke godsdienst wilden overgaan, in welk geval hun al het kwaad, dat zij mochten hebben begaan, hun vergeven, en hun het bewonen van hun huizen en het zeker bezit van hun goederen werd geoorloofd. Was dit dan niet een onomstotelijk bewijs, dat het alleen om de godsdienst te doen was, en dat men hen overigens van niets kon beschuldigen? Wat de bijvoeging betreft, dat zij straf verdiend hadden, omdat zij de wapenen hadden opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp kwamen, dat heeft niet de minste

grond. Dit was slechts een ijdele uitvlucht, om hun bloedige daad, onder enige schijn van recht te volbrengen; want om nu alleen te spreken van de poging der hervormde tot bescherming van hun leven, en dat van hun vrouwen en kinderen, tegen de gruwelijke moordenaars, door wie zij trouweloos werden overvallen, hebben zij daarin niets anders gedaan dan wat recht en billijk is? Wanneer enige lieden uit de dalen St. Martin en Perouse zich in die tijd bij hun broeders lieten vinden, toen deze in die ellendige toestand verkeerden, waren dat enige bijzondere personen, en mogelijk uit honderd nauwelijks één. Moesten daarom de onschuldigen zowel als de schuldigen de straf voor gemeend kwaad dragen? Immers, die op de daad betrappt werden, en wie men had kunnen bewijzen, dat zij de wapenen hadden opgevat, deze hadden verjaagd moeten worden. Om welke reden heeft men dan allen zonder onderscheid, man en vrouw, klein en groot, jong en oud, niet één uitgezonderd, ofschoon er toch velen waren, die aan deze daad geen deel of gemeenschap hadden, of hebben konden, in de ellende gejaagd? Geeft men hierdoor niet genoeg te kennen, dat het niet was om het opvatten van de wapenen, maar het alleen om de godsdienst plaats had, daar men het land van de dusgenaamde ketterij reinigen, en de roomse geestelijkheid, die daarop lang hadden aangedrongen, genoegens verschaffen wilde? Daarenboven, wanneer het opvatten van de wapenen de eigenlijke reden van het dusgenoemde oproer en de daarop volgende verstoting in de ellende geweest ware, hadden, volgens recht, alleen die aan deze plaats als schuldigen werden aangemerkt, gelijkelijk behoren gestraft te worden. Evenwel werden zij, die Rooms wilden worden, verschoond. Men gunde deze alle vrij heden, en hun werd toegestaan in zekerheid en vrede in hun huizen te wonen. Wat alles een zeker teken is, dat zij alleen wegens de godsdienst, daar zij God meer wilden gehoorzamen dan de mensen, voor oproerlingen gehouden werden. Waarom dan ook de hervormden, voor wie het plan van hun tegenstanders niet verborgen was. nadat zij deze strenge bevelen hadden ontvangen, niet langer beraadslaagden, of zij in hun huizen zouden blijven wonen en hun godsdienst vaarwel zeggen, of zich aan ellende bloot stellen en bij de belijdenis der waarheid blijven volharden. Terstond besloten zij om Christus' wil alles te verlaten, en eerder het tijdelijke in de weegschaal te stellen, dan door een schandelijke afval de genade Gods te verbeuren, en zich van de heerlijke erfenis en de rijke schat, die de Heiland in de hemel hun had toegezegd, te beroven. Daarom vertoefden zij niet hun huizen te verlaten, het land van zijn koninklijke doorluchtigheid uit te trekken, en zich naar de nabij gelegen dalen Quelras en Pragela in Dauphiné, te begeven, naar zijn koninklijke majesteit van Frankrijk, die zijn groot medelijden jegens de ellendige van alle plaatsen bewees, hen door zijn grote genade duldde, en hun zekerheid gaf temidden van hun ellende, zoals hij later, in zijn schrijven aan de hertog van Lesdigueres tot dit einde overvloedig toonde.

Aldus werden deze verdrukte lieden genoodzaakt te vertrekken, hun huisgenoten in bittere ellende achter te laten, en daarom allerlei grote ongelegenheden en jammeren uit te staan. Zij deden dit nochtans met vreugde, aangezien zij om Christus' wil deden, en vast voornemens waren Hem Zijn kruis en versmaadheid niet volharding na te dragen, en liever te sterven dan van de waarheid te wijken.

Intussen vielen de vijanden, die niet nalieten hun groten haat en verbittering te tonen, terstond met hun volken in de dalen van St. Martin en Perouse, waar zij zich, evenals in het dal Lucern, overgaven aan roven, plunderen, het verbranden van huizen en kerken, het omhakken van bomen en alles vernielden. Zij deden in één woord alles, wat men gewoon is, als men een land wil herscheppen in een woestijn. Zoals blijkt uit het schrijven van de graaf Boschart, “dat het overige van de dalen, dat door de

hervormden in de landen van zijn doorluchtige hoogheid gelegen, bewoond werd, in één oogenblik door de goddeloze soldaten beroofd werd en verwoest."

Doch hierdoor werden ook de haat en de vijandschap van hun tegenstanders niet bevredigd; want de markgraaf van St. Damian, die het volk van zijn koninklijke doorluchtigheid aanvoerde, wilde hen, weinige dagen daarna, wederom overvallen, en heeft hen gewapend tot in het dal Pragela vervolgd, wat nochtans tot het gebied van zijn koninklijke majesteit van Frankrijk behoorde, waar hij twaalf huizen verbrandde en enige versloeg. Hij zou zeker nog meer geweld hebben gepleegd, wanneer de bewoners van dit dal zich niet tegen deze inval verzet hadden, en hen gedwongen te vertrekken uit de landen van zijn koninklijke majesteit.

Daarna bezetten zij de voornaamste plaatsen der valleien, zoals la Tour, Lucern, Angrocna, St. Second en andere vlekken met sterke wachten, opdat de hervormden niet zouden terugkeren. Ja, om hun oogmerk beter te bereiken, werd van Turijn geschreven, dat men voornemens was alle bandieten uit Piëmont derwaarts te zenden, om aldaar te wonen, met kwijtschelding van hun misdaden, wanneer de raadsheren dit wilden toestaan. En teneinde hun, die het geweld van hun vijanden waren ontlopen, te groter vrees aan te jagen, en de vijanden te beter moed zou gegeven worden, bevalen zij om hen, waar zij ook gevonden werden, om te brengen. Daartoe maakten zij een lijst, waarop zij de namen der voornaamste hervormden, zowel kerkdienaren en anderen, aantekenden, en enige honderden zilveren kronen op hun hoofden zetten, en beloofden hem, die hen dood of levend te Turijn zou overleveren, het loon der ongerechtigheid.

Om daartoe te geraken, wendden zij alles aan, en zagen naar alle gelegenheden uit, zoals zij dan ook enige in hun handen overleverden, en onder deze ook de heer Paul Fentrier, die, ofschoon hij een onderdaan des konings was, in de nabijheid van Pinerol, in het land van de koning, door deze goddeloze moordenaars verslagen werd, die hem het hoofd afsloegen, en dat te Turijn brachten, teneinde daarvoor de beloofde honderd vijftig kronen te ontvangen. Aldus werd door hun vijanden niets verzuimd om hen geheel uit te roeien. Bovendien liet het zich ook niet aanzien, om het lang in deze ellendige en beklaglijke toestand uit te houden, of zich weer te herstellen.

Maar gelijk God de Zijnen nooit geheel verlaat, en Zijn kracht in hun hoogste zwakheid volbrengt, liet Hij ook in die tijd, toen alle hoop scheen uitgeblust, enige stralen van genadige verlossing schijnen. Als Hij namelijk enige uit hen met de geest der sterkte aangordde, gaf Hij het hun ook in het hart, door een geoorloofde en rechtmatige tegenstand, de moedwil en het geweld van hun vervolgers te weerstaan, en liet hun de rechtmatige bezittingen van hun vaderlijk erfdeel, dat zij sedert onheugelijke tijden hadden bezeten, en de door hun doorluchtige vorsten geschonken voorrechten en vrijheid, behouden.

Onder aanvoering van Bartholomeüs Jaher en Jozua Janavel, verenigden zich omstreeks zeven of acht honderd; deze keerden terug naar hun land, en bemachtigden de voornaamste plaatsen in de genoemde dalen, zoals het gehele dat St. Martin, een gedeelte van de vallei Perouse, liggende in het gebied van zijn koninklijke doorluchtigheid, de vlakte van het dal Lucern, en in de eerste plaats het dorp Lucern, waaruit de grootste bezetting was genomen. Deze veroverde plaatsen versterkten zij goed, verweerden zich daarin met grote standvastigheid, vielen in de vlakten, en maakten het hun vijanden, door onophoudelijke schermutselingen, zeer lastig, waardoor de krachten van deze, ofschoon zij verreweg de sterksten waren, voortdurend te kort schoten.

In Mei plunderden en verbrandden zij ook enige dorpen, waarin zich de moordenaars ophielden, zoals vooral St. Second, waar zij honderd barbaarse Ieren, door wie zij zo gruwelijk waren behandeld, en die met enige boeren onder de wapenen waren, versloegen. Zij kwamen ook te Usasque, Garsillane, Bricheras en in andere plaatsen, waar zij allerwege de genadige hand Gods bespeurden, die hen leidde, om op billijke wijze hen te straffen, door wie zij tegen alle recht waren overvallen. Toen echter de hertog van Savoye dit vernam, zond hij de graaf Campan met drie honderd paarden en een afdeling soldaten van Savoye om hen te beteugelen. Intussen waren zij ook van tijd tot tijd door andere geloofsgenoten versterkt. De hun aangedane wreedheid, die in alle gewesten, waar zich hervormden ophielden, werd bekend gemaakt, veroorzaakte overal grote ontsteltenis, medelijden en lust tot wraak jegens de hertog van Savoye. De eerste, die zich daardoor gehoond achtten, waren de Zwitserse protestantse kantons. Deze schreven over deze zaak aan de heer rijksbeschermer in Engeland en aan hun hoogmogenden, als ook aan de gemeenten in Frankrijk, en verzochten hun hulp. Deze lieten ook in hun gehele gebied voor de genoemde overgebleven verdrevenen terstond vrijwillige giften inzamelen. De lieden te Bazel gaven daartoe 6000 gulden, en al de overige plaatsen samen 12,000 gulden. Voorts verzamelde men in Engeland meer dan twee tonnen goud voor deze vervolgde hervormden in.

In de Verenigde provinciën geschiedde dit ook, waarbij Holland in mildheid uitmuntte, waar de inzameling op 5 September 1655 o. a. plaats had, en ontvangen werd:

Van de Hervormde Duitse gemeente te Amsterdam . . f 45,000
 Van de Waalse gemeente te Amsterdam . . " 9,000
 Van de Luthersche gemeente te Amsterdam . . 12,000 "
 Van de Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinden . . . 20,000
 Van de Hervormde gemeente te Haarlem . . . " 25,000
 Van de kleine stad Enkhuizen 6,000
 Van de Hervormde gemeente te Beverwijk . . . 400
 Van de Hervormde gemeente te Oost-Zaan . . 500
 Van het kleine dorp Velsen . . . 80
 Enzovoorts door het gehele land naar evenredigheid.

De leden van Zürich en Bern zonden enige afgevaardigden naar de hertog van Savoye, om van hem te vernemen waarom hij de Waldenzen, niettegenstaande hun gemaakt verdrag en zijn gegeven woord, zo slecht had laten behandelen. Zij kregen slechts het eenvoudige antwoord, dat hij en zijn raad de zaken zouden onderzoeken. En daar de markgraaf van Pinasse zich had laten ontvallen, dat hij de hervormde Zwitsers te St. Martin evenzeer wilde laten overvallen als hij de Waldenzen gedaan had, lieten zij de genoemde hertog berichten, dat het bij hen besloten was, dat zij die naar hun beste vermogen zouden beschermen.

Afschrift van de bevestiging der verkregen vrijheid en voorrechten, in het jaar 1655.
 "Wij Carolus Emanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins van Piëmont en koning van Cyprus.

Naardien wij, door de vergunning van de 2e en 4e Juni, alsmede van de 29e September van het jaar 1653, de bewoners van de dalen Lucern, Perouse, St. Martin, Roche-platte, St. Bartholomeüs, Preruslin en de plaatsen daartoe behorende, die belijders van de bedoelden hervormden godsdienst, in het bezit van dezelfde vrijheden

en vergunning, die zij van wijlen hertog Karel Emanuël en hertog Victor Amadeus, mijn grootvader en vader, loffelijker gedachtenis, verkregen hebben, voortaan laten, zoals hun is toegezegd en beloofd; maar dat zij die tot hiertoe de handelingen in 's lands raadkamer niet hebben kunnen laten inlijven, en wel wegens de Franse volken, die zich in de vorige winter in de dalen hebben opgehouden, en vanwege de schade, die zij in de omliggende plaatsen veroorzaakt hebben. Niettemin is onze wil en bedoeling dat deze, van deze tijd aan, zonder enig beletsel, zullen worden genoten, totdat zij binnen de drie volgende maanden ingelijfd worden.

Na rijp overleg, als hebbende volkomen macht en onbepaald gezag, met goedvinden van onze raad, bevelen en gebieden wij, dat de bedoelde vergunningen in alle en aan alle plaatsen, volgens haar invloed, nagekomen en opgevolgd zullen worden, en opdat die te beter zouden worden nagekomen, vergunnen wij de genoemde hervormden te oogsten en te dorsen en in de overige plaatsen van onze land en koopmanschap te drijven en daarin te handelen, maar niet daarin te wonen.

Dat alles echter in dier voege, dat niemand hen wegens de godsdienst lastig valle, onder de voorwaarde echter, dat zij met niemand over de godsdienst zullen redetwisten, noch iemand ergernis geven, en zij voor het overige onze en der voorvaderen instellingen en bevelen vlijtig in acht nemen. Wij verklaren, dat de bekendmaking van deze tegenwoordige erkenning, die openlijk zal worden uitgeroepen en aan de genoemde plaatsen aangeplakt, even zo krachtig en vast zij, alsof deze aan ieder in het bijzonder ware gegeven, en dat door Sinibaldo, onze drukker en die van de rekenkamer, het gedrukt afschrift, evenals het oorspronkelijke, zal worden geloofd en nagekomen. Want dit is onze wil.

Gegeven te Turijn, de 29e Mei 1651.

Te Turijn, door Joan Sinibaldo, drukker van zijn koninklijke doorluchtigheid en van zijn rekenkamer.

Toen nu de hervormden deze vergunning van zijn doorluchtige hoogheid hadden verkregen, hielden zij zonder ophouden om de hun toegezegde inlijving van hun bewilliging aan, zoals in het vorige bericht werd getoond, en gaven hun niet de minste reden om hen te vervolgen. Waaruit dan weder duidelijk blijkt, dat het aangerichte bloedbad niet met toestemming van zijn koninklijke doorluchtigheid plaats had, en geen reden geweest is van het oproer, dat de hervormden werd aangewreven; maar dat het plan uitgegaan is van Rome en Madrid, die het met elkaar eens waren de hervormden godsdienst uit te roeien, en de Franse regering uit Italië te verjagen.

Aangezien wij hebben vernomen, dat hun tegenstanders niet tevreden waren, dat de hervormden op het gruwelijkst vervolgd en van al hun bezittingen beroofd werden, en, om ben daarenboven nog meer gehaat te maken, overal allerlei lasteringen van hen uitstrooiden, waardoor zij niet alleen hun personen, maar ook de heilrijke leer, die zij belijden, zochten verdacht te maken en te verzwakken, zijn wij genoodzaakt, om hun, die aan zulke eerroverijen geloof mochten slaan, deze waan te ontnemen, hierbij te voegen een korte verklaring van hun geloof, wat zij in vroeger tijd beleden, en die zij, als overeenkomstig met Gods Woord, nog behouden, opdat de gehele wereld de grove onwaarheden en valse lasteringen, als ook de onbillijke wijze, waarop zij wegens een zodanige onschuldige leer gehaat en vervolgd werden, zien mag.

Korte geloofsbelijdenis der hervormde gemeenten in Piëmont

"Wij geloven

1. Dat er een enig God is, Die een geestelijk, eeuwig, oneindig, afwijs, zeer barmhartig en rechtvaardig, in één woord, gans volkomen Wezen is, en dat in dit enige Wezen drie personen begrepen zijn, namelijk, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

2. Dat zich deze God aan de mensen door Zijn werken, zowel der schepping als door de onderhouding van alle dingen, en door Zijn Woord, dat in het begin op velerlei wijze, door goddelijke openbaring, maar daarna in de boeken, die de heilige Schrift genoemd worden, aangetekend is, heeft geopenbaard.

3. Dat men deze heilige Schrift voor goddelijk en canoniek, zoals wij die aannemen, aannemen moet, dat is als een regel en richtsnoer van ons geloof en ons leven, en dat die volkomen in de boeken des Ouden en Nieuwe Testaments vervat zijn; dat in het Oude Testament alleen moeten aangenomen worden die boeken, welke God aan de Joodse kerk gegeven heeft, en die zij steeds voor goed gehouden en als goddelijk erkend hebben, namelijk, de vijf boeken van Mozes, Jozua, Richteren, Ruth, twee boeken van Samuël, twee boeken der Koningen, twee boeken der Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther, Job, de Psalmen, de Spreuken Salomo's, de Prediker, het Hooglied, de vier grote en twaalf kleine Profeten, en in het Nieuwe Testament: de vier Evangeliën, de Handelingen der Apostelen, de Brieven van Paulus, zoals een aan de Romeinen, twee aan de Corinthiërs, een aan de Galatiërs, een aan de Epheziërs, een aan de Philippensen, een aan de Colossensen, twee aan de Thessalonisensen, twee aan Timotheüs, een aan Titus, een aan Philemon, en een aan de Hebreëen, de brief van Jakobus, twee brieven van Petrus, drie brieven van Johannes, de brief van Judas en de Openbaringen van Johannes.

4. Dat wij het goddelijke gezag van deze boeken niet alleen erkennen door de getuigenis der kerk, maar voornamelijk door de enige ontwijfelbare waarheid der leer, die daarin vervat is, door de geheel goddelijke voortreffelijkheid, hoogte en majesteit, die daarin blijkt, en door de werking des Heilige Geestes, Die maakt, dat wij de getuigenis der kerk met eerbied aannemen, die onze ogen opent, opdat wij de stralen van het hemelse licht, die in de heilige Schrift schijnen, zien, en onze smaak derwijze bestuurt, dat wij deze spijs door de goddelijke smaak, die daarin is, kunnen onderscheiden.

5. Dat God door Zijn vrije wil en door de oneindige kracht van Zijn Woord alles uit niet heeft geschapen.

6. Dat Hij alles door Zijn Voorzienigheid bestuurt en regeert, aangezien Hij alles, wat op aarde geschiedt, bestuurt en leidt en evenwel geen oorzaak van het kwaad, dat de schepselen begaan, kan worden genoemd, en dat ook de schuld daarvan op generlei wijze Hem mag worden toegeschreven.

7. Dat enige uit de Engelen, die toch allen rein en heilig geschapen waren, in zulk een ellende en verderf verzonken zijn, waaruit zij nooit kunnen worden verlost; maar dat de overige Engelen door de goedheid Gods, Die hen behouden en bevestigd heeft in het goede zijn staande gebleven.

8. Dat de mens, die heilig en rein naar het beeld van God geschapen was, zich van deze zaligen toestand heeft beroofd, aangezien hij aan het bedrog van de satan heeft gehoor gegeven.

9. Dat de mens door zijn val de ontvangen gerechtigheid en heiligheid verloren, en zich daardoor niet alleen aan de toorn Gods, maar ook aan de dood en de gevangenschap en aan hem, die het geweld des doods heeft, namelijk, de duivel, heeft

onderworpen: zo geheel, dat zijn vrije wil tot een knecht en slaaf der zonden geworden is, zodat van nature alle mensen, Joden en heidenen, kinderen des toorns zijn, dood in zonden en misdaden, en daarom onbekwaam tot enige goede, of tot enige heilzame daad; ja dat zij, zonder Gods genade, niets goeds kunnen bedenken, omdat al hun gevoelens en gedachten ten allen tijde boos zijn.

10. Dat alle nakomelingen van Adam, in hem, aan zijn ongehoorzaamheid, schuldig zijn, met zijn bederf bevangen en in een gelijke ellende, tot de pas geboren kinderen van moeders lichaam aan, gevallen zijn, van waarde erfzonde haren naam bekomen heeft.

11. Dat God uit dit verderf en verdoemenis uittrekt degenen, die Hij uit genade in Zijn Zoon Jezus Christus verkoren heeft; en de overigen, zonder dat Zijn gerechtigheid en vrijheid daarin mag berispt worden, daarin gelaten heeft.

12. Dat Jezus Christus, nadat Hij van God, in Zijn eeuwige raad, tot de enige Heiland en Hoofd Zijns lichaams, welk de kerk is, beschikt was, die ter bestemder tijd, door zijn eigen bloed, verlost heeft, en haar al Zijn schatten, door de prediking Zijns Woords laat voorhouden.

13. Dat in Christus Jezus twee naturen zijn, de goddelijke en de menselijke, waarachtig in één persoon verenigd, en wel zonder vermenging, zonder verzwakking, zonder verandering; aangezien iedere natuur haar onderscheiden eigenschappen behoudt, en dat Jezus Christus tegelijk waar God en mens is.

11. Dat God de wereld alzo lief gehad heeft, dat Hij Zijn Zoon heeft gegeven, om ons door Zijn volkomen gehoorzaamheid zalig te maken, voornamelijk door die, welke Hij, door Zijn bitter lijden en sterven, aan het vervloekte kruishout bewezen, en de overwinning, die Hij, tegen de duivel, de zonde en de dood verworven heeft.

15. Dat Jezus Christus, aangezien Hij volkomen vergiffenis onzer zonden door Zijn allervolmaaktste, aan het kruishout eenmaal volbrachte offerande, teweeg gebracht heeft, noch zal, noch kan, op welke wijze ook, meer geofferd worden.

16. Dat, aangezien ons Jezus Christus niet God Zijn Hemelse Vader door dat bloed Zijns kruises volkomen verzoend heeft, wij door Zijn enige verdiensten, en niet door onze werken, voor God vrij en rechtvaardig gesproken worden.

17. Dat wij met Christus verenigd, en Zijner weldaad deelachtig worden, door het geloof, dat gebouwd is op de belofte des eeuwige levens, die ons in het Evangelie gedaan is.

18. Dat dit geloof ontstaat door de genadige en krachtige werking des Heilige Geestes, Die onze ziel verlicht, en die alzo bekwaam maakt, dat zij zich op de barmhartigheid Gods verlaten, en zich de verdiensten van Jezus Christus toeëigenen kan.

19. Dat Jezus Christus onze enige ware Middelaar is, niet alleen ten aanzien van de verlossing, maar ook ten aanzien van de voorbidding, en dat wij door Zijn verdiensten en door Zijn voorbidding, de toegang tot de Vader hebben, en Hem met een heilig vertrouwen, dat wij zullen verhoord worden, aanroepen, en dat het daarom niet nodig is, dat wij onze toevlucht tot enige anderen Voorbidder nemen, dan tot Hem.

20. Dat, omdat God de wedergeboorte in Jezus Christus belooft, zij allen, die met Hem door een levend geloof verenigd zijn, zich op goede werken toelagen zullen, en zich inderdaad daarop bevljigten.

21. Dat de goede werken de gelovigen zo noodzakelijk zijn, dat zij zonder die niet in het koninkrijk der hemelen kunnen komen, omdat het waar is, dat God deze tevoren bevolen heeft, dat wij daarin wandelen zouden, en dat wij daarmee de laster vermijden, en ons daarentegen op de christelijke deugden bevljigten; en daartoe het

vasten en alle andere middelen, die ons tot zulk een heilige zaak dienstig zijn kunnen, zullen gebruiken.

22. Dat, ofschoon wij met onze werken niets verdienen kunnen, de Heere nochtans die met het eeuwige leven zal belonen, door Zijn ontfermende genade en barmhartigheid jegens ons, en uit kracht, der onveranderlijke bestendigheid der beloften, die Hij ons gedaan heeft.

23. Dat zij, die het eeuwige leven op hun geloof en goede werken reeds bezitten, zullen aangemerkt worden als heilige en verheerlijkte lieden; dat zij, vanwege hun deugden, zullen geloofd worden, en dat men hun heerlijke daden zal navolgen; maar dat zij niet zullen aanbeden noch aangeroepen worden, omdat men God alleen, door Jezus Christus, aanroepen en aanbidden moet.

24. Dat Zich God in deze wereld een kerk, tot heil der mensen, verzameld heeft, en dat die niet meer dan één Hoofd en fundament heeft, namelijk Jezus Christus.

25. Dat deze kerk de gemeenschap der gelovigen is, die, aangezien zij, voor de grondlegging der wereld, door God verkoren, en door een heilige roeping geroepen zijnde, zich tezamen voegen, het Woord Gods te volgen, omdat zij, wat ons daarin geleerd wordt, geloven, en in zijn vrees leven.

26. Dat deze kerk niet kan feilen, noch geheel uitgeroeid worden, maar eeuwig moet blijven.

27. Dat zich allen in haar begeven en in haar gemeenschap leven moeten,

28. Dat God ons niet alleen door Zijn Woord onderricht, maar dat Hij ook daartoe bovendien de heilige plechtigheden ingesteld en bij dit Woord gevoegd heeft, als middelen om ons daardoor met Christus te verenigen en Zijner weldaden deelachtig te maken; dat er slechts twee zijn, die voor alle leden van de kerk des Nieuwe Testaments zijn gegeven, namelijk, de doop en het heilige avondmaal.

29. Dat Hij de plechtigheid van de heilige doop heeft ingesteld, opdat deze zij een getuigenis van onze verkiezing, en dat wij daarin van onze zonden door het bloed van Jezus Christus gewassen en tot een heilig leven vernieuwd worden.

30. Dat Hij de plechtigheid van het heilige avondmaal heeft ingesteld tot een spijs van onze zielen, opdat wij, door een levend en waar geloof, door de onbegrijpelijke kracht des Heilige Geestes, inderdaad zijn vlees eten en zijn bloed drinken, en ons aldus op het innigst en onveranderlijkst met Christus verenigen, opdat wij in Hem en door Hem het eeuwige leven hebben."

En teneinde de gehele wereld onze bedoeling aangaande dit artikel te beter verstaan mag, voegen wij hierbij de woorden, die in het gebed, dat wij voor het gebruik van het avondmaal doen, vervat zijn, die te vinden zijn in ons formulier van het heilige avondmaal, en in onze christelijke catechismus, welk stuk gevonden wordt achter onze psalmen.

De woorden van ons gebed zijn de volgende:

"En, gelijk onze Heere niet alleen Zijn lichaam en bloed tot vergeving van onze zonden heeft opgeofferd, maar ons die ook tot een spijs tot het eeuwige leven wil meedelen, verleent ons dan die genade, dat wij met een oprecht hart, en met waren vurige ijver, zulk een grote weldaad van Hem ontvangen, dat is, dat wij door een waar geloof Zijn lichaam en bloed, ja de gehelen Heere deelachtig worden," enz. De woorden van ons formulier zijn: "Vooreerst dan, laat ons de beloften, die Jezus Christus, Die de onbedrieglijke waarheid is, Zelf heeft gesproken, geloven, namelijk, dat Hij ons waarlijk Zijn lichaam en Zijn bloed deelachtig wil maken, opdat wij Hem zodanig mogen bezitten, dat Hij in ons en wij in Hem leven." De woorden van ons Kinderbericht, in de 53ste afdeling, luiden evenzo.

31. Dat het nodig is, dat de kerk herders bezitte, die door hen, welke daartoe bevoegd zijn, voor kundig genoeg en versierd met een goede wandel gehouden worden, om zowel het Woord Gods te prediken, als de heilige bondzegels te bedienen, en over de kudde van Jezus Christus te waken, volgens de regel van een goede en heilige kerkucht, zo ook de ouderlingen en diakenen, en de gebruiken der eerste christelijke kerk.

32. Dat God de koningen en overlieden beschikt heeft, om de volken te leiden en te regeren, en dat de volken hun onderdanig en gehoorzaam zullen zijn, uit kracht van dit bevel, niet alleen om des toorns, maar ook om des gewetens wil, in alle zaken, die met het Woord Gods overeenkomen, Die de Koning is van alle koningen en de Heere aller heren.

33. Eindelijk geloven wij, dat men de apostolische geloofsbelijdenis, het gebed van onze Heere en de heilige tien geboden schuldig is als ware hoofdstukken van ons geloof en onze overpeinzing aan te nemen."

Tot nadere verklaring van ons geloof herhalen wij hier de betuiging, die wij in het jaar 1603 hebben laten drukken, namelijk, dat wij in de heilige leer overeenstemmen met alle hervormde gemeenten in Frankrijk, Engeland, Nederland, Duitsland, het Eedgenootschap, Bohemen, Polen, Hongarije en anderen, zoals in hun geloofsbelijdenissen is uitgedrukt, ja ook in de Augsburgse confessie, volgens de verklaring die de stichter daarvan in het licht heeft gegeven. Wij beloven ook, met de hulp van God, daarin in leven en dood te volharden, en bereid te zijn deze enige waarheid Gods met ons eigen bloed te bezegelen, zoals onze voorvaders van de apostolische tijd vooral in deze laatste tijden hebben gedaan.

Wij bidden derhalve, in de hoogste ootmoed, alle evangelische ' en protestantse gemeenten, ons, niettegenstaande onze armoede en geringheid, te houden voor ware leden van t'iet geestelijk lichaam van Jezus Christus, Die om Zijn heiligen naam lijden, en in hun gebeden voor ons tot God en in alle andere christelijke bewijzen van hun grote liefde, te volharden, zoals wij reeds overvloedig ondervonden hebben, waarvoor wij hen in allen ootmoed danken, en God de Heere uit de grond van ons hart ernstig aanroepen en bidden, dat Hij Zelf de vergelding zij, en over hen de allerrijksten zegen Zijner genade en van Zijn heerlijkheid, in dit en het toekomstig leven, uitstorte."

In de maand Juli ontvingen zij enige onderstand uit Frankrijk, waarmee zij hun hoogte gewapenderhand weer innamen, en sterk bezet hielden. Doch, aangezien zij zeer weinige ruiters bezaten, konden zij hun oogst in de valleien niet beschermen, maar werd die door de macht van de Piëmontezen en Savoyers afgesneden en weggehaald, doch niet zonder groot verlies van hun volk en arbeiders. Later werden zij geholpen uit de Franse gewesten met drie honderd ruiters, enige welbereden vrijwilligers, benevens een goede som geld en verscheidene oorlogsbehoeften, wat hun versterkte en bemoedigde. Intussen werden door de gevolmachtigde van Bern aan de hertog van Savoye enige artikelen tot een verdrag voorgesteld. Doch, aangezien zij daarmee enige hervormde staten ingesloten wilden hebben tot hun verzekering, verwierp hij die, omdat deze hem ergerden. Zij stelden derhalve enige andere op, ten gevolge waarvan enige gevolmachtigden van beide zijden bij elkaar kwamen, om te zien of er ook mogelijkheid bestond de geschillen bij te leggen.

Eindelijk, door toedoen van de heer Abel Servien, die te Turijn als gezant vanwege de koning van Frankrijk bij de hertog van Savoye kwam, bracht men zoveel teweeg, benevens het geestelijke gezelschap tot voortplanting van het geloof, dat zonder andere buitenlandse gezanten dan de vier gevolmachtigden van de valleien, als Stockhart, Jean Leger, Michalin en Isaak Lepreux, toe te staan, op de 28e September

1655, het volgende besluit te Turijn, genoegzaam gedwongen, hun te doen ondertekenen, omdat men hun, in geval van weigering, dreigde af te snijden van alle gemeenschap met Savoye en ook met Frankrijk.

De punten in het kort zijn de volgende:

- I. Van al wat gebeurd is wordt kwijtschelding door de hertog van Savoye gegeven
- II. De hervormden zullen moeten verlaten hun woningen en bezittingen aan de overzijde van de Peles, en hun wijngaarden, Bubiane, Lucern, Fenil, Campillon, Garzillane en de onderhorige dorpen van Lucern, doch zullen het hunne daar aan de roomsen voor Allerheiligen a.s. mogen verkopen.
- III. De hervormden zullen mogen wonen te St. Jean, doch zullen daar geen kerk mogen hebben.
- IV. Te la Tour mogen de hervormden als vroeger wonen.
- V. Te St. Second mogen de hervormden niet wonen dan op de gewone plaatsen Prerustin, St. Bartholomeiis, Rocheplatte, en de gewone vrijheid van hun godsdienst genieten.
- VI. Voorts zullende hervormden, om zich van de geleden schade te verbeteren, de jaren 1656, 1657 en 1658 vrij zijn van alle winterverblijven, inlegering, toevoer van granen, van belastingen, en in de jaren 1659 en 1660, zullen zij van alles, behalve de belasting, vrij zijn, en hun wordt voorts kwijtgescholden, wat zij mochten schuldig zijn.
- VII. Alsmede wordt hun gegeven vrijheid van godsdienst in al de genoemde plaatsen.
- VIII. Zij zullen koophandel mogen drijven, timmeren en delen met de roomsgezinden, zonder gemoeid te worden wegens hun godsdienst.
- IX. Men zal onverhinderd in alle Staten de mis en de roomsen godsdienst mogen uitoefenen, ook in de plaatsen welke aan de hervormden zijn toegestaan; doch de hervormden zullen aan de ene kant die niet behoeven bij te wonen, noch daarin helpen, doch aan de andere zijde die dienst op generlei wijze mogen storen of verhinderen
- X. De roomsen zullen de bewoners van de drie valleien geen overlast mogen aandoen wegens hun eerste beginselen tot deze handeling, maar hen in hun geweten en godsdienst vrij en ongemoeid laten.
- XL Alle gevangenen aan beide zijden, zo mannen, vrouwen als kinderen, zullen zonder onderscheid losgelaten worden.
- XII. De hervormden zullen ook delen in alle openbare bedieningen en ambten.
- XIII. Het verzoek van de bewoners van la Tour, om een vrije markt, zal hun vergund worden.
- XIV. In de bovengenoemde plaatsen zal de wettelijke verkiezing niet worden vernietigd onder voorwendsel van de godsdienst.
- XV. Geen hervormden zullen gedwongen worden tot de roomse godsdienst, noch de kinderen van hen genomen worden, of de jongensmoeten twaalf, en de meisjes tien jaren oud zijn.
- XVI. Als getuigen voor de waarheid zal men de hervormden zowel als andere godsdienstbelijders toelaten, en geen hervormde zal men mogen beschimpen of belasteren.
- XVII. Zowel aan de bewoners van de drie valleien als aan die van de andere plaatsen worden de rechten en vergunningen als vanouds toegestaan.

XVIII. Wanneer de predikanten over lijfstraffelijke zaken onderzocht worden, zullen zij als anderen niet ten eerste voor ons gedagvaard mogen worden, maar zal de eerste en tweede rechtsvordering onder hun rechtsgebied moeten vooraf gaan.

XIX. Zodanige gronden en erven van verwoeste huizen, waar men katholieke kerken en huizen wil bouwen, zullen buiten de toelating gesloten zijn.

XX. Deze punten willen wij door onze beambten en dienaars strikt onderhouden hebben, en, zonder er iets voor te betalen, gerechtelijk ingeschreven."

Toen de buitenlandse gezanten, die te Bern vergaderd waren, om een goed middel tot schikking te beramen, van deze gedwongen artikelen hoorden, waren zij zeer misnoegd, en verklaarden, dat het buiten hun toestemming geschied was, en niet zou doorgaap, of, indien er iets kwaads uit volgen mocht, zij de schuld daarvan niet op zich namen. Doch de bepalingen bleven bestaan, en de gevluchten keerden naar hun huizen terug, zij namelijk, aan wie dat was toegestaan. De anderen bleven bij hun geloofsgenoten, en hoopten, door tussenkomst van de Engelsen gezant, op de voorbede van de koning van Frankrijk, in het bezit van hun woningen te worden gesteld.

Voorts werden de gevangenen, aan beide zijden, op vrije voeten gesteld, en verliet tict volk van de hertog de valleien. Een der predikanten getroostte zich de moeite om de vermoorde lichamen te verzamelen, en die te doen begraven. Onder deze bevonden zich twee duizend twee honderd achtenzeventig personen, die hij kende, als zovele beklagenswaardige overblijfselen van christelijke liefde jegens hun naasten, en slechte lokmiddelen voor Jood en Heiden, om rooms christen te worden.

In de maand September 1656 lieten de beklagenswaardige vervolgde hervormden uit de valleien aan de hoogmogende Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden weten, dat de giften, door hen gezonden, goed waren ontvangen, maar dat de roomsen hun van alles beroofden, en zij bijna niets te zaaien noch te maaien hadden, ten gevolge waarvan zij nog in een ellendige toestand verkeerden.

Dat voorts het meegedeelde de goedgunstige lezer genoeg zij, totdat ons een meer uitvoerig bericht zal toegezonden zijn, wat wij hem dan zullen meedelen. Wij bidden intussen de Almachtigen God, om alles tot eer en lof van Zijn naam te besturen, en de Zijn te beschermen voor alle aanvechtingen der geestelijke en wereldse vijanden.

Besluit van dit boek

Hier hebt gij, beminde lezer, het einde van de geschiedenissen der marlaren en martelaressen, die met hun bloed de waarheid der evangelische leer bevestigden en

bezegelden. Men kan zich daarbij niet genoeg verwonderen, aan de ene zijde over de grote en barbaarse wreedheid der pausgezinde tirannen, die al hun krachten en list in het werk stelden, om de beklagenswaardige christenen van de rechten weg der waarheid af te trekken; en aan de anderen kant over de grote en onoverwinnelijke standvastigheid van Gods uitverkoren kinderen, die zij door de kracht van Christus en de werking des Heiligen Geestes, zelfs temidden van de wreedste pijnigingen en worstelingen toonden, en wel zodanig, dat, hoewel velen hunner onkundige en onervaren lieden waren, zij nochtans in het openbaar een heerlijke rekenschap gaven van hun geloof, tot grote verwondering van hen, die er getuigen van waren; ja, zij verdroegen ook de verschrikkelijke wreedheid der gruwelijke martelingen met zulk een standvastigheid van het geloof, dat zij ook de handen der beulen zelf slap, en de tirannen soms in hun handelingen twijfelmoedig maakten, en zij, onoverwinnelijk en onbeweeglijk als zij waren, zich steeds bereid en gewillig toonden, om liever nog zwaardere pijnigingen te verduren, dan hun Heere en Meester te verloochenen. Het leven toch buiten de ware christelijke godsdienst scheen hun een dood toe; doch, daarentegen te sterven voor de waarheid van het heilige Evangelie, was hun het waarachtige leven. Daardoor hebben zij ons nagelaten een waar voorbeeld van christelijke ijver en uitnemende standvastigheid in het geloof zodat alle christenen daaruit kunnen leren, hoe zij hun leven in alle vervolgingen moeten inrichten; en hoe zij in beroeringen en zwarigheden niet mogen verzwakken en verflauwen in het geloof, en altijd moeten denken aan de vrijmoedige antwoorden, die deze godzalige martelaren aan de wrede tirannen, die hen vervolgden, gaven en zich ook voorhouden de apostolische les, dat men Gode meer moet gehoorzamen dan de mensen, en men derhalve ook hen niet vrezen moet, die alleen macht hebben het lichaam te doden, maar wel Hem, Die macht heeft om de ziel te verderven in de hel, en alzo als vrome strijders, deze onze voorgangers en oversten navolgen, om ook hiernamaals van onze hoogste Koning en Leidsman ter zaligheid, Jezus Christus, de kroon der eeuwige heerlijkheid te ontvangen, die Hij beloofd heeft aan allen, die in Hem geloven.

De God van alle barmhartigheid en genade, die Zijn uitverkorenen tot de gemeenschap van Zijn eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus geroepen heeft, nadat zij een weinig tijd op deze aarde zullen hebben geleden, bereide, sterke, bevestige en make vaardig tot de strijd allen, die Hij verkoren heeft om, door veel lijden, in Zijn eeuwig koninkrijk in te gaan. Hem zij lof, prijs en ere van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Einde.